

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІСНИК
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Випуск 2 (90)

Науковий журнал,
заснований у серпні 1998 року

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2021

Видається за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 22 від 26.11.2021 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – кандидат історичних наук (релігієзнавство), доцент **Михайло Якубович**;
Відповідальний редактор – доктор філософських наук, професор **Микола Козловець**;
Відповідальний секретар – доктор філософських наук, доцент **Олег Соколовський**.

Члени редакційної колегії:

Артеменко Андрій – доктор філософських наук, професор;
Богачевська Ірина – доктор філософських наук, професор;
Вітюк Ірина – кандидат філософських наук, доцент;
Еда Юнлю Юджесой – PhD, асоційований професор (Туреччина);
Журба Микола – доктор філософських наук, доцент;
Ковтун Наталія – доктор філософських наук, професор;
Кондерак Пьотр – доктор габілітований, доцент (Польща);
Легчилін Анатолій – кандидат філософських наук, професор (Білорусь);
Личкова Володимир – доктор філософських наук, професор;
Манн Майкл – PhD, професор (США);
Мандрагеля Володимир – доктор філософських наук, професор;
Новак Анжей Войцех – доктор габілітований, професор (Польща);
Осинський Павло – PhD, професор (США);
ОсташГжегож – доктор габілітований, професор (Польща);
Поліщук Олена – доктор філософських наук, професор;
Саух Петро – доктор філософських наук, професор, академік НАПН України;
Сепетий Дмитро – доктор філософських наук, доцент;
Слюсар Вадим – доктор філософських наук, доцент;
Старостенко Віктор – кандидат філософських наук, професор (Білорусь);
СтецькоЮстина – PhD, доцент (Польща);
Троха Богдан – доктор габілітований, професор (Польща);
Умланд Андреас – кандидат політичних наук, доцент;
Шевчук Катерина – доктор філософських наук, професор.

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23686-13526Ф від 27.12.2018 р.

Наукове періодичне видання

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки: науковий журнал /
[гол. ред. М. Якубович, відповід. редактор М. Козловець, відповід. секретар
О. Соколовський]. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2021. Вип. 2 (90). 189 с.

Журнал "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка" внесено до переліку наукових фахових категорій "Б" видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з філософських наук – наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.

**Журнал індексується в таких наукометричних базах:
Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory**

Сайт видання: philosophy.visnyk.zu.edu.ua

Макетування: Олег Соколовський, Олександр Кривонос
Коректор англійської версії: Ірина Вітюк

В усіх статтях збережено орфографію та пунктуацію авторів.

Підписано до друку 10.12.2021 р. Формат 60х90/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк 21.9 Обл.-вид. арк 15.4. Тираж 300. Замовлення _____.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua
Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40. тел. (0412)431195, 431417

ISSN: 2663-7650

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University

ZHYTOMYR
IVAN FRANKO
STATE UNIVERSITY
JOURNAL

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Volume 2 (90)

Scientific journal,
founded in August 1998

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
Zhytomyr
2021

Approved for publication by the Academic Council of Zhytomyr Ivan Franko State University
(protocol № 22 dated from 26.11.2021).

Editorial Board:

Editor-in-chief: Candidate of Sciences (Religious Studies), Docent **Mykhaylo Yakubovych**;
Co-editor-in-chief: Doctor of Sciences (Philosophy), Professor **Mykola Kozlovets**;
Executive Secretary: Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor **Oleh Sokolovskyi**.

Artemenko Andrii, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Bohachevska Iryna, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Vitiuk Iryna, Candidate of Sciences (Philosophy), Docent;
Eda Ünlü Yücesoy, PhD, Associate Professor (Turkey);
Zhurba Mykola, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor;
Kovtun Nataliia, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Konderak Piotr, Doctor habilitatus, Associate Professor (Poland);
Liahchylin Anatoliy, Candidate of Sciences (Philosophy), Professor (Belarus);
Lychkovakh Volodymyr, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Mann Michael, PhD, Professor (USA);
Mandragelia Volodymyr, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Nowak Andrzej Wojciech, Doctor habilitatus, Professor (Poland);
Osinsky Pavel, PhD, Professor (USA);
Ostasz Grzegorz, Doctor habilitatus, Professor (Poland);
Polishchuk Olena, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor;
Saukh Petro, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Academician of the NAES of Ukraine;
Sepetyi Dmutro, Doctor of Sciences (Philosophy), Docent;
Slyusar Vadym, Doctor of Sciences (Philosophy), Docent;
Starostenko Viktor, Candidate of Sciences (Philosophy), Professor (Belarus);
Stecko Justyna, PhD, Docent (Poland);
Trocha Bogdan, Doctor habilitatus, Professor (Poland);
Umland Andreas, Candidate of Sciences (Philosophy of Politics), Docent;
Shevchuk Kateryna, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor.

**Certificate of the Ministry of Justice (Ukraine) on the State Registration of Print Media
KB № 23684-13524 IIP from 27.12.2018**

Scientific Periodical

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences: scientific journal /
[Editor Mykhaylo Yakubovych, Co-editor-in-chief Mykola Kozlovets, Executive secretary Oleg Sokolovskyi]. Zhytomyr:
Zhytomyr Ivan Franko State University Press, 2021. Vol. 2 (90). 189 p.

"Zhytomyr Ivan Franko State University Journal" is included in the list of scientific professional category "B" publications of Ukraine which can publish the results of the thesis for a Doctoral and Candidate Degree in Philosophical Sciences – Resolution of Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 from March 17, 2020.

The journal is indexed in Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory

Website: philosophy.visnyk.zu.edu.ua

Modelling: Oleg Sokolovsky, Oleksandr Kryvonos
Proofreader of English-language Edition: Iryna Vitiuk

Authors' spelling and punctuation are preserved in the articles.

Signed for printing 10.12.2021. Size 60x90/8. Offset Paper. Font Times New Roman.
Risograph printing. Conventional printed sheets 21,9. Printed sheets 15,4. Number of copies 300. Order 47.

Zhytomyr Ivan Franko State University Press

Licence of the Subject of Publishing: Series ZhT № 10 from 07.12.2004.

(E-mail): zu@zu.edu.ua

Ukraine, 10008, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Str., 40. tel. (0412)431195, 431417

ISSN: 2663-7650

© Zhytomyr Ivan Franko State University, 2021

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО RELIGIOUS STUDIES

UDC 271.2 (477)

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.5-19

INSTITUTE OF AUTONOMOUS CHURCHES WITHIN THE STRUCTURE OF MODERN UNIVERSAL ORTHODOXY

A. R. Kobetiak*

The article analyzes the process of systematization of the structure of the Universal Orthodoxy at the present stage. It is established that church life is a dynamic process. The church is constantly moving forward and it must respond to societal demands and problems. It is determined that the institution of autonomy has passed a difficult path of formation, but today there is no generally accepted mechanism for the church to acquire autonomous status with its subsequent reorganization to full independence. It has been proven that the modern system of the Universal Church has a number of shortcomings. The study notes that despite the document adopted in Crete, the autonomous church is not in fact a clearly regulated church institution. It has been established that traditionally the status of autonomy meant a transitional link. Some autonomous churches had been becoming mature and gained autocephaly, while others had been losing their independence. In the overwhelming majority of cases, this was associated with the loss or acquisition of state independence.

The study has found that a clear violation of canonical rules is the presence of two jurisdictions (two canonical bishops) at the same territory. It has been proven that such a situation exists in a number of countries, such as the USA and Canada, where a number of churches in the diaspora of different jurisdictions operate in parallel. It is determined that today there are 6 autonomous churches in the diptych. It is noted that in Estonia, which historically is not a country with a dominant Orthodox population, two autonomous churches of different jurisdictions operate simultaneously, which is contrary to the nature of the church. The article states that a similar situation has already formed in Ukraine. Two significant church organizations that are recognized as Local Churches operate at the same time. It has been proven that as a result of pressure and reluctance of mothers' churches to release Local Churches from the field of influence and their own canonical territory, a similar situation can potentially develop in Montenegro, Macedonia and Belarus. As in Ukraine, some parishes will move to the newly created autonomous or autocephalous church, and some will remain faithful to the patriarchal organization.

---

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Security, Public Administration and Management (Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine)
kobetiak@meta.ua
ORCID: 0000-0002-0457-922X

The article states that the institutional disputes of the Local Churches, related to the limits of influence and the "canonical territory" and, consequently, the acquisition of autonomous status, can be resolved only by conciliar and with the participation of all Orthodox hierarchs. Existing approaches to solving the "temporary" problem of autonomy and "parallel jurisdictions" have led to the incorporation of existing non-canonical and self-proclaimed entities into recognized churches. It is concluded that the modern hierarchy is afraid of fair competition between churches of different jurisdictions. Therefore, the administrative arrangement of the church and the possibilities of its transformations depend on the consensus between the Local Churches. This stimulates further research on issues related to the church system and the possibility of gaining the status of autonomy and autocephaly. Future scientific research on the church system and the canonical work of the holy fathers will complement the research carried out.

Keywords: church, autocephaly, metropolitan, hierarchy, orthodoxy, autonomy, synod.

ІНСТИТУТ АВТОНОМНИХ ЦЕРКОВ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО ВСЕЛЕНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

А. Р. Кобетяк

У статті проаналізовано процес системотворення структури Вселенського православ'я на сучасному етапі. Встановлено, що церковне життя – процес динамічний. Церква постійно рухається вперед та повинна реагувати на суспільні запити і проблеми. Визначено, що інститут автономії пройшов складний шлях становлення, проте сьогодні відсутній загальноприйнятий механізм набуття церквою автономного статусу з його подальшою реорганізацією до повної незалежності. Зазначено, що сучасний устрій Вселенської церкви має низку недоліків. Незважаючи на прийнятий документ на Криті, автономна церква не є чітко регламентованим церковним інститутом. Встановлено, що традиційно статус автономії означав перехідну ланку. Одні автономні церкви ставали зрілими та отримували автокефалію, інші – втрачали незалежність. У переважній більшості випадків це було пов'язано із втратою або набуттям державної незалежності. Встановлено, що очевидним порушенням канонічних правил є наявність двох юрисдикцій (двох канонічних єпископів) на одній території. Така ситуація наявна у деяких країнах, наприклад США та Канаді, де паралельно функціонує низка церков у діаспорі різних юрисдикцій. Визначено, що на сьогодні у диптиху нараховується 6 автономних церков. Зазначено, що в Естонії, яка історично не є країною з домінуючим православним населенням, одночасно діють дві автономні церкви різних юрисдикцій, що суперечить природі церкви. Зазначено, що аналогічна ситуація вже сформувалась в Україні. Одночасно діють дві впливові церковні організації, що мають визнання Помісними церквами.

Наголошено, що внаслідок тиску та небажання материнських церков випускати Помісні церкви з поля впливу та власної канонічної території, подібна ситуація потенційно може скластись і в Чорногорії, Македонії та Білорусії. Як і в Україні, частина парафій перейде до новоствореної автономної або автокефальної церкви, а частина залишиться вірними кріархальної організації. Встановлено, що інституційні суперечки Помісних церков, пов'язані із межами впливу та "канонічною територією", а отже, і набуттям автономного статусу, можуть бути вирішені виключно соборним шляхом та за участі всіх православних ієрархів. Наявні підходи до вирішення «тимчасової» проблеми автономії та «паралельних юрисдикцій» призвели до інкорпорації наявних неканонічних та самопроголошених утворень до визнаних церков.

Зроблено висновок про те, що сучасна ієрархія боїться чесної конкуренції між церквами різних юрисдикцій. Тому адміністративне облаштування церкви та можливості його трансформацій залежать від консенсусу між Помісними церквами. Це стимулює подальші дослідження тематики, пов'язаної із церковним устроєм та можливостями набуття статусу автономії та автокефалії. Майбутні наукові розвідки щодо церковного устрою та канонічної творчості святих отців доповнять виконане дослідження.

Ключові слова: *церква, автокефалія, митрополит, ієрархія, православ'я, автономія, синод.*

Introduction of the issue. The process of formation of a coherent system of the Ecumenical Orthodox Church has been going on for about 2000 years. From the height of the XXI century we can state its incompleteness. According to doctrine and church tradition, church formation cannot be accomplished, because this phenomenon has a dynamic nature. First of all, this is due to constant real changes in politics, as well as large-scale geopolitical transformations. Whole empires arose and collapsed from the birth of Christ, which clearly influenced church transformations. After all, the change of state borders leads to the narrowing / expansion of the "canonical territory" and the restructuring of the spheres of church influence. Accordingly, separate independent churches were founded and disappeared, such as the Ohrid Archbishopric and the Tarnovo Patriarchate. Due to the political circumstances of past centuries, and most importantly – due to the loss of statehood, these and some other churches have lost or have never gained at all the autocephalous status. Thus, we state the impossibility of completing the formation of the church structure.

The Church is a living, dynamic organism, which, first of all, consists of people united in certain peoples and nationalities. Therefore, frequent changes in church boundaries are a common occurrence. The disintegration of the great imperial states has always raised the question of the formation of new ecclesiastical institutions within the newly formed countries. Twentieth century confirmed this statement. Significant geopolitical transformations of the last hundred years have led to the emergence of a number of autocephalous and autonomous churches, which have passed their own specific path to universal recognition. There are also those, for example, the churches of

Macedonia and Montenegro, which still function without pan-Orthodox recognition, and are defined in the status of "schismatics". A similar situation was observed in Ukraine. When, from 1990 (restoration of the UAOC) to 2019, millions of Ukrainian believers were without communication with the Ecumenical Church.

On the other hand, in several modern countries (for example, in the USA and Canada) there is a situation when there are two or even more mutually recognized Orthodox churches. First of all, this concerns the churches of the diaspora, when immigrants from different countries want to remain faithful to their historical church in their homeland, however they are living in exile for already not the first generation. The Great Council of Crete in 2016 did not regulate the existing system in any way, despite the fact that such a situation directly violates a number of canons and resolutions of the Ecumenical Councils. Such a canonical collapse of the structure of the Ecumenical Church pushes modern researchers to deep scientific investigations of the canonical and historical-traditional way of life and structure of the Universal Orthodoxy.

The canons of the Ecumenical Councils do not contain direct instructions on the mechanism of formation of a new autocephalous church. According to the internal structure of Orthodoxy, it is a conservative and traditionalist religion, that is, church tradition and precedents are considered the norm of the law. During the period of ecclesiastical prosperity, which coincided with the years of existence of the Byzantine Empire, the problem of autocephaly and autonomy of the new churches did not stand at all. The church was one of the institutions of the state, albeit a very important one, but subordinated to the

state mechanism of government. Therefore, there is no mention of this in the canons and rules of the church.

The topic of autocephaly and the church system in general became much more active and aggravated after the Great Council (Crete, 2016). For various reasons (primarily political ones), a number of churches, including Antioch, Russian, Bulgarian and Georgian, did not participate. Consequently, the Council did not acquire the status of the All-Orthodox, which prevented the solution of a number of important ecclesiastical issues. Among them is the issue of church autocephaly. The autonomous status of the church is recognized as a certain transitional stage. The key positions of the two most powerful churches - the Ecumenical and Moscow - failed to agree. This led to a general crisis of the Orthodox Church, which became apparent by now. Over the last few years, it has deepened considerably.

Another impetus for active scientific, ecclesiastical and secular interest in the problem of the church administrative system was the signing of the Tomos for the Ukrainian Church. The absence of a unified mechanism and the presence of several historical precedents contributed to the sole decision of Phanar. A year later, the Alexandrian, Hellenic and Cypriot churches supported the recognition of the Orthodox Church of Ukraine as legally proclaimed. A prayer commemoration of the Primate of the OCU began. On the other hand, the ROC and other Slavic churches at the Universal level block the recognition of the OCU as much as possible. The Russian Church has completely cut off prayer with churches that have already recognized the Ukrainian Church and some hierarchs who have supported the decision.

The aim of the article is inextricably linked with the church-political confrontation and the struggle for supremacy in the Orthodox world

between Phanar and Moscow. As a result, the ecclesiological and administrative problems of modern Orthodoxy have receded into the background. This significantly complicated the problems and general condition of the modern church, as the dialogue between the churches has almost interrupted.

Results and discussion. The issue of autonomous churches in itself has never been highly acute. However, it has always been relevant in terms of gaining autocephalous status. Autonomy is essentially a transitional stage to full independence. Therefore, most world and domestic researchers consider the institution of autonomous churches precisely through the prism of the desire of a number of Local Churches, including at the present stage, for church independence. Granting autocephalous status to the Ukrainian Church caused another wave of discussion of the problems of the structure of the Ecumenical Church. Church issues of autocephaly, autonomy and the diaspora are closely intertwined and form a global hub of ecclesiastical jurisdiction. First of all, the issue of church-administrative subordination affects the financial side. After all, the number of adherents directly affects the income of the hierarchy.

Thus, the urgency of the topic is caused by the current crisis of Orthodoxy. Local churches cannot agree on the status of individual national churches because it affects the interests of the leaders of the Orthodox world. Obviously, this is due to geopolitical and financial factors. On the one hand, the ecclesiological conditionality of the autocephalous system is obvious. The apostles and their closest disciples did not foresee any other status of the church administration. The church of the first centuries was unselfish and one that was designed to serve people. Modern realities of life show that the church leaders of the most influential

churches openly inhibit the autocephaly of the new Local Churches. This also applies to autonomous status. A number of national churches are outside "canonical communion", but no one is trying to change their status.

The problem of autocephaly has been studied at various times by great canonists, theologians and scholars. It is worth mentioning the names of such world known scholars as M. Afanasyev, V. Bolotov, Valsamon, I. Vlasovsky, O. Lototsky, N. Milash, K. Skurat and many others who were actively involved in the church-administrative system, its divine origin and modern status.

Among modern scholars and hierarchs, including domestic ones, who continue to study the issues of church administration, including in connection with the Ukrainian "church issue", it is appropriate to point to the following authors: K. Vetoshnikov, D. Gorevoy, V. Yelensky, Fr. Kirill Govorun, Metropolitan Panteleimon (Rodopoulos), O. Sagan, L. Filipovich and others who support the position of the Constantinople chair. Without doubt, the statements and normative documents adopted by the long-time head of the Ecumenical Throne, Patriarch Bartholomew, are valuable today. He actively defends and explains his actions regarding the sole signing of the Tomos for Ukraine. He points to the need to unite Orthodox Christians in Ukraine as one of the key problems. The Ukrainian church is ancient, so it has all the historical urges for autocephalous status. In particular, in one of his interviews the Phanar leader said: "when our brother is considered a schismatic or a heretic, and even more so when a whole nation, millions of people who are outside the canonical Church under the pretext of schism, then we are called immediately, without delay, to the spiritual and apostolic vigilance, because if one member suffers, then all the members endure along with him"[3].

Professor of the Kyiv Theological Academy V. Burega, Metropolitan Hilarion (Alfeev), the late Irenaeus, the Serbian Patriarch, Professor S. Bortnik of the KDA and others hold a radically opposite view, denying the possibility of changing the church administration, including at the level of autonomous churches, unilaterally. The authors emphasize the need to coordinate such complex issues on a conciliar principle at the Ecumenical level. That is, such issues should be resolved by the Council, or at least Synaxis – a meeting of the Primates. Doctor of Church History Konstantin Skurat also criticizes the claims of the Ecumenical Patriarchate for a special role in the management of other Local Churches. In particular, the Russian church historian believed that the "primacy of honor" does not give the Patriarch of Constantinople the prerogative of power and authority as a universal arbiter [SKURAT: 48]. A similar point of view is shared by the first hierarch of the Orthodox Church of Antioch in North America, Metropolitan Philip (Saliba). The bishop believes that after the fall of Constantinople and the whole empire, Phanar can have no claim to leadership in the church sphere. Metropolitan Philip claims that until the Ecumenical Throne appeals to the historical primacy, which is long gone and is irrelevant in modern geopolitical and religious conditions, the issue of church-administrative system and autonomous churches will not be fully resolved [17].

After all, the church-administrative structure of the Ecumenical Church was not finally fixed during the Ecumenical Councils. A number of canons dedicated to this topic only state the existence of five ancient chairs, which are granted patriarchal status. The autonomy of churches was allowed within the existence of autocephalous churches. New churches could theoretically appear outside the Byzantine-Roman Empire. They could have the prospect of

acquiring autocephalous status, but at the time of its establishment it should have been an autonomous entity. However, no one regulated how to actually acquire it in the absence of a real need.

Thus, the review of the authors material on the research topic is wide enough, however - controversial. Representatives of different Local Churches rely on different traditions and precedents, and interpret rules and canons in various ways. Moreover, confessional-oriented works lack an academic approach that is designed to provide the objectivity that world hierarchs lack. Therefore, it is necessary to intensify scientific research on the issue of obtaining an autonomous status by the Local Church. Some churches have a thousand-year history of existence, and have almost apostolic origin. For example, the Church of Macedonia has repeatedly acquired autocephalous status within the Tarnovo Patriarchate and the Ohrid Archdiocese, but has long lost its independence due to the loss of political independence. Today it is equated with "schismatics", although it legitimately claims an autonomous status at least.

Taking this into account, as well as the long-term struggle of several modern national churches for a change in status at least within the autonomy, it is necessary to develop a modern model of the system formation of the Ecumenical Church. It should be based on a clear mechanism for the proclamation and universal recognition of a new Local or Autonomous Church. Therefore, the purpose of the study is to carry out a philosophical and religious analysis of the problem of developing the necessary algorithm for the proclamation and change of the church-administrative status of the institution of autonomous churches as a transitional link to full church independence.

According to the teachings of the church, today there are three types of

administrative structure. The first type, autocephaly is the complete independence of the Local Church. Autocephalous churches are arranged in the order of a diptych (a list). However, there is no single diptych, there are two versions: Constantinople one and Moscow one. The second type, autonomy is a partial administrative dependence on the mother autocephalous church. And the last type - dioceses and exarchates which are fully administratively dependent ones. This division is clearly determined by the canonical structure of the Ecumenical Church. No other status is provided. Therefore, Ukrainian church "independence and autonomy" (UOC-MP) is nothing but a nominal one. De jure it is a set of dioceses that has no legal status (meaning autonomy or autocephaly). Accordingly, the set of dioceses cannot be called a church in the administrative sense. The UOC-MP is a clear example of such a vague and special status. At the beginning of 2009, the Local Council of the ROC adopted the current Statute, in which the UOC stands out from among the self-governing churches and is endowed with the rights of broad autonomy [14].

Church concepts such as "autocephaly", "self-governing church", "autonomy", "patriarchy" or "metropolis" are not endowed with special ecclesiological meaning. Therefore, for example, the Georgian Orthodox Church is not an ecclesiological, but an administrative concept. [5 : 47]. It would even be more accurate to say the Orthodox Church in Georgia. After all, the Universal Orthodoxy is a single community and is only conditionally divided into Local Churches.

From the Greek αὐτόνομος (autonomous) means governed by its own laws, independent. It is a Local Church, endowed with significant (broad) management powers, but not independent [16: 14]. As a church administrative institution, autonomy has been known since ancient times. The

main difference between autocephaly (complete independence) and autonomy lies in the independence of the choice of its first hierarch. The autocephalous church selects and nominates a candidate for the primate's throne completely independently due to the will of the episcopate (a possible option for priests and even lay people). In autonomous churches, the head of the mother church ordains and elects (a possible option together with the Council or Synod) its first hierarch. That is, the patriarchal church directly influences the choice of the head of the autonomous entity. The patriarchal church (from the ancient Greek κύριος – "lord", and ἀρχι- – "chief", "senior") is a term used to refer to the mother church in matters of canonical and ecclesiological nature.

Autonomy is in fact a dependent part of the common large autocephalous church. The autonomous church does not carry out its own relations with the Local Churches directly, but through the Patriarchal Church. In internal affairs, it is independent, but in general it is a self-governing part of one whole. Accordingly, the church policy and regulations of the autocephalous church are generally binding for its structural unit - the autonomous church [11: 213].

The modern understanding of the autonomous status, officially enshrined in the document "Autonomy and the ways of its proclamation" adopted at the Cretan Council in 2016 is expressed in the following. "The institution of autonomy expresses in a canonical way the status of the relative or partial independence of a particular ecclesiastical region from the canonical jurisdiction of the Autocephalous Church, to which it canonically belongs" [6 : 57]. It is important that there is no single criterion for how the autocephalous and autonomous churches relate. The document refers to the different degrees of dependency. The issue of declaring an autonomous status is decided exclusively within the

autocephalous church. In fact, the mother "gives birth" to a daughter. The daughter is part of the mother. Assembly of dioceses seeking partial independence. The Autonomous Church is not an independent unit in the structure of the Universal Orthodoxy, so it is not included in the diptychs, and the name of the Primate is not mentioned in other Local Churches.

Traditionally, the autocephalous church has an apostolic heritage. Autonomy, usually, does not have such a chain of apostolic grace. Therefore, the bishops of the autonomous church, including the first hierarch, are dependent on the autocephalous head. Hence, there are other restrictions on the rights of autonomous churches. For example, the Statute of an autonomy must be approved by the Synod / Council of the mother church; during the divine services, the name of the autocephalous chief hierarch is first mentioned; chrism for autonomous churches is also provided from the mother church; for church shortcomings, the leadership of the autonomous church is accountable to the court of the autocephalous church; traditionally autonomous churches are few in number as they are part of the common church [15 : 161].

It is difficult to unequivocally determine the reasons for the emergence of the institution of autonomy. In different eras, this was influenced by different factors. Most often, this was due to the territorial remoteness from the mother church, or the autonomous church was located on the another country's territory. In the history of the formation of the modern structure of the Ecumenical Church, it has repeatedly happened that a change in state borders led to the acquisition of an autonomous status. The state gained independence, and naturally the question arises about the independence of the church, at least with the rights of autonomy. One example is worth mentioning. In 1815, a

Serbian principality was formed, which depended on the Port. In 1830 the state of Serbia became autonomous. A year later, the Serbian Orthodox Church obtained autonomy, and received the title of Metropolitanate [4, p. 290]. The logical conclusion of the process of church independence was the acquisition of autocephalous status in 1879. It is important that this event was preceded by the acquisition of state independence a year earlier. Therefore, the Patriarch of Constantinople Joachim III, through international pressure, was forced to issue a Tomos of autocephaly to the Serbian Orthodox Church [12 : 112].

History also knows the opposite examples, when the loss of statehood led to the leveling of church independence. For example, let us note that the Georgian, Serbian and Bulgarian churches have repeatedly lost their independent status. Another example is Bosnia and Herzegovina, which in 1880 received church autonomy, freeing itself from Turkish rule. However, after Yugoslavia conquered Bosnia, the church lost its autonomous status.

As for the factor of geographical remoteness, it is worth giving examples of the Kyiv Metropolis, which until 1686 was part of the Patriarchate of Constantinople. It enjoyed extensive rights of autonomy (in fact, autocephaly) and had its own distinctive forms. In 1786, the Kyiv Metropolis was reassigned to the Moscow Patriarch, however, on condition that all the rights of autonomy that were granted to it within the Ecumenical Patriarchate were preserved. History has shown a complete non-observance of these conditions. The privileges of the Metropolitan of Kyiv were leveled. De facto, the ancient Kyiv chair turned into an ordinary diocese.

Among the characteristic features inherent exclusively in autocephalous and some autonomous churches, one should name the myrrh cooking in Kyiv and the independent procedure for setting up a metropolitan by the choice

of local bishops. The Ecumenical Patriarch only approved the decisions of the Council and gave a blessed letter to the newly elected First Hierarch of Kyiv [5 : 107]. For contrast, let us note that in those same years in Moscow the metropolitan was arbitrarily elected and the myrrh cooking began. The Kyiv Metropolitanate received this right in a legal way - with the blessing of the mother church.

Another example is the Moscow Metropolitanate, which was politically, ethnically and territorially separated from the Mother Church, and had only nominal dependence on Constantinople. This radically distinguished its status and administrative structure in comparison with other metropolises of the Ecumenical Patriarchate. De facto, until 1448 the Moscow Metropolitanate was an autonomous one.

The answer to the question of the reasons for the emergence of autonomous churches must be sought in the very structure of the church and in the ecclesiological character of the Orthodox Church in general. National identity is determined as one of its brightest exponents, especially after the 19th century. The church consists and is formed of people who in one way or another are tied to a certain territory and are distinguished by specific national characteristics. Therefore, it is only natural that every nation strives for church recognition and independent status. Church independence unambiguously expresses modern nationalism, even despite the ban on the heresy of ethnophyletism at the Council of Constantinople in 1872. In multi-confessional empires, the confrontation between the national and the imperial was always felt. In the process of forming separate national identities, within the borders of a common empire, there was a natural question about national independence. However, this was radically opposed to the general imperial

notion of state-building nationalism [1: 11].

On the other hand, in the canons and rules of church life there is no direct dependence on the national factor. For example, the collapse of the USSR did not automatically lead to the formation of a number of new national independent churches [18 : 8]. Therefore, changes in the Orthodox Church and its administration do not always directly depend on geopolitical circumstances. In some cases, the collapse of empires (Yugoslavia and the USSR) does not lead to the transformation of church-administrative status, in others (the collapse of the Ottoman Empire) – a number of Balkan independent church institutions were formed. Therefore, it is necessary to develop a single accepted model of acquiring church status, which would suit the modern Orthodox community. Moreover, this normative provision should satisfy the position of both diptychial and hitherto unrecognized Local Churches. Therefore, the philosophical understanding of the institution of autonomous churches is currently relevant and poorly studied.

This approach is typical even for countries in which, historically, Orthodoxy has not been the dominant or even characteristic religion. However, the church has always been a bulwark of state independence. Therefore, modern independent states seek appropriate status for their own churches. The autonomous Orthodox churches of Japan and China can serve as a striking example. According to statistical indicators, these are rather insignificant church entities that do not have apostolic origin and ancient history. Православ'я явно не було домінуючим на цих землях у жоден історичний період. However, both Japan and China unambiguously had been seeking ecclesiastical separation from the Russian Church. Thanks to international cooperation, these churches have acquired an autonomous status, and are

quite independent. In general, all autonomous churches have different levels of independence, which is mainly determined by agreements between the daughter and mother churches [10 : 755].

It is appropriate to draw a conclusion, from this material, about the transitional status of autonomous churches. This is some kind of a transitional link, which has two main scenarios ahead. Some churches develop (including in parallel with the development of statehood) and gain full church independence – autocephaly. Others – lose their autonomous status and are transformed back into ordinary dioceses or metropolitan districts or exarchates [5 : 52].

The problem of the church-administrative structure is directly related to the spheres of influence and the division of property and parishioners. The structure of the Ecumenical Church is built in such a way that each of the participants in the church process has its own territory, the boundaries of which are clearly defined. This situation has developed since 2 – 3 centuries. The apostles and their closest disciples freely preached the word of God and established the first communities in different countries. With the growth of the parish network, it was necessary to structure the church of that time into some administrative units. However, as a result of a clear hierarchy and division of the early church, a new impetus for power and enrichment emerged. Today the situation has only sharpened. The church is morally unprepared for healthy competition. Each of the Local Churches is fighting for spheres of influence called "canonical territory". A Local Church is separated by a clear boundary from another church, a diocese from a diocese, a parish from another parish. Church hierarchs are not ready to coexist peacefully at the present time. It should be stated that the church could have lost its main mission and purpose

of its stay in this world. The existence of two mutually recognized churches is perceived as contrary to the divine will. The Church denies man's freedom of spiritual self-identification, leaving him no alternative. Using its own authority and tradition, the church failed to attract believers voluntarily. The process of churching takes place in a strict canonical form, and the main one - in invariant. This is the parish you should visit, everything else is heresy and schism. This is a stable position of the current hierarchical link. There is no healthy competition [7].

Considering the above, we can conclude that the modern administrative-territorial division of the church, although it has an ancient origin, only fixes certain spheres of the distribution of power and influence. Therefore, the Council of Crete did not take place in full. Therefore, individual Local Churches find themselves in a state of active confrontation. After all, the main issues that concern the current hierarchy are not how to help people, how to make faith and rites simpler and more accessible. The questions are posed in the key of who will grant the autocephaly, who exactly should make more or less signatures on the document, to whom the autonomous church will be accountable, how to preserve its own influence on the church situation in other countries, like the loss of the parish in the diaspora, and the like. This attitude of the hierarchs to the settlement of church problems gave rise to a number of significant violations of ancient canonical norms. After all, canonists and church historians know that in Orthodoxy there are no historical examples of a "canonical" legitimate path of separation from the Mother Church to achieve church independence [8: 9].

For example, in Estonia, which historically is not an Orthodox country at all, today there are two autonomous churches. The Ukrainian Orthodox Church was granted the rights of

autonomy, but world Orthodoxy recognizes it as a set of dioceses of the Russian Orthodox Church in Ukraine, because its autonomous status has no clear regulation. The Ecumenical Patriarch provides the other part of the Ukrainian believers with the Tomos, which will be blocked by some of the Local Churches for a long time now. Macedonia and Montenegro strive for church independence, which has historically been inherent in them, so they are called schismatics and they are tried to be kept in the bosom of the Serbian OC. The American OC received the Tomos from the ROC, but the Greek churches refused to recognize it because only the Ecumenical Throne provided such documents. However, the main reason is the unwillingness to lose many wealthy diaspora parishes in the United States and Canada. So, the status of autocephaly and autonomy today is no longer exclusively ecclesiastical, but depends on many political and financial aspects.

Today there are 6 autonomous churches in the diptych. The first is the ancient Church of Sinai, under the jurisdiction of the Patriarch of Jerusalem. Next is the Church of Finland, which is subordinate to the Patriarch of Constantinople. The Chinese and Japanese churches, which are under the jurisdiction of the Moscow Patriarchate. And there are two Estonian autonomous churches, one subordinate to the Ecumenical Patriarch, the other to the Moscow one.

Information about autonomous churches is publicly available, so descriptive statistics are not intended for this article. Here are a few basic examples concerning the structure itself and the purpose of the formation of the institution of autonomy.

An important example is the Macedonian Orthodox Church, which today is most actively fighting for the right to church independence, and is quite likely to receive at least an

autonomous status (as a transitional option) under the "Ukrainian scenario". Today this church is "in schism", because it is self-proclaimed. In 1966, the Macedonian Orthodox Church officially applied to the Synod of the Serbian Orthodox Church with a request to grant autocephalous status. The governing body of the Serbian Church rejected such a possibility. In 1967, the Macedonians proclaimed the autocephaly of the Macedonian Orthodox Church at the Church-People's Cathedral. The Primate received the historic title of "Archbishop of Ohrid and Macedonia." In the same year, the Synod of the Serbian Orthodox Church declared the Macedonians schismatics and cut off prayer communication with the clergy. On the other hand, the Macedonian Orthodox Church could not renounce its historical autocephalous status, which would mean renouncing the Macedonian identity and originality, the historical ideals of national and spiritual freedom [2 : 78].

As for the example of the Estonian Autonomous Church, historically it was perceived as Russian one. Like the Lutheran Church, which was considered the church of the German nobility, but was dominant, it was alien and threatened national identity [1 : 16].

On March 30, 1917, the Provisional Government of Russia passed a law on the autonomy of the Estonian province, according to which all territories with the Estonian population were united for the first time in history as part of one administrative unit. Estonia's independence was formally declared on February 24, 1918. The principle of separation of state and church formed the basis of state-church relations. The constitution stated that there was no state religion in Estonia.

In 1920, Patriarch Tikhon granted Estonian Orthodox Church the status of autonomy, but this event did not reduce tensions between Russia and Estonia due to years of hatred of the imperial

church. Political repressions against the Orthodox, associated exclusively with Russian citizens, were gaining momentum. Bishop Alexander of Tallinn appealed to the Ecumenical Throne to change his jurisdiction. In 1923, Patriarch Meletius IV of Constantinople issued a Tomos on the transition of the Estonian Apostolic Orthodox Church in an autonomous status to the jurisdiction of Constantinople [10 : 761]. The Estonian First Hierarch received the classic title of First Hierarch "Metropolitan of Tallinn and All Estonia".

In 1941, the USSR annexed Estonian territory. Church persecution and repression were taking place. The Estonian Autonomous Orthodox Church cut off communication with Constantinople. However, Metropolitan Alexander did not move under the jurisdiction of Moscow, but emigrated to Stockholm and formed the Synod of the Estonian Autonomous Orthodox Church in exile, but did not interrupt communication with the Ecumenical Throne. Due to international pressure in 1978, Constantinople suspended Tomos, but the issue of autonomy became relevant again after Estonia gained its independence in 1991. In contrast, the ROC restores the Tikhonov Tomos from 1920. However, Estonians do not want to be dependent on Moscow. It was the Constantinople Autonomy that was registered with the state registration authorities under the name of the EAOC. Thus, in Estonia there are two autonomous churches operating in parallel, which belong to different patriarchates.

Well-known modern theologian Deacon Andriy Kurayev, whose opinion is worth agreeing with, notes that the coexistence of two jurisdictions in one territory causes only a canonical collapse. This should not create any tension for ordinary citizens. It all depends on the conditions for the coexistence of these confessions. Ecclesiastical and material-political

interests should not be mixed. The theologian rightly emphasizes that enmity is generally alien to the church. Two church organizations can create a healthy "market" competition, which will contribute to the quality development of church institutions. According to him, the division between churches is similar to the division between rural parishes, which impose their uniqueness and supremacy. There is a concept of "canonical territory" of the parish, which imposes a monopoly on the completion of the sacraments and prayers. This is done to reduce confusion between priests. Rural parishes are divided according to the territorial basis of public service. This is quite a clear analogue of the division into Local Churches.

But the city offers a different approach. It is the approach of having several temples, in our case jurisdictions. City temples compete freely for parishioners, and therefore for certain funds. This is manifested in the beauty of choral singing, confession, sermon, church decorations, the presence of heating and more. The presence of several independent churches in one country in no way hinders their soul's saving mission [7]. Their competition should be similar to the city temples.

As a result, we can say that today a number of national churches seek recognition, appealing to ancient history and the loss of independent status. Their mother churches now unequivocally deny the possibility of such a development, which is quite obvious, as it will lead to a narrowing of their "canonical territory" and the loss of part of the flock. Therefore, it seems promising to solve the problem by the "Ukrainian model" through the Ecumenical Patriarch, who clearly seeks to go down in history and thereby weaken the position of the ROC. This is possible from a canonical point of view. After all, the right to appeal to the Ecumenical Patriarch is his legal

prerogative, which is clearly enshrined in Rule 9 of the Fourth Ecumenical Council.

Conclusions. The above events of recent years show that the modern structure of the Ecumenical Church has a number of shortcomings. Each of the ecclesiastical regions founded by the apostles was inherently independent. Over time, following the model of the state-administrative system, the church has developed its own division of government. Today, the Ecumenical Church, being united in its essence, is divided into independent autocephalous and autonomous churches, each of which is self-governing and has clear boundaries of jurisdiction. Since there is currently no unity among the local Orthodox churches on the order of founding new autocephalous and autonomous churches, the diptychs adopted in different churches differ from each other.

The Autonomous Church, despite the adopted document in Crete, is not a clearly regulated church institution. Traditionally, the status of autonomy meant a transitional link. Some autonomous churches became mature and gained autocephaly, while others lost their independence.

Church life is a dynamic process. The church is constantly moving forward and must respond to societal demands and problems. An obvious violation of canonical rules is the existence of two jurisdictions (two canonical bishops) in one territory, such as for instance in Estonia. However, this is justified by time and public demand of the population of different countries. The current hierarchy is afraid of healthy, fair competition between churches, therefore the administrative structure of the church and the possibility of its transformation does not find a consensus between the Local Churches. This stimulates further research on topics related to the church structure

and the possibilities of obtaining the status of autonomy and autocephaly.

LITERATURE

1. Беякова Н. Религия и конструкты национальной идентичности в странах Восточной Европы в XX в.: введение в проблематику // Государство, религия, церковь ГОСУДАРСТВО РЕЛИГИЯ ЦЕРКОВЬ в России и за рубежом. Под ред. Д. Узланера № 4 (32). Москва, 2014. С. 11-27.

2. Беякова Т. Конструирование национальной идентичности в социалистической Югославии и македонский церковный вопрос // ГОСУДАРСТВО РЕЛИГИЯ ЦЕРКОВЬ в России и за рубежом. Под ред. Д. Узланера № 4 (32). Москва, 2014. С. 60-85.

3. Варфоломій, патріарх. «Я – не "Східний Папа"». Інтерв'ю із Константинопольським патріархом Варфоломієм. РІСУ, 28.02.2019. URL : https://risu.ua/ya-ne-shidniy-rara_n96699 (Дата звернення: 04.06.2021).

4. Виноградов В. Международные отношения на Балканах 1815- 1830 гг. / В. Виноградов. Москва: Наука, 1983. 296 с.

5. Гергелюк М. Канонічні та еклезіологічні засади автокефального устрою церков у структурі Вселенського православ'я: історичний контекст. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук; спеціальність: 09.00.11 – релігієзнавство. Чернівці, 2014. 199 с.

6. Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Крит, 2016. Київ: Відкритий Православний Університет Святої Софії Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2016. 112 с.

7. Кураев А., диакон. Эстонская беседа. URL: <https://diak-kuraev.livejournal.com/3048052.html?fbclid=IwAR3V1BX45Qb3bob7ohLRPpvdwiZEO9I7oTqUev9RdFgeyIjv9oscW1uEOek> (Дата звернення: 04.06.2021).

8. Лотоцький О. Автокефалія. Засади автокефалії. Т. 1 // праці Українського наукового інституту. Варшава, 1935. 208 с.

9. Никодим (Милаш), еп. Далматинский. Православное церковное право. СПб., 1897. С. 307-325; Цыпин В., прот. Церковное право. Москва, 1996. С. 208-209.

10. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ Світ Знань, 2004. 912 с.

11. Саган О. Національні прояви православ'я: український аспект. Київ: Світ Знань, 2001. 256 с.

12. Скурат К. История Поместных Православных Церквей: В 2-х т. Москва: [б. в.], 1994. Т. 1. 336 с.

13. Скурат К. Константинопольский патриархат и проблемы диаспоры. Журнал Московской патриархии. 1989. № 10. С. 45-49.

14. Устав Русской Православной Церкви // Офіційний сайт Московського Патріархату. URL : <http://www.patriarchia.ru/ua/db/document/133114> (Дата звернення: 04.06.2021)..

15. Цыпин В., протоиерей. Курс церковного права: Учебное пособие. Клин: Круглый стол по религиозному образованию в РПЦ, 2004. 703 с.

16. Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ: Наукова думка, 2004. 560 с.

17. Philip (Saliba), metropolitan. Canon 28 of the 4th Ecumenical Council – Relevant Or Irrelevant Today? : Talk given at the Conference of the Fellowship of St. Alban and St. Sergius held at St. Vladimir's Seminary, June 4-8, 2008. URL:

<http://www.aoiusa.org/2009/09/canon-28-of-the-4th-ecumenical-council-relevantorirrelevant-today-met-philip-saliba> (Дата звернення: 04.06.2021).

18. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.

**REFERENCES (TRANSLATED &
TRANSLITERATED)**

1. Belyakova, N. (2014). *Relihiya ta konstrukty natsional'noyi identychnosti v krayinakh Vostochnoy Evropy v XX v. : vvedenye v problematyku [Religion and Constructs of National Identity in Eastern Europe in the 20th Century: An Introduction to Problems]*. HOSUDARSTVO RELIHIYA TSERKOV' u Rosiyi ta za rubizhem. Pid red. D. Uzlanera № 4 (32). Moscow (in Russian).
2. Belyakova, T. (2014). *Konstruyrovanye natsyonal'noy ydentychnosti v sotsyalystycheskoy Yuhoslavyy y makedonskom tserkovnom voprose The Construction of National Identity in Socialist Yugoslavia and the Macedonian Church Question*. HOSUDARSTVO RELIHIYA TSERKOV' u Rosiyi ta za rubizhem. Pid red. D. Uzlanera № 4 (32). Moscow (in Russian).
3. Varfolomiy, patriarkh. «YA – ne "Skhidnyy Papa"» [«I am not a "Reset Pope"»]. Interv'yu iz Konstantynopol's'kym patriarkhom Varfolomiyem. RISU, 28.02.2019. URL: https://risu.ua/ya-ne-shidniy-papa_n96699 (Last accessed: 04.06.2021)(inUkrainian).
4. Vynogradov, V. (1983). *Mizhnarodni vidnosyny na Balkanakh 1815- 1830 hh. [International relations in the Balkans 1815-1830]*. Moscow: Nauka (in Russian).
5. Herhelyuk, M. (2014). *Kanonichni ta ekleziolohichni zasady avtokefal'noho ustroyu tserkvy u strukturi Vselens'koho pravoslav'ya: istorychnyy kontekst [Canonical and Ecclesiological Principles of the Autocephalous Order of Churches in the Structure of Ecumenical Orthodoxy: Historical Context]*. *Dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. istor. nauk. spetsial'nist'* 09.00.11 - relihiyeznavstvo. Chernivtsi (in Ukrainian).
6. *Dokumenty Svyatoho i Velykoho Soboru Pravoslavnoyi Tserkvy [Documents of the Holy and Great Council of the Orthodox Church]*. 2016. Kryt. Kyiv: Vidkrytyy Pravoslavnyy Universytet Svyatoyi Sofiyi Premudrosti, DUKH I LITERATURA (in Ukrainian).
7. Kuraev, A., dyakon. *Estons'ka beseda [Estonian conversation]*. URL: <https://diak-kuraev.livejournal.com/3048052.html?fbclid=IwAR3V1BX45Qb3bob7ohLRPpvdwiZEO9I7oTqUev9RdFgeyIjv9oscW1uEOek>. (Last accessed: 04.06.2021).
8. Lotots'kyy, O. (1935). *Avtokefaliya. Zasady avtokefaliyi [Autocephaly. Principles of autocephaly]*. T. 1. Pratsi Ukrayins'koho naukovoho instytutu. Varshava (in Poland).
9. Nykodym (Mylash), ep. *Dalmatyns'kyy. (1897). Pravoslavne tserkovne pravo [Orthodox ecclesiastical law]*. Sankt-Petersburg (in Russian); Tsypyn, V., prot. (1996). *Tserkovnoe pravo [Canon law]*. Moskva (in Russian).
10. Sahan, O. (2004). *Vselens'ke pravoslav'ya: sut', istoriya, suchasnyy stan [Ecumenical Orthodoxy: essence, history, current state]*. Kyiv: Svit Znan' (in Ukrainian).
11. Sahan, O. (2001). *Natsional'ni proyavy pravoslav'ya: ukrayins'kyy aspekt [National manifestations of Orthodoxy: the Ukrainian aspect]*. Kyiv: Svit Znan' (in Ukrainian).
12. Skurat, K. (1996). *Istoriya Pomestnykh Pravoslavnykh Tserkvey [History of Local Orthodox Churches]: V 2-kh t. Moskva: [b. v.]. T. 1 (in Russian)*.
13. Skurat, K. (1989). *Konstantynopol's'kyy patriarkhat i problemy diaspory [Patriarchate of Constantinople and Diaspora Problems]*. *Zhurnal Moskovs'koyi patriarkhiyi*. № 10 (in Russian).
14. *Ustav Rus'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy [Statute of the Russian Orthodox Church]*. Ofitsiyyny sayt Moskovs'koho Patriarkhatu. URL-adresa: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/document/133114> (Last accessed: 04.06.2021) (in Russian).
15. Tsypyn V., protoyerey. (2004). *Kurs tserkovnoho prava: Uchebnoe*

posobye [Church Law Course: Study Guide]. Klyn: Kruhlyy stil za relihiynym osvitoju v RPTS (in Russian).

16. Shevchenko, V. (2004). Slovnyk-dovidnyk z relihiyevnavstva [Dictionary-reference book on religious studies]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

17. Filip (Saliba), mytropolyt. (2008). 28-y kanon IV Vselens'kohosoboru - aktual'nyy chyne aktual'nyy s'ohodni? [Canon 28 of the 4th Ecumenical Council – Relevant Or Irrelevant Today?]. *Vystup na konferentsiyi Bratstva sv. Olbana i*

Serhiya, shcho vidbulas' u seminariyi sv. Volodymyra,

URL: <http://www.aoiusa.org/2009/09/canon-28-ho-4-ho-ekumenichnoho-soboru-relevantnohorelevantnoho-s'ohodni-met-filip-saliba>. (Last accessed: 04.06.2021) (in English).

18. Sanderson, S. V. (2005). Avtokefaliya yak funktsiya instytutsiynoyi stabil'nosti ta orhanizatsiynykh zmin u Skhidny pravoslavny tserkvi. Universytet shtatu Merilend, Koledzh-Park (in English).

Receive: June 10, 2021

Accepted: September 17, 2021

ZhytomyrIvanFrankoStateUniversity Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

УДК 130:17:796.01

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.20-29

SUGGESTIVE AND CATHARIC FEATURES OF MUSIC SPIRITUAL ART IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN RELIGION

M. S. Melnichuk*

The article presents the concepts of philosophical, religious and art studies, which relate to the phenomenon of spiritual, in the context of religious music, suggestive aspects of the influence of the sacred on man and his existence.

Scientific research is devoted to specific examples of the relationship between aesthetic aspects, religious content and sacred load in terms of spiritual musical art against the background of Ukrainian tradition. These examples are illustrated by the author in the perspective of the diversity of typologies of study, both traditional and modern philosophical, artistic and religious traditions. The accents placed by the author of the article are devoted to theoretical and methodological issues in the perspective of the concept of psychological substantiation of cathartic and suggestive loads in the context of perception by the consciousness of Ukrainian musical art of religious orientation. Foreign approaches to the study of spiritual music art as a cultural phenomenon are analyzed.

The author of the study emphasizes the need for accentuation in the perspective of the moral content of spiritual music. After all, directed to the spiritual world of man, it forms his ethical and aesthetic feelings. The article emphasizes that being an important part of the Ukrainian national culture, sacred music has a huge potential in the formation of personality.

It was found that the formation of a highly spiritual personality is not possible without understanding and appropriate perception of religious music. In our scientific research a special place is occupied by the study of the development of musical perception and musical thinking, understanding of music as a special language that carries spiritual information and energy of thought. We believe that the musical spiritual art in the perspective of the Christian tradition can be the most important part, the quintessence of this process. As a "core" that permeates all Ukrainian and European music culture, it carries a "software" that simplifies the understanding of the phenomena of music culture belonging to different eras, styles and directions.

It is proved that spiritual and, in particular, Ukrainian sacred music are the most essential components of activating musical perception and formation of general and musical culture.

Keywords: *catharsis, suggestibility, spiritual music, sacred art, aesthetic pleasure.*

---

* Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
(National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine)
m.s.melnuchyk@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4299-968X

СУГЕСТИВНО-КАТАРСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО ДУХОВНОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

М. С. Мельничук

У статті представлені концепції філософсько-релігієзнавчих та мистецтвознавчих студій, які стосуються явища духовного в контексті релігійного музичного мистецтва, сугесивних аспектів впливу сакрального на людину та її буттєвість.

Наукова розвідка присвячена конкретним прикладам співвідношення естетичних аспектів, релігійного змісту та сакрального навантаження в розрізі духовного музичного мистецтва на тлі української традиційності. Ці приклади ілюструються в ракурсі різноманітної типології вивчення, як традиційних так і новітніх філософсько-мистецтвознавчих та релігієзнавчих традицій. Акценти, котрі ставить автор статті, присвячені теоретичним та методологічним питанням в ракурсі поняття психологічного обґрунтування катарсичних та сугесивних навантажень в розрізі сприйнятливості свідомістю українського музичного мистецтва релігійної спрямованості. Аналізуються зарубіжні підходи до дослідження духовного музичного мистецтва як явища культури.

Автор дослідження наголошує щодо необхідності акцентуації в ракурсі моральнісного наповнення духовної музики. Адже вона, будучи спрямованою до духовного світу людини, формує її етичні та естетичні почуття. Аргументовано, що духовна музика як важлива складова української національної культури містить в собі величезний потенціал у формуванні особистості.

Виявлено, що становлення високодуховної особистості не можливе без розуміння та відповідного сприйняття релігійного музичного мистецтва. В наших наукових пошуках особливе місце займає вивчення розвитку музичного сприйняття і музичного мислення, розуміння музики як особливої мови, що несе духовну інформацію і енергію думки. Вважаємо, що музичне духовне мистецтво в ракурсі християнської традиції може бути найважливішою частиною, квінтесенцією цього процесу. Будучи "стрижнем", що пронизує всю українську і європейську музичну культуру, вона несе в собі "програмильність", яка спрощує розуміння явищ музичної культури, що належать різним епохам, стилям і напрямкам.

Доведено, що духовна і, зокрема, українська духовна музика є найбільш суттєвими компонентами активізації музичного сприйняття і формування загальної і музичної культури.

Ключові слова: катарсис, сугесивність, духовна музика, сакральне мистецтво, естетична насолода.

Introduction. The worldview aspect of Ukrainian sacred music is its most important and defining factor. It forms the essence through which is carried out perhaps the most important function of this music - the function of its cognitive, suggestive effect on man. By the way, this influence was noticed by ancient thinkers - Pythagoras, Plato and others. In a way that embodied the ancient doctrine of ethos, the Christian Holy Fathers (Basil the Great, John Chrysostom, Aurelius Augustine, and others), philosophers, and later theologians noted the great potential of music for the moral state of the soul. Musical historiography shows that thanks to singing Byzantine worship in

the middle of the VII century. was a majestic and impressive action. This means that singing in the Byzantine rite was designed to bring the understanding of religious (supernatural) plots to the level of very real natural human experiences and aspirations, eventually becoming a means of strong suggestive influence on man. Take, for example, Nestor's immortal work The Tale of Bygone Years, which shows how unmistakable the church service was for Prince Volodymyr's envoys to Byzantium in 987, when Kyiv was choosing a new official religion. This impression was largely conditioned by spiritual singing, which, using polymanic means of

aesthetic and musical mediation, presented sacred actions as impressive and majestic. Taking into account the analysis of previous research, it is possible to assume that Byzantine church singing, which spread in Rus' along with Christianity, was also attractive in its sound and filled the Church Service with grandeur and representativeness.

Methods. Researchers of the phenomenon of musical spiritual art during all periods of its development have focused attention in their scientific research, research, concepts on the emotional content of the energy of its influence, thus actualizing the problems of the psychological nature of the phenomenon. It should be noted that the epistemological level in this direction is currently commensurate with the hypothetical equivalence. The problem of suggestive aspects of art in general is widely represented in science (A. Leshchenko, V. Semenov, E. Torshilova, M. Buyanov, L. Dofman, C. Lombroso, K. Stanislavsky, I. Pavlov, S. Rubinstein, M. Born, P. Blonsky etc.), and psychology of music in particular (L. Balanchivadze, L. Bochkarev, V. Medintsev, M. Kovtunovich, S. Olefir, M. Starcheus etc.).

The purpose of our scientific article is to, on the one hand, explore what is the psychological specificity of the artistic phenomenon we study, and on the other, knowing the inner potential of this art, to find ways, channels through which it, returning at one angle or another, faces direct activity of the subject or society.

Presenting main material. This problem is best understood, precisely through the psychological analysis of the artistic potential of the phenomenon of spiritual musical culture in the context of Ukrainian religiosity. It is worth noting that it is the psychological state of man, especially his aesthetic abilities, experiences and aesthetic emotions in the process of creating or

perceiving musical art in general and sacred spiritual music in particular is the foundation of the subjective factor of artistic nature. The constant of spiritual musical art in its original meaning, we can say, at the genetic level predetermines the essence of its sacred content. However, we know that the musical and aesthetic space of the Ukrainian Orthodox Church has never been static, on the contrary, one of its most important characteristics is continuous development. It is in this dynamic that we observe tendencies towards secularization processes [17: 43].

It should be emphasized that the subjective factor in the artistic beginning is one of its main links. If, for example, you take a music program and program it into the appropriate program of a modern computer, then, as a result, a new music model will be created, which will be fixed on the hard disk; the musical score thus obtained can be translated into a musical score. However, despite the super capabilities of the modern computer, it is not able to operate with such categories of the human psyche as "bliss", "blessing", "beauty", "catharsis" and "aesthetic pleasure". To explain what we mean by these concepts, says Jendrju, can only be described by the impact of a fact on a person, that is, by clarifying the subjective factor of artistic activity. "For machines to create art, in poetry, painting or music, they would have to take into account in some form the human reaction to these works of art" [2: 88].

In our case, the concept of the subjective appears as a factor that plays a decisive role in the context of fixing the images that were generated by the suggestion of sacred art in general and spiritual music in particular. According to A. Kolodny, it is dominated not by dogmas or rites, but by the subjective feeling of one's involvement in the Almighty, imbued with a kind of moral

stoicism, the experience of one's existential situation.[3: 10]. At the level of its emotional manifestation, religion is represented by a great variety of feelings - fear, awareness of the Lord's retribution, love, numinous awe, which, having a specific object of orientation - the world of the supernatural, is not and can not be something innate, eternal; they appear as an emotional basis and a means of formalizing the worldview that each person forms on the basis of personal, subjective perception of the supernatural world [3: 18].

It is with the adoption of Christianity in Rus' that the original Orthodox culture begins to develop, in line with which the newest musical direction emerges - the spiritual music of Ukraine, which in its genres is fundamentally different from the Western European tradition. However, monodic sacred singing can be included in the cohort of art only on the basis of certain external features (recording system, by various analogies, etc.), because now it is difficult to determine what emotional influence its ancient, initial function had. The most important feature of spiritual musical art on the example of Orthodoxy is the harmony of the canonical text and musical system of songs: the melody not only accompanies the text, it deciphers and interprets, reflects and fills its content, conveying what cannot be expressed in words. The basis of the performance of spiritual music is the transfer of the completeness of the content of the text, which is achieved by the minimal nuances that are born from the understanding of the logical power of the text. We focus on this rather specific issue only to emphasize the importance of the ability to experience art. Because of him, in fact, a whole new world is created as a spiritual and aesthetic reality.

Philosophers and musicians also speak about the high significance of spiritual music. They emphasize that

this kind of art increases the sphere of our being and the field of our knowledge, opens to us a harmonious and wonderful world of sounds, develops thinking, inspires feelings and ennobles desire. Unlike secular music, religious and spiritual art is devoid of "explosive" effect, which, in turn, distracts the mind from prayer. Religious music art should be perceived as an aesthetic and spiritual integrity, not limited to the sensory side of the problem. At the same time, we should not distinguish between the process of creation and perception of the phenomenon we are studying - all this should be part of a holistic artistic system. Especially since the framework in this case is really conditional. The creative process grows into the immediacy of the existence of this spiritual musical and poetic art, as well as its perception - it is an act of interpenetration of object and subject. The act of artistic phenomenon presupposes the presence of all three elements: 1) creative production - the process, 2) objectification and materialization - the result and 3) deciphering the embodied artistic material - the repetition of the creative process. This creative activity is manifested not only at the level of music creation. It includes both musical-poetic, performing, and creative activity at the level of perception, where, enjoying aesthetically, the subject reveals the same activity as the creator and performer, only to a lesser extent. This slight difference cannot shake the general position that common principles underlie the creativity, performance and perception of the art form we have mentioned. [4: 65]. We point to this commonality here in a certain aspect that we need, namely: in the understanding that both the first and the other two acts provide for such mental development of man, which made possible both social and aesthetic functions of Ukrainian sacred music. As

Vundt notes: "Works of art and their reproduction at the level of perception differ most in further motives based on the unlimited dominance of the artist over his material on the internal ideas and external substrates of their objectification" [4: 71].

S. Rubinstein also pointed out the inadmissibility of the separation of "outstanding individual abilities" from the study of "generic" properties common to all people [5: 289]. Every person who has not lost the physical possibilities of artistic communication with the world around him, first of all the bearer of the same talents that give the most ingenious artist the opportunity to experience reality artistically and make it understandable to others. I. Pavlov pointed out the objectively existing mental functions of social and artistic activity. Considering the two types of higher nervous activity, the scientist notes that due to the two signaling systems and the ancient chronic and active various ways of life, the human mass is mainly divided into two types - artistic and mental. Further to this division I. Pavlov adds another - "average" type, which, according to the researcher, accordingly combines the work of both systems. Such a division, according to Pavlov, is observed both among individuals and among entire nations [6: 505–506]. Thus, the alternative in the division into "artistic" and "non-artistic" natures is to some extent removed. In this aspect, we are interested not so much in what divides human abilities in their active formation and differentiation into types of mental and artistic, as the premise and mental structure of the artistic subject.

At the heart of spiritual music as a manifestation of art is a certain social purpose. This is reflected in the importance of religion and the Church in the social, political, cultural and spiritual life of people and countries [16:21]. Its social purpose is realized in the internal self-organization and mood

of the artistic subject. Aesthetics in the material world can be felt intuitively, but spiritual music requires a different attitude. In the case of passive perception of even her most perfect work, the effect remains at a critically low level. These facts are obvious. The human auditory environment brings satisfaction with the universal harmony for hearing (the element of auditory sensation) and expediency (the element of conscious judgment). Music takes on the same components of expediency and purpose, but they are not its ultimate goal and serve only as a means to accomplish predetermined tasks. Liturgical and musical forms of the early XX century. carried the idea of a single compositional cycle. The pervasive nature of their musical formations united the liturgical rite-mystery into a single whole, dynamizing the integral sacred plot of the latter. Thus, the sacredness was manifested here by a continuous pulsating canvas [17: 45].

The mental state of man is not a demiurge of beauty, at the same time aesthetic – it is a spiritual elevation that goes beyond the pragmatic and is fundamentally introgenic. Representatives of the theory of perception (Lipps, Vundt, Warringer) saw the specificity of aesthetic experience, while this is only a subjective-mental prerequisite.

In the works of M. Born we find an interesting reasoning about what constitutes an aesthetic relationship in its comparison with the scientific and logical. And again we are faced not only with the process of perception in the sensory-image form, but also a certain mood of the subject. After all, it is not just an object that can itself remain passive, despite its availability to the senses, but an "object of experience", ie the realization of subjective attitudes. It is an antagonism of feeling and logic, one of which must yield to the other. Abstract concepts of the simplest form are numbers and logical formulas, ie

means of expressing accurate understanding of nature. According to M. Born: "There is no more absolute. The height of the cathedral no longer evokes a sense of reverence, it is measured in meters and centimeters... Absolute impressions give way to relative measurement. As a result, we have a limited world, one-sided, with sharp edges, devoid of all sensual appeal, all colors and sounds" [7: 12].

What do we lose when we reduce the concreteness and charm of the world to abstract definitions and "constructs"? First of all, the imagery of the sensual relation disappears; we are interested in the phenomenon in split form. Logical definitions gain advantages precisely because of their clear definiteness, determinism, thus paralyzing the freedom of play of selfless emotions. On the contrary, in the aesthetic relation to the object of activity the subjective attitude acquires crucial value. For example, the believer and everyone else, to some extent familiar with the rite and the most important aspects of Orthodox doctrine, do not often react to art, in the perspective of the result of the awakening of aesthetic interest, because the artistic principle in its subjective state remains unwavering. Could the situation be the opposite? Let us pay attention in this connection to the statement of Aurelius Augustine, already mentioned by us: "... I approve of the custom of singing in church: let the weak soul, rejoicing in sounds, rise, filled with piety" [8: 45].

Thus, the model of aesthetic mood is reproduced in the language form. The listener, the reader, the spectator of the beautiful is conveyed the dynamics of "spiritual awe" and aesthetic mood, such as the "intimate attitude of the artist" and a certain philosophical. The logic of thought here is poeticized depending on the external motivation and its internal transformation in the psyche. The strong influence of church singing becomes valuable not in itself,

but as a physical means of "tuning" the subject of perception and its active aesthetic purpose. Sacred, like secular singing, would lose the sympathy and great sympathy of millions of hearts, if they did not have the properties of resonance and transmission of the creative state. The sensual in its qualitatively indivisible integrity has various forms. But the dynamics, the transition of moments, are obligatory, because it is really difficult to imagine this or that emotional state as something static, because musical and poetic moods transmit the energy of artistic saturation.

Rational-logical and figurative abilities may not be equally inherent in the subject itself. But each of them is realized in a more or less intensive form only when necessary. This fact is as fundamentally important as the composition of the psyche prevails in the subject in terms of his ability to artistic activity. Undoubtedly, the purpose, readiness and self-organization of the artistic subject play an important role in this case.

The basis of aesthetic experience is the inner imagination, creative processing in the psyche of the senses. Due to a kind of transformation, sensory perception in the inner imagination becomes aesthetic [9: 5]. In order to get a sensually pleasant reaction, aesthetic pleasure from spiritual music, it is necessary to imitate it in the inner perception. Without this, the pleasant sensations themselves will remain undeveloped. Therefore, intonation and metro-rhythm, as the most important components of musical language and creators of the external outline of the object, as well as form (it is manifested in music in the form of musical formation), embody appropriate proportion, symmetry and only under appropriate conditions acquire aesthetic value. This great sphere of sensory-pleasant experiences rises to beauty when these experiences become the

product of the inner play of aesthetic consciousness. And as long as the consciousness perceives the material given by our senses simply as pleasant, the objects that serve as carriers of this pleasant sensation will be for him only "side" realities. Why? Because consciousness in this situation has not had time to fully perceive the ideal visibility and therefore has not yet fully accustomed to their ideas and feelings with the object being contemplated [10: 58]. But when aesthetic contemplation "unfolds in all its power, the abyss that separates us from the object alien to us disappears, through the shell of the pleasant begins to shine the soul of the contemplator, and gives him a higher, purer, self-existent existence, in which all real interests are stifled before the spiritualized game of inner imitation and pleasure" [9: 177].

Long before the special problems of the cybernetic profile arose, psychological analysis, in the words of F. Bassin, revealed the existence of such a "logical work" of the brain, which a person is not aware of. The unconscious makes itself felt due to the fact that it is able to process the received information, despite the fact that the process of this processing is not controlled by consciousness. The scientist cites a letter from Mozart, which deals with the composer's awareness of musical "thoughts" at the time of final work. It is worth noting the following: the psychologist takes into account the fact that the process of gradual formation of artistic images in its first phases remains hidden from consciousness, the final phases are shifted towards awareness [11: 200].

Thus, from the subconscious imagination in the form of emotional impressions, the artist comes to clear images. The complex work of generalizing memory takes place, so to speak, behind the scenes; the logic of the creative imagination is designed to bring into a clear ideologically

meaningful picture what for some time remained separate. The subconscious itself is not illogical, it is only hidden from our speculative observation. The subconscious makes creativity inspired, ingenious, etc., because it reveals an element of unbiased free fantasy. Without such subconscious creativity of the subject, art would bring few happy moments, remaining a cold scheme and reasoning. As V. Bryusov noted: "Art begins when the artist tries to find out for himself his ... secret feelings" [12: 584].

Of course, if the creators of sacred music limited themselves to introspective clarification of their own feelings, it would impoverish the creative potential of this art form. But we fully share the opinion of V. Bryusov in the part where he speaks of the transition of the "secret" in feelings to its conscious manifestation. The subconscious is objectified in a logical art form. Perceiving one or another work of spiritual music, each of us consciously tries to assimilate its components – ideas, types, figurative structure, style and so on. Things that are incomprehensible to aesthetic awareness are more likely to cause irritation than artistic effect. Consciousness strives for absolute clarity of the imagined picture and image, sequence of action and logic of feelings. Although the artistic imagery of the spiritual music studied by the author is filled mainly with the essence of the supernatural, yet its cognitive function is inconceivable without conscious intervention in reality. Let's not forget that the supernatural is thought by believers as really existing, moreover, it has the ability to personify. One or another author's concept, embodied in a work of art, belongs to the conscious. In a conversation with the critic J. Oklensky, K. Fedin rightly remarked that the feeling that arose from experience awaits the cementing influence of thought in order to become

suitable for the construction of a work of art [13: 75].

The fact of coexistence in the art of the conscious and the subconscious is already sufficiently substantiated by science. But the impossibility of schematically depicting some "clear" relationship remains obvious. These categories are not unambiguously and not linearly correlated. D. Kucheryuk's opinion is correct, who noted that "in any work, if it is really deep and if it makes an aesthetic impression, there are necessarily elements of the subconscious, which in some way continue the logical-conscious beginning according to their own laws. The conscious is an integral part of the subconscious in art, because each work is addressed to the cognitive abilities of man" [10: 61].

The essence of the relationship between the conscious and the subconscious, the researcher argues and convincingly shows the strengths and weaknesses of the system of performing arts K. Stanislavsky [10, 61-63]. The latter proves that due to the "organic nature" of art, as a determining factor in artistic inspiration, in the accomplishment of its "miracle", art by its own means is called to awaken and introduce into creativity such subconscious organic functions that go beyond the conscious. The logical can only to some extent influence, directing the activities of the psyche. The subconscious creativity of "organic nature" is carried out through the conscious psychotechnics of the artist-creator and the artist-performer. The subconscious – through the conscious, unforced – through the mediated by thought. According to K. Stanislavsky: "We will give everything subconscious to the witch-nature, and we will turn to what is available to us, to conscious approaches to creativity and to conscious means of psychotechnics. They first of all teach us that when the subconscious enters work, it is

necessary be able not to disturb him" [14:47]. According to Stanislavsky, the subconscious, intuitive creativity of the artist-nature is obligatory in literally all kinds of art – and in our research as well. The miracle of art is accomplished when it begins to impress, transports to another complex world.

Of course, the logic of the relationship between the conscious and the subconscious in K. Stanislavsky is subordinated primarily to stage work, but it is advisable to look at the judgments of the artist from a broader point of view. Of course, as long as the subconscious is silent, art remains an inert sign: its meaning may not be revealed. Even an aroused imagination does not in itself create the value of aesthetic experience and impression. It is when it is filled with the emotional content that goes beyond the rational, synthesized with the ability of aesthetic experience and encouraging the initiative of mental creativity, that art enters into its rights. Although, against the background of today, we face the problem of cybernization of art, religion and life in general. This caused a surge in the activities of electronic confessional media of various kinds and made them a new means of transmitting the "spiritual" mission of the church in Ukrainian society [15:187].

Conclusion. Ukrainian sacred musical art is an inexhaustible treasure trove of spiritual values. It contains a powerful educational potential, and through its study is the transfer of spiritual experience of mankind. Being turned to the inner world of man, it forms his moral and aesthetic feelings, the ability to perceive and evaluate the world in harmony, which gradually becomes a belief and becomes part of the worldview of man. This suggests that due to the religious music art, along with religious and liturgical tasks, there is a significant suggestive influence on the formation of a highly spiritual personality. Orthodox spiritual

music can be one of the ways of artistic knowledge of the world, and this is its educational task. Thanks to the creative heritage of such Ukrainian geniuses as M. Leontovych, D. Bortnyansky, A. Wedel, M. Berezovsky, the national spirit is formed, as well as the high ideals of Goodness, Beauty, Love and Faithfulness. And the very musical spiritual art is the expression and disseminator of spirituality and promotes the development of moral qualities of man. Spiritual musical works are full of beauty and deeply meaningful. During their performance there is a spiritual and moral improvement, so spiritual music, along with other masterpieces of art should be a significant lever in harmonizing the development of personality.

Our scientific research in the perspective of suggestive and cathartic loads of Ukrainian spiritual art allows us to expand our understanding of the creative nature of musical art in terms of Ukrainian spirituality, and the psychological integrity of the artistic principle as a single act of creation.

LITERATURE

1. Корній Л. Історія української музики в 2-х Ч. Київ; Харків; Нью-Йорк: Вид. М. П. Коць, 1996. Ч. 1 315 с.
2. Эндрю А. Мозг как вычислительная машина. Москва: Мир, 1967. 123 с.
3. Колодний А. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції. К.: Світ знань, 1999. 52 с.
4. Вундт В. Фантазия как основа искусства. Санкт-Петербург – Москва, 1911. 253 с.
5. Рубинштейн С. Бытие и сознание. Москва: Изд-во АН СССР, 1957. 289 с.
6. Павлов И. Избранные произведения. Москва: Госполитиздат, 1949. 365 с.
7. Борн М. Физика в жизни моего поколения. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1963. 139 с.
8. Бычков В. Эстетика Аврелия

Августина. Москва: Искусство 1984. 264 с.

9. Гросс К. Введение в эстетику. Київ – Харьков, 1899. 237 с.

10. Кучерюк Д. Психологічна природа художньої діяльності. Мистецтво, художнє начало, суспільство. [Ред. кол. Мазепа В. І., Гончаренко М. В., Гаврилюк П. І.]. Київ: Мистецтво, 1971. 160 с.

11. Бассин Ф. Проблема бессознательного. Москва: Медицина, 1968. 278 с.

12. Памятники мировой эстетической мысли. Т. 4., 1-й полутом. Москва: Искусство, 1969. 928 с.

13. Федин К. Как мы пишем. Москва: Россия, 1966. 138 с.

14. Станиславский К. Работа актера над собой. Москва: Художественная литература, 1939. 187 с.

15. Balaklytskyi M., Shevchuk A. Ukrainian Protestants and Digital Culture // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41, Iss.4. P.182-193.

16. Bystrytska E., Volik N. The Question of the Autocephalous Status of the Polish Orthodox Church in the Documents of the Council For the Affairs of the Russian Orthodox Church (1944-1948) // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41, Iss.3. P. 20-37.

17. Melnichuk M. Symbols Of Sacred Filling Of Religious Musical Art Of Ukraine // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. 2021. Vol. 41, Iss.3. P. 37-49.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kornij, L. (1996). *Istoriya ukraïns'koï muzyky v 2-x Ch.* [History of Ukrainian Music in 2 parts. Kyiv; Xarkiv; N'yu-York: Vy'd. M. P. Kocz`, 1 (in Ukrainian).
2. Jendrju, A. (1967). *Mozg kak vychislitel'naja mashina* [Brain as a Computing Machine. Moskva: Mir (in Russian).

3. Kolodny`j, A. (1999). *Fenomen relihiyi: pryroda, struktura, funkcional'nist', tendentsiji* [Phenomenon of Religion: Nature, Structure, Functionality, Trends]. Kyiv: Svit znan', (in Ukrainian).
4. Vundt, V. (1911). *Fantazija kak osnova iskusstva* [Fantasy as the Basis of Art]. Sankt-Peterburg – Moskva, 1911 (in Russian).
5. Rubinshtejn, S. (1957). *Bytie i soznanie* [Genesis and Consciousness]. Moskva: Izd-vo AN SSSR (in Russian).
6. Pavlov, I. (1949). *Izbrannye proizvedenija* [Selected Works]. Moskva: Gospolitizdat (in Russian).
7. Born, M. (1963). *Fizika v zhizni moego pokolenija* [Physics in the Life of My Generation]. Moskva: Izd-vo inostrannojliteratury (in Russian).
8. Bychkov, V. (1984). *Jestetika Avrelija Avgustina* [Aesthetics Aurelius Augustine]. M.: Iskusstvo (in Russian).
9. Gross, K. (1899). *Vvedenie v jestetiku* [Introduction to Aesthetics]. K. Gross, Kyiv – Har'kov (in Russian).
10. Kucheryuk, D. (1971). *Psy`xologichna pry`roda xudozhn`oyi diyal`nosti* [Psychological Nature of Artistic Activity]. *My`stecztvo, xudozhnyenachalo, suspil`stvo*. [Red. kol. Mazepa V. I., Goncharenko M. V., Gavry`lyuk P. I.]. Kyiv: My`stecztvo (in Ukrainian).
11. Bassin, F. (1968). *Problema bessoznatel'nogo* [The Problem of Unconscious]. Moskva: Medicina (in Russian).
12. *Pamjatniki mirovoj jesteticheskoj mysli* (1969) [Monuments of World Aesthetic Thought]. Moskva: Iskusstvo, 4 (in Russian).
13. Fedin, K. (1966). *Kak my pishem* [As We Write]. Moskva: Rossiya (in Russian).
14. Stanislavskij, K. *Rabota aktera nad soboj* [Actor Work over Himself]. Moskva: Hudozhestvennaja literatura (in Russian).
15. Balaklytskyi, M., Shevchuk, A. (2021). Ukrainian Protestants and Digital Culture. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41(4), 182-193 (in English).
16. Bystrytska, E., Volik, N. (2021). The Question of the Autocephalous Status of the Polish Orthodox Church in the Documents of the Council For the Affairs of the Russian Orthodox Church (1944-1948). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41(3), 20-37 (in English).
17. Melnichuk, M. (2021). Symbols Of Sacred Filling Of Religious Musical Art Of Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41(3), 37-49 (in English).

Receive: June 11, 2021
Accepted: September 18, 2021

UDC 1: 27-31

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.30-39

METHODOLOGICAL AMBUSH OF ANALYSIS OF THE CATEGORY OF ORTHODOXY IN THE DISCOURSE OF RELIGIOUS DISCIPLINES OF HIGHER EDUCATION

O. L. Sokolovskyi*

The article reveals the process of forming a category of Orthodoxy, which claims not only to a special truth of individual religious concepts, but also becomes a world-famous imperative, which causes the theoretical analysis of comprehension of its content as a general Christian and one of the main categories of religious studies. On the basis of philosophical and methodological principles, the question of vision of Christian Orthodoxy, represented in the form of separate ideas and systematic concepts in the processes of spiritual and practical transformation of the world in socio-cultural realities of European society. An analysis of the incorporation of ideas and concepts of permanent humanism as a cultural phenomenon and philosophical doctrine of Christian Orthodox taking into account the achievements of modern humanitarian methodology are carried out.

Particular attention in the study is focused on the revealed phenomenon of Orthodoxy within the limits of philosophical and religious and theological thought. An important component of this direction is the substantiation of the peculiarities of Orthodoxy and its sustainability in the presence of invariant content structures or functional schematics and methods of its inculturation not only in semantic, but also in territorial-time coordinates. Taking into account these features allows you to maintain the terminological content of Orthodoxy, widely used in the sense of true, identical to the initial understanding of a defined philosophical-religious or theological idea, position, established by authoritative thinkers or religious-church structures for the undeniable performance of adhesives of various confessional branches of religions or theological schools.

It has been established that the conceptual-semantic structures are found on the foundations of the religious paradigm, which allow heterogeneous definition of Orthodoxies in different contexts. Christian expression of Orthodoxy is primarily analyzed by theologians and means truth, steady observance of the principles of doctrine. The application of the category "Orthodoxy" in Christianity is divided into its interpretation as characteristics of Christianity itself and each of its directions.

Key words: methodology, religious studies, philosophy, theology, Orthodoxy, doctrine, values.

---

*Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine)
osokol_83@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2228-3040

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ КАТЕГОРІЇ ОРТОДОКСІЇ У ДИСКУРСІ РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ВИЩОЇ ШКОЛИ

О. А. Соколовський

У статті розкрито процес формування у межах християнства категорії ортодоксії, яка претендує не лише на особливу істину окремих віросповідних концепцій, а й стає світоглядним імперативом, що обумовлює теоретичний аналіз осягнення її змісту як загальної християнської, так і однієї з основних категорій релігієзнавства. На основі філософсько-методологічних принципів розглянуто питання візії християнської ортодоксії, репрезентованої у вигляді окремих ідей і систематизованих концепцій у процесах духовно-практичного перетворення світу в соціокультурних реаліях європейського суспільства. Проведено аналіз інкорпорації ідей і концептів перманентного гуманізму як культурного явища і філософського вчення у християнську ортодоксію із врахуванням здобутків сучасної гуманітарної методології.

Особлива увага у дослідженні сконцентрована на розкритті феномену ортодоксії у межах філософсько-релігієзнавчої та теологічної думки. Важливою складовою цього напрямку є обґрунтування особливостей ортодоксії і її сталості при наявності інваріантних змістовних структур чи функціональної схематики і способів її інкультурації не лише у смислових, а й у територіально-часових координатах. Врахування цих особливостей дозволяє зберегти термінологічний зміст ортодоксії, широко застосовувати у сенсі істинної, ідентичної початковому розумінню визначеної філософсько-релігієзнавчої або теологічної ідеї, позиції, утвердженої авторитетними мислителями або релігійно-церковними структурами для безперечного виконання адептами різних конфесійних відгалужень релігій чи богословських шкіл.

Встановлено, що на підвалинах релігійної парадигми вибудовуються концептуально-сміслові структури, в яких допускаються гетерогенні дефініції ортодоксії у різних контекстах. Християнське вираження ортодоксії насамперед аналізується богословами і означає істинність, неухильне дотримання засад віровчення. Застосування категорії «ортодоксія» у християнстві поділяється на його трактування як характеристики самого християнства так і кожного із його напрямків.

Ключові слова: методологія, релігієзнавство, філософія, богослов'я, ортодоксія, доктрина, цінності.

Formulation of the problem. The state of modern world is characterized by the plurality of interpretations, pluralistic interpretation of history, transformation of spiritual renewal, dynamism of searching for moral and ethical landmarks, which is most often interpreted as a return to classical philosophical modules and to the traditional principles of Christian doctrine. Considering, that all areas of the spiritual existence of the European culture of the new time are penetrated with an antagonistic relation to traditions, then in modern European philosophical and religious studies, there is gravity to a dialogue with a tradition and an increase in interest in orthodox as an indispensable part of being all religions. In this approach, it is necessary to appeal to classical samples of the

functioning of Christianity as a holistic cultural and religious tradition, which despite confessional diversity, retains a certain identity. One of the Christian varieties, representing diverse interpretations of real life problems and at the same time, a rod of confessional self-preservation, becomes an Orthodoxy that requires a comprehensive philosophical-religious reflection.

The purpose of the study is to analyze the process of formation within the framework of the Christianity of the category of Orthodoxy, which claims not only to the special truth of individual religious concepts, but also becomes a world-famous imperative, which determines the theoretical comprehension of its content as a general Christian and one of the main categories of religious studies.

The degree of scientific development. The historiography of the problem of Orthodoxy in the theology of Christian churches and in religious knowledge is dictated primarily by the fact that fundamental works on its integrated study are almost absent. The degree of development of the issue and the source base showed the fragmentation of the theme in published editions from philosophy and religious studies. At the same time, a historiographic review and analysis of sources enabled to state the existence of a significant scientific work of foreign and domestic scientists and theological specialists, in which the theoretical analysis of certain aspects of orthodox issues was carried out, based on both the Holy Economic Legacy and its own scientific achievement. This allows you to determine the main tendencies of changes in the system of Orthodox ideas in various historical eras.

The methodological basis of the study is labor devoted to the philosophical and religious meaning of Orthodoxy in the theology of Christian churches, leading Ukrainian philosophers, religious studies and theologians, in particular, M. Babiy, T. Gavrylyuk, V. Dokash, A. Kolodnyi, V. Lyubashchenko, L. Phylpovych, Yu. Chornomorets, O. Shepetyak and others. Actualization of key ideas of these scholars allowed finding out the main aspects of research issues in world and domestic dimensions.

The evolution of Orthodoxy within the Orthodox theological thought considered church figures and theologians V. Bolotov, J. Zizioulas, A. Kartashov, V. Lossky, J. Meyendorff and Ch. Yannaras. A thorough analysis of anthropological measurements of Orthodoxy in the context of the ratio with the Christology carried out theologians K. Ware, O. Clement, H. Vlachos, D. Stanuloa. The coverage of the problems of Orthodoxy in the Roman Catholic Church in the context of theological doctrine is devoted to

D. Reale, G. Beduella, P. Parenta, L. Berkhoff.

Analysis of scientific works on the problem of Orthodoxy of foreign and domestic scientists gives grounds for asserting an insufficient philosophical-religious level of coverage of this phenomenon in modern religious studies through prerogative of theological studies in this subject. At the same time, domestic scientists demonstrate fundamentally different approaches to the understanding of Orthodoxies due to the confessional direction of the object of research. This is expressed, first of all, in the increased interest of scientists and theologians to the Orthodox tradition, which relies on the legacy of the saints and the Byzantine theologians. Instead, religious analysis on the issues of modern Catholic and Protestant Orthodoxy was not carried out.

Discussion and results. An important progress of religion is the philosophical substantiation of its fundamental principles. The genetic ratio of religion and philosophy is reflected in the form of philosophy of religion, which in the age of globalization has received various definitions such as philosophical theology, fundamental theology, religious metaphysics, rational theology, etc. The basic postulate of all definitions is the filling of the philosophical content of the doctrine of God. The most common concept, among the diversity of scientific definitions of the interaction of two ideological systems, is "philosophical theology", which multifaceted the elements of philosophical explication of knowledge about God and the problem field of religion in general.

Taking into account that each branch of scientific knowledge has its own concept-categorical apparatus in knowledge of reality, it becomes reasonable of the various concepts on the definition of the essence of categories and their distinct areas. In our opinion, it is predetermined, firstly, an attempt to understand the essence of categories

through a special prism and operating their own criteria; secondly, thanks to the interdisciplinary approach there is a creation of new categories. That is why complex and general categories are considered in the context of the formation of human ideas about the picture of the world, the means of assimilating natural and social phenomena, various objects, norms and essence of being in general. This makes it possible to use the system of intersectoral categories as a methodological basis of the study of Orthodoxy in religious studies.

In order to analyze the essence of a religious outlook as a system of representations of the existence of a supernatural world order, the concepts and categories of philosophy as conceptual instruments are used to refer to the meta-graphical existence of man and the definition of basic rice of thinking. This feature finds its expression in various aspects. In particular, the ability to complicate the world in the context of the search for its higher sense and deepness and, at the same time, it is problems and the ways of its self-knowledge. Another aspect is expressed in the ability to transcendence as mastering the new in existence and self-conductivity of a person because of the presence of freedom by contributing to the formation and progress of the creative and critical origin.

It is the concept and categories as logical forms of thoughts with inherent features of reproduction of essential and general relationships in religion contribute to the deep disclosure of the essence of the facility. In the history of philosophy, the first author of the categorical system is Aristotle, who considered a category as a philosophical phenomenon and at the same time the methodological foundation of scientific thinking and cognitive activity of man. The ancient Greek philosopher believed the category a separate form of thinking of things themselves, but its

bearer "individual soul". According to modern researchers, the approach proposed by Aristotle the approach makes it possible to objectively determine the essence of categories in the process of their theoretical knowledge. On this way, mentality can be interpreted as a phenomenon that transforms under the influence of various factors; it is subject to understanding, theoretical ponderation and reflects the process of scientific knowledge. Consequently, this phenomenon acts as an external manifestation of the essence, as one of the aspects of reality, and the essence itself is its in-depth content.

Rethinking the categorical system of Aristotle, from the standpoint of objective and subjective idealism, contributed to the original research of German philosophers I. Kant and G.-W. Hegel. Thus, I. Kant in the work of "Criticism of Pure Mind" interpreted the categories not as a form of reflection, but as a priori preceding experience, did not depend on it. Designed for the order of this experience, the shape of the discretion differs at the same time and from dialectical ideas of a clean mind. Categories, according to Kant, characterize not the world of "things in themselves", and the subject of knowledge. According to the categorical table of the philosopher all categories are divided into four components: quality, quantity, relation and modality [1].

The search for the construction of a categorical system by German philosophers contributed to the actualization of this problem in various fields of science. In order to study the phenomenon of mentality in socio-philosophical discourse, it is important to systematize categories. It deserves special attention to the classification that was developed by E. Grazhdannikov. In it, the scientist presented an analysis of philosophical categorical systems that were widely used in various fields of knowledge. In his opinion, in order to

study the criterion of theoretical reasonableness and constructing a categorical system, it is enough to use three preliminary (Aristotle, I. Kant and G.-W. Hegel) [2: 8-9]. Thus, the basic function of the category is the formation of scientific theories based on which images are built with their own conceptual apparatus and a look at its essence. This contributes to the emergence within a specific science of the conceptual-categorical system of which is meaningful and substantiated by the scientific community. One of the categories, which in the study of dogmatic and religious differences in different Christian denominations require objectification, reproduction of general definition, rational restriction, integrity and deep penetration in the essence, arises "orthodoxy". This category is treated as an expression of the correct, consistent opinion and determines the belonging to the worldview and traditions that do not allow deviation from the doctrine and preserves the value principles of the religious system [3: 39]. Given the interdisciplinary interpretation of the etymological element of the subject field of Orthodoxy, we allocate a number of main directions that are inherent in the common principle of worldview and worldview.

Within the first direction orthodoxy is treated as a universal category of political, economic, scientific and other spheres of social consciousness and activity. It is through the prism of ideological vision; this category was used in socio-political and sociological spheres of public life.

The second direction found its reflection in the philosophy of culture within which, on the one hand, is characterized by Orthodoxy as an absolutization in compliance with the foundations of authoritative doctrine and views, on the other as a phenomenon of canonical reproduction of construction with a pronounced value dominant,

which is within the establishment of a certain theoretical system.

The third direction reveals the phenomenon of Orthodoxy within the limits of philosophical and religious and theological thought. An important component of this direction is the substantiation of the peculiarities of Orthodoxy and its sustainability in the presence of invariant content structures or functional schematics and methods of its inculturation not only in semantic, but also in territorial-time coordinates. Taking into account these features allows you to maintain the terminological content of Orthodoxy, widely used in the sense of true, identical to the initial understanding of a defined philosophical-religious or theological idea, position, established by authoritative thinkers or religious-church structures for the undeniable performance of adhesives of various confessional branches of religions or theological schools.

Note that the interpretation of orthodoxy in the extrachristians is comprehended as an attribute of ancient Slavic beliefs, Islam, some directions of Buddhism and Judaism. In the foundations of a religious paradigm, conceptual-semantic structures are built, in which heterogeneous definitions of orthodoxies are allowed in various contexts. Christian expression of orthodoxy is primarily analyzed by theologians and means truth, steady observance of the principles of doctrine. The use of the category "Orthodoxy" in Christianity is divided into its interpretation as characteristics of Christianity itself and each of its directions.

Interpretation of Orthodoxy in Christianity through the prism of the main dogmas was built upon observance of the principles of the doctrine, the postulates of the symbol of faith, which became the prerequisite for preserving its own identity and the need between Christian communications. In particular,

the religious views of Augustine bliss were finally established in Orthodox Christianity, which is evidence of his philosophical and religious growth [4: 24].

The formation of Orthodox Doctrine occurred in a discussion medium in the presence of opposing forms of relation to spiritual and practical development of reality. The establishment of Orthodox Christianity has led to the emergency of protests on the tradition of the official church in the form of opposition rationalist and mystical movements. The oldest anti-triangular and Christological currents required the conversion of the Church to the samples of primitive Christianity, opposition to existing dogmas, moral prescriptions and the church-state system [3: 37-38].

Given that the Orthodoxy was not included in the conceptual and categorical apparatus of the Scriptures, Christian theologians began to use it only in the second century. In the conditions of the antagonism of the Christian dualist-pessimistic outlook with the monistic and optimistic worldview of stoics, with Gnosticism and its supporters by office and dockets, later with Trinitarity and Christological branches. Despite the fact that Eastern and Christian Gnosticism, Neoplatonism and other mystical cults explained the reality through the prism of religious worldview, but in the conditions of pluralism of views and opinion, the need to preserve the truth of Christian doctrine and its Orthodoxy.

In the Christian narrative tradition, the category of Orthodoxy was first recorded in a religious figure and the theologian E. Cesarean, which, along with other Christian apologists directly participated in the conclusion of the canonical list of texts to form the New Testament. Thus, the Orthodoxy began to be used in the sense of broadcasting as close as possible to the primary Christian truths and finding methods for their adequate justification. During the

reign of Emperor Justinian and, Orthodoxy has been widely used for the definition of theological views, which were responsible as a biblical and church doctrine. Such a necessity was conditioned by the awareness of the importance of Christianity to strengthen the state, the unity of church and secular power, based on church and legislative codes based on the principle of Caesarism.

Orthodoxy as a phenomenon should comprehend in the context of socialization of dogmas and their adaptation to the realities of that time. The evolution of the formation of dogmas showed the duration of the process of their formation during the II-VI centuries in accordance with the religious and social needs of society. Let's pay attention to the need to distinguish between dogmas as carriers of the internal nature and principles of Christian religion, its religions on ethical assessment, values, norms, principles, moral ideal as central components of morality.

In the context of our research, there is a need to define the concept of dogma and doctrine, since in theological and philosophical and religious studies, these terms are often identified, predetermining false statements. In the general meaning of the concept of "dogma" in modern theologians, it is interpreted as the God-revealed True Faith, which is invariably preserved by the Church and is mandatory and indisputable to all Christians. The Protestant Theologian of L. Berkhoff observes that this word is used to refer to the self-evident truths of science, as well as established and formulated philosophical beliefs and religious principles. In the "Religious Dictionary" dogma is understood as faith in an indisputable truth that is not doubtful. Similar formulations contain most reference sources of theological and religious character. Wilmer in the "Handbook of Christian Religion" notes

that "dogma is the truth, opened by God and at the same time proposed by the Church, so that people believed." A similar opinion is followed by the Catholic theologians F. Spirago and R. Clark in the "Interpretation of the Catechism": "The truth that the Church considers to us as an open God, called the truth of faith or dogma" [5: 84]. However, in the Constitution "On Catholic Faith", adopted at the First Vatican Cathedral, it was noted that "if someone believes in connection with the progress of science that dogma needs to be clarified and interpreting it to its own discretion than the church, then he receives an anathema" [6: 256-271]. According to S. Bulgakov, in a formulated dogma, a Christian doctrine is not exhausted, but on the contrary, "in a religious teaching promoted and revealed by the Church, there are a large number of existing dogmatic definitions that will never be exhausted" [7: 194-195].

Thus, the dogma in the general sense means precisely formulated for the universal consciousness of the truth of faith. Church historians are distinguished characteristic signs of the dogma: 1) theological, the doctrine of God and his relation to the world and man; 2) God-reverence – a doctrine that is not found in revelation and is not a dogma; 3) Churchism points to the Ecumenical Church, which gives the Christian truths of the Faith of Dogmatism; 4) Law-obligatory – unconditional necessity of the correct faith for the Government Life and Rescue [8: 12-14].

The concept of "dogma" is widely used in religious studies and theology as a synonym of "doctrine", but it has a significantly narrower. The concept of "doctrine (Latin *Doctrina*) means a systematic doctrine, a holistic concept, a set of principles used as a basic action program" [9: 76], the systematized teaching of the Church, which it

considers true [10: 114]. The doctrine is a direct expression of religious truth.

At the same time, we will pay attention to another important problem that arises in philosophical and religious studies when working with theological sources. The complexity of the religious analysis of the Christological doctrine lies in the fact that modern researchers use different theological broadcasts, thereby serving excellent terminology systems, which leads to their rapprochement. Often literature from christological topics is full of discussion religious vocabulary, which requires the use of rules of writing in Ukrainian words of foreign-language origin. Moreover, each of the Christian Churches uses its own concept-categorical apparatus for the interpretation of both ancient cathedral definitions and holy works, which leads to different interpretations of church relevant monuments and in such a way to doctrinal pluralism, which cannot serve the conservation of unity religious provisions.

Given that the translation criteria in the Ukrainian language of theological terminology are not yet produced, each researcher, depending on its own knowledge and preferences, tries to subjectively solve a complex issue. Some make Ukrainian borrowing from Slavic or Russian languages. Others are trying to literally translate text, which leads to simplicity of transmission. In our opinion, the main criterion for choosing theological term must be clear, the unambiguousness and completeness of theological concept. Obviously, knowledge of the content leads to the completeness of the terminological form.

Christian dogmas, where the true faith and an integral part of the doctrine; except the relation to the leakage and allegative truth, are indicated by the official formation and compulsory, unconditional recognition and compliance with each Christian. The ideological and practical attributability of the Catholic Apostolic

Church The Orthodoxy acquired in the process of origin and proclamation of major dogmas. None of them appeared in the perfect form at the first seven universal cathedrals where the difference in orthodox doctrine from convicted views was established and recorded with the adoption of the Niceano-Constantinople symbol of faith. It is there that the aximotic and mandatory constants present the essence of the Christian outlook. Due to the formation of dogma as a given in revelation of primitive truth, produced as a specific mechanism for self-preservation and approval of the official doctrine, actually also preserved Christianity as a type of worldview. In addition, the domination of medieval geocentrism with its defined privileged place of the church in social existence, led to a social and national resistance, which was primarily in the form of religious rationalist and mystical movements [3: 30].

The natural in the evolution of religion is the differentiation of more universal and general systems on the local ones, self-sufficiency of which allowed forming a new integrity. In the example of Christianity it concerns the most common use of Orthodoxy as an estimated-semantic equivalent of Orthodoxy. After the first separation of orthodox churches, as a need to legitimize the Orthodox system was identified and consolidated by the teachings of the ancient patriarchal churches.

In philosophical thought there is a different evaluation of the significance of the category of Orthodox in the process of spiritual and practical development of the man of the world. According to the observations of scientists, modern Orthodoxy is in a crisis state, the reason for which is orthodoxy, religious practice and the absence of organized mireman's movement [11: 18]. In the process of any interactions of the Orthodoxy or unity with controversial worldview positions, normative-value orientations form a relevant attitude to canonical Orthodoxy.

Unlike the Orthodox Church, Catholic continues to generate Dogmas, which are originally developed in the form of doctrine, and subsequently accepted and approved at the cathedrals. In particular, the idea of the Purgatory existed in the form of teachings of Thomas Aquinas, which received the status of a dogma and adopted on the Florentine Cathedral, and the final approval took place at the XIX three-day cathedral. At the same time, the Council proclaimed to Dogma about the parish sin, the priority of the papal authorities over the authority of the Ecumenical Councils. And the Vatican Council Legitimized the Dogma on the infallibility of the Pope, the Dogma of the Immaculate Conception of Mary and its bodily Ascension is established.

Instead, the formation of Protestant's doctrines was carried out under a systemic crisis. Such a crisis has covered a medieval society whose defects were manifested in infertile scholasticism, Supremeity, Catholic dogmatism, ritual formalism, etc. [11: 19]. The crisis affected the socio-cultural principles of the economic and political structure of society, its ideological plane and determined the emergence of reformation. As a spiritual phenomenon, it struck the emergence of non-traditional constructs of religious and moral values and played a leading role in the inculturalism of Protestantism, the Orthodox doctrines of which covered the theological ideas of Lutheranism and Calvinism [12: 155]. Thus, the category of Orthodox is most often used in the religious context in relation to the truth and sequence of Christian doctrine.

Conclusions and prospects for further research. Foreign and domestic science has accumulated significant actual material that defines leakages, essential content, typology, leading components of Orthodoxy and expresses the theological view of Roman Catholic, Orthodox and Protestant churches for this phenomenon. Authors of modern Christian theology scientific proceedings

tried to comprehend Orthodoxy on historical and philosophical positions, analyzing certain provisions of Christian doctrines through the prism of philosophy and religious studies, interpreting its formation, formation, development, change and content in different ways. This enhances worldwide contradictions in a general Christian tradition between different denominations in the issue of Christianity Orthodox.

In the works of foreign researchers, Christology is determined by one of the most important aspects of the Christian doctrine, which initiated the development of Trinitary Theology and comprehensively the problems of Triadology and Pneumatology from the Western Christian prospect of ecclesiology and soteriology. Theological approach is also inherent in modern works that analyze the Orthodox in the context of the history of Christianity from the moment of the doctrinal-institutional registration of the doctrine to the emergence of syncretic religious movements, followers of which are looking for various extra-indexes of Orthodoxy.

LITERATURE

1. Кант Э. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным. Москва: Мысль, 1994. 591 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/sochineniya-v-6-ti-tomakh-t-3/> (дата обращения 04.09.2021).

2. Гордійчук О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир, Вид-во "НОВОград", 2021. 372 с.

3. Sokolovskyi O., Kobetyak A. Religious Dimensions of Anti-Trinitarianism in the Projection of the Spiritual Progress of Society // *Occasional Papers on Religion*

in Eastern Europe. 2021. Vol. 41, № 5. P. 27–43.

4. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. 3-е видання. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. 650 с.

5. Spirago F., Clarke R. The catechism explained: an exhaustive exposition of the Christian religion, with special reference to the present state of society and the spirit of the age. New York, Cincinnati: Benziger brothers, 1899. 744 p.

6. Schaff P. The Creeds Of Christendom, with a History and Critical Notes. Volume II: The Greek and Latin creeds, with translations. New York, London: Harper & Bros, 1919. 634 p.

7. Булгаков С. Православные: Праздники и посты. Богослужение. Требы. Расколы, ереси, секты. Противне христианству и православию учение. Западные христианские вероисповедания. Соборы Восточной, Русской и Западной Церквей. Москва: Современник, 1994. 575 с.

8. Малиновский Н. Очерк православного догматического богословия. Ч. 1. Москва: Директ-Медиа, 2014. 429 с.

9. Социологический энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА, 2000. 488 с.

10. Мак-Ким Д. Вестминстерский словарь теологических терминов: пер. с англ. Москва: Республика, 2004. 503 с.

11. Стасюк Л. Ортодоксія у христианстві: протестантський вимір: Монографія. Житомир: Видавець Євенок О. О., 2014. 296 с.

12. Sokolovskyi O., Kobetiak A., Melnychuk M., Chaplinska O. Reconstruction of the Religious Paradigm in the Modern Globalized World // *WISDOM*. 2021. Vol. 18, № 2. P. 153–160.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kant, Je. (1994). *Kritika chistogo razuma* [Criticism of Pure Mind]. Per. s nem. N. Losskogo sveren i

otredaktirovan C. G. Arzakanjanom i M. I. Itkinym. Moskva: Mysl'Retrieved from:<http://philosophy.ru/library/sochi-neniya-v-6-ti-tomakh-t-3/>(last accessed: 04.09.2021) (in Russian).

2. Gordijchuk, O. (2021). Mentalnist`u dobuglobalizaciji [Mentalityin the Day of Globalization]: monografiya. Zhy`tomy`r, Vy`d-vo "NOVOgrad" (inUkrainian).

3. Sokolovskyi, O., Kobetyak, A. (2021). Religious Dimensions of Anti-Trinitarianism in the Projection of the Spiritual Progress of Society. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 41 (5), 27–43(in English).

4. Avery`ncev, S. (2007). Sofiya-Logos [Sofia-Logos]. Slovny`k. 3-e vy`dannya. K.: DUX I LITERA(in Ukrainian).

5. Spirago, F., Clarke, R. (1899). The catechismexplained: anexhaustive exposition of the Christianreligion, withspecial referenceto the present state of society and the spiritof the age. New York, Cincinnati: Benzigerbrothers (in English).

6. Schaff, P. (1919). The Creeds Of Christendom, with a Historyand Critical Notes. Volume II: The Greek and Latincreeds, withtranslations. New York, London: Harper&bros (in English).

7. Bulgakov, S. (1994). Pravoslavnye: Prazdniki i posty. Bogosluzhenie. Treby. Raskoly, eresi, sekty. Protivne hristijanstvu i pravoslavju uchenie. Zapadnye

hristianskie verospovedaniya. Sobory Vostochnoj, Russkoj i Zapadnoj Cerkvej [Orthodox: HolidaysandPosts. Worship. Requires. Splits, Heresy, Sects. Anti-Christianity and Orthodox Doctrine. Western Christian Breaking. CathedralsofEastern, Russian and Western Churches]. Moskva: Sovremennik (in Russian).

8. Malinovskij, N. (2014). Ocherk pravoslavnogo dogmatischekogo bogoslovija [Essay of Orthodox Dogmatic Theology]. Ch. 1. Moskva: Direkt-Media (in Russian).

9. Sociologicheskijj enciklopedicheskij slovar'. (2000). [Sociological Encyclopedic Dictionary]. Moskva: INFRA(in Russian).

10. Mak-Kim, D. (2004). Vestminsterskij slovar' teologicheskikh terminov: per. s angl [Westminster Dictionary of Theological Terms: translated from English]. Moskva: Respublika (in Russian).

11. Stasyuk, L. (2014). Ortodoksiya u xry`sty`yanstvi: protestants`ky`jvy`mir: Monografiya [Orthodoxyin Christianity: ProtestantDimension: Monograph]. Zhy`tomy`r: Vy`davecZ`Yevenok O.O. (in Ukrainian).

12. Sokolovskyi, O., Kobetiak, A., Melnychuk, M., Chaplinska, O. (2021). Reconstruction of the Religious Paradigmin the Modern Globalized World. *WISDOM*, 18 (2), 153–160 (in English).

Receive: September 11, 2021

Accepted: October 18, 2021

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

SOCIAL PHILOSOPHY

UDC 316.74:342.415

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.40-51

CONFESSIONAL PLURALISM AS A PHENOMENON OF MODERNITY: WORLD AND UKRAINIAN CONTEXT

O. F. Gold*, M. A. Kozlovets**

The article considers polyconfessionalism as a social phenomenon of mankind, describes the features and trends of religious diversity in the world and Ukraine, and reveals the role of religious pluralism in the realization of freedom of conscience. Thirstily of the XVII century, when the principle of freedom of conscience was proclaimed and realized, polyconfessionalism became the idea of civilized coexistence of religions and churches. These trends are reflected in the socio-political life of modern societies. Based on the method of classical evolutionism proposed by the representative of the British School of Sociology and Philosophy of Religion G. Spencer, neo-evolutionism of the American anthropologist J. Stewart and convergent processes in the religious life of Ukrainian scientist E. Martyniuk, the essence of polyconfession is considered and analyzed. homogeneity to diversity; b) consolidation and differentiation of societies; c) culture and socio-geographical features; d) convergent processes of society. Attention is paid to the facts of polyconfessionalism and convergence in the world and in Ukraine, which is due to the evolutionary-historical state and socio-political conditions of the country. This phenomenon is an evolutionary model of modern society, which tends to form the heterogeneity of society, fluctuations from integration to differentiation, adaptation to natural conditions, and multivectority. On the basis of the historical approach and analytical calculations the facts of convergence of polyconfessionalism and multiculturalism are obtained and the further prospects of their existence are forecasted. It is noted that the phenomenon of polyconfessionalism, which also occurs in societies where state religions are proclaimed, often leads to the existence and constant emergence of new religious movements. Polyconfessionalism often produces interfaith misunderstandings and conflicts, which can be a catalyst for new trends

---

* Candidate of Philosophical Sciences, Grand PhD student
(Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine)
Olgoldios@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1689-227X

** Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, Professor of the Department of Philosophy and Political Science
(Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine)
mykola.kozlovets@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5242-912X

and directions. The determinants have been identified, as well as the factors that contribute to or hinder the exercise of freedom of conscience in modern Ukrainian multi-religious society have been analyzed. It is stated that although the concepts of "freedom of religion", "multiculturalism", "religious diversity" are largely implemented today in most modern societies, they must be constantly maintained and strengthened. A special role in this belongs to scientists who substantiate the theoretical foundations of multicultural, multi-religious existence of society.

Keywords: religion, confession, desecularization, multicultural society, multidimensional society, religious pluralism, Christianity.

КОНФЕСІЙНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

О. Ф. Гольд, М. А. Козловець

У статті розглянуто поліконфесійність як соціальний феномен людства, охарактеризовано особливості й тенденції розвитку релігійного різноманіття в світі та Україні, розкрито роль релігійного плюралізму в реалізації свободи совісті. Починаючи з XVII сторіччя, коли проголошується й реалізується принцип свободи совісті, поліконфесійність стає ідеєю цивілізованого співіснування релігій і церков. Зазначені тенденції знаходять свій вияв в соціально-політичному житті сучасних суспільств. Спираючись на методіку класичного еволюціонізму, запропоновану представником британської школи соціології та філософії релігії Г. Спенсером, неоеволюціонізму американського антрополога Дж. Стюарта та конвергентних процесів в релігійному житті українського науковця Е. Мартинюка, розглянуто та проаналізовано сутність поліконфесійності в соціумі: а) еволюція соціуму – від однорідності до різноманітності; б) консолідація та диференціація суспільств; в) культура та соціально-географічні особливості; г) конвергентні процеси соціуму. Звернено увагу на факти поліконфесійності та конвергенції в світі і на теренах України, що зумовлено еволюційно-історичним станом та соціально-політичними умовами країни. Цей феномен є еволюційною моделлю сучасного суспільства, яка має тенденції до формування гетерогенності соціуму, флуктуацій від інтеграції до диференціації, пристосування до природних умов, мультивекторності. На основі історичного підходу та аналітичних викладок наведено факти зближення поліконфесійності і мультикультуральності та спрогнозовано подальші перспективи їх існування. Зазначено, що явище поліконфесійності, яке має місце і в суспільствах, де проголошуються державні релігії, часто веде до існування і постійного виникнення нових релігійних течій. Поліконфесійність нерідко продукує міжконфесійні непорозуміння й конфлікти, що може бути каталізатором нових течій та напрямів. Визначені детермінанти, а також проаналізовані фактори, які сприяють чи перешкоджають здійсненню свободи совісті в сучасному українському поліконфесійному соціумі. Констатовано, що хоча поняття "свободи віросповідання", "мультикультуралізму", "релігійного різноманіття" сьогодні значною мірою є реалізованими в більшості сучасних суспільств, однак їх необхідно постійно підтримувати та зміцнювати. Особливу роль в цьому належить науковцям, які обґрунтовують теоретичні засади мультикультурного, поліконфесійного буття суспільства.

Ключові слова: віросповідання, конфесія, десекуляризація, мультикультуральне суспільство, поліконфесійність, релігійний плюралізм, християнство.

Formulation of the problem. The relevance of the study of the chosen topic is due primarily to the diverse socio-cultural transformations in the context of accelerating globalization processes, and the heterogeneity of the current

religious situation in the world. Instead of the expected emergence of a single religion in the global world, humanity is witnessing an almost universal "uprising" of religions. The religious picture of the world is becoming more

diverse, and national societies increasingly contain signs of polyconfessionalism. Although the religious landscape of the world still retains historical and geographical segmentation and some countries look quite homogeneous given the religious affiliation of their citizens, but the events of the third millennium, occurring in the world and in Ukraine in particular, indicate the growing role of religious factors in socio-political, cultural life and world politics. Globalization turns the world into a single whole and even if it does not cause global cultural and religious convergence, it in any case makes the meeting of religions and cultures irreversible [1].

Religious pluralism as a foundation of freedom of conscience manifested itself in the Reformation era, although it was surrounded by a number of caveats. For the first time, religious pluralism was thoroughly declared from the standpoint of the interpretation of religious freedom, attitudes toward non-Christian religions, and ecumenism at the Second Vatican Council (1962–1965). The Second Vatican Council adopted the relevant documents ("Nostra aetate" – "Declaration on the Church's attitude to non-Christian religions", "Dignitatis humanae" – "Declaration on religious freedom", "Unitatis redintegratio" – "Declaration on ecumenism"), which directly or indirectly concerned religious pluralism, relations between different denominations. For the first time in its history, the Council of the Catholic Church has formed the doctrinal foundations of religious freedom [2: 305–310; 375–392].

The phenomenon of polyconfessionalism significantly affects society, its axiological principles, and public policy. The principles of freedom of conscience, civil liberties, religious freedom, religious diversity and tolerance are the basic values of civilized life. Today, religion is given a legal place in the public sphere within the post-secular

paradigm, the task of which is to build new dialogic relations between the secular and religious worldview [3]. Very heated debates also revolve around values and identities based on religious beliefs and feelings. Moreover, polyconfessionalism in an interdependent, globalized space poses threats to the escalation of world religious confrontations. In view of the above, the phenomenon of polyconfessionalism is the subject of increased attention of both scholars and theologians, clergy and parishioners.

Degree of scientific development.

There is a large amount of domestic and foreign literature on the analysis of polyconfessionalism as an important aspect of society and the state. Thus, research on polyconfessionalism in the context of evolutionism, neo-evolutionism and convergence was carried out by such foreign authors as R. Bellah, D. Bell, P. Berger, J. Baudrillard, M. Weber, R. Weintz, H. Casanova, G. Spencer., F. Yancy and others. Transformations of the religious and ecclesiastical sphere caused by radical geopolitical changes of the late XX – early XXI centuries are analyzed in the works of Ukrainian scientists V. Bondarenko, V. Yelensky, E. Koppel, O. Parkhomchuk, R. Protsyuk, O. Sagan and others. Problems of building interfaith relations in the new social conditions became the subject of attention of A. Aristova, M. Babiy, M. Zakovych, S. Zdioruk, V. Klimov, M. Novichenko. A. Kolodny, L. Prokopenko, M. Rybachuk, L. Filipovych, O. Shubi, and P. Yarotsky have made significant achievements in studying the influence of polyconfessionalism on the processes of nation- and state-building, ethnointegration, and the cultural progress of Ukrainians. Modernity and history of polyconfessionalism, the social role of religiosity in the formation of personality, spirituality as a component of national education are also considered in the works of O. Gold, O. Dobrodum,

M. Kozlovets, E. Martyniuk, V. Tytarenko and others. However, many issues of polyconfessionalism in terms of socio-philosophical analysis have not yet been sufficiently raised in scientific research.

The aim of the study is to analyze the theoretical and practical aspects of polyconfessionalism as a social phenomenon, the role of religious pluralism and dialogue in social integration, to determine the current religious situation in Ukraine to develop an effective model of interfaith relations.

Discussion and results. The phenomenon of polyconfessionalism is a historically complex social phenomenon. It is known that religion as a social phenomenon is organically woven into the ethnicity of society. It cannot exist independently of such historical forms of human communities as race and tribe, nationality, nation. World religions are not free from ethnic influence either. Because religions arose from the tribal and tribal system, and later, when they became national, they did not lose their ties with ethnocultural, because they grew out of the social conditions of an individual people. Religious views are organically combined with ethnicity, culture, psychology, tradition. Religion endows human communities with powerful symbolism, as well as draws boundaries between them that are difficult to penetrate. As a systemic phenomenon, religion consists of separate subsystems – specific religions, religious movements, trends, sects, each of which occupies its place in the structure, is characterized by its integrity.

There are several types of polyconfessional existence in modern societies. Scholars, for example, distinguish "American", "British", "Greek", "Russian", "Ukrainian", "Israeli", "Indian" models of multi-religious states. The criteria of these models are many factors that are specific to the particular country under consideration, but not

exclusively the borrowing of practice in different societies / states [4].

Often in the humanities, the concept of "polyconfessionalism" is synonymous with the term "secularism". It will be recalled that initially secularization (from the Latin *saecularis* - secular) meant the transition of church and monastery lands to state ownership, ie the conversion of church property into secular, the renunciation of the spiritual title and church position and the transition to secular status. Subsequently, the meaning of this term expanded and secularization began to mean the liberation of various spheres of public life from the influence of religion, church, religious institutions, ie a clear distinction between religious and secular spheres. The secularization of society, which began in the new era, has become a fundamentally new situational context, against which the functionality of religion has undergone perhaps the greatest transformations. If in the Middle Ages Christianity permeated human existence in almost all spheres of life, then from the second half of the XVIII century this lifestyle has changed. For the first time, religion was forced to take into account such a serious opponent as secular society, which existed before, but ideologically formalized its principles in the philosophy and ideology of the Enlightenment. Thus, modernization is formed by secularization and leads to polyconfessional societies.

To characterize the polyconfessional society, the concepts of convergent processes are also used – acceleration, actualization of eschatology, actualization of social concepts, Americanization, veltization, virtualization, globalization, dialogue, ecumenical movement, egosyntonization, exoterization, inclusivism, post-conciliarism, conjunction religious pluralism, rationalization of cultic actions, revivalization, secularization, syncretization, scientification, unification of exteriorization, tolerance, feminization,

fundamentalization, charismatization, etc.

Note that the processes of political genesis in early medieval Europe were characterized by diversification - in the presence of unconditional typological similarity and a pronounced "mainstream". The main factor that determined their course within each historical region was the balance of density of the Roman (or Byzantine) and German (or Slavic) traditions. As a result, the cultural face of all early medieval states was determined by the local symbiosis of these two principles. In this respect, Anglo-Saxon Britain has taken a unique position. Prior to its forcible involvement in 1066 in the flow of European feudal (at that time, in fact, mostly Norman) tradition, historical England demonstrates quite standard examples of the symbiosis of different cultures. And it would not be an exaggeration to say that the degree of contradiction of the combination of traditions can be compared only with the contradictions of synchronous Irish culture, leaving far behind the continental and Scandinavian culture "[5: 2].

Researcher V. Malakhov notes that almost all modern states are secular, and secular in their own way. Therefore, the answers to the question of what it means for the state to be secular vary widely. In France, for example, it is impossible to imagine a cabinet meeting that opens with prayer, which was perfectly normal for the United States in the early 2000s. In the United States, it is inconceivable for the federal government to fund a denomination, while in Denmark the clergy of the Danish People's Church are paid because the church has state status. In Ireland, the constitution prohibits state support for any denomination, but the Catholic Church has so much political influence that it has until recently successfully blocked the adoption of liberal abortion legislation. In Germany,

the separation of state and church is enshrined in law, but at the same time the Constitution declares that the state cooperates with the church in such areas as education and social policy. German citizens levy a tax on the church, which is considered routine in everyday life in, say, Austria and Italy, while such taxation is explicitly prohibited by law in France and the United States [6:51].

The growing importance of the religious factor in public life and world politics in the last quarter of the twentieth century called into question the position of the so-called "theory of political modernization" developed by American "sociology of development" G. Elmond, J. Coleman, D. Rostow, which inevitably comprehensive secularization of political structures in the process of modernization. Under the pressure of events, the representatives of the "theory of political modernization" were forced to admit that not all countries will follow the path of secularization that Europe and the United States have gone through, and secularization is not a necessary condition for modernization. There is a historical phenomenon of desecularization as the return of religion to the theory and practice of public life and international relations [7: 82-83].

Thus, E. Hard notes, desecularization and "religious revival" are seen as a return to the ordinary world order. The growth of "non-state consciousness" actually leads to the equivalence of state and religious consciousness, as well as to human support for new religious denominations. The consequence of desecularization is a revision of the role of religion in all spheres of public life, international relations [8].

The current, postmodern era is characterized by the "great return" of religion in global politics, in international relations, in state building, in solving environmental problems, in the biological and social existence of man [9].

Culture and language play an important role in a multi-religious and multicultural society. P. Reeker reasonably writes: "Humanity as a whole has entered the era of global civilization, which testifies to the colossal progress in all spheres of life and at the same time poses the most difficult task of adapting cultural heritage to its new state and preservation. to some extent and in one way or another we feel the burden of the contradiction between the inevitability of this rise and progress, on the one hand, and the need to save the inherited cultural heritage, on the other"[10].

Sociologist Dinesh D'Souza concludes that the existence of the idea of multiculturalism in Europe as a political and social construct is problematic not only as a factor in Islam. Even the experience of the United States suggests that society cannot afford the luxury of cultural pluralism as the equal coexistence of many cultures. This suggests that "the discourse of multiculturalism, which arose in the wake of the democratic renewal of society and was associated with the progressive humanization of human coexistence, appeared in a completely different capacity" [11: 330].

Some authors express doubts about multiculturalism as an adequate expression of society in the current conditions, in a situation of cultural pluralism, and argue the opposite. Thus, the already mentioned V. Malakhov states: "... the ideology of multiculturalism is an obstacle to the formation of a multicultural society rather than a means of such formation. Whoever defends it..., multiculturalism elevated to ideology blocks democratic pluralism, substituting civil society. The period of independence of the Ukrainian state is a manifestation of the historical heritage, which was first received in the tsarist spiritual life, as well as state-church relations. and his essential right to freedom, adaptation to the political or economic interests of societies" [12: 159].

The researcher further notes: "The discourse of multiculturalism, which arose in the wake of the democratic renewal of society and was associated with the progressive humanization of human coexistence, acted as an ideology of consistent opponents of democracy." European proponents of otherness passed under the banner of politically correct "multiculturalism", and the United States and Canada in the early 90's of the twentieth century. faced with so-called reactive multiculturalism, the bearers of which – ethnic and cultural minorities – insist on such a radical difference between their identity and the identity of others, "that no rapprochement can simply be said". The aggressiveness of such a position of minority separation, which, according to the author, can be described using the sociological terms "stigmatized identity" as "voluntary acceptance of stigma", allows modern researchers to assess the phenomenon of modern reactive multiculturalism as a "consequence of devaluation of values", which they used to associate "with the moral code of recognition, turned out to be a code word for segregation strategies," and "the apology of otherness turned into a sermon on alienation. What seemed unequivocally progressive yesterday is now easily integrated into openly reactionary ideologies"[13: 166].

Outlining the destructive influence of polyconfessionalism, the constructive significance of this phenomenon in modern societies cannot be ruled out. The experience of civilized countries shows that the coexistence of different religions and cultures in society is an important condition for democratic, humanistic and legal development of nations based on interfaith and cultural contacts, and the context of ideological and confessional pluralism is a necessary condition for free self-determination and self-realization.

A distinctive feature of modern Ukrainian society is its multi-religious

nature - currently there are more than 100 denominations. Beginning in the middle of the 16th century, Ukraine became the birthplace of various Protestant movements from the time of the Reformation. Judaism and Islam appeared on Ukrainian lands even earlier. The proclamation of Ukraine's independence, new historical conditions, and the realization of the principle of freedom of conscience contributed to the emergence of new and actualization of historical religions. New Christian and non-Christian currents, branches, groups, sometimes quite exotic, far from the national culture and religious tradition of the Ukrainian people, are spreading here. The various denominations have indeed been given many opportunities to assert themselves, to find their own niche in society.

Today in Ukraine there is a wide network (both registered and unregistered) of religious organizations - communities, monasteries, missions, fraternities, educational institutions, etc., which belong to different denominations, trends, churches and sects. New cult buildings, Sunday schools appear in different parts of Ukraine, new periodicals are published. For all the diversity of the religious picture of modern Ukraine, most religious communities are still within different directions of Christianity.

In December 2018, the organizational reform of Orthodoxy in Ukraine took place: on the basis of the UOC-KP and UAOC unification, the Orthodox Church of Ukraine was constituted, which in January 2019 received a Tomos from the Ecumenical Patriarchate on autocephaly. Changes in the organizational design of Orthodoxy in Ukraine have been followed by corresponding changes in the confessional-church self-determination of Orthodox believers (as opposed to fairly stable confessional affiliations).

Thus, modern Ukraine is one of the most multi-religious societies in Europe, where Orthodox, Catholic, Protestant,

Muslim, Jewish, non-traditional religions of various degrees of prevalence and institutionalization are intertwined with a complex pattern. The very fact of the coexistence of numerous denominations, the vast majority of which are only the background for a few dominant church structures in the ethnocultural environment, becomes a significant catalyst for confrontation and religious conflicts. Inter-church contradictions are only an external manifestation of polyconfessionalism, the impact of which on public life is deep and diverse. The significant diversity of the confessional environment makes it unlikely to have a productive dialogue between bearers of different religions, the development of systematic long-term relationships, the development of programs of interaction and cooperation. Denominations are occupied mainly with their internal affairs, and individual joint actions mostly do not find public resonance.

Vectors of tension in the religious environment of Ukraine are expressed in the early 1990s and multiply in three main directions: a) through open competition between traditional denominations; b) due to the confrontation of traditional and non-traditional denominations for Ukraine; c) due to troubles and crises of intra-confessional development [13]. Moreover, these confrontations and conflicts are determined by historical, national, political factors, and are cultivated by the churches themselves, hostile in matters of dogma, worship, methods of preaching and missionary activity, principles of organization, methods of conversion of neophytes and more. In addition, the general public still does not perceive Ukraine as a meeting place and interpenetration of different religious movements and cultures. Protestantism, Catholicism, and Islam are often interpreted as spiritual traditions alien and even hostile to Ukrainians, a living example of expansion and suppression of one's own church.

In the conditions of political and economic instability, immature democracy, unformed national self-consciousness, polyconfessionalism can seriously slow down the processes of national development, integration of society, development of civil society [14: 76]. Therefore, the recognition of religious pluralism is the only prospect of peaceful coexistence and ecumenical cooperation of all Ukrainian churches and religious organizations.

The nature of the religious-confessional identity of modern Ukraine is characterized by incompleteness, blurring, syncretism in the formation of identity, the multiplicity of its forms, the "conflict of identities." We emphasize that divisions within traditional religions, frustration and despair in anticipation of confessional harmony stimulate the outflow of believers to non-traditional religions. Ethno-religious, inter-confessional, state-church, intra-social, interpersonal relations would be transparent and stable, tolerant and humanistic, if first of all churches, religious communities and, following their example, the state and society recognized religious pluralism as a cornerstone in the foundation of freedom of conscience.

The multi-confessional nature of Ukrainian society requires finding a qualitatively new, "integral" identity based on ideological pluralism. Some foreign analysts (H. Casanova, V. Derem) assess the domestic confessional structure as truly pluralistic and "closest to the American model" with its open competition in the "free" and "voluntaristic religious market" [8: 95].

We agree with the valid opinion of the national theologian A. Aristova: "Perhaps it is the excessive diversity of the confessional map that gives Ukraine an exceptional chance to create its own model of a religiously tolerant state, which is able to radically change the entire geo-confessional situation in its favor" [13].

In the first years of Ukraine's independence the state authorities acted somewhat contrary to one of the fundamental principles of the current legislation on religion and church, according to which all religions, denominations and religious organizations are equal before the law and establishing any advantages or restrictions of one religion over another is not allowed [16], then in the future the basic principles of state-church relations were enshrined in the Constitution of Ukraine. According to Art. 35 of the Basic Law of Ukraine, "everyone has the right to freedom of thought and religion. This right includes the freedom to profess any religion or not to profess any, to perform religious cults and ritual rites individually or collectively, to conduct religious activities. The exercise of this right may be limited by law only in the interests of protection of public order, health and morals of the population or protection of the rights and freedoms of others. The church and religious organizations in Ukraine are separated from the state and the school from the church. No religion can be recognized by the state as mandatory" [17].

The dynamism of life itself calls on Ukrainian churches to rethink their role in society and on this basis to seek more effective forms of presence in the world, without losing their main purpose, without becoming another social institution, but to maintain a reasonable balance between earthly and heavenly. Today the Church boldly assumes the function of creating new meanings for the historical progress of Ukraine. It forms and formulates new strategies of social development, demanding a new social contract, which would be based on the alternative system of values prevailing in Ukraine today.

Confessional diversity, the presence of many religions and denominations, religious groups and organizations naturally caused certain problems and contradictions. It turned out that there is

no clear boundary between religions. They live and operate in conditions of mutual diffusion and must adapt to a multi-religious society. The change of the confessional landscape has led to a violation in the definition of its subjectivity, a kind of rupture of tradition and everyday life, religious and cultural experience [18: 8-10].

In a multi-confessional Ukrainian society, dialogue between different religious movements, groups and organizations is extremely important, the goal of which is to unite the efforts of all people – believers and non-believers – to revive Ukraine, form civil society, respect, tolerance for different worldviews. During the dialogue on the implementation of the principles of freedom of conscience and the secular nature of Ukrainian statehood, each religious organization must overcome claims to a monopoly position in the state or region, abandon the idea of its uniqueness, the superiority of its denomination over others, find common ground. Dialogue requires each party to recognize the right to exist and the equality of another worldview system, another type of thinking, other values, mutual respect for each other's views and positions, the rejection of coercive pressure and other forms of intolerant interaction. At the same time, the desire for dialogue between different types of worldview does not mean the rejection of each of the parties from their principles, does not imply leveling or rejection of differences. On the contrary, understanding these differences, including fundamental ones, their deep knowledge, undistorted vision is one of the conditions for a correct dialogue. Thus, confessional pluralism is established in Ukrainian society: not only Christians, but also representatives of other faiths – primarily Islam, ethnic and neo-religions have the conditions for their development and seek to build their relationships on the principles of religious tolerance. Religion and religious

pluralism can significantly humanize and democratize the development of Ukrainian society in the XXI century.

Conclusions and prospects of research. In the context of a globalized multicultural space, the influence of the multi-religious factor on the processes of creating national, spiritual, cultural and social values forms: a) a variety of views and strategies for the existence of modern multicultural and multi-religious society; b) the cooperation of churches in the interests of society on the basis of the social component of modern ecumenism; c) movement towards integration, consolidation of civil society, churches, cultural communities, socio-political groups; d) the basis of clearly defined legislative relations between state institutions and representatives of denominations and civil currents.

With its historical and modern experience, Ukraine is "doomed" to polyconfessionalism. The key tasks of the Ukrainian state in this area are the formation of a full-fledged multi-religious society, organized on the principles of tolerance, religious tolerance, mutual understanding. Its successful implementation is hampered by a number of reasons, the main of which is the lack of understanding of the importance of spiritual factors in the progress of civilization (these components are either ignored or reduced to the rank of minor), as well as the legal disorder of the country's religious space. Today do not exist church, socio-religious and interfaith relations in the state. The situation in Ukraine also testified to the unpreparedness of the general public for polyconfessionalism as a norm of public life in the postmodern world. Ukraine is faced with the need to implement a meaningful state policy to revive religious, spiritual and moral values on a European democratic basis. The efforts of the authorities should be aimed at solving these problems, which hinder the

harmonious development of the confessional sphere.

In the conditions of rapid globalization, the role of the religious factor in the life of Ukrainian society will grow. It is possible that in the medium term it will become a solid foundation for national consolidation (not only spiritual, but also political, economic, territorial, etc.), an important link between Ukraine and the European Union, a means of preserving its own cultural identity under the pressure of unified masculinity.

LITERATURE

1. Еленский В. Е. Религия в глобальной политике: конец XX – начало XXI века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.religiopolis.org/documents/3292-ve-elenskij-religija-v-globalnojpolitike-konets-hh-nachalo-hhi-vekov.html> (дата звернення: 10.08.2021).

2. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. Львів: Свічадо, 1996. 796 с.

3. Habermas J. Religion in the Public Sphere // European Journal of Philosophy. 2006. Vol. 14. № 1. Pp.21–25.

4. Гольд О. Ф. Американизация как конвергентный процесс в религиозной жизни современности: социально-философский аспект: дис. канд. филос. 09.00.03 / Гольд Ольга Феликсовна. Одесса, 2012. 194 с.

5. Хлезов А. А. Англо-саксонская руническая надпись из островного Евангелия и раннего средневекового мультикультурализма. *Научный вестник Крыма*, 2016. 4 (4). С. 1-6.

6. Малахов В. С., Летняков Д. Э. Российское государство в конфессиональной сфере, или национальные особенности секуляризма. *Мир России*. 2019. Т. 28. № 4. С. 49–67.

7. The Desecularization of the World. Resurgent religion and World Politics.

Ed. Berger P. L. Washington, D. C., 1999. 234 p.

8. Hurd E. S. Narratives of de-secularization in international relations [Electronic resours]/ Elizabeth Shakman Hurd. // Intellectual History Review. 2017. N27. Access mode: http://faculty.weas.northwestern.edu/Elizabeth_Shakman_Hurd/publications_file_s/Narratives%20of%20secularization%20in%20international%20relations.pdf (дата звернення: 12.08.2021).

9. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Вид-во УКУ, 2013. 504 с.

10. Рикёр П. История и истина / Пер. с фр. СПб.: Алетейя, 2002. 400 с.

11. Д'Суза Динеш. Америка: Каким бы был мир без нее?; [пер. с англ. Юлии Дементиевко]. Москва: ООО Изд-во "АСТ", 2015. 335 с.

12. Малахов В. Культурный плюрализм versus мультикультурализм // *Логос*. 2000. № 5-6. С.159–166 [Электронный ресурс]. Режим доступа:http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_5_6/2000_5-6_01.htm с. 166, 159 (дата звернення: 12.08.2021).

13. Аристова А. Поліконфесійність як феномен сучасності: Україна і світовий контекст; [Електронний ресурс]. Режим доступа: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_5_5/Aristova.htm (дата звернення: 10.08.2021).

14. Рибачук М. Ф., Уткін О. І., Кирюшко М. І. Національне відродження і релігія. Київ: Асоціація "Україна", 1995. 208 с.

15. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 442 с.

16. Етноконфесійна політика в Україні в 90-х роках ХХ ст.: регіональні особливості і закономірності. ППіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. № 1. С. 251-254

17. Конституція України. Київ, 1997. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a7p710-07#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

18. Козловец Н. А. Религиозный плюрализм как фундамент свободы совести: украинский контекст. Религия и общество – 15 : сборник научных статей / под общ. ред.: В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко, Э. В. Старостенко. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2021. С. 8-10.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Yelensky, V. E. *Religiya v global'noy politike: konets XX – nachalo XXI veka* [Religion in global politics late XX – early XXI century]. Access mode: <http://www.religiopolis.org/documents/3292-ve-elenskij-religija-v-globalnojpolitike-konets-hh-nachalo-hhi-vekov.html> (Last accessed: 10.08.2021).

2. Dokumenty Druhoho Vatykans'koho Soboru. Konstytutsiyi, dekreti, deklaratsiyi [Documents of the Second Vatican Council. Konstitutions, decrees, declarations]. (1996). L'viv: Svichado (in Ukrainian).

3. Habermas, J. (2006). Religion in the Public Sphere // *European Journal of Philosophy*. Vol. 14. № 1.

4. Gold, O. (2012). *Amerycanizacia kak convergentny process v religioznoy zhizny sovremennosti: socialno-philosophsky aspect* [Americanization as a convergent process in the religious life of modern society: socio-Philosophical aspekt]: Dis. candidate. Philosophy. 09.00.03 / Gold Olga. Odessa (in Ukraine).

5. Khlevov, A. A. (2016). *Anglo-saksonskaia runicheskaya nadpis' iz ostrovnogo Yevangeliya i rannego srednevekovogo mul'tikul'turalizma* [Anglo-Saxon Runic Inscription from the Island Gospel and Medieval Multiculturalism]. *Nauchnyy vestnik Kryma*, 4 (4) (in Ukrainian).

6. Malakhov, V. S. Letnyakov D. E. (2019). *Rossiyskoye gosudarstvo v konfessional'noy sfere, ili natsional'nyye osobennosti sekulyarizma* [The Russian state in the confessional sphere, or national characteristics of secularism]. *Mir Rossii*. T. 28. № 4 (in Russian).

7. *The Desecularization of the World*. (1999). Resurgent religion and World Politics. Ed. Berger P. L. Washington, D. C.

8. Hurd E. S. *Narratives of de-secularization in international relations* [Electronic resours]/ Elizabeth Shakman Hurd. // *Intellectual History Review*. 2017. N27. Access mode: http://faculty.weas.northwestern.edu/Elizabeth_Shakman_Hurd/publications_file_s/Narratives%20of%20secularization%20in%20international%20relations.pdf (Last accessed: 12.08.2021).

9. Yelensky, V. (2013). *Velyke povernennya: relihiya u hlobal'niy politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsya XX – pochatku XXI stolittya* [The Great Return Religion in global Politics and International Relations in the late XX – early XXI century]. L'viv: Vyd-vo UKU (in Ukrainian).

10. Rykër, P. (2002). *Istoriya i istina* [History and truth]; Per. s fr. Sankt-Peterburg.: Aleteyya (in Russian).

11. D'Suza, Dinesh. (2015). *Amerika: Kakim by byl mir bez neye? [America: Imagine a World without Her?]; per. s angl. Yulii Dementiyenko. Moskva: OOO Izd-vo "AST" (in Russian)*

12. Malakhov, V. (2000). *Kul'turnyy plyuralizm versus mul'tikul'turalizm* [Cultural pluralism versus multiculturalism]. *Logos*. № 5-6. Access mode: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_5_6/2000_5-6_01.htm (Last accessed: 12.08.2021) (in Russian).

13. Arystova, A. *Polikonfesiynist' yak fenomen suchasnosti: Ukrayina i svitovyy kontekst* [Polyconfessionalism as a modern phenomenon: Ukraine and the word context]. Access mode:

https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_55/Aristova.htm (Last accessed: 10.08.2021).

14. Rybachuk, M. F., Utkin, O. I., Kyryushko, M. I. (1995). *Natsional'ne vidrodzhennya i relihiya* [National revival and religion]. Kyiv: Asotsiatsiya "Ukrayina" (in Ukrainian).

15. Yarots'kyi, P. L. (2013). *Relihiyeznavstvo: pidruchnyk* [Religious Studies: textbook]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo (in Ukrainian).

16. *Etnokonfesiynna polityka v Ukrayini v 90-kh rokakh XX st.: rehional'ni osoblyvosti i zakonomirnosti* [Ethno-confessional politycy in Ukraine in the 90x of the XX century regional features and patterns]/ IPIEND

im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. № 1 (in Ukrainian).

17. *Konstytutsiya Ukrayiny* (1997). [Constitution of Ukraine]. Kyiv. Access mode:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a7p710-07#Text> (Last accessed: 02.08.2021). (in Ukrainian).

18. Kozlovets, N. A. (2021). *Religioznyy plyuralizm kak fundament svobody sovesti: ukrainskiy kontekst* [Religious Pluralism as the Foundation of Freedom of Conscience: Ukrainian Context]. *Religiya i obshchestvo – 15 : sbornik nauchnykh statey / pod obshch. red.: V. V. Starostenko, O. V. D'yachenko, E. V. Starostenko. Mogilev : MGU imeni A. A. Kuleshova* (in Belarus).

Receive: June 15, 2021

Accepted: September 12, 2021

UDC 1:316.472:316.613

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.52-62

ЕТНОГЕНЕЗ ТА ОСНОВНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

О. О. Гордійчук[†]

У статті висвітлено засадничі питання етногенезу українського народу й підтримано автохтонно-автономістичну концепцію, що обґрунтовує "окремішність" та самобутність українського народу, його автохтонність на своїй території. Обґрунтовано, що дослідження витоків та першооснов ментальності нації тісно пов'язане з питанням її етногенезу. Стверджено, що кожен народ, що проживав на українських етнічних землях, залишив відбиток у генетичному коді української нації, вплинув на формування її духовних структур, особливостей світосприйняття, світовідношення, світоперетворення. Різні ментальні особливості зумовлені відмінностями історичного досвіду переживання певних подій. Їх основне завдання – вирішення / уникнення конкретного життєвого аспекту, складової об'єктивної чи навіть суб'єктивної реальності.

Представлено й проаналізовано основні риси української ментальності як оригінальну парадигму онтологічних екзистенціалів українців, сформовану історично завдяки низці чинників (географічному положенню, природно-кліматичним умовам, досвіду поразок і перемог, особливостям селекції та генетики, мові, релігії, культурним традиціям, звичаям).

Досліджено особливості вияву ментальності на сучасному етапі історичного розвитку. Підсумовано, що саме такий набір ментальних рис українського народу є наслідком засвоєного досвіду переживання певних історичних подій, детермінованих об'єктивною реальністю; зазначені ментальні риси допомогли українцям зберегти власне "обличчя", вижити у скрутні часи й періоди бездержавності, не підкоритися й не асимілюватися з подальшою втратою державності; на сучасному етапі українцям важливо осмислити весь історичний досвід, підсилювати ті ментальні риси, які наразі є конструктивними та сприяють успішному розвитку й поступу України як європейської держави, а також позбуватися деструктивних рис, особливу увагу приділяючи розвитку раціонально-вольового компоненту.

Ключові слова: етногенез, ментальність, менталітет, національний характер, риси української ментальності, українське суспільство, соціальна філософія.

[†]Кандидат філософських наук, здобувач кафедри філософії та політології
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
farion_o@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4609-9188

THE ETHNOGENESIS AND MAIN FEATURES OF THE UKRAINIAN MENTALITY: SOCIO-PHILOSOPHICAL CONTEXT

O. Hordiichuk

The article focuses on the fundamental issues of ethnogenesis of the Ukrainian people, describes as the only legitimate concept - autochthonous-autonomous one, that substantiates the "separateness" and identity of the Ukrainian people, its autochthony on its territory. The study of the origins and foundations of the mentality of a nation is closely related to the question of its ethnogenesis is substantiated. Every nation, who lived on the Ukrainian ethnic lands, left a certain imprint in the genetic code of the Ukrainian nation, influenced the formation of its psychological structures, features of world perception and world transformation.

The main features of the Ukrainian mentality are analyzed as an original paradigm of ontological existentials of Ukrainians, formed historically due to a number of factors (geographical location, climatic conditions, experience of defeats and victories, features of selection and genetics, language, religion, cultural traditions).

The peculiarities of the manifestation of mental traits at the present stage of historical development are investigated. The such a set of mental features of the Ukrainian people is a consequence of the learned experience of experiencing certain historical events determined by objective reality; these mental traits helped Ukrainians to preserve their "face", to survive in difficult times and times of statelessness, don't submit and don't assimilate. At the present stage, it is important for Ukrainians to comprehend all historical experience, strengthen those mental traits that are currently constructive and contribute to the successful development and progress of Ukraine as a European state, and get rid of destructive traits, paying special attention to the development of rational-volitional component it is concluded.

Key words: *Ethnogenesis, Mentality, National Character, Features of Ukrainian Mentality, Ukrainian Society, Social Philosophy.*

Постановка проблеми та ступінь наукової розробленості. Для національного відродження та успішного розвитку України як демократичної європейської держави необхідним є комплексне реформування, модернізація усіх сфер життєдіяльності з урахуванням як світового досвіду, так і ментальних особливостей українського народу.

Часи змін та суспільних потрясінь, переломні періоди історичного розвитку зумовляють переосмислення існуючої дійсності, актуалізують пошуки смислових констант і орієнтирів в особистісному й колективному, традиційному народному духовному досвіді. На подолання старих та формування нових онтологічних й антропологічних меж, знаходження балансу між "можу – не можу", "варто – не варто", "доцільно – не доцільно" та ін., на вибір

внутрішнього й зовнішнього ресурсу для суспільних трансформацій свідомо та підсвідомо впливають ментальні характеристики. Відтак, ментальні особливості українського народу, їх регіональна специфіка, певні риси великих соціальних груп мають бути вивчені й проаналізовані, а отримані результати практично імplementовані правлячою верхівкою при розробці державної стратегії розвитку, реформуванні тощо.

Концептуальне осмислення основних рис української ментальності та їх трансформацій дозволяє зрозуміти, чому саме українці у своїй переважній більшості відчувають, реагують, діють відповідним чином, а також виявити певні закономірності й причини появи та існування низки суспільних явищ, світоглядних стереотипів тощо. А чим краще суспільство розуміє себе, свій потенціал та потреби, тим, відповідно,

більш зважено відповідає на суспільні виклики, здатне напрацьовувати ефективні механізми розв'язання складних ситуацій, обирати перспективні вектори розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю концептуального осмислення парадигмальної системи світоглядних засад, орієнтирів, цінностей, моделей поведінкових реакцій та інших особливостей духовного універсуму українців, які свідомо й підсвідомо впливають на сучасне і майбутнє, допомагають чи навпаки – заважають посісти гідне місце у глобалізованому світі як на рівні країни, так і на індивідуальному – персональному.

Метою дослідження є аналіз основних концепцій етногенезу української нації та виокремлення засадничих рис української ментальності, дослідження їх впливу на соціокультурні явища й суспільно-політичне життя загалом, пошук можливих шляхів подолання впливу деструктивних рис, підсилення вияву конструктивних ментальних особливостей.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Перші ґрунтовні дослідження української ментальності та пов'язаних з нею категорій (духовного складу українського етносу, особливих рис "української вдачі", "народної душі", "національного характеру" тощо) у ХІХ ст. започаткував М. Костомаров своєю працею "Дві руські народності", а продовжили М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, Д. Антонович, М. Грушевський. Особливу увагу цій проблемі було приділено науковцями української діаспори: О. Кульчицьким, Ю. Липою, І. Мірчуком, Н. Григорієвим, Д. Чижевським, М. Шлемкевичем, В. Яновим, Д. Донцовим, І. Лисяк-Рудницьким та ін.

Дослідження вчених у діаспорі вирізняються ґрунтовністю та зв'язком з працями вітчизняних науковців, що

жили та працювали на території України. Однак, як і вся філософія у діаспорі, вони були вільними від ідеологічних обмежень. У пострадянській Україні проблеми української ментальності досліджували М. Попович, С. Кримський, М. Юрій, І. Лисий, В. Храмова, А. Бичко, І. Бичко, Є. Гуцало, О. Стражний та інші.

Дискусія та результати. Наразі, в умовах сучасних динамічних змін, новітніх процесів націє- і державотворення актуалізується дослідження й переосмислення ролі ментальних структур українського етносу. Насамперед, це пов'язано з тим, що ментальність, не залежно від усвідомлення та бажання її носіїв, є важливою соціокультурною основою формування національної ідентичності, сприяє або перешкоджає адаптації національної свідомості до змін соціальної реальності. Сучасна соціокультурна реальність потребує виявити ті риси ментальності українців, що сформувалися в історичному минулому, модернізувалися чи збереглися без змін до нашого часу й не залежно від нашого бажання впливають на усі сфери життєдіяльності українців.

Ментальність (від. лат. mens (mentis) – спосіб мислення, склад душі) є характеристикою специфічного способу сприйняття світу та його тлумачення в духовній системі життєдіяльності народу, нації, соціальних суб'єктів. Зміст ментальності задається усталеними, витвореними історичним досвідом формами й способами виразу інтелектуальних та емоційних реакцій, стереотипами поведінки, архетипами культури й соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів [1: 369]. Вітчизняний філософ С. Кримський визначив ментальність як "формування національної свідомості, що відповідають певному способу життя та буттєвому досвіду" [2: 278]. У контексті соціальної філософії

ментальність визначаємо як соціокультурний феномен, що є сукупністю історично сформованих особливостей світовідчуття, світорозуміння й світоперетворення певної спільноти (народу) загалом та її одиничних представників зокрема. Ментальність містить у собі образи й уявлення, що ґрунтуються на системі ціннісних орієнтацій та вироблених історично патернах поведінки, особливостях практичної діяльності. Способи практичної діяльності й творчості унікальні в кожного народу. Відповідно, протягом історії його існування (від найдавніших часів до сьогодення) вони, у поєднанні з іншими чинниками, витворюють неповторну парадигму психологічних характеристик ("душевний склад"), що відображає загальну сукупність особливостей духовного світу певних соціальних груп, народу загалом, і виступає його інтегральною ознакою [3: 46]. Будучи унікальною та неповторною, сформованою історично в певній спільноті на певній території, національна ментальність кожного народу водночас містить і загальнолюдські цінності.

Дослідження витоків та першооснов ментальності нації тісно пов'язане з питанням її етногенезу. Походження народу – питання фундаментальне і, як правило, непросте, оскільки достеменно невідомими є низка факторів, зокрема, територіальний ареал зародження етносу, його антропологічний склад. Ускладнюють наукові дослідження й численні порушення принципу об'єктивності – підміна науково виважених концепцій псевдотеоріями, що базуються на перекручуванні фактів у поєднанні з домислами з метою видавання "дійсного" за "бажане". Як правило, псевдонаукові теорії мають яскраве політичне забарвлення й слугують підґрунтям для певної ідеології. Так, російські дослідники за поодинокими винятками й досі трактують Україну

або як частину Росії, відтак заперечують її право на власну державність (представники такої великодержавної, російсько-шовіністичної концепції – М. Карамзін, С. Соловйов, В. Татищев, М. Щербатов та ін.), або як частину "давньоруського народу" – концепція "триєдиної Русі": російський, український та білоруський народи є братніми, мають спільну історичну основу (представлена у працях В. Мавродіна, Б. Рибаківа, М. Третьякова, Л. Черепніна та ін.).

У східнослов'янських народів дійсно досить багато спільного – особливості світосприйняття, культурні традиції, православна віра, мовні подібності (пояснення, насамперед, в історичному досвіді тісного сусідства та перебуванні у межах тих самих державно-політичних утворень – Київської Русі, Речі Посполитої, Московського царства, Російської імперії, СРСР). Однак, об'єктивно, історична доля кожного народу мала свої суттєві відмінності, самобутню культуру. Вважаємо, що найбільш об'єктивно обґрунтованою є автохтонно-автономістична концепція, суть якої полягає у твердженні: український етнос є автохтонним на своїй землі (М. Костомаров, М. Грушевський, М. Маркович, В. Липинський, Д. Дорошенко, М. Чубатий, Я. Дашкевич та ін.). Виокремлюють Україну з російського культурного простору, розглядають її як складову європейської цивілізації й закордонні дослідники зі світовим ім'ям [4; 5; 6]. Як підсумував Д. Дорошенко, "український етнос живе на тій же території з початків свого розселення в Східній Європі, дуже мало уступивши з цієї території іншим народам, а те, що він здобув – продукт колонізації незаселених просторів, тож нікого не було вигнано чи завойовано. Відтак, український народ – мирний колонізатор" [7: 29]. М. Грушевський, заперечуючи існування "давньоруської народності",

аргументував, що "великоруська (російська) народність формувалася переважно на фінському ґрунті, білоруська – у близькій взаємодії з литовською групою, українська – у сусідстві з тюрками" [8: 14].

Серед сучасних теорій, в основі яких ідея незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів, є теорія Я. Дашкевича. Детально проаналізувавши чинники етно- і націєгенезу, внутрішні та зовнішні рушії творення етносу, дослідник обґрунтував "окремішність" та самобутність українського народу. Оперуючи поняттями "етнос", "нація" та термінами для символічного позначення східнослов'янських націй, кожна з яких за етнічною основою є слов'янською, однак має домішки іноетнічних субстратів (українська нація – "альфа" (має у своєму складі іранський та норманський субстрат), новгород-псковська – "бета" (балтський та норманський субстрат), російська – "гамма" (угро-фінський субстрат), білоруська – "дельта" (балтський субстрат)), Я. Дашкевич стверджує, що етногенетичні процеси у слов'янських народів розпочинаються у VII – IX ст. з часу Хозарського наступу й приходу норманів, наслідком чого стало зародження "альфа" нації, яка з утворенням Київської держави стала панівною; оскільки етнос трансформується в націю, коли він творить державу і стає в ній гегемоном, відбулося перетворення етносу "альфа" в націю "альфа", однак так швидко (одне століття), що державний організм ще не викристалізувався і не набув необхідної міцності, відтак відбулося відцентрування етносів "бета" і "гамма", з подальшим поглинанням "бети" більш агресивною "гаммою". Унаслідок нападів завойовників та низки несприятливих факторів відбувся занепад нації "альфа" з відродженням під час національно-визвольної козацької війни у XVI – XVII ст. [9: 33–35].

Ментальні риси закладаються вже на початкових етапах формування етносу, задовго до становлення його як народу і тим більше як нації. Прадавні люди, об'єднуючись за принципом компліментарності (неусвідомленої симпатії до одних людей і антипатії до інших [10: 20]), налагоджуючи спільний побут, у своїй спочатку не численій спільноті поступово витворили й розвинули подібну поведінкову цілісність (низку моделей поведінки, характерні реакції на певні подразники тощо), у результаті викристалізувалася відмінна від інших спільнот система цінностей і вподобань, що допомагала не лише розвиватися, а й виживати у складні часи – сформувалася нова біофізична реальність, "жива система", за В. Вернадським, – біогеохімічна енергія живої речовини біосфери [11: 283]. Прадавні спільноти, динамічно збільшуючись та розвиваючись, еволюціонували в етноси, далі – в народи, а система їх характерних оригінальних рис витворила неповторне "обличчя", "народний дух", те, що ми називаємо ментальною парадигмою. Саме ці прадавні відмінності, пройшовши перевірку часом, викристалізувалися у досвід як на свідомому, так і підсвідомому рівні і сформували низку архетипних структур – ментальне ядро.

Кожен народ, що проживав на українських етнічних землях, залишив певний відбиток у генетичному коді української нації, вплинув на формування духовних структур, особливостей світосприйняття, світовідношення та світоперетворення. Серед основних детермінант формування української ментальності можемо виокремити географічне положення, природньо-кліматичні умови, історичний досвід перемог та поразок, особливості селекції, генетики – генотип, самодетермінацію особистості, мову, релігію, культурні традиції та звичаї. Найбільш трагічним

для державності та духовного універсуму українців стало ХХ ст., події якого (дві світові війни, комуністична диктатура, голодомори та ідеологічні "чистки", репресії тощо) суттєво змінили генетичний код української нації, деформували історично сформовані конструктивні ментальні установки на такі, що були необхідні у час виживання, а наразі є деструктивними, рудиментними, гальмують поступ і розвиток української нації, ефективно будівництво державності [12; 13].

Підсумовуючи філософські рефлексії низки українських дослідників, закордонних науковців (переважно представників української діаспори), результати численних соціологічних досліджень, можемо виокремити основні (базові) риси української ментальності та умовно поділити їх на конструктивні й деструктивні.

До перших (конструктивних) віднесемо:

- емоційність та підвищену чутливість, що має внутрішню спрямованість, самозаглибленість (інтровертний характер); чуттєве ставлення до навколишнього світу, ліризм, філософічність, щирість і душевність тощо;

- індивідуалізм: зосередженість на власному "Я" та найближчому оточенні;

- почуття колективізму, що проявляється у спільній життєдіяльності на рівні малої спільноти, групи (родини, громади) і, що принципово важливо, на добровільних демократичних засадах;

- антеїзм: міцний зв'язок, почуття спорідненості з рідною землею (і як Батьківщиною, і як ґрунтом, що дає плоди, а, отже, життя);

- працьовитість, хазяйновитість, розвинене почуття приватної власності;

- волелюбність (з можливим переростанням в анархізм) та демократизм (стремління до

рівноправ'я, схильність до самоврядування);

- відкритість до сприйняття інших культур, готовність слухати й чути Іншого, не втручаючись у його особистий простір цінностей;

- розвинений естетизм;

- миролюбність і толерантність (з уточненням "поки півень не клює", адже в екстремальних умовах українці самоорганізуються та стають на захист Батьківщини, цінностей і переконань (наприклад, козацтво, Помаранчева революція, революція Гідності)).

Серед основних деструктивних рис української ментальності можемо виокремити:

- нестабільність та суперечливість вдачі;

- брак колективної волі, національної солідарності, згоди;

- слабку здатність сприймати й засвоювати нові ідеї на масовому рівні (наприклад, ідею ринкової економіки);

- "комплекс жертви", пристосуванство, запроданство, нахил до всездозволеності й згоди на так зване "мале зло" (корупційні порушення, зловживання владою тощо) заради особистого виживання, власних інтересів;

- тісно пов'язаний з попередньою рисою комплекс другорядності, меншовартості, провінційності ("селянський менталітет"), невіри у майбутній успішний розвиток України;

- Інерційну схильність до патерналізму, що виявляє себе у недостатній відповідальності громадян як за власну долю, так і за майбутнє держави;

- інфантильність;

- правовий нігілізм (неповага до законів, тотальне ухиляння скрізь, де це тільки можливо) та ін.

Окремим пунктом винесемо анархічну домінують української ментальності, оскільки ця риса виявляє себе двояко, тож по різному оцінюється дослідниками:

1) як одна з вагомих цінностей українців, адже саме така "некерованість", стихійність, спонтанність, непоко́ра гнобителям дає поштовх до протистоянь і революцій, що мають на меті вільне існування й узгодження державного політичного курсу між представниками влади та українським народом;

2) як одна з головних вад українського характеру у поєднанні з нездатністю до прийняття самостійних політичних рішень, що виявляється у неспроможності до тривалого вольового й розумового зусилля, консолідації необхідних сил навколо спільної мети; особливо згубною і трагічною для всього народу обертається у вигляді недалекоглядності, неготовності його політичної еліти до ґрунтового стратегічного планування з подальшою цілеспрямованою реалізацією запланованого (яскраві приклади – Б. Хмельницький та козацька верхівка, діячі Центральної Ради, В. Ющенко та його команда і т. п.).

Зазначені риси становлять базовий зміст української ментальності, однак, важливо пам'ятати, що відповідно до історичного періоду чи регіонального аспекту, суб'єктивного досвіду науковців, що висвітлюють це питання, можуть бути суттєві відхилення у визначенні й трактуванні певних рис, інші акценти. Сам термін "загальноукраїнський менталітет" є певною мірою умовним. Погоджуємося з твердженням В. Кривошеїна, що таке явище у соціально-історичній реальності не має однозначного чіткого визначення [14: 43]. Так, у просторовому вимірі маємо історично сформовані регіональні менталітети, що досить відчутно між собою різняться, а соціально-економічне розшарування зумовило відмінні ментальні риси різних соціальних груп. І, якщо, наприклад, поляки ідентифікують себе передусім за національною ознакою, пишуться

своїм польським громадянством, то українці, у своїй переважній більшості, визначальними вважають належність до певного соціального прошарку, професійної групи, трактують себе насамперед як мешканців регіону (галичанами, киянами, донеччанами ("донецькими") та ін.), і лише після цього українськими громадянами. Відтак, одним з основних завдань для успішного розвитку України є формування й зміцнення загальноукраїнської ідентичності, спільних цінностей, консолідуючої мети [15: 57].

Важливо також підкреслити, що конструктивність та деструктивність ментальних рис нами визначено з огляду на сучасні реалії. Різні ментальні особливості зумовлені відмінностями історичного досвіду переживання певних подій. Їх основне завдання – вирішення / уникнення конкретного життєвого аспекту, складової об'єктивної чи навіть суб'єктивної реальності. Наприклад, характерні для українців "комплекс жертви", другорядності, пристосуванство, запроданство, масштабне толерування корупції у поєднанні з невірою у майбутній успішний розвиток України – логічний наслідок тривалого перебування в колоніальному стані, під впливом інших держав, а також результат багаторічного цілеспрямованого впливу антиукраїнської пропаганди й маніпуляцій з боку незацікавлених в українській державності сил.

А така риса української ментальності як інфантильність, очевидно, зумовлена фактом відсутності протягом тривалого історичного часу потреби в боротьбі за природні ресурси з метою виживання, адже на теренах України природних багатств завжди було у надлишку. Сьогодні ж, на жаль, ситуація кардинально інша (левова частка природних багатств зосереджена в руках можновладців-корупціонерів,

олігархів і не слугує збагаченню та процвітанню українського народу, що наразі животіє в умовах низького рівня життя та невиправдано високих тарифів за комунальні послуги тощо). Проте стереотипна поведінка досі не трансформувалася належним чином. Як влучно зауважила М. Колотило, сучасне українське суспільство й надалі є незрілим, недостатньо розвиненим, тобто інфантильним й надмірно терплячим, адже не відстоює власні громадянські, державні права та інтереси, більше того – навіть не усвідомлює такої необхідності. Тому українцям складно приймати й адекватно реагувати на неприємну для себе реальність агресії й гібридної війни зі сторони держави-сусіда – Росії, котра до того ж в традиціях інфантилізму супроводжується вірою в те, що все влаштується якимось чином самостійно і найкращим чином ("без надії сподіваюсь") [16: 76]. У цьому контексті суттєво шкодить й така особливість української ментальності, котру ми віднесли до конструктивних, як "миролюбність та толерантність".

Також прикро, що в українській ментальності не є вираженою й впливовою аналітична домінанта, яка є важливою складовою ментальності західноєвропейської. Освіта й знання не є цінністю й пріоритетом на державному рівні. Натомість дослідники підкреслюють присутню в українському онтологічному просторі мудрість, апелюють до архетипу Мудрого Старого, що містить набір сталих ознак (звичайних і трансцендентних) і пов'язаний з "першообразом" та водночас з накопиченням антропоцентричних ознак в окремих особистостях – народних провідників [16: 98].

Позначене відчутними трансформаціями й XXI ст.: Помаранчевою революцією, революцією Гідності, гібридною війною з Росією – десятками тисяч загиблих українських патріотів, анексією

Криму, квазідержавними утвореннями ДНР і ЛНР, лавиною антиукраїнської проросійської дезінформації, економічними й духовними наслідками пандемії COVID – 19. Усі ці резонансні події вплинули на аксіологічний вимір та онтологічні підвалини суспільної свідомості українців, а також і на ментальні особливості [17: 286]. Зрозуміти більш детально як саме, зможемо з часової ретроспективи.

Загалом, процес трансформації ментальності відображає рівень адаптації суспільства до нових умов. З прикрістю констатуємо, що українське суспільство досі не напрацювало ефективних механізмів розвитку, масового звільнення від радянських стереотипів та установок, деструктивних рис ментальності завдяки яким перехід до ринкових відносин уповільнений, корупція й надалі є досить поширеним явищем, у суспільстві панують патерналістичні настрої.

Також прикро, що в українській ментальності не є вираженою й впливовою аналітична домінанта, яка є важливою складовою західноєвропейської ментальності. Освіта й знання не є цінністю й пріоритетом на державному рівні.

Висновки. Основні риси ментальності українців формують певну екзистенційну парадигму цінностей, смислів та сенсів, особливу систему поведінкових реакцій, унікальні патерни світосприйняття, світовідношення, світоперетворення, що у сукупності є фундаментальною стабілізаційною основою існування нації як цілісності. Їх можна умовно поділити на конструктивні й деструктивні. Серед конструктивних виокремити: емоційність та підвищену чутливість, ліризм, філософічність, щирість і душевність тощо; індивідуалізм; почуття колективізму на добровільних демократичних засадах; антеїзм; працьовитість, хазяйновитість, розвинене почуття

приватної власності; волелюбність; відкритість до сприйняття інших культур; розвинений естетизм. Серед деструктивних: нестабільність і суперечливість вдачі; брак колективної волі, національної солідарності, згоди; слабку здатність сприймати й засвоювати нові ідеї на масовому рівні (наприклад, ідею ринкової економіки); "комплекс жертви", пристосуванство, запроданство, толерування корупційних порушень; інерційну схильність до патерналізму та інфантильності; комплекс другорядності, меншовартості, провінційності ("селянський менталітет"), невіри у майбутній успішний розвиток України; правовий нігілізм (неповага до законів, масове ухиляння від їх виконання).

Окремим пунктом ми винесли анархічну домінують української ментальності, оскільки ця риса виявляє себе двояко (і як непоко́ра, що виливається у протистояння та боротьбу; і як неспроможність до тривалого вольового й розумового зусилля, консолідації необхідних сил для досягнення спільної мети).

Будучи детермінованими об'єктивною реальністю і наслідком історичного досвіду переживання певних подій, ментальні риси допомогли українському народу не лише зберегти власне "обличчя", а й вижити, не зникнути з геополітичної мапи світу, не підкоритися й не асимілюватися з подальшою втратою державності. Наразі українцям важливо осмислити власний історичний досвід, конструктивні й деструктивні ментальні риси, підсилувати перші, наполегливо працювати над змінами других, особливу увагу приділяючи розвитку раціонально-вольового компоненту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії

імені Г. С. Сковороди; гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

2. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності. НАН Укр., Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; відп. ред. М. В. Попович. Київ: Наукова думка, 2006. 405 с.

3. Гордійчук О. О. Термінологічна проблематика поняття ментальності у соціально-філософському дискурсі // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2(86), 2019. С. 39–50.

4. Halecki O. Borderlands of Western Civilization, a History of East Central Europe. New York: The Ronald Press Co, 1952. 503 p.

5. Бжезинський З. Україна та світ // Війна і мир або "Українці – поляки: брати / вороги, сусіди...". Київ: АТЗТ "Українська прес-група", 2004. С. 543–548.

6. Тойнбі А. Дж. Постигание истории. М.: Прогресс, 1991. 736 с.

7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: в 2 т. Київ: Глобус. Т. 1: до половини XVII ст., 1992. 228 с.

8. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Укладач, автор передмови і коментаря О. Л. Копиленко. Київ: Т-во "Знання" України, 1991. 240 с.

9. Дашкевич Я. Основні етапи етнічної історії української нації: міфологізація та де міфологізація // Родовід. Черкаси, 1991. С. 33–35.

10. Юрій М. Ф. Етногенез та менталітет українського народу. Київ: Таксон, 1997. 237 с.

11. Вернадський В. И. Химическое строение биосферы Земли и её окружения. М.: Наука, 1965. 376 с.

12. Гордійчук О. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. Випуск 24, 2019. С. 25–31.

13. Кривошеїн В. Політична ментальність сучасного українського соціуму: загальне й особливе // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції. Харків: Право, 2019, С. 35–47.

14. Boichenko M. I., Yakovleva O. V., Liakh V. V. Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach // Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2018, (14), С. 50–61.

15. Колотило М. О. Українська ментальність: блукання лабіринтом і помічна нитка Аріадни // Філософські обрії сьогодення: збірник наукових праць. Херсон: ДВНЗ "ХДАУ", 2018. С. 78–81.

16. Yankovska Z. O., Sorochuk L. V. Anthropocentric dimensions of ukrainian culture (in the context of the archetype of the wise old man) // Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2020, (18), С. 87–101.

17. Гордійчук О. О. Ментальність у добу глобалізації: монографія. Житомир, Вид-во "НОВОград", 2021, 372 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Filosofs`kyj ency`klopedy`chny`j slovny`k.* (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. NAN Ukrayiny`, In-t filosofiyi imeni G. S. Skovorody`; gol. redkol. V. I. Shy`nkaruk. Ky`yiv: Abry`s, 742 (in Ukrainian).

2. Kry`ms`ky`j, S. B. (2006). *Arxety`py` ukrayins`koyi mental`nosti. Problemy` teorii mental`nosti.* [Archetypes of the Ukrainian mentality. The problems of the theory of mentality]. NAN Ukr., In-t filosofiyim. G. S. Skovorody`; vidp. red. M.V. Popovy`ch. K.: Naukova dumka (in Ukrainian).

3. Hordiychuk, O. O. (2019). Terminologichna problematy`ka ponyattya mental`nosti u social`no-

filosofs`komu dy`skursi. [Terminological issues of the concept of mentality in socio-philosophical discourse]. *Visny`k Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Ivana Franka. Filosofs`ki nauky`*, 2(86), 39–50 (in Ukrainian).

4. Halecki, O. (1952). *Borderlands of Western Civilization, a History of East Central Europe.* New York: The Ronald Press Co (in English).

5. Bzhezy`ns`ky`j, Z. (2004). *Ukrayina ta svit.* [Ukraine and the world]. *Vijna i my`r abo "Ukrayinci – polyaky`: braty`vorogy`, susidy`..."*. K.: ATZT "Ukrayins`ka pres-grupa", 543–548 (in Ukrainian).

6. Tojnbi, A. Dzh. (1991). *Postizhenie istorii.* [Understanding history]. M.: Progress (in Russian).

7. Doroshenko, D. I. (1992). *Nary`s istoriyi Ukrayiny`: v 2 t.* [The essay on the history of Ukraine: in 2 vols]. Ky`yiv: Globus. T 1: do polovy`ny` XVII st. (in Ukrainian).

8. Grushevs`ky`j, M. (1991). *Xto taki ukrayinci i chogo vony` xochut`.* [Who are Ukrainians and what do they want]. Ukladach, avtor peredmovy` i komentarya O. L. Kopy`lenko. Ky`yiv: T-vo "Znannya" Ukrayiny` (in Ukrainian).

9. Dashkevych, Ya. (1991). *Osnovni etapy` etnichnoyi istoriyi ukrayins`koyi nacyi: mifologizaciya ta de mifologizaciya.* [The main stages of the ethnic history of the Ukrainian nation: mythologizing and de mythologizing]. *Rodovid.* Cherkasy`, 33–35 (in Ukrainian).

10. Yuriy, M. F. (1997). *Etnogenez ta mentalitet ukrayins`kogo narodu.* [Ethnogenesis and mentality of the Ukrainian people]. K.: Takson (in Ukrainian).

11. Vernads`kij, V. I. (1965). *Himicheskoe stroenie biosfery Zemli i ejo okruzenija.* [The chemical structure of the Earth's biosphere and its environment]. M.: Nauka (in Russian).

12. Hordiychuk, O. (2019). *Vply`v komunisty`chnoyi ideologiyi ta*

radyans`koyi dijsnosti na mental`nist` ukrayinciv: social`no-filosofs`ky`j analiz. [The influence of communist ideology and Soviet reality on the mentality of Ukrainians: a socio-philosophical analysis]. *Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya filofs`ko-politologichni studiyi*, 24, 25–31 (in Ukrainian).

13. Kry`vosheyin, V. (2019). Polity`chna mental`nist` suchasnego ukrayins`kogo sociumu: zagal`ne j osobly`ve. [Political mentality of modern Ukrainian society: general and special]. *Polity`ko-pravova mental`nist` ukrayins`kogo sociumu v umovax yevropejs`koyi integraciyi*. Xarkiv: Pravo, 35–47 (in Ukrainian).

14. Boichenko, M. I., Yakovleva, O. V., Liakh, V. V. (2018). Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach. *Anthropological Measurements of*

Philosophical Research, 14, 50–61 (in English).

15. Koloty`lo, M. O. (2018). *Ukrayins`ka mental`nist`: blukannya labiry`ntom i pomichna ny`tka Ariadny`*. [Ukrainian mentality: wandering through the labyrinth and Ariadne's auxiliary thread]. *Filosofs`ki obriyi s`ogodennya: zbirny`k naukovy`x prac`*. Xerson: DVNZ "XDAU", 78–81 (in Ukrainian).

16. Yankovska, Z. O., Sorochuk, L. V. (2020). Anthropocentric dimensions of ukrainian culture (in the context of the archetype of the wise old man). *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2020, 18, 87–101 (in English).

17. Hordiychuk, O. O. (2021). *Mental`nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya* [Mentality in the age of globalization: monograph]. Zhytomyr, Vyd-vo "NOVOhrad", 2021, 372 s. (in Ukrainian).

Receive: June 11, 2021
Accepted: September 28, 2021

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

УДК 37.091.2:1:316:004.773.7

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.63-74

PROBLEMS AND PROSPECTS OF EDUCATION IN UKRAINE: SOCIO- PHILOSOPHICAL ANALYSIS

V. A. Mandragelia*

The article argues the need to improve the quality of education as a key factor determining the innovative models of social development and achieving the goals of sustainable development, defined by the UN. Improving the well-being and living standards of people, achieving success in economic, political and socio-cultural reforms are impossible without significant investment in education, the introduction of new pedagogical approaches in the general context of information and communication technologies. This problem has become especially relevant in connection with the pandemic, which has dramatically increased the requirements for the formation of digital and soft skills of teachers and students. The concept of lifelong learning has become a categorical imperative. This is evidenced by the realities of life, the results of opinion polls, numerous documents of the UN, EU, OECD, World Bank, International Monetary Fund, laws and regulations of many countries in the world.

Despite the strengthening of research activities of academic institutions, cooperation with international partners, the range and depth of research in the field of education is much inferior to the relevant foreign counterparts. First of all, there is a lack of systematic research on the relationship between the quality of education in Ukraine with the pace of economic development of the state, material, technical and methodical base of educational institutions, the level of social, medical, sanitary protection of teachers and students (listeners), legislation in the field of education, the influence of certain external factors, migration processes.

A comparative analysis of the number of educational institutions in Ukraine and European countries, their public funding, annual costs per student, etc. were considered. Emphasis is placed on the insufficiently dynamic development of high-quality Internet, limited opportunities for its use due to technical problems and low living standards of ordinary citizens of the country. The need to update the efforts of the state and educational institutions to improve digital skills, soft skills, knowledge of foreign languages of teachers and students was emphasized. The necessity of carrying out systematic researches of the sphere of education taking into account all internal and external factors influencing its functioning is argued.

Keywords: education, learning process, online learning, distance learning, digital skills, soft skills.

---

* Ph.D (Philosophy), Professor

(BilaTserkva Institute of Continuous Professional Education of State Institution of Higher Education «University of Educational Management» National Academy of Educational Sciences of Ukraine)

mandra09@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0807-5309

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В. А. Мандрагеля

У статті аргументується необхідність підвищення якості освіти як ключового фактора, що визначає інноваційні моделі розвитку суспільства та досягнення цілей сталого розвитку, визначені ООН. Підвищення добробуту та рівня життя людей, системне поєднання економічних, політичних та соціокультурних реформ неможливі без значних інвестицій у освіту, запровадження нових педагогічних підходів у загальному контексті розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Особливої актуальності ця проблема набула у зв'язку з пандемією, яка різко підвищила вимоги до формування цифрових і м'яких навичок педагогів і учнів. На категоричний імператив перетворилася концепція навчання протягом життя. Про це свідчать реалії життя, результати соціологічних опитувань, численні документи ООН, ЄС, ОЕСР, Світового Банку, Міжнародного Валютного Фонду, законодавчі та нормативно-правові акти розвинутих країн світу.

Незважаючи на посилення науково-дослідницької діяльності академічних інститутів, співробітництва з міжнародними партнерами, спектр і глибина досліджень в сфері освіти значно поступається відповідним зарубіжним аналогам. Насамперед, не вистачає системних досліджень щодо взаємозв'язку якості освіти в Україні з темпами економічного розвитку держави, матеріально-технічною і навчально-методичною базою освітніх установ, рівнем соціальної, медичної, санітарно-гігієнічної захищеності педагогів і учнів (студентів, слухачів), станом законодавства в сфері освіти, впливом певних зовнішніх чинників, міграційними процесами.

Здійснено порівняльний аналіз кількості закладів освіти в Україні і європейських країнах, їх державного фінансування, щорічних витрат на одного студента тощо. Акцентована увага на недостатньо динамічному розвитку швидкісного якісного Інтернету, обмежені можливості його використання через технічні проблеми та низький рівень життя пересічних громадян країни. Наголошено на необхідності актуалізації зусиль держави і закладів освіти щодо покращання цифрової компетентії, м'яких навичок, знання іноземних мов педагогів і учнів. Аргументується необхідність проведення системних досліджень сфери освіти з урахуванням усіх внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на її функціонування.

Ключові слова: освіта, навчальний процес, он-лайн навчання, дистанційне навчання, цифрові навички, м'які навички.

Introduction of the issue. The quality of education has always been considered as one of the key issues of state policy, which directly affects the dynamics of its economic and social development, and well-being of citizens. The future Nobel laureates in economics T. Schultz (1972) [1] in the early 1960's concluded that the economic growth of countries depends largely on the level of education. Another Nobel laureate, G. Becker (1992), found that a 25% increase in per capita income in the United States from 1929 to 1982 was due to improved schooling.

China demonstrates the dependence of economic development on the level of education. The country's GDP in 1978

was 149.551 billion dollars. USA (11th place in the world), and in 2010 it reached 6 087, 165 billion dollars (2nd place). At the same time, Chinese investment in education has grown by an average of 19% annually over the past fifteen years, and in 2012 its funding exceeded 4% of GDP for the first time and remained high. The Ministry of Education of the People's Republic of China has identified five priority areas in education: rural, remote, poor areas; primary education in rural areas, vocational and preschool education; subsidies for students from the poor; creating a quality team of teachers [3: 14-16].

The world economy has entered a new stage of fierce competition, joined by national education systems. In particular, we can state the redistribution of spheres of influence in the field of higher education at the global level. In the top 25 leading universities in the world, in addition to the traditionally authoritative American, English and Swiss, recently included 2 - (China), 2 - (Singapore), 1 - (Hong Kong), 1 - (Japan) [4].

Requirements for the quality of education are increasing at all its levels. In the OECD report «Teachers and Leaders in Vocational Education and Training, OECD Reviews of Vocational Education and Training» (2021) states that use of advanced technology in the workplace has increased in recent years for workers in all sectors and occupations, including elementary occupations that generally require lower levels of cognitive skills. Today, craft and trade workers – who often have a VET qualification – make more intensive use of their digital skills, as their workplaces adopt electronic devices, complex machinery or robots [5: 120-121].

There is an urgent need to improve education at all levels, from preschool, school, technical, vocational to higher. At the same time, teaching and learning in educational institutions should be focused on the formation and development of such knowledge and skills that have prospects and exceed the current requirements for professionals of all levels and specializations. In addition, the pandemic has significantly raised the issue of accelerating the introduction of effective forms of teaching for educational institutions of all levels in online and distance learning.

Degree of scientific development.

Many works of domestic scientists (V. Andrushchenko, V. Astakhova, V. Kremen, V. Lugoviy, T. Lukin, Y. Nazarenko, O. Polishchuk, N. Protasova, P. Sauh, S. Sparlet, K. Vashchenko, etc.) and foreign experts

(K. Amadeo, P. Andres, P. Biribonwa, J. Gresham, I. Katsarova S. Parandekar, D. Perkins) are devoted to general theoretical issues of education and accompanying concepts. Issues of online and distance learning in Ukraine were studied by A. Andreev, V. Bykov, A. Khutorskaya, N. Korsunskaya, V. Kukharenko, T. Murashchenko, V. Soldatkin, O. Tikhomirov, V. Vashchenko, N. Zhevakina. Among foreign researchers have dealt with this issue T. Adebisi, R. Frazze, M. Henda, O. Oyeleke, D. Painter, A. Rossett, R. Schank. International organizations UNESCO, EU, OECD, World Bank, International Monetary Fund have made a significant contribution to the assessment of the current state and prospects of education development as an influential Think Tanks (Brookings Institution, Chatham House, RAND Corporation, Heritage Foundation, Konrad Adenauer Foundation, Fraser Institute and so on).

The outline of unresolved issues. It should be noted that despite the rather extensive system of research institutes within the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, the range and depth of research in the field of education is significantly inferior to the relevant foreign counterparts. First of all, there is a lack of systematic research on the relationship between the quality of education in Ukraine with the pace of economic development of the state, material, technical and methodical base of educational institutions, the level of social, medical, sanitary protection of teachers and students (listeners), legislation in the field of education, the influence of certain external factors, migration processes.

The aim of our study is a comprehensive analysis of various factors influencing the state of modern education in Ukraine in the context of world experience and prospects for its improvement.

Results and Discussion.

Spontaneous market relations after Ukraine's independence had a negative impact on educational institutions at all levels, especially higher education. As the academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine V. Luhovyi rightly points out, the system of higher education in Ukraine underwent turbulent changes during 1991-2019, which led to its insufficient competitiveness. For example, only in 1994, in terms of GDP reduction, 73 new universities, academies, and institutes were opened. On the contrary, in 2014, 48 higher education institutions (HEIs) ceased to exist. Since then, the number of HEIs has increased again and remains excessive, and institutions are fragmented [6]. Despite the slow decline, the number of institutions of high education remains significant. According to the data of the State Statistics Service of Ukraine in the 2020-2021 academic year, there were 515 [7] in the country compared to 363 (Germany), 234 (France), 166 (Great Britain) [8]. Therefore, there is an urgent need to optimize the number of higher education institutions in accordance with world and European standards.

Another situation is observed in institutions of technical and vocational education and training, where there is a steady downward trend. According to the Ministry of Education and Science of Ukraine, their number decreased from 1246 in 1990 to 711 in 2020, i. e. by 43 %. The number of students (listeners) during this time decreased even more, from 643.4 thousand people to 246.9 thousand people or 2.6 times [9].

Commercialization has affected school, technical and vocational education and training to a lesser extent. Access to the school is open and transparent. In Ukraine, almost 100 % of children attend school. This is a positive fact compared to about 258 million children and youth are out of school, according to UIS data for the school year

ending in 2018. The total includes 59 million children of primary school age, 62 million of lower secondary school age and 138 million of upper secondary age.

As countries strive to achieve universal primary and secondary education by 2030, the UIS is providing the data and analysis needed to reach the children and youth who remain excluded from education. Through its website, publications and data visualizations, the UIS aims to strengthen the availability of detailed internationally-comparable data on out-of-school children and youth, to make it possible to better identify who they are, where they live and the barriers they face [10].

However, there are other problems in the field of school education in Ukraine. First of all, it concerns the material and technical base of education. As of the end of 2018, in Ukraine 454 (2.9 %) schools do not have heating system; in 1,331 schools (8.2 %) there is no water at all; in 7,821 schools (48.3 %) there is no hot water; in 1,331 schools restrooms are located outdoors [11]. There are significant problems in the activities of technical and vocational education and training institutions. The report under the United Nations Peacebuilding and Reconstruction Program (UN RPP) 2020 "Regional Strategy for Reforming the Vocational Education System in Donetsk Oblast" identifies the following unresolved issues: outdated material and technical base that does not meet today's requirements; unsatisfactory conditions for study, living and recreation of applicants for vocational education in most TVET institutions; reduction of the number of applicants for technical and vocational education and training, increase in the share of understaffed TVET institutions; obsolete content, structure and methods of training workers, the preservation of the actual Soviet system of technical and vocational education and training; the focus of TVET institutions on the training of

workers at the end of the twentieth century; discrepancy between the areas of training and the number of graduates of institutions TVET on the needs of the regional labor market [12].

As you know, on March 11, 2020, the WHO announced that the epidemic situation caused by the coronavirus is becoming a pandemic. At the time of writing (early November 2021), according to the information panel of the Center for Systems Science and Engineering at Johns Hopkins University, there were about 250 million people worldwide from 196 countries that fell ill, of which more than 5 million died. In Ukraine, these figures are close to 3 million and 71 thousand, respectively [13]. This situation has seriously affected the education system in the world. As of April 2, 2020, the number of students who were forced to stay at home due to the closure of educational institutions at all levels reached a peak - 1, 484 billion people (86.3 % of the total) in 194 countries. In Ukraine, this figure was 6,785 thousand people. Despite the measures taken, at the end of October 2021 in Europe there were only 2 countries where schools were partially open (Ukraine, Serbia) [14].

The transition to online and distance learning required appropriate digital skills of teachers and students, quality equipment and access to quality high-speed Internet. In particular, the World Bank report (2020) «Tertiary Education and COVID-19: Impact and Mitigation Strategies in Europe and Central Asia» states, that in some ECA countries, around 40 percent of the population still do not use (or do not have access to) the internet. Countries like Bulgaria, Georgia, Ukraine, and Uzbekistan may thus face difficulties in the full implementation of distance learning.

Among global challenges, the following are related to the online infrastructure:

- Weakness of internet connection and internet speed in many countries

- High prices for a good internet connection

- Absence of computers/laptops/tablets/smartphones that support online teaching and learning

- Many online instruments, platforms, and websites crashed when an unexpectedly high number of clients connected to them.

There are also the following logistical, social, and psychological challenges:

- Not all students and professors have a separate room/workplace at home that provides an opportunity to focus on teaching and learning.

- The distance mode does not always allow for advanced ways of teaching in terms of group work, discussions, interactive project work, etc., which as a result affects the development of soft skills among students.

- Long periods of self-isolation can have an adverse impact on the psychological well-being of students and staff, especially for those who live alone, international students, and students/staff that are not in their place of origin [15].

The World Bank's conclusions can be illustrated by the example of Ukraine. In particular, M. Fedorov, Deputy Prime Minister - Minister of Digital Transformation of Ukraine on July 30, 2020 announced that more than 5.5 million Ukrainians do not have access to high-quality fixed Internet [16]. There are significant problems with the online education infrastructure: weak Internet connection and Internet speed, high prices for quality Internet services. The share of individual Internet users in Ukraine is just over 70 % compared to the nearest neighbors: Slovak Republic – 90 %, Poland – 87 %, Russia, Belarus, Hungary – 85 %, Turkey – 78 %, Moldova – 76 % [17]. There were 29.47 million internet users in Ukraine in January 2021. The number of internet users in Ukraine increased by 2.0 million (+7.3 %) between 2020 and 2021 [18].

To this should be added the lack or poor quality of computers / laptops / tablets / smartphones that support online learning. First of all, this is a problem of educational institutions that are insufficiently funded by the state and do not modernize digital devices in a timely manner. On the one hand, education in Ukraine has long been funded at over 5%, which meets world and European standards. But in absolute terms, the numbers differ significantly. In the State Budget for 2021, the Ministry of Education and Science of Ukraine envisages expenditures amounting to UAH 139.5 billion, which is UAH 26.6 billion more than in 2020 [19]. This amounts to about 4.3 billion euros (mainly funds to increase wages from January 1 by 20 % and from December 1, 2021 – by 8.4 %). Slovakia spends about the same amount, Romania and Hungary spend a little more (over 5 billion euros), not to mention Poland (over 21 billion euros). Education funding looks even more contrasting compared to the high-income countries of the world. In 2017 in Ukraine the annual cost per 1 student of high education per year was not more than 1 thousand dollars, but in the OECD countries on average 16 327 dollars, and in Canada, Sweden, Great Britain - more than 25 000 dollars, the USA - more than 33 000 dollars [21].

Since a significant number of classes students (listeners) are forced to conduct using their own electronic devices, the question of their acquisition is acute. This becomes a serious problem given that the average monthly salary in Ukraine in September 2021 was only UAH 14,239 excluding taxes [22]. The average citizen of Ukraine actually receives UAH 11,462 or about \$ 430 US per month. This does not allow timely updating of distance learning tools, limiting access to high-quality and high-speed Internet. As of September 2020, Ukraine ranked 59th among the world's countries by the fixed broadband

Internet access speed, with an average download speed of 59.13 mbit/s, and 80th by the mobile network Internet access speed with 25.63 mbit/s. [23].

An important issue is the level of digital competence of teachers and students. Concentration of attention on knowledge of digital technologies, possibilities of their use in educational process, creation of original digital content carry other very important questions to the periphery of consideration. First of all, this applies to what is called digital wellbeing. This concept usually includes comfort, safety for physical, mental and emotional health when using digital media, as well as maintaining a reasonable balance between works and personal life. This issue is just beginning to be studied by domestic experts. Issues related to the organization of interaction between teachers and students, the exchange of information and not only that directly related to the educational process have not yet become the subject of proper scientific consideration. Significant opportunities exist in the development of civic responsibility and participation in socially significant projects through digital technologies. Principles and rules of network etiquette are in the initial state and the formation of [24: 175].

The quality of education in the state largely depends on the status, role and prestige of the teaching profession in society, its material and financial support. At the moment, the average salary of a teacher of the first category in a public institution is 6.6 thousand UAH or 210 euros. In Poland, which the Ukrainian government likes to emulate, the average salary of a teacher in a public educational institution is 1,210 euros per month. In other neighboring countries of Ukraine, teachers earn on average: in Slovakia – 1 thousand 342 euros per month, in Hungary – 1 thousand 116 euros, in Romania – 979 euros. Compared to other European countries, teachers in Montenegro,

Bosnia and Herzegovina, as well as Serbia receive little - 803 euros, 748 euros and 630 euros, respectively, compared to other European countries. On average, teachers in Latvia, the Czech Republic, Lithuania, Estonia and Greece receive between € 1,300 and € 1,500. In Western and Northern Europe, teachers earn much more. The average teacher's salary in Denmark is 6,207 euros, in Iceland - 5,935 euros, in Germany - 5,788 euros, in Finland - 4,644 euros, in Austria - 5,446 euros [25].

The transition to online and distance learning has raised the issue of quality of living conditions. It is difficult to expect high efficiency from students when classes in different subjects are taught in the same room in different educational institutions. According to the State Statistics Service, one person in Ukraine (2021) has an average of 24.3 square meters of living space. The largest number of housing per capita was recorded in Kyiv region, namely 37 square meters. In Kyiv, there is only 20 square meters per one registered citizen. And the leaders in the regions per capita are: Vinnytsia region - 32 square meters, Chernihiv region - 31 square meters, Khmelnytsky region - 30 square meters, Cherkasy region - 30 square meters. The worst indicators with housing stock are in the Nikolaev area - 23 square meters on the person, Donetsk - 13 sq.m. per person. At the same time, the dynamics of improving the living conditions of the average Ukrainian is rather weak. In particular, in 2017, an average of 23.1 square meters per capita of housing, in 2014 - 22.6 square meters [26]. As a comparison, we can cite Germany, where in 2019 the average apartment area of 91.9 square meters per 1 sq. m. more than in 2010. In 2019, each inhabitant of Germany had an average of 47 square meters of living space (in 2018 -46.7, and in 2010 - 45) [27]. In the United States and Canada, each inhabitant has from 70 to 75 square meters of housing.

Globalization and internationalization of education, strengthening communication with foreign colleagues, participation in international conferences, seminars, etc. urgently requires knowledge of all participants in the pedagogical process of foreign languages, especially English. It has achieved prime status by becoming the most widely spoken language in the world - if one disregards proficiency - ahead of Mandarin Chinese and Spanish. English is spoken in 101 countries, while Arabic is spoken in 60, French in 51, Chinese in 33, and Spanish in 31. From one small island, English has gone on to acquire lingua franca status in international business, worldwide diplomacy, and science.

EF English Proficiency Index covers only those countries and territories where English is not a native language. The assessment is based on the results of the assignments in English by the representatives of the participating countries. Ukraine ranks only 49th in the top 100 in English language assessment. All countries are divided into five categories depending on the level of English proficiency: from very high to very low. Analysts rated the level of language skills in our country in 2019 as low [28]. In 2020, the result has improved slightly, but it remains extremely low. In contrast, more than 70 % of students learn 2 or more foreign languages in the Netherlands, Latvia, France, Sweden, and Lithuania. In Denmark, Cyprus and Portugal, it exceeds 80 %. Almost 100 % of students study two or more foreign languages in Malta, Poland, Estonia, Romania, Italy, Greece, Finland, and Luxembourg [29]. Despite British people having lost their EU citizenship, the overall number of EU citizens who can speak English has only dropped to 44% - if we apply the 2012 data to the EU's new population. English is still the most spoken language in the EU by far, with German now spoken by 36 % of citizens

and French spoken by 29 % of the EU's new smaller population of 446 million people. Italian comes fourth at 18%, followed by 17 % for Spanish [30]. Отже, виглядає доволі логічним, що серед сучасних учнів шкіл та студентів країн ЄС англійську мову вивчає 91 %[31].

Conclusions and research prospects. The issues discussed in the article are only a small part of the general range of problems that require comprehensive theoretical research and practical measures to solve them. Usually, the subject of analysis in the field of education are the content and direction of educational programs, pedagogical approaches and methods of teaching disciplines, increasing the level of competence of teachers and students. Surveys and researches usually do not covers the following topics: information flow and information provision from authorities, leadership teachers of educations' institutions; reactions to the lockdown caused by the COVID-19 crisis; perceived stress due to the COVID-19 crisis; teachers' and students' current situations at home; care and tutoring for students during the lockdown by parents and staff of educations' institutions; motivations of parents and students and so on. It should also be emphasized that there is no effective partnership among the Ministry of Education and Science, educational institutions, and public organizations for the improving the quality of education.

LITERATURE

1. Schultz T. W. Investment in Human Capital. / Theodore W. Schultz. // The American Economic Review. 1961. Vol. 51. No. 1 P. 1-17.
2. Becker G. S. HUMAN CAPITAL/ A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education Third Edition. Chicago: The University of Chicago Press, 1994. 412 pp. URL.: https://www.academia.edu/35396287/HUMAN_CAPITAL_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education_THIRD_EDITION
3. Education in China: A Snapshot. OECD, Paris: Cedex, 2016. 68 pp.
4. University Ranking. QS World University Rankings 2021. URL.: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>
5. Teachers and Leaders in Vocational Education and Training, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing, Paris, 2021. 189 p. URL: <https://doi.org/10.1787/59d4fbb1-en>
6. Луговий В. І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. Вісник НАПНУ, 2020, 2(2). URL.: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>
7. Заклади вищої та фахової передвищої освіти (2020). Державна служба статистики. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html
8. Universities in Europe. Higher Education in Europe URL.: <https://www.4icu.org/Europe/>
9. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (за даними Міністерства освіти і науки України). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/ptu_u.html
10. Out-of-School Children and Youth. UNESCO. Institute for Statistics. URL: <http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth>
11. Бабак С. Нова українська школа без інтернету, водопостачання і з туалетом на вулиці. The World News. 2019. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/11/235534/>
12. Барановський М. Резюме аналітичного звіту «Регіональна стратегія реформування системи професійної освіти в Донецькій області». Програма ООН із відновлення

та розбудови миру (UNRPP), 20 липня 2020. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peacebuilding/regional-strategy-of-reforming-the-vocational-education-Donetsk-oblast.html>

13. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (Last accessed: 29.03.2021).

14. COVID-19 Impact on Education / UNESCO, 28/03/2021. URL: <https://en.unesco.org/covid19/education-response> (Last accessed: 24.03.2021).

15. Arnhold N., Brajkovic L., Nikolaev D., Zavalina P. Tertiary Education and COVID-19: Impact and Mitigation Strategies in Europe and Central Asia. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/783451590702592897/COVID-19-Impact-on-Tertiary-Education-in-Europe-and-Central-Asia.pdf>

16. Федоров М. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований Інтернет / Українська правда, 30 липня 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>

17. Individuals using the Internet (% of population). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>

18. Kemp S. DIGITAL 2021: UKRAINE. Dataportal, 12 February 2021. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-ukraine>

19. Бюджет МОН на 2021 рік: майже 140 млрд. грн. для розвитку освіти і науки. Міністерство освіти і науки України, 17 грудня 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/byudzhets-mon-na-2021-rik-majzhe-140-mlrd-grn-dlya-rozvitku-osviti-i-nauki>

20. General government expenditure on education (excluding early childhood educational development), 2012-2017. Eurostat. URL:

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_education_\(excluding_early_childhood_educational_development\),_2012-2017_\(billion_EUR\)_ET2020.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_education_(excluding_early_childhood_educational_development),_2012-2017_(billion_EUR)_ET2020.png)

21. Szmigiera M. Annual expenditure per student on educational institutions in OECD countries for primary, secondary and tertiary education in 2017, by country. OECD, Statista, Sep. 27, 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/238733/expenditure-on-education-by-country/>

22. Середня зарплата. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>

23. Roser M., Ritchie H., Ortiz-Ospina E. Internet. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/internet>

24. Мандрагеля В. А. Науково-методична компетентність педагога в умовах пандемії та діджиталізації: світовий досвід та українські реалії / Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ. PEDAGOGICAL SCIENCES. 2021. С. 170-178.

25. Скільки вчителі заробляють в Україні та інших європейських державах. Слово і діло, 27 серпня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/27/infografika/suspilstvo/skilky-vchyteli-zaroblyayut-ukrayini-ta-inshyx-yevropejskux-derzhavah>

26. Скільки квадратних метрів припадає на одного українця (рейтинг по областях). Агенство нерухомості Олімп. URL: <https://olimp.vn.ua/povini/761>

27. Немецкие статистики подсчитали средний размер квартир в Германии. DeutscheWelle. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%B4%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5+%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5&oq=%D0%94%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5&aqs=chrome.1.69i5>

7j0i27112.11006j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

28. Yarova M. Ukraine ranks 49th in the English proficiency ranking. Language skills are low. AIN.UA, 13 November 2019. URL: <https://ain.ua/en/2019/11/13/low-english-proficiency-in-ukraine/>

29. Lower secondary school pupils learning two or more foreign languages, 2013 and 2018 (%).Eurostat. URL:[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Lower_secondary_school_pupils_learning_two_or_more_foreign_languages,_2013_and_2018_\(%25\)_BYIE20.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Lower_secondary_school_pupils_learning_two_or_more_foreign_languages,_2013_and_2018_(%25)_BYIE20.png)

30. Keating D. Despite Brexit, English Remains The EU's Most Spoken Language By Far Forbes 6 February 2020. URL: <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2020/02/06/despite-brexit-english-remains-the-eus-most-spoken-language-by-far/?sh=1e96a316412f>

31. Devlin K. Most European students learn English in school. Pew Research Center, 9 April 2020. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/04/09/most-european-students-learn-english-in-school/>

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Schultz T. W. Investment in Human Capital. / Theodore W. Schultz. // The American Economic Review. – 1961. – Vol. 51. – No. 1 P. 1 – 17.

2. Becker G.S. HUMAN CAPITAL A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education Third Edition. Chicago: The University of Chicago Press, 1994. 412 pp. URL.: https://www.academia.edu/35396287/HUMAN_CAPITAL_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis_with_Special_Reference_to_Education_THIRD_EDITION

3. Education in China: A Snapshot. OECD, Paris: Cedex, 2016. 68 pp.

4. University Ranking. QS World University Rankings 2021. URL.: <https://www.topuniversities.com/univer>

sity-rankings/world-university-rankings/2021

5. Teachers and Leaders in Vocational Education and Training, OECD Reviews of Vocational Education and Training, OECD Publishing, Paris, 2021. 189 p. URL: <https://doi.org/10.1787/59d4fbb1-en>

6. Luhovyj V.I. Potochnyj stan vyschoi osvity v Ukraini: problemy, prychny, perspektyvy. Visnyk NAPNU, 2020, 2(2). URL.: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>

7. Zaklady vyschoi ta fakhovoi peredvyschoi osvity (2020). Derzhavna sluzhba statystyky. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html

8. Universities in Europe. Higher Education in Europe URL.: <https://www.4icu.org/Europe/>

9. Zaklady profesijnoi (profesijno-tehnichnoi) osvity (za danymy Ministerstva osvity i nauky Ukrainy). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/pt_u_u.html

10. Out-of-School Children and Youth. UNESCO. Institute for Statistics. URL: <http://uis.unesco.org/en/topic/out-school-children-and-youth>

11. Babak S. Nova ukrains'ka shkola bez internetu, vodopostachannia i z tualetom na vulytsi. The World News. 2019. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/11/235534/>

12. Baranovs'kyj M. Reziyme analitychnoho zvituvannia «Rehional'na stratehiia reformuvannia systemy profesijnoi osvity v Donets'kij oblasti». Prohrama OON iz vidnovlennia ta rozbudovy myru (UN RPP), 20 lypnia 2020. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peace_building/regional-strategy-of-reforming-the-vocational-education-Donetsk-oblast.html

13. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and

Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (Last accessed: 29.03.2021).

14. COVID-19 Impact on Education / UNESCO, 28/03/2021. URL: <https://en.unesco.org/covid19/education-response> (Last accessed: 24.03.2021).

15. Arnhold N., Brajkovic L., Nikolaev D., Zavalina P. Tertiary Education and COVID-19: Impact and Mitigation Strategies in Europe and Central Asia. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/783451590702592897/COVID-19-Impact-on-Tertiary-Education-in-Europe-and-Central-Asia.pdf>

16. Fedorov M. Ponad 5,5 mil'joniv ukraintsiv nemozhut' otrymaty iakisnyj fiksovanyj Internet. Ukrains'ka pravda, 30 lypnia 2020. URL: <https://www.prawda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>

17. Individuals using the Internet (% of population). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>

18. Kemp S. DIGITAL 2021: UKRAINE. Dataportal, 12 February 2021. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-ukraine>

19. Biudzheth MON na 2021 rik: majzhe 140 mlrd. hrn. dlia rozvytku osvity i nauky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 17 hrudnia 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/byudzheth-mon-na-2021-rik-majzhe-140-mlrd-grn-dlya-rozvitku-osviti-i-nauki>

20. General government expenditure on education (excluding early childhood educational development), 2012-2017. Eurostat. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_education_\(excluding_early_childhood_educational_development\),_2012-2017_\(billion_EUR\)_ET2020.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:General_government_expenditure_on_education_(excluding_early_childhood_educational_development),_2012-2017_(billion_EUR)_ET2020.png)

21. Szmigiera M. Annual expenditure per student on educational institutions in OECD countries for primary,

secondary and tertiary education in 2017, by country. OECD, Statista, Sep. 27, 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/238733/expenditure-on-education-by-country/>

22. Serednia zarplata. Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>

23. Roser M., Ritchie H., Ortiz-Ospina E. Internet. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/internet>

24. Mandragelia V.A. Naukovo-metodychna kompetentnist' pedahoha v umovakh pandemii ta didzhytalizatsii: svitovyy dosvid ta ukrains'ki realii / Visnyk Hlukhivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka PEDAHOHICHNI NAUKY PEDAGOGICAL SCIENCES. 2021. S. 170-178.

25. Skil'ky vchyteli zarobliaiut' v Ukraini ta inshykh ievropejs'kykh derzhavakh. Slovo i dilo, 27 serpnia 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/27/infografika/suspilstvo/skil-ky-vchyteli-zaroblyayut-ukrayini-ta-inshyx-ievropejskyx-derzhavax>

26. Skil'ky kvadratnykh metriv pry padaie na odnogo ukraintsia (rejtynh po oblastiakh). Ahenstvo nerukhomosti Olimp. URL: <https://olimp.vn.ua/novini/761>

27. Nemeckie statistiki podschitali srednij razmer kvartir v Germanii. Deutsche Welle. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%B4%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5+%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5&oq=%D0%94%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5&aqs=chrome.1.69i57j0i27112.11006j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

28. Yarova M. Ukraine ranks 49th in the English proficiency ranking. Language skills are low. AIN.UA, 13 November 2019. URL: <https://ain.ua/en/2019/11/13/low-english-proficiency-in-ukraine/>

29. Lower secondary school pupils learning two or more foreign languages,

2013 and 2018 (%).Eurostat. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Lower_secondary_school_pupils_learning_two_or_more_foreign_languages,_2013_and_2018_\(%25\)_BYIE20.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Lower_secondary_school_pupils_learning_two_or_more_foreign_languages,_2013_and_2018_(%25)_BYIE20.png)

30. Keating D. Despite Brexit, English Remains The EU's Most Spoken Language By Far Forbes 6 February 2020. URL: <https://www.forbes.com/>

[sites/davekeating/2020/02/06/despite-brexit-english-remains-the-eus-most-spoken-language-by-far/?sh=1e96a316412f](https://www.forbes.com/sites/davekeating/2020/02/06/despite-brexit-english-remains-the-eus-most-spoken-language-by-far/?sh=1e96a316412f)

31. Devlin K. Most European students learn English in school. Pew Research Center, 9 April 2020. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/04/09/most-european-students-learn-english-in-school/>

Receive: June 11, 2021

Accepted: September 28, 2021

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

UDC101.1:62

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.75-86

CHARISMA, THE ORDER OF SUCCESSION, AND LEGITIMACY OF AUTHORITY IN THE NOMADIC EMPIRES OF EURASIA

P. I. Osinsky*

Drawing on Max Weber concepts of "depersonalization of charisma" and the "clan state", this article develops a theoretical explanation of the short lifespan of the nomad-dominated empires of the Inner Eurasia. For centuries, the Inner Eurasian nomads existed in the form of the disaggregated tribal communities. Only a charismatic leader could establish a centralized hierarchical authority, unify the steppe dwellers, and mobilize them for military campaigns in search for wealth and glory. However, due to the rulers' finitude of life, the personalized charismatic authority could not last beyond the ruler's death. One possible solution to this problem was institutionalization of the depersonalized charismatic authority in a clan state, in which members of the ruling lineage elected the new ruler. For such a tradition to become institutionalized, royal selection had to follow a consistent pattern. Yet, in most nomad-dominated empires that has not happened. The multitude of factors interfered into the orderly processes of succession turning them into prolonged interregnum periods full of uncertainty and violence. With each new generation, succession order inconsistency undermined the royal authority. In combination with the mounting geopolitical challenges, the diminished legitimacy of the rulers provoked violent internecine conflicts and contributed to the fall of the nomad-dominated empires. The detailed historical analysis of the dissolution of the Mongol Empire provides the empirical evidence supporting this argument. Durability of the postnomadic polities of the Outer Eurasia (e. g., the Arab Caliphate) is attributed to institutionalization of the different type of the charismatic community, a religious one. As a state-integrative force, a transcendental religion (i. e., Islam) practiced by the Arabs was more effective than coercion practiced by the Mongols.

Key words: *depersonalization of charisma, clan state, succession order ambiguity, nomadic empire, Eurasia, Mongol empire.*

ХАРИЗМА, ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ В КОЧОВИХ ІМПЕРІЯХ ЄВРАЗІЇ

П. І. Осинський

Спираючись на концепції Макса Вебера про "знеособлення харизми" та "кланову державу", стаття розробляє теоретичне пояснення короткого терміну життя кочових імперій

---

* Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Sociology
[Appalachian State University, Boone, North Carolina, USA]
osinsky@appstate.edu
<https://orcid.org/0000-0002-3020-080X>

Внутрішньої Євразії, в яких переважають кочівники. Століттями внутрішньо євразійські кочівники існували у формі дезагрегованих племінних спільнот. Тільки харизматичний лідер міг встановити централізовану ієрархічну владу, об'єднати степових жителів та мобілізувати їх для військових походів у пошуках багатства і слави. Однак через скрутність життя правителів персоніфікований харизматичний авторитет не міг тривати після його смерті. Одним із можливих рішень цієї проблеми була інституціоналізація знеособленого харизматичного авторитету в державі клану, в якій члени правлячої лінії обирали нового правителя. Щоб така традиція стала інституціолізованою, імперський двір повинен був дотримуватися усталеного зразка. Але у більшості імперій, де домінують кочівники, цього не сталося. Безліч факторів втручалися в упорядковані процеси спадкоємства, перетворюючи їх на тривали міжрелігійні періоди, повні невизначеності та насильства. З кожним новим поколінням непослідовність порядків правонаступництва підривала королівський авторитет. У поєднанні з наростаючими геополітичними викликами зменшена легітимність правителів провокувала жорсткі міжособні конфлікти та сприяла падінню імперій, в яких домінували кочівники. Детальний історичний аналіз розпаду Монгольської імперії дає емпіричні докази, що підтверджують цей аргумент. Довговічність постномадських політик Зовнішньої Євразії (наприклад, Арабського халіфату) пояснюється інституціоналізацією різного типу харизматичної спільноти, зокрема релігійної. Як державна інтеграційна сила, трансцендентальна релігія (тобто іслам), що сповідується арабами, була більш ефективною, ніж примус, який практикують монголи.

Ключові слова: знеособлення харизми, кланова держава, неоднозначність порядку спадкоємності, кочова імперія, Євразія, Монгольська імперія.

Introduction. For about two millennia, from 500 B.C. to 1500 A. D., the Inner Eurasia was dominated by the military-political confederations of the steppe horsemen (the Scythians, the Huns, the Avars, the Mongols) who spread awe and horror among the dwellers of the frontier agricultural civilizations. Once in a while, they emerged from the barren inner areas of the Eurasian landmass and descended upon the rural settlements of cultivators. Some of the frontier raids did not go beyond primitivelooting and plundering. Some other invasions aimed at establishing political supremacy over the agriculturalists and extracting regular tribute. Most ambitious expeditions resulted in movement of the nomadic elites to the conquered lands and creation of the nomad-dominated states set atop of the sedentary populations. Yet, all these diverse polities shared one feature in common. In few decades after expanding into the vast empires and subordinating thousands (sometimes millions) of people, the pastoralist empires descended into the internecine

conflicts and fell into pieces until they becamesubjugated by the agricultural states or other nomads. As a rule, the polities established by the nomadic warlords, even the formidable empires, were short-lived (about 155 years on average) [1: 243]. As the centralized polities, the empire of the European Huns lasted for 20-35 years, the First Turkic Khaganate for 78 years, and the vast Mongol Empire for about 55 years.

How could one explain the limited lifespan of such polities? Historians identify a variety of factors: problems with succession, territorial disputes, religious divisions, environmental degradation, disease, and the failure of meritocracy system [2]. Yet, which of these variables were critical, and which were less important? Peter Turchin [3] highlights two groups of factors that affect historical dynamics of the premodern states. First, as stated earlier by Randall Collins, the geopolitical variables such as the size of the territory, the marchland advantage, and territorial overextension affect the longevity of the empires [4]. The states that have a larger

territory endowed with a greater number of resources, confront fewer hostile neighbors, and do not stretch far beyond the core area of habitation have advantages over other states and, therefore, may exist longer. Yet, geopolitical factors alone cannot explain durability of the empires. Using the notion of *asabiya* (group feeling) introduced by the fourteenth-century Arab thinker Ibn Khaldun, Turchin suggests that it is collective solidarity – particularly solidarity within the ruling elite – that provides strength and durability to the society. When a society is integrated by the strong sense of belongingness and willingness to sacrifice one's well-being for the sake of the group, such society will be strong and robust. When the members of the ruling aristocracy abandon the collective societal goals for the sake of egotistical pursuits such as conspicuous consumption, their competition for wealth leads to fracturing of the elite, acute intragroup competition, and, as a result, disintegration of the political community. In short, societies fall when the elites lose their internal solidarity [3: 36-49].

This is a promising argument. There is ample historical evidence that the fall of many nomadic societies was precipitated by the intraelite conflicts turning into the protracted civil wars. It is less obvious, however, if such conflicts arose due to competition for possession of the luxury goods, as Ibn Khaldun (and Turchin) claimed. In most nomadic societies, wealth was an important yet a secondary asset. It was an authority position within the nomadic community, which provided access to luxury goods, not the other way around. Thus, the intragroup conflict, I submit, most likely was driven by the power dynamic. But how did it work?

Virtually all historians who comment on fragility of the nomadic states point to the problems with succession of the supreme authority. The transfer of power

from old ruler to the new one often turned problematic and bitterly contested. However, they do not explicate how these issues arose and why they led to the end of the nomadic polities. In this paper, drawing on Max Weber's notions of "charisma depersonalization" and the "clan state". I develop a new argument, which explains fragmentation of the nomadic empires and explores how it may shed light on the breakdown of the Mongol empire and, possibly, other nomadic polities. In the first part of the paper, I will lay out my theoretical framework. In the second part, I will examine the dissolution of the Mongol empire as one but very important piece of evidence, which supports my argument. In the third part, I discuss applicability of this explanation to the breakdown of the nomadic polities beyond the Inner Eurasia.

From order to anarchy: a ruler's charisma and succession order ambiguity. Max Weber has identified three ideal types of domination: traditional, charismatic, and legal. Whereas traditional and legal domination draw on legitimacy of the century-old customs or the impersonal legal norms, charismatic domination derives its legitimacy from people's belief in extraordinary qualities of their leaders. Usually, the charismatic leaders rise to power in times of uncertainty and disorder when the traditional institutions fail to provide effective governance. Such leaders reject the established social norms and customs deriving their power from the divine revelations or their own heroic stature. Due to its radical break with the traditional norms, charismatic authority often works as a transformative, revolutionary force [5: 1114-1115].

With all extraordinary, transformative qualities of charisma, it has, according to Weber, a protean, transient nature. Against all wishes of the charismatic masters, their disciples, and some of their subjects, charismatic leadership

does not last long. Oftentimes, a charismatic ruler suffers a loss of the heroic stature due to piecemeal absorption by the mundane daily routines described by Weber as routinization of charisma. Another obvious limitation of such personalized authority is finitude of life of a charismatic leader. Like other humans, charismatic leaders are mortal.

Yet, fortunately for the ruler's entourage, the latter limitation may be transcended if charisma becomes depersonalized and transferred to the descendants of the leader. Writing about some Oriental states, Weber claims: «Thus the desires of the disciples or followers and of charismatic subjects for the perpetuation of charisma are fulfilled in a most simple fashion. However, the notion of a truly individual inheritance was as alien here as it was originally to the household. Instead of individual inheritance we find the immortal household as property-holder via-a-vis the succeeding generations... As a type such a "clan state" (*Geschlechterstaat*) should be clearly distinguished from any type of feudal or patrimonial state or state with hereditary offices (*Amsstaat*), regardless of the fluid historical transitions» [5: 1136].

Three important points in this Weber's passage are worth to be recapitulated. First, an individual charisma may be depersonalized and transferred to the blood descendants of the ruler. Second, such charisma is not an individual inheritance but the property of the ruler's household or a lineage. Third, the political organization that emerges out of ruler's lineage represents a "clan state" which should be distinguished from any types of premodern states (patrimonial, feudal, etc.). As I will show below, politically the Mongol polity was precisely such a clan state.

How is the heir of the charismatic ruler identified? In dynastic states, transfer of authority usually follows a certain order of succession: elective (by

election or acclamation), lineal (from a parent to a child), lateral (from an older sibling to a younger sibling), seniority (to the next senior person in the kin). Weber alluded to the stabilizing impact of primogeniture (lineal succession from a father to a first-born child) in the West but did not elaborate on that point. In this essay I would like to make a somewhat different argument. It is reasonable to suggest that it was not such and such order of succession that mattered most but consistency in application of such pattern. For a new succession tradition – whether it is based on primogeniture, seniority, or an election - to take root, it had to be applied consistently and uniformly. I suggest that succession order consistency solidifies a new dynastic tradition and sustains legitimacy of the royal authority.

While succession order consistency tends to strengthen a dynastic authority, succession order ambiguity, conversely, undermines it. Such inconsistency, when rulers are elevated to kingship following some ad hoc considerations, particularly if combined with other adverse factors (such as elite polygamy) generates multiple contenders to the throne. In a context of succession order ambiguity, orderly transfer of power becomes problematic while coercive usurpation of a throne more likely. From time to time, the state descends into the "time of trouble" when matters of authority are decided by use of force. Because legitimacy of the aristocratic contesters, as compared to legitimacy of the charismatic founders of the dynasty, tends to be lower, such interregnum crises are likely to end up in disintegration of the nomadic state. A centralized empire breaks down into several successor states or devolves into the decentralized aristocratic orders that had dominated the steppe before the charismatic ruler's centralizing reforms.

The charismatic authority and dynastic succession in the Mongol

empire. Until the early thirteenth century, the Turco-Mongolic tribes existed in the form of decentralized aristocratic orders governed by chieftains and the tribal elders [6]. Although the nomads' activities were regulated by century-old customs, that did not preclude clan rivalries and intertribal conflicts. Typically, to ascend to power a would-be overlord had to go through the ruthless tanistry competition against numerous aristocratic rivals. The first prerequisite for participating in such contestation was having a strong military following. The power of the warlord was determined by his ability to fight enemies and bring about generous rewards to his followers. Most such warbands remained relatively small. Occasionally, when confronted with a challenge of settled civilizations, the nomads formed larger confederations. That did not happen often. It required a fortunate combination of circumstances and truly extraordinary efforts to unite the disaggregated clans into the politically centralized community. That could have been accomplished only by the charismatic leaders who were able to make a radical break with the traditional lifeways. Not a surprise, some historians view such transformations the genuine political revolutions [7].

The Mongol warlord Temüjin (who was enthroned as Genghis Khan in 1206) was born in one of the senior lines of the ruling Borjigin dynasty. Despite his aristocratic origin, Temüjin's political career began inauspiciously. His father was poisoned by the Tatars when he was a child, and Temüjin's family, abandoned by the members of his tribe, spent several years in poverty. However, the young man's noble origin and his skill in building coalition alliances with the powerful patrons helped Temüjin to defeat his rivals and extend this authority to the neighboring steppe tribes. Fortunately for Temüjin and his influential allies, the Jin dynasty in Northern China became impatient with

the bothersome Tatars, who exercise hegemony in the steppe at that time. The Kerait chieftain Toghrul and Temüjin took advantage of Jin support and routed the Tatars, who were almost completely exterminated. When Toghrul decided to get rid of the increasingly dangerous young associate, Temüjin struck the preemptive blow and defeated the elderly chieftain. After subordinating the rival tribes, Temüjin was enthroned as the Genghis Khan in 1206. The new khan has turned his personal guard into the core of the nascent state and instituted a regular army based on the decimal system. Once the new patrimonial state was thus established, Genghis Khan initiated a series of the military expeditions to Northern China and the Middle Asia. The long-range expeditions were continued by the Temüjin's sons and grandsons who created the largest contiguous empire in the history of the world stretching from Korea in the East to Hungary in the West.

Shall one consider Genghis Khan a charismatic leader? To address this question, we need to turn to the Mongols' representations of the world. Historically, the Mongols worshipped Tengri, the universal, impersonal deity of the Sky. Everything that happened in the world was due to the will of Tengri. One's power, strength, and energy (*kuchu*) was given by Tengri and represented an unambiguous sign of divine selection [8: 87-90]. Such person was said to possess (*sul'de*), or a sacred force [9: 245]. Once elevated to the position of supreme authority, the leader was deemed a universal monarch who ruled the ecumene due to universality of the Sky and who possessed a mandate - in fact, a duty - to conquer the whole world. The spread of his power over all places under the Sky was only a question of time. The locus of the charismatic power travelled wherever the nine-tailed banner of the ruler went. Charisma of the Khan grew by absorbing the charisma of the rulers

that he had subordinated [9: 185]. It was Genghis Khan's *sul'de*, bestowed by Tengri, that allowed him to make a break with the tradition, a drastic reorganization of the steppe society on the patrimonial principles, a nothing short, for some scholars, of the political revolution [7].

How was the power of the founder of the dynasty transferred to his descendants? The Mongols did not follow a consistent policy of power transfer [10]. The only strict rule of succession was that the new Great Khan must be a male descendant of Genghis Khan and his senior wife Borte. However, the choice of a new ruler after a death of his predecessor was affected by many intervening factors: a selection by his predecessor, a personal choice of a regent (usually a widow of the deceased Khan), a contender's control over the large military force, proximity of the contender's appanage to the imperial center, his personal reputation, and the balance of forces at the *kurultai* (a tribal assembly of the Mongol aristocracy that elected the Khan) [11:206–209]. Later on, ambiguity associated with the rank order of these factors have made succession transitions full of uncertainty, intrigue, and, eventually, violence.

Of course, few foresaw such problems in the beginning. Initially, a personal choice of Genghis Khan who designated his third son Ögedei his heir remained the decisive factor. Genghis Khan chose his successor in 1219, on the eve of his expedition against Khwarazm, which was expected to be arduous and dangerous. Due to mutual animosity between the elder sons, Jochi and Chagatai, Temüjin selected his third son Ögedei, as a compromise acceptable to everyone. The other sons of Genghis Khan – Jochi, Chagatai, and Tolui – swore to respect the will of their father [12: 366]. In 1227, Genghis Khan entered the world of spirits. Although the result of the *kurultai*, which convened after a two-year period of mourning, was by no

means a foregone conclusion (some nobles expressed preference for Tolui, the youngest son of Genghis Khan and the regent), the consensus among the senior members (*aqa-nar*) of the Borjigin ruling clan (*altan urugh*) – the guardians and interpreters of the Mongol tradition – ensured the orderly transition of power. When the *aqa-nar* informed the *kurultai* of the Ögedei's candidacy, the nominee, as expected, declined the throne, and offered rulership to the elders. The *aqa-nur*, in their turn, referred to the will of his father, which must not be violated. After being “persuaded” to accept the offer, Ögedei was literally elevated to the throne by his brothers Chagatai and Tolui and uncle Temüge-otchigin [8: 50–51]. All guests took off their hats, loosed their belts, and threw them over the shoulders, allowing the spirit of Tengri entering their bodies. An election of a new Khan has recreated the spiritual Mongol universe, in which the new ruler became a sacred center providing universal harmony and stability [9: 205].

Khan Ögedei, who ruled for twelve years until his death in 1241, presided over the spectacular success of the Mongol armies in the Middle East and Northern China. Ögedei has also built the first capital of the empire called Karakorum in central Mongolia. Although his authority was widely respected, his death unleashed a series of events that made this succession less orderly than the previous one. First, the interregnum lasted much longer, almost five years. Although Ögedei wished to see his grandson Shiremun his successor, Ögedei's widow Töregene, who became a regent after his death, came up with a plan to enthrone their son Güyük, hoping to rule from behind his back. After removing the officials loyal to Ögedei, and spending wealth on lavish gifts to the aristocracy, she was able to gain support of a large part of the *aqa-nar*. Güyük was elected the Khan but not everything went smoothly this time. First, Batu, a son of Jochi and the senior

member of the Borjigin clan, declined to attend the gathering on the pretext of his poor health. In reality, his dislike of Güyük was well-known. Second, Genghis Khan's younger brother Temügetchigan attempted to organize a coup to seize power but his poorly executed conspiracy was promptly exposed and Temüge was murdered soon thereafter. Most mysteriously, shortly after Güyük's enthronement Tögerene died. For most guests and foreign officials, invited to the ceremony, the ritual of succession proceeded in good order, but the ominous cracks and fractures in the ruling clan began to develop below the surface.

The sudden death of Güyük two years later opened the period of division and uncertainty. Khan's death happened when he marched at the head of the large army to the West, which prompted historians to speculate if Güyük wished to settle accounts with his nemesis Batu. In any case, the widow of Güyük, Oghul Qaimish promptly informed the members of the family about Güyük's death and was authorized to conduct the business of the state as a regent. In meanwhile, Batu, the senior member of the ruling clan, called the kurultai in the location Ala Qumaq (modern-day Kazakhstan) to select a new khan. The choice of the place was unusual because normally kurultais convened in Mongolia. Many clan members chose not to attend the meeting, including two sons and a nephew of Güyük, who were obvious candidates for the nomination. A disagreement about succession among the Ögodeids, who established three different courts, contributed to uncertainty. In meantime, Batu has gathered support for Möngke, a grandson of Genghis Khan and representative of the house of Tolui (the younger son of the ruler) who was elected the khan. Because this decision was not universally accepted, Batu and Tolui's widow Sorghaghtani convened the second kurultai in 1251, this time in

Mongolia. Although Batu himself did not attend the meeting, he dispatched three *tumens* (about 30,000 strong) under command of his brother and a son to ensure the right outcome. The sidelined junior members of Güyük's family decided to seize power and attempted to bring weapons to kurultai, hiding them in carts used for transporting large yurts. Their plot was discovered by Möngke's falconer who was searching for a stray camel and ran into a suspicious caravan. Möngke sent troops and captured weapons. Güyük's sons, who denied involvement in the plot, were allowed to participate in the kurultai under the close watch of the royal guard but after the end of the meeting Möngke initiated a large-scale purge of his political rivals. Although sons of Güyük were sent to exile, dozens of Mongol nobles fell victims of executions. The house of Ögodei was almost completely decimated and forever lost its bid for power [7: 145-149].

For a time being, the Toluid revolution has brought about positive changes. Under Möngke, the Mongol empire has reached the apogee of its power. Möngke made every effort to revive the cult of his grandfather and raise the status of his father's lineage. Tolui was retroactively elevated to the rank of an emperor (whom he never was). Möngke renewed the Mongols' quest for the world supremacy mandated by Tengri. With this mission in mind, he sent his brothers Hulagu and Kublai, who received the titles of *ilkhans* (subordinate khans), to conquer the Middle East and Sung China. At home, Möngke has undertaken a series of reforms aimed at political and administrative centralization of the realm. The authority of the central secretariat, which now was staffed by Möngke's trusted people, was augmented while autonomy of the appanage princes was curtailed. The ruler has ordered to conduct a census of all subjects of the empire and imposed a uniform fiscal system. His reign was

short, however. Möngke died in 1259, while on a military campaign against Sung Empire in South China. The empire has entered a tumultuous succession crisis from which it has never reemerged [7].

Great Khan Möngke was survived by his eight-year-old son Ürüng-Tash and three brothers, Kublai, Hulagu, and Ariq Böke. Möngke has never publicly identified his future successor. Yet, before his and Kublai's departure for a campaign in China, he left his youngest brother Ariq Böke to manage the daily operations of the state. Mongol troops advanced in a four-prong offensive and Möngke and Kublai operated autonomously from each other. When a report of Möngke's death reached the capital, Ariq Böke forwarded the grievous news to the members of the ruling clan. Still in China, Kublai decided against an immediate return to Karokorum. It was suggested that he wished to win a major victory first and return home with a triumph. In meantime, Ariq Böke obtained support of his nomination from some key clan members, including Berke of the Golden Horde and Alghu of Ilkhanate, and reportedly began gathering troops for a showdown with his brother. After learning about this turn of events, Kublai decided that it was the time to act. In 1260, at the kurultai in Kaifeng (North China) he was elected the Great Khan and, in addition to that, adopted the title of the Chinese emperor. Strategically Kublai's position was better. He controlled the vast resources of China. His supporters have cut supplies of food to Karokorum. Ariq Böke had to retreat to the only available resource base in the upper Yenisei valley where his troops suffered several defeats by Kublai's forces. He still counted on support of Chagatai Khan Alghu, who initially pledged his allegiance to the steppe ruler. However, after learning about Kublai's successes, Alghu has turned to the side of the more fortunate Toluid. Left with few allies, troops, and

supplies, Ariq Böke has surrendered to Kublai.

Despite the defeat of Ariq Böke, Kublai's victory did not bring him power over the Mongol ulus. The split among the Toluids provided opportunities for the disgruntled members of collateral lines to reassert their power in their respective domains [12: 411-413]. When the conflict erupted, Anghu, a grandson of Chagatai, has deposed a Toluid appointee Mubarak Khan and pursued independent policy thereafter. Kaidu, one of the few Ögodeids who had survived the Möngke's purge, has returned to the fray with vengeance. He has organized an alliance of the Genghisid princes in Central Asia, which engaged in fighting against Kublai for years. A new ruler of the Jochi ulus, Berke, began a long war against Kublai's only steadfast ally, Hulagu. Few of the princes openly defied Kublai but hardly any of them followed his edicts. When Kublai invited his Western co-rulers to come to the kurultai to confirm him as a Great Khan, all of them declined to attend. Apparently, they preferred to keep authority over their domains undivided. As a centralized polity, the Mongol empire has ceased to exist [13].

Let's recapitulate the findings of the historical analysis. According to the Mongol representations, Tengri had endowed Temüjin with charismatic power (*sul'de*) which enabled him to unify steppe pastoralists and defeat his powerful opponents. That does not mean, however, that his authority was absolute. It was legitimate insofar as it rested on a powerful synergy of charismatic and traditional principles. Because of that, Ögedei's enthronement enacted by the senior members of the ruling Borjigin clan passed undisputed, even though it did not follow any conventional order of royal succession. In the second succession episode, the will of the deceased ruler, Ögedei was neglected, because khan's widow, Tögorene, has decided to place their son,

Güyük, on the throne. Although some senior members of the *aqa narhad* reservations about this choice, Tögorene has managed to secure support of the large part of the Borjigin's clan and make Güyük the ruler. Güyük's sudden death left the Ögedeids unprepared to the rise to the occasion. Möngke, the member of the Toluid line, supported by the senior member of the royal house, was elected the khan. Möngke was an effective ruler, who managed to purge the dissenters, recentralize the empire, and expand its frontiers to Korea in the East and Rus in the West. Yet, when Möngke died without leaving an official heir, the succession struggle between his brothers Ariq Böke and Kublai turned into the full-scale civil war, which resulted in fracturing and fragmentation of the clan state.

Thus, four power transitions, examined in this article, demonstrate that charismatic authority of Genghis Khan has not initiated institutionalization of an effective intergenerational mechanism of power transfer. In absence of a consistent pattern of transition, the outcome of each successive interregnum became affected by the multitude of contingencies, a sum of which consistently eroded legitimacy of the rulers. Each Genghisid appealed to the sacred tradition, but the tradition itself was twisted and turned the way it benefitted the pretenders. The representative institution (*kurulai*) became the instrument in the hands of the rivals and the outcome of the internecine conflict was decided by means of violence and coercion. Using Michael Mann's terminology, the impact of the ideological power - either incarnated in an incumbent's charisma or institutionalized as a custom - has declined whereas the role of the military power was enhanced [14]. Describing that last stage of the Mongol empire, Morris Rossabi observed: "Raw military power, not any particular principle of succession, provided the

strongest challengers for the khanate" [13: 47].

Conclusion. For centuries, the Inner Eurasian nomads existed in the form of the disaggregated tribal communities. Intertribal rivalries and conflicts were ubiquitous in the steppe. Obviously, political disorder was detrimental for the nomads. However, only an exceptionally resourceful and fortunate warlord could occasionally establish a centralized hierarchical authority, unify the steppe dwellers, and mobilize them for the military campaigns in search of wealth and glory. The success in such endeavors was interpreted as the sign of divine selection and provided such warlord with respect and admiration of his followers. However, charismatic authority was unstable. Leaders were mortal. One possible solution was institutionalization of the depersonalized charismatic authority in a clan state, in which members of the ruling clan elected the new ruler. For such a tradition to become institutionalized, royal selection had to follow a consistent and uniform pattern. Yet, in most nomad-dominated empires that has not happened. The multitude of factors interfered into the orderly processes of succession turning them into prolonged interregnum periods full of uncertainty and bloodshed. With each new generation, succession order inconsistency undermined the royal authority. In combination with the mounting geopolitical challenges, diminished legitimacy of the rulers generated violent internecine conflicts and contributed to the fall of the nomad-dominated empires.

Why did transitions of authority fail to follow the consistent order? The nomadic communities operated in a politically volatile environment. As stated above, conflicts and intertribal rivalries were ubiquitous. In absence of bureaucratic officialdom and due to highly personalized nature of authority,

the well-being and sometimes the very existence of the tribal community hinged upon the organizational, military, and diplomatic skills of the ruler. Multiple contingencies demanded immediate attention and resolute action. The costs of having too young or an inept leader could have been very high. That's why the senior members of the ruling clan preferred to elect the most able prince, not the one who was entitled to the throne by the right of primogeniture or based on some other formal principle. In other words, political legitimacy rested on one's ability and actual performance as a leader.

In this article I discussed the political legitimization in the Mongol Empire of the *Inner Eurasia*. May this argument help to explicate the experiences of the nomadic and post-nomadic societies of the *Outer Eurasia*, in the Middle East and North Africa, for instance? One obvious case for consideration is the Arab Caliphate. In contrast to the Inner Asian polities, the Caliphate existed for unusually long time, about 636 years. What were the factors that prolonged its existence? Two factors, I believe. First, the Caliphate was less of a nomadic community than the Mongol state. From the very beginning this post-tribal polity included substantial portion of urban population; indeed, the very beginning of the Arab power originated in Muhammad's prophetic mobilization in Mecca and Medina. Later, Damascus and Baghdad served the capitals for the state. In some ways, the Caliphate was not very far from the settled agricultural civilizations. Second and even more importantly, political mobilization initiated by Muhammed resulted in creating an altogether different charismatic community. Whereas Genghis Khan's charisma has become institutionalized in a clan state, which by default excluded outsiders from exercise of power, Muhammad's

charismatic authority created a transcendental religious community, driven by Islam, a far more effective integrative and regulating force than Mongols' brutal coercion. Using Hamid Dabashi's terminology, the Mongols represented the brotherhood-in-blood, whereas the Arabs created the brotherhood-in-faith [15: 49].

Finally, I have to make two stipulations. First, in this essay I have factored out exogenous factors of the fall of nomadic states, such as, for example, the conquests by other states, the deadly epidemics, or environmental deterioration. Obviously, in some cases, such exogenous factors played a critical role. The fall of the Western Avar Khaganate, for instance, was mainly a result of its defeat by the Franks. Second, I do not claim that succession order ambiguity was the only endogenous factor causing a decline. Typically, it contributed to weakening of the nomadic polities in conjunction with other endogenous variables. Historical evidence suggests that it was a necessary factor, but not a sufficient factor of the fall of the steppe empires. Still, its effect, as I have shown above, was essential.

LITERATURE:

1. Rogers, D. Inner Asian States and Empires: Theories and Synthesis. *Journal of Archeological Research* 2012. Volume 20. P. 205–56.
2. May, T. *The Mongols*. New York: Arc Humanities Press, 2019. 128 p.
3. Turchin, P. *Historical Dynamics: Why States Rise and Fall*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003. 264 p.
4. Collins, R. *Long-Term Social Change and the Territorial Power of States. Research in Social Movements, Conflicts, and Change*, 1978. Volume 1. P. 1-34.
5. Weber, M. *Economy and Society*. 2 Volumes. Berkeley, CA:

University of California Press, 1968. 1469 p.

6. Sneath, D. *The Headless State; Aristocratic Orders, Kinship Society, and Misrepresentations of Nomadic Inner Asia*. New York: Columbia University Press, 2007. 288 p.

7. May, T. *The Mongol Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018. 416 p.

8. Hope, M. *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the Ilkhanate of Iran*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 272 p.

9. Скрынникова Т. Харизма и власть в эпоху Чингис-хана. Санкт-Петербург: Евразия, 2013. 378 p.

10. Hall, T. *Mongols in World-System History. Social Evolution & History*, Volume 4, Issue 2. P. 89–118.

11. Barfield, T. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*. Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989. 348 p.

12. Allsen, T. *The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China. The Cambridge History of China, Volume 6: Alien Regimes and the Border States, 907-1368*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994. P. 321-413.

13. Rossabi, M. *Khubilai Khan: His Life and Times*. Berkeley, CA: University of California Press, 1988. 344 p.

14. Mann, M. *The Sources of Social Power. Vol. I: A History of Power from the Beginnings to AD 1760*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1986. 578 p.

15. Dabashi, H. *Authority in Islam: From the Rise of Muhammad to the Establishment of the Umayyads*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1989. 169 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED):

1. Rogers, D. (2012). "Inner Asian States and Empires: Theories and Synthesis" // *Journal of Archeological Research* 20:205–56 (in English).

2. May, T. (2019). *The Mongols*. New York: Arc Humanities Press (in English).

3. Turchin, P. (2003). *Historical Dynamics: Why States Rise and Fall*. Princeton, NJ: Princeton University Press (in English).

4. Collins, R. (1978). *Long-Term Social Change and the Territorial Power of States*.

Research in Social Movements, Conflicts, and Change, 1, 1-34 (in English).

5. Weber, M. (1968). *Economy and Society*. Berkeley, CA: University of California Press (in English).

6. Sneath, D. (2007). *The Headless State; Aristocratic Orders, Kinship Society, and Misrepresentations of Nomadic Inner Asia*. New York: Columbia University Press (in English).

7. May, T. (2018). *The Mongol Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press (in English).

8. Hope, M. (2016). *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the Ilkhanate of Iran*. Oxford: Oxford University Press (in English).

9. Skrynnikova, T. (2013). *Kharizma i Vlast in Epokhu Chingis-Khana* [Charisma and Power in the Era of Genghis-Khan]. Saint-Petersburg: Eurasia.

10. Hall, T. (2005). *Mongols in World-System History. Social Evolution & History*, 4(2), 89–118 (in English).

11. Barfield, T. (1989). *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*. Cambridge, MA: Basil Blackwell (in English).

12. Allsen, T. (1994). *The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China. The Cambridge History of China, Volume 6: Alien Regimes and the Border States, 907-1368*, edited by Herbert Franke and Dennis Twitchett. Cambridge, UK: Cambridge University Press (in English).

13. Rossabi, M. (1988). *Khubilai Khan: His Life and Times*. Berkeley, CA: University of California Press (in English).

14. Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power. Vol. I: A History of Power from the Beginnings to AD 1760*. Cambridge, UK: Cambridge University Press (in English).

15. Dabashi, H. (1989). *Authority in Islam: From the Rise of Muhammad to the Establishment of the Umayyads*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers (in English).

Receive: October 15, 2021

Accepted: September 17, 2021

ZhytomyrIvanFrankoStateUniversity Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

UDC11:130.3:172

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.87-93

FREEDOM OF WILL IN METAPHYSICAL AND MODERN DISCOURSE

L. M. Safonik*

Metaphysics is undoubtedly one of the most complex branches of scientific knowledge. To this day, the subject of metaphysics continues to ignite scientific discussions. First of all, the scientific community of the seventeenth century faced the need to bring order to metaphysics. Up until the seventeenth century, the ontology was correspondent with metaphysics. Thus, the philosophical community of the seventeenth page appeared before the need to bring order to metaphysics, which was merged with ontology. R. Goclenius and J. Clauberg defined ontology as a science of being in general. G. Leibniz also talked about ontology. C. Wolff proposed to understand the ontology synonymous with the first philosophy (metaphysicageneralis), resulting in metaphysics being divided into general and particular. General metaphysics was based on the traditions of medieval scholasticism and German classical metaphysics (Schulphilosophie). C. Wolff, for example, points out that the subject of special metaphysics is God, the soul, and the world. Thus, the question of free will got into the realm of special metaphysics. The debate over free will be intensified in the late twentieth and early twenty-first centuries. Neurophysiologists, in agreement with psychologists, question the metaphysical discourse of free will. At the same time, it should be noted that the articulation of attention to the issue of free will date back to 1980, which is linked to a series of experimental studies by B. Libet, who found that the potential of the brain's readiness by one second exceeds the participants' awareness of their decision to act. Thus it could be assumed that free will is an illusion, the essence of which is that the brain decides to act before a person makes a conscious decision to take action. The scientific community is disturbed by the California professor's conclusion, the essence of which is that the brain decides to act before a person makes a conscious decision to take action. However, addressing the issue of free will is crucial because it made possible the formation of representative and discursive semantics of the European lifeworld and culture, with a particular aesthetic experience inherent to them with its primary tastes and perceptual orientations, prompting the projection of a cognitive-discursive and logical matrix that is common with others. Then the reasonable question arises: "How to act in such a situation"?

Keywords: metaphysics, discourse, freedom of will, human being.

---

*ScD of Philosophy Sciences, Dozent of the Department of Philosophy
(Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine)
lidiysafonik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3525-9501

СВОБОДА ВОЛІ У МЕТАФІЗИЧНОМУ ТА МОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ

А. М. Сафонік

У статті артикулюється увага, що метафізика безперечно є однією з найскладніших галузей наукового знання. Донині довкола предмету метафізики тривають наукові дискусії. Власне філософська спільнота XVII сторіччя постала перед необхідністю навести лад у метафізиці, яку ототожнювали з онтологією. Р. Гокленіус та Й. Клауберг визначили онтологію як науку про суще як суще. Зокрема Г. Лейбніц також веде мову про онтологію, а не метафізику. Х. Вольф запропонував розуміти онтологію синонімом першої філософії (*metaphysica generalis*). Таким чином метафізику розмежували на загальну та спеціальну. Загальна метафізика опиралася на традиції схоластики середньовічної доби та німецької класичної метафізики (*Schul philosophie*). Х. Вольф вказує на те, що предметом спеціальної метафізики є Бог, душа та світ. Отже, питання свободи волі потрапило у царину спеціальної метафізики. Дискусія щодо свободи волі з новою силою розгорілася наприкінці XX століття, яка була пов'язана з низкою експериментальних досліджень Б. Лібета, який дійшов висновку, що мозок швидше на долі мілісекунд вирішує діяти, перш ніж людина прийме свідоме рішення вжити заходів. Відтак припустили, що свобода волі - це ілюзія. Наукове співтовариство виявилось не зовсім підготовлене до такого висновку, оскільки метафізичний дискурс свободи волі уможливив формування репрезентативної та дискурсивної семантики європейського життєсвіту та культури, спонукаючи розгортання солідарної мисленнєво-дискурсивної та логічної матриці, артикулюючись у властивих їм естетичному досвіді з його провідними сенсами та перцептивними орієнтаціями. Труднощі такого рішення полягають у тому, що донині нейрофізіологи суголосно з психологами піддають сумніву метафізичний дискурс свободи волі. Відтак виникає слушне питання: "Як бути у такій ситуації"?

Ключові слова: метафізика, дискурс, свобода волі, людське буття.

Introduction of the issue.

Metaphysics is undoubtedly one of the most complex branches of scientific knowledge. To this day, the subject of metaphysics continues to ignite scientific discussions. As a result of the distinction between metaphysics, the general and particular questions of free will fell into the realm of special metaphysics. At the same time, "for the father of modern metaphysics" (R. Descartes - L. S.), "general metaphysics" is no longer an area of ontology (as in Suarez) but rather epistemology. R. Descartes points out that particular metaphysics outlines the ontological gaps between body and soul, consciousness and brain, free will and necessity. The philosopher argues that "the essence of man is a thought, not in the soul". The task of R. Descartes and I. Kant was to provide metaphysics with scientific status. At the beginning of the twentieth century, general metaphysics was severely criticized by representatives of the philosophy of life, neo-Kantianism, and positivism. M. Scheler, M. Buber,

E. Lévinas, P. Ricoeur and others criticize metaphysics for talking about the present and the being but avoiding talking about the human being. Despite strong criticism, general metaphysics is still represented in neologism and neo-scholasticism. The modern scientific community is confused by the conclusion of B. Libet, who suggested that free will is an illusion.

The philosophy of F. Nietzsche is the discovery of the route to multiplicity existential meanings - the foundation of meanings of life, the establishment of ontological freedom and joy of life. It is emphasized that Nietzsche, for solving the problem of meaning in life, abandons from the old tradition of metaphysical duality of worlds. F. Nietzsche makes the correlation of phenomenon and meaning instead of making metaphysical dualism visibility of the nature and causation. It is summarized that due to the element of power in the will, the person has the hope for joy in being, as it is a servant, not a passive receiver of foreign values,

and is able to create the most existential meanings, values, and thus, fills the life with meanings.

At the same time, it should be noted that the articulation of attention to the issue of free will dates back to the 1980, which is linked to a series of experimental studies by B. Libet [5: 47–56], who found that the potential of the brain's readiness by one second exceeds the participants' awareness of their decision to act, thus it could be assumed that free will is an illusion. The scientific community is disturbed by the California professor's conclusion, the essence of which is that the brain decides to act before a person makes a conscious decision to take action. Considering that the discourse of free will is the foundation of the moral and legal foundations of European civilisation, based on a representative symbolic European aesthetic experience with its basic meanings, judgments and perceptual orientations has been carried out, our world built is, in particular, the way we want to see it today. In addressing the issue of free will not in its favour, we are called to re-describe the world, stating that the European discourse of free will has lost (loses) its universal demand, since it contributes in a certain way to a totalising function in thinking and being, creating a situation of illusory constitution. because human free will is only an illusion. To represent the dispute over the discourse of free will in the context of contemporary civilisation studies.

The theoretical conclusions that flow from the results of this study depend in particular on the personality of the interpreter, what he or she sees and interprets. A. R. Mele, Professor of Philosophy at the University of Florida, offers a new interpretation of the results of B. Libet's scientific experiment in his work "Free Will: Theories, Analysis, and Data". For the sake of solving the problem of free will, A. Mele proposes to make a clear linguistic and scientific

distinction between the terms urge, wish, and decision. According to the thinker, most people recognise that deciding to do something is significantly different from having the urge or desire to do something. For example, you may be prompted to shout at a colleague who annoys you, but you choose not to. And you may want a second serving of dessert, but decided to stick with one [6: 190–196].

The aim of the article is considering that the discourse of free will is the foundation of the moral and legal foundations of European civilisation, based on a representative symbolic European aesthetic experience with its basic meanings, judgments and perceptual orientations has been carried out, our world built is, in particular, the way we want to see it today. In addressing the issue of free will not in its favour, we are called to re-describe the world, stating that the European discourse of free will has lost (loses) its universal demand, since it contributes in a certain way to a totalising function in thinking and being, creating a situation of illusory constitution. because human free will is only an illusion. To represent the dispute over the discourse of free will in the context of contemporary civilisation studies.

Results and discussion.

Reductionists Susan Blackmore, Daniel Wegner, Bruce Hood, Dick Swaab, Vileanur Ramachandran, Paul, and Patricia Chogland, after all, Daniel Denet take a more categorical position than Libetski, reasoning that the brain does not imply any freedom, creating no freedom, only the illusion of consciousness. It should be emphasised that all reductionists in the free will are convinced atheists. At the same time, A. Mele, E. Namias, P. Walbrow, Th. Caucidis, L. Svendsen, J. Shepard, J. Bremer are confused by the idea that denying free will deprives man of ontological freedom. So it is useful to get acquainted with the work of well-known

Scandinavian philosopher, L. Svendsen "Philosophy of liberty" [4], believes that freedom is one of the most interesting phenomena of human existence. Liberty as a multidimensional philosophical phenomenon includes ontological, metaphysical, political and personal aspects. From the standpoint of the classical notions of free will defenders, we can conclude that this debate is even somewhat harmful because it undermines established legal and moral principles. Under the weight of this discussion, we can assume that the philosophical foundations themselves have been slightly shaken!

Nonetheless, the discussion of free will encourages philosophers to rethink the nature of the consciousness, physicality, and nature of the individual self. D. Swaab in "We are our brain" rightly states that "now brain research is not only a search for the causes of brain diseases but also a search for the answer to the question why we exist, what we are – in short, a search for ourselves". Moreover, in the opinion of E. Namias [2], a professor at the Georgia State University (USA), adds to his colleagues, noting that "until neuroscience solves the problem of consciousness, the ideas of free-will opponents will be very tempting, because if our brains do everything, then there is no work left for conscious thinking".

The importance of solving the mystery of how much a person is endowed with free will, and whether endowed with it at all, lays in the answer to the question of whether there is an inner world of man, whether the man is free in the world. It helps to understand how a person with post-traumatic syndrome or congenital genetic diseases is a person and how much such a person is responsible for their actions. Not surprisingly, such a debate was called the "fourth revolution", which prompts the emergence of new verbal discourses. D. Swaab [3: 23–24] is convinced that the brain is an "efficient information-processing machine" that

performs all the operations that drive us, and therefore "everything we think and do happens through our brains" [3: 27].

We agree that brain injury, among other serious illnesses, is threatening to lead to a radical change in the human personality, often prompting the destructive transformation of the human "I". M. Kaiku recalls a famous incident when, in 1848, Phineas Gage, transformed from a traumatic head injury, changed from a cheerful cheerful person into an "aggressive, brutal and selfish one". It has been experimentally confirmed that a cerebellum injury can deprive a person of vision; the temporal hemisphere injury of the ability of speech; thalamic injury causes memory loss and empathy. People with brain injuries experience deep depression and fear, they are tormented by emotional lability, sometimes aggression and tearfulness, which negatively affect their state. Interests of such a person decrease to one animalistic interest – to survive. Such an adult is related to a child who, in some places, is completely deprived of his or her freedom of will in a way "controlling one's passions", which is "the true progress of freedom" [1: 63].

Therefore, the traumatic state of the brain is undoubtedly characterised by destructive changes in neural connections, accompanied by vegetative-vascular disorders, paresis, convulsions, etc. A person who is left with the ability to assess the magnitude of a personal catastrophe, at some point, in awareness, consciously chooses to be, to fight for life. It is in this situation that the willpower prevents the person from immersing himself in the routine twilight. We don't think "our brains do everything for us", but its condition is crucial for our wellbeing. The tragedy of a human being with obvious destructive changes in neural connections is that he has little life alternatives. Brain injury seems to destroy the inner world of a person who becomes impoverished. We fully agree with M. Kaiku that brain

injury is "in part ... it takes away the autonomy of a person, that is, her ability to set goals, to strive for her achievement, to make her own decisions and to be responsible for them" [1: 65]. A severely ill person is forced to collect fragments of will, constituting the intention to get out of the abyss, which significantly helps to achieve positive dynamics in the recovery process. Probably in a critical situation, willpower (not freedom of will) plays a crucial role in the process of "collecting" a deformed "I", accelerating the overcoming of personal catastrophe.

Essential support significantly affects the process of brain regeneration. In particular, the brain's neuronal activity is influenced by intellectual experience and the capacity for empathy, which makes it possible to claim that the brain is actually my brain, not someone else's. The human brain throughout its life is capable of developing or degrading. Therefore, the brain of a physically strong person who is deprived of mental abilities, degrades, which is characterised by "empty" eyes and "lack of thought" on the face. The motivation of a person, intellectual autonomy, which is the result of advanced abstract thinking and analytical skills, the ability to feel astonishment and wonder, the ability to empathise, help a person to stay in the space of conscious life. Therefore, in the process of painstaking intellectual work, we shape our brain and develop it. It is the basis of our conscious "I" because in the unconscious state, "I" seems to "hang". Through conscious "I" we make ourselves a person capable of creating symbols, signs, phenomena, and meanings. Moreover, it is interesting to watch the reactions of the brain at the moment of self-sacrifice, when the instinct of self-preservation breaks down.

Conclusions and research perspectives. The possibility to choose willingly above all presumes the ontosocial preconditions for its realization since social and discursive forms of

domination, and pride are a factor in humiliation and violence against another person. It is carried out through the dispersion of the semantic horizon of human beings, provoking its metaphysical subsidence, which leads to a sense of absurdity and loss of the meaning of life. At the same time, true freedom of choice is not limited to selfish impulses, but is motivated by a reflexive precaution against moral nihilism, individual and group narcissism, and, therefore, concerns the elevation of the meaning of responsible life, beyond the empirical limitations of a selfish sense and comfort.

It is believed that human freedom of choice fully manifests itself in the sense-constituting activity of man, which is determined by the evolutionary needs of increasing individual freedom, as a non-entropic condition for the growth of the creative potential of social life. It involves the formation of conscious sense-understanding of the context, phenotype representational-symbolic, and discursive-semantic messages. At the same time, the weight of the "freedom of will" construct is that it has enabled the formation of these semiotic-epistemic contexts of European life and culture, and the development of a common thinking-discursive and logical matrix. The attempt to deconstruct the principle of free will testifies to a certain fever of modern intellectual discourse, threatening humanitarian catastrophe.

Neurophysiological studies have somewhat shaken the known position of philosophers. We can say that philosophers are at a crossroads in solving this complex issue. For the most part, philosophers adhere to the position of E. Namias, who states that scientists who insist that free will is only an illusion mislead us, but agree that ... conscious control of our actions is much weaker than we seem. So the freedom of will is significantly less potent than we thought before. Undoubtedly, philosophers understand that modern

brain research makes it possible for humanity to look at the world with other eyes, especially to overestimate the status of a marginalized people in society, objecting to some of the fears and prejudices around them.

Contemporary life compels people to seek new existential support, which takes the human mind beyond the limits of verbal metaphysical practices and converts them to the quest for the authenticity of life, thus contributing to overcoming the futility of many life-changing problems and situations. At the same time, intellectuals must answer the question of whether they are ready to abandon the representational-symbolic and discursive-semantic practices of European life and culture. Currently, informative-narrative and discursive forms of domination arrogant pride remain factors of the humiliation of human dignity and violence. It is carried out through the pulverization of the semantic horizon of human existence, thus leading to a sense of absurdity, nihilism, and loss of meaning in life. At the same time, true freedom of choice is not limited to selfish motives and impulses but is conditioned by a reflexive alert against moral cynicism and narcissism. This testifies to the effectiveness of elevating the meanings of "responsible life" beyond the empirical limitations of selfish sense of meaning and the corresponding discursive-ethical practice of "comfortable cynicism". Thus, an attempt to frivolously deconstruct the concept of free will, rejecting both – freedom of choice and freedom itself may also indicate the feverish nature of intellectual discourse, threatening a humanitarian catastrophe.

LITERATURE

1. Кайку М. Майбутнє розуму. Наукові спроби осягнути, вдосконалити і підсилити інтелект [Текст]; пер. з англ. А. Кам'янець. Львів : Літопис, 2017. 408 с.

2. Намиас Е. "Научное исследование. Нейронауки. Существует ли свобода воли у человека?", 2015.: <https://intalent.pro/article/cushchestvu-et-li-svoboda-voli-u-cheloveka.html> (дата звернення 14.06.2020).

3. Свааб Д. Ми – це наш мозок. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 496 с.

4. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи; пер. з норвезьк. Львів: Вид-во Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2016. 336 с.

5. Libet B. "Do We Have Free Will?", *Journal of Consciousness Studies*, 1999. Vol. 6, N. 8–9, pp. 47– 56.

6. Mele A. R. "Free Will: Theories, Analysis, and Data", in Pockett S., Banks W. P. and Gallagher S., JG (Ed.), *Does Consciousness Cause Behavior*, The MIT Press, Cambridge, 2006, pp. 190–196.

7. Харрис С. "Свобода воли, которой не существует", 2015; <https://esquire.ru/archive/6514-sam-harris/> (дата звернення: 25.04. 2020).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kayku M. (2017). *Maybutnye rozumu. Naukovi sproby osyahnuty, vdoskonalyty i pidsylyty intelekt* [The Future of the Mind: The Scientific Quest to Understand, Enhance, and Empower the Mind] [Tekst]; per. z anhl. A. Kam'yanets'. L'viv : Litopys [in Ukrainian].

2. Namias, E. "Scientific Research. Neurosciences. Is there free will in humans?"; <https://intalent.pro/article/cushchestvu-et-li-svoboda-voli-u-cheloveka.html> (accessed 14.06.2020).

3. Swaab, D. (2017). *We Are Our Brains: A Neurobiography of the Brain, from the Womb to Alzheimer's*, Family Leisure Club, Kharkiv. 23–108 (in Ukrainian).

4. Svendsen, L. Fr. H. (2016). *Filosofiya svobody* [Philosophy of liberty]; per. z norvez'k. L'viv: Vyd-vo Anetty Antonenko; Kyiv, Nika-Center (in Ukrainian).

5. Libet, B. (1999). "Do We Have Free Will?", *Journal of Consciousness Studies*, Vol. 6, N. 8–9, 47– 56.

6. Mele, A. R. (2006). "Free Will: Theories, Analysis, and Data", in Pockett S., Banks W. P. and Gallagher S., JG (Ed.), *Does Consciousness Cause*

Behavior, The MIT Press, Cambridge, 190–196.

7. Kharris, S. (2015). "Svoboda voli, kotoroy ne sushchestvuyet" ["Free will, which does not exist"]: <https://esquire.ru/archive/6514-sam-harris/> (accessed: 25.04.2020).

Receive: June 08, 2021
Accepted: October 05, 2021

ZhytomyrIvanFrankoStateUniversity Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

УДК: 37.01:001.12

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.94-102

PHILOSOPHICAL UNDERPINNINGS OF TEACHING SCIENCE THROUGH INQUIRY-BASED APPROACH

D. B. Svyrydenko*, **F. G. Revin****

The drive to resolve perplexing states of affairs is a natural trait of the human cognitive makeup. As a result, most of the philosophical systems and schools of thought see their task both in formulating remarkably complex issues and in coming up with solutions (answers) to such pressing conundrums as the nature of reality, existing ways to its perceiving and the way our activities interact within this reality. Accordingly, the authors of this article consider the aim of the current study in elaborating some of the interconnected (philosophical and other) notions of a problem-based teaching methodology which presents a fresh alternative to more perennial, didactic modes of obtaining information and forming knowledge. The latter, in our opinion, proves to be counterproductive to the genuinely Socratic method at the heart of the educational process. In particular, in contrast to predominantly mechanical fact-based accumulation and transmission prevalent in conservative teaching methodology, inquiry-based education provides the necessary means to achieve a beneficial functional dialectic allowing students to combine guided instruction with self-actualization. Thus, when properly executed problem-based learning directs instructor's activities towards a curriculum presenting a number of issue-based assisted learning schemes, cultivating an active knowledge acquisition attitude whereby students are required to analyze the problem at hand and come up with effective ways to solve it independently and interacting together in a group. The authors are deeply convinced that the implementation and targeted use of equivalent and other similar strategies in the educational process has a number of significant advantages over more conservative teaching methods. In particular, within the critical research paradigm, students are able to acquire not just thematic (subject-relevant) knowledge but (an most importantly) habituated educational skills and constantly evolving learning competencies.

Key words: science education, constructivism, inquiry-based learning, interactive pedagogics, critical thinking

---

---

* Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Chairman of the UNESCO Chair on Science Education,
National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
denis_sviridenko@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-6126-1747

** Ph.D. in Philosophy, Assistant Lecturer of the UNESCO Chair on Science Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail: frollrevin@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7349-8079

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ДОСЛІДНОГО ПІДХОДУ

Д. Б. Свириденко, Ф. Г. Ревін

Потяг до розв'язання проблемного положення речей - це природна риса людської пізнавальної складової. Як наслідок, більшість філософських систем і шкіл, бачать власне завдання як у формулюванні особливо складних питань, так і в тому, щоб надати розв'язання (відповіді) таких наріжних загадок як характер реальності, які способи її сприйняття існують і, як наша діяльність взаємопов'язана в рамках цієї реальності. Відповідно, автори даної статті розглядають мету поточного досліджу в роз'ясненні ряду взаємозалежних (філософських та інших) аспектів методології викладання заснованої на проблемному підході, що слугує альтернативою більш традиційним, дидактичним способам отримання інформації та формування знань. Останні, на нашу думку, часто виявляються контрпродуктивними щодо дійсно Сократичного методу, що лежить в основі як конвенційних, так і прогресивних освітніх підходів. Зокрема, на відміну від переважно механічного накопичення та поширення, що переважають у методології консервативної освіти, навчання, засноване на дослідженні, забезпечує необхідні засоби для досягнення плідної функціональної педагогічної діалектики, що дозволяє учням об'єднати кваліфікований інструктаж викладача з поглибленою самореалізацією. Таким чином, при правильному підході метод навчання шляхом відкриття допомагає педагогу домогтися вироблення навчального плану, який містить комплекс завдань, що базуються на реальних проблемних ситуаціях, культивує підхід до активного нарощування знань, коли від студентів вимагається проаналізувавши актуальну проблему розробити ефективні шляхи її вирішення, як самостійно, так і взаємодіючи спільно в групі. Автори глибоко переконані, що впровадження і цільове використання подібних і інших схожих стратегій в рамках освітнього процесу, має ряд виражених переваг в порівнянні з більш консервативними методиками навчання. Зокрема, в рамках критично-дослідної парадигми учні здатні збагатити не тільки тематичні (предметні) знання, але, (що і є відмінною рисою прагматичної точки зору) укоренити пізнавальні навички та прагнення до нарощування постійно удосконалюючихся навчальних компетенцій.

Ключові слова: філософія наукової освіти, конструктивізм, навчання шляхом відкриття, інтерактивна педагогіка, критичне мислення.

Introduction. The ever-widening gap between the so-called fundamental, cutting-edge science and the way it is being taught calls for close attention from science educators at all levels of academia: from elementary school to post-graduate programs. Indeed, if we are to effectively combat and successfully remedy the chasm between the way practicing scientists operate in their respective fields and the overwhelming majority of caricatures and misrepresentations of the scientific method prevalent in the curriculums of Ukrainian schools and universities, our teaching mentality and methodology will have to drastically transform. Diagnosed as far back as 1970 as a pronounced degradation of science education the

urgency to reform outmoded, overly romanticized Enlightenment Age stereotypes of the scientific worldview is even more of a pressing task almost 52 years later. In light of this, it is important to note that the particular curriculum alterations do not solely have to do with supplanting the previously predominantly objectivistic subject-neutral way of doing and teaching science giving due credit to the humanistic and anthropological aspects of science education.

At the same time, such anthropocentric educational perspective (shaping and determining the student's inner development) cannot be solely associated with the emphasis on a relativistic, humanities-oriented

perspective, but ought to be formed combining the idea of nature and culture [10]. Therefore, we strongly believe that a genuinely universal educational perspective should be based on establishing a dialogue between the scientific and more humanitarian forms of social knowledge facilitation, shaping in this way a new eclectic pedagogical paradigm whose task is to produce professionally and vocationally well-equipped, intellectually all-rounded individuals.

Level of scientific development. As a pedagogical philosophy inquiry-based learning originated in the 1960s as part of the discovery learning movement. From the very beginning, its proponents positioned it as an alternative to the more traditional forms of teaching (i.e. direct instruction and rote training) which relied primarily on memorization and reproduction of knowledge from established sources of legitimized expertise and wisdom [1]. Much inspired by the critical reevaluation of the scientific endeavor and method by Imre Lakatos, Thomas Kuhn and Karl Popper, the constructivist philosophical basis traces its origin to the works of such renowned figures as John Dewey, Jean Piaget, Paolo Freire, and Lev Vygotsky among others [4].

Following the development of the constructivist ideology Joseph Schwab, encouraged learners to form and indulge in their personal academic preferences, criticized undergraduate education as a compendium of ready-made approaches, argued against outmoded, stagnant rhetoric of conclusions urging students to extend their academic interests beyond their assigned field of competence believing liberal arts to be a particularly helpful resource at that.

Schwab's demarcation of inquiry-based pursuits into three distinct levels was formalized by Marshall Herron in 1971, who developed the Herron Scale in order to assess the amount and level of inquiry-based and problem-solving

engagement within a particular laboratory setting and/or exercise [4]. Subsequently, following this renewed interest in the benefits of constructivist educational philosophy, the field of alternative pedagogics has witnessed a proliferation of assisted exploratory knowledge acquisition methodologies.

Research objective. The scope of our present research explicated in this article hardly allows us to give full credit to the multifaceted nature of the inquiry-based philosophy of education. We, therefore, would like to limit ourselves to briefly sketching some of the major threads surrounding the less controversial aspects of this notion. Specifically, the authors wish to elucidate the fact that when thoroughly scrutinized constructivism as an underlying philosophical foundation for problem-based teaching does not appear as a unified system of ideas, but, in fact, has many representatives (Dewey, Vygotsky, Piaget, Freire) whose ideas (though possessing a dominant common theme), nonetheless, differ in many respects, often deal with divergent subject matter and might appear wholly incompatible when applied to different aspects of the problem-based approach.

Discussion and results. When addressing particular philosophical foundations buttressing the scientific enterprise, several theoretical frameworks frequently get mentioned. In particular, one of the principal approaches (which oddly enough does not get its full credit) fueling the investigative strand of science education is constructivism. As a knowledge acquisition theory, it views learners as active participants taking an utmost active role in the creation and (re)design of knowledge, acquiring, deciphering and filtering the information they receive. Hence, constructivist educational philosophy perceives learning as an interactive process whereby learners independently or through a joint collaborative experience deliberate on

and attempt to design and reconstruct a shared pool of knowledge and meaning.

Accordingly, the primary objective that this method seeks to inculcate in students is to broaden their outlook on the multitude (didactic and alternative) of ways one can gather and interpret information, arrive (teacher-assisted and autonomous) at conclusions regarding a particular research status quo in question regardless of whether it reflects the actual state of affairs or not. In other words, the thing that separates constructivist methodology from a host of more conventional approaches is a special emphasis put on the task of personal (self)discovery (echoing the Socratic "know thyself" maxim) as well as the practical, process-oriented model of utilizing information which stands in sharp opposition to outdated fact-based schooling and instruction presupposing passive compiling and regurgitation [7: 8].

A rather generalized estimate presents us with four roughly outlined levels (or stages) of inquiry-based teaching. The first stage is congruent with what is known as the standard (closed) model of imparting material which is still considered the bedrock of classical education. In particular, it is characterized by viewing the teacher as an authority figure who imparts information to students pertaining to a specific topic which is then reinforced through a series of exercises designed to imprint the main theme and general content of the material being presented [10: 25, 58]. As a result, at this level students are taught to follow learning objectives, re(collect) data, and perform semi-mechanical knowledge generation procedures. Unlike, its previous form the second tier of problem learning requires students to perform their own assessment of the findings and results they arrive at with the teacher beginning to play the role of an active facilitator as opposed to the passive instructor. In contrast to the preceding two levels,

stage three presupposes a specific guided instruction toolset on the part of the teacher who is now responsible for briefly outlining research agendas which are subsequently proposed to students who are fully responsible for arriving at their problem scenario resolutions following a methodology of their choosing and design. The last tier (usually considered as a genuinely open mode of self-education) is characterized by an almost completely unassisted inquiry whereby learners fashion their personal research topic(s), come up with bespoke evaluation techniques and procedures, and communicate jointly or separately achieved research findings [10].

Note, that one usually comes across these types of problem-based learning either as part of the real-life scientific experiments and investigations or encounter it as a result of the exemplary level of science education that occurs among gifted high school and university students who engage in carefully crafted simulations of the scientific method which are often indistinguishable from genuine professional lab practice [2: 504]. It is interesting to point out how some of the later stages of the inquiry-based approach presented in the previous paragraph (especially when one considers the kind of education future scientists receive) echo related ideas of the American philosopher and educator John Dewey, who criticized the fact that science education was not taught in a manner that assisted the proper training of young scientists, critically-minded intellectuals and citizens.

By underscoring the active component whereby the scientific method is perceived not as a solidified body of established unquestionable truths, Dewey, instead put forward a radical idea of teaching science as an ongoing activity and way of pragmatically relating to external reality and circumstances rather than approaching it as immutable baggage of facts that must be revered and uncritically committed to

memory. Although Dewey's insistence on overhauling the principal tenets undergirding scientific inquiry and education was one of the first attempts in the early 1910s and 1920s which served as an important precursor to the constructivist movement of the second half of the twentieth century, much of the more tangible amendments (especially within U.S. educational system) came as a result of the legacy of Joseph Schwab's reformist efforts.

As an educator inspired by the Dewian anti-traditionalist sentiment, Schwab maintained that the method of science and its teaching need not necessarily rest on mapping out a fact-based topology of the external world, but should be approached as a flexible multi-directional inquiry providing motivation and inspiration for further exploration and self-betterment (much akin to the difference between a static photograph and a dynamic movie). Consequently, he thought that classroom science education ought to follow the principles and be modeled on the method employed by practicing scientists, thereby experiencing alterations and revisions in light of new data and findings. To better reinforce his theory Schwab came up with three consecutive degrees of problem-solving closely mirroring the investigative strategies used by specialists in various scientific fields of inquiry [13: 99].

Again, if properly interpreted, we are presented with a progressively scaffolding system of incrementally increasing learning competencies. Thus, initially, all that is asked of the class is that they (collectively or individually) come up with a pattern of connection between various research variables by utilizing particular study techniques, methods, and materials provided by the instructor (fully-assisted learning). The next stage (semi-assisted learning), again, presupposes students being assigned their respective research agendas, however, this time all of the

investigative tools and means have to be arrived at through personal (or group) autodidactic inquiry and exploration. Finally, when engaging in problem-solving at the highest level of fully-autonomous learning, students are presented with a minimal amount of data regarding a potential research agenda and are encouraged to fashion their own tools and ways to discover the specifics of the state of affairs in question [4]. This specifically constructivist bent is reinforced by the fact that knowledge acquisition and interpretation is considered one of the principal activities of the learning individual whose educational activity is always inadvertently immersed in and is shaped by the shared communal and/or social experience.

Another relevant insight comes from Lev Vygotsky who was convinced that students' everyday activities and concepts must serve as a necessary, natural gateway to acquiring a proper scientific worldview allowing them to perceive and deliberate on the surrounding phenomena with ease and clarity. By engaging learners in inquisitive tasks that take advantage of their familiarity with mundane conceptual basis, Vygotsky sought to help crystalize scientific modes of inquiry, believing that dissecting the world in terms of concepts must come before analyzing the conceptual apparatus which permits us to do so. Accordingly, he made a tri-fold distinction between a. "concepts-in-themselves" representing an initial sign-object relation and b. "concepts-for-others" as socially-mediated interconnected conceptual entities c. "concepts-for-myself" viewed as an individual, intrapsychological means of interpreting reality [12].

Vygotsky considered that both the learner's (child's) and the adult's (teacher's) meaning of a given word often intersect and come together in the same concrete object reflecting his belief that

raw objects and phenomena provide reference points from which further conceptual systems may be constructed. Hence, it becomes obvious that the scientific worldview which is gradually formed by individuals is in direct correspondence to their subjective contextual experiences and interactions (both with each other and the world around them). Consequently, this entails that if one is engaged with the scientific process taking part in the (singular or joint) construction of an elaborate interconnected conceptual topology and knowledge structures, they would be required to necessarily draw on subjective personal experiences crafting, as Vygotsky saw, a rich scientific conceptual apparatus through manipulating objects in various contextual settings.

From a purely educational perspective, acquiring and reinforcing the use of scientific conceptals is not the end goal of schooling but presupposes that having internalized them the individual then furthers their functional adroitness by incorporating a problem-solving toolset into particular daily routines. More importantly, according to Vygotsky, our understanding of scientific and natural processes and phenomena is never an isolated purely cerebral activity, but always exists and is mediated within a socio-cultural milieu of constant interaction whereby the linguistic component acts as a crucial eidetic buffer between the personal and the public which transforms learning into knowing. Scientific concepts, therefore, do not exist in nature as a given uncritical a priori but are dialogically constructed in social and individual psychological activity. Consequently, in Vygotsky's view, both scientific concepts and activity are characterized by a linked two-dimensionality taking place both within the inter- and intrapsychological realm of the individual's intellectual maturation.

When dealing with the philosophical aspects of forming a holistic scientific worldview, it is important to try and account for as wide a field of phenomena and their interpretation as possible. It would, thus, be improper to omit an important contribution from the psychological perspective made by Jean Piaget to the study of how the basic principles of knowledge acquisition relate to science education.. Similar to Vygotsky, Piaget thought that learning (active intelligence) is a continuing process of "adaptation" and "organization" whereby a pupil interacts with their physical and social environment. Furthermore, he believed that our intelligence and cognitive apparatus are based on intricate "chemas" Hence, whenever we wish to ascribe meaning and purpose to the particular things we come in contact with and interact with, there is a need to engage these intellectual structures and programming that can be recalled by the child as separate inquiry "units" in order to explore and give meaning to the physical and mental particulars their respective surroundings [5: 285].

Probing further in our attempt to reconstruct and explain the concrete specifics of Piagetian knowledge acquisition mechanics we encounter a complicated system of interconnected conceptual relations whereby the aforementioned schemas provide a learner with a system of adaptive assimilation and/or accommodation. Accordingly, if one encounters an unfamiliar object what is required for the (self)educational process to take place is that an individual recall the previously cultivated functional schemas and fit this new data into an established pattern of behavior, successfully completing the operation of conceptual assimilation. Conversely, once we are faced with an unfamiliar set of schematics (causing a disequilibrium to take place), what happens, according to Piaget, is that either obsolete schemas are modified or

(in case they are completely dysfunctional) novel ones are developed following our interaction with an object in question, leading to the process of accommodation taking place in the child's cognitive system [8: 235]. Genuine intellectual development, thus, presupposes the fashioning within a learner's eidetic system of (semi) logical structures as one actively interacts, absorbs, and reconstructs the general patterns and intricacies of their intellectual and material spheres.

One of the less-discussed constituents of inquiry-based learning is the concept of open learning. As evidenced by research from all levels of the academic sphere, teachers encouraging the use of minimal, lower-tier investigative techniques fail to achieve the realization of the students' learning potential which prevents them from forming the necessary scientifically-informed outlook and an active, inquisitive approach to their field of specialization. Lacking critical thinking skills these future professionals frequently fall short of reaching their full academic potential [7: 8]. Another important feature that often gets misunderstood receiving severe criticism from more conservative voices in the global academic community is the belief that educators incorporating the concept of open learning into their methodology do not pursue any fixed objectives, sending their students on a free-roaming, unassisted exploration with questionable outcomes.

What seems to be left out of the picture is the importance that such exploratory models of learning put on a teacher's ability to reorient their effort and classroom activity towards serving as capable guides who are able to direct their students' academic experience in a way that nurtures manipulating information and shaping meaning derived from a set of continuously fluctuating data and contexts [9]. As a result, when compared to more familiar rigorously structured study

environments (dominant in our national education system) which operate on a confirmationist premise whereby one is given a set of fixed prescriptions of what their academic outcome and learning objectives are supposed to amount to, educators who (in part or fully) subscribe to utilizing efficient inquisitive learning practices display an increased level of interest and academic commitment corresponding to higher grades and subject satisfaction among various secondary and higher education establishments.

Conclusion and research prospects. Bringing our brief foray into the underlying, broader features of inquiry-based education, the authors wish to reiterate that when properly employed the potential of constructivism can lead to remarkable gains in the teaching and learning process both domestically and worldwide. By bringing class activity in line with the demands of the modern interactive education, teachers who follow the previously outlined postulates on imparting knowledge through discovery, in our mind, are bound to achieve a significant increase in the development of critical and creative thinking coupled with other autonomous-inquiry skills among their student body.

We firmly believe that implementing such a philosophy of facilitating a shared (group) learning environment can be genuinely conducive to a guaranteed acquisition of a flexible learning toolset, enabling students to take advantage of the latest approaches to acquiring relevant knowledge through an updated, student-friendly methodology and technological innovation. When perceived as a socially grounded approach, constructivism, therefore, appears to provide potentially productive application not just as a purely academic "ivory tower" fib but bears close cultural ties since our knowledge is always socially mediated. As such it affords the possibility for educators to enrich their

curriculum with positive, socially-relevant themes, empowering students to engage and take action by tackling such scientifically-laden issues as global warming, economic instability, improved healthcare, and standards of living.

Viewed as facilitators of a stimulating learning environment rather than guardians of a fixed set of "sacred" infallible prescriptions, modern-day educators employing constructivist, inquiry-based methodology are able to positively impact the teaching practice by instilling a sense of responsibility and ownership in their students. Such changes are becoming especially relevant in our globalized society and education system, where teachers (if they wish to continue to be effective) are becoming increasingly challenged with the need to transform autocratic instruction stereotypes, fruitfully mixing the essential with the progressive. Naturally, if the aforementioned enterprise is to be in any way relevant to the aims of such progressive philosophy of education it should be supported by a well-defined, structured base which is currently almost completely absent in our national educational philosophy.

At the same time, the authors feel that current trends of trying to adapt and adopt the best alternative educational approaches practiced in the West create a somewhat biased attitude towards domestic methodologies (mostly of the Vygotskian type) that are close in spirit to the aims of inquiry-based approach, yet are deemed inappropriate and ineffective being stigmatized as Soviet-era failed experiments. Lastly, what seems even more worthy of a separate intricate analysis is the precise way inquiry-based paradigm ties into the need to produce a new type of an educator expected to democratize the learning process, balancing the needs of an open investigative mode of knowledge acquisition with the demands of a more conventional academic assessment (standardized testing and a score-based

system of grading) requirements still holding sway over the majority of the Ukrainian academic mindset and practices.

REFERENCES

1. Cam, P. (2020). *Philosophical Inquiry: Combining the Tools of Philosophy with Inquiry-based Teaching and Learning*. Lanham: Rowman & Littlefield.
2. Davson-Galle, P. (2004). *Philosophy of Science, Critical Thinking and Science Education*. *Science & Education* 13, 503–517.
3. Hodson, D. (1985). *Philosophy of Science, Science and Science Education*. *Studies in Science Education*, 12(1), 25–57. <https://doi.org/10.1080/03057268508559922>
4. Inquiry-based learning. (2021, October 19). In Wikipedia:https://en.wikipedia.org/wiki/Inquiry-based_learning.
5. Lourenço, O. (2012). Piaget and Vygotsky: Many resemblances, and a crucial difference. *New Ideas in Psychology*, 30(3), 281–295. [https://doi.org/10.1016/j.newidea psych.2011.12.006](https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2011.12.006)
6. Lovell K., Shayer M. (1978). The Impact of the Work of Piaget on Science Curriculum Development. In: Gallagher J. M., Easley J. A. (eds) *Knowledge and Development*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-3402-6_4
7. Matthews, M. R. (1997). Introductory Comments on Philosophy and Constructivism in Science Education. *Science & Education*, 6(1/2), 5–14. doi:10.1023/a: 1008650823980 <https://doi.org/10.1023/B:SCED.0000042989.69218.77>
8. McCormack, A. J., & Bybee, R. W. (1971). *Piaget and the training of elementary science teachers: Theory into practice*. *Science Education*, 55 (2), 233–240. <https://doi.org/10.1002/sce.3730550222>
9. Mellado, V., Ruiz, C., Bermejo, M. L. et al. (2006). Contributions

from the Philosophy of Science to the Education of Science Teachers. *Sci Educ* 15, 419–445.

<https://doi.org/10.1007/s11191-005-8920-y>

10. S. E. Smith. (2017, November 20). QUARTZ. <https://qz.com/1132948/why-philosophy-is-so-important-in-science-education/>

11. Nicholson, D. W. (2016). *Philosophy of education in action: An inquiry-based approach*. Routledge.

12. Peters, M. A. (2006). *Special issue-Philosophy of Science Education. Educational Philosophy and Theory*, 38(5), 579–584. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2006.00223.x>

13. Shepardson, D. P., & Britsch, S. J. (2015). Mediating Meaning in the Social World of the Science Classroom. *The Electronic Journal of Science Education*, 19, 1-13.

14. Tyler, R. W. (1984). Personal Reflections on The Practical 4. *Curriculum Inquiry* 14. (1): 97–102.

Receive: September 10, 2021

Accepted: October 30, 2021

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

УДК:111.1:130.2:572: 659.1

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.103-112

SUBSTANTIVE APPROACH TO THE DEFINITION OF "ADVERTISING": PHILOSOPHICAL AND COMMUNICATIVE ASPECT

V. M. Slyusar*, L. L. Shkil**, M. V. Slyusar***

The article analyzes the current approaches to the definition of "advertising". A substantial approach is used to define it, which, continuing the classical tradition of scientific thinking, proclaims the fundamental principle of understanding the object of scientific knowledge as a stable entity, reducing the diversity and variability of properties to a constant, relatively stable and permanent definition. It is emphasized that in the subject field of philosophical sciences, taking into account current research in communication and economics, we can determine its essence and attributes. The etymology of the concept in different languages allows us to determine the following characteristics: call, repeated aloud several times; drawing attention; return (of information). It has been found that most definitions focus on certain commercial, communicative or substrate features and do not emphasize the essence of this social phenomenon. It is found that in the definition given by J. Richards and C. Curran, proposed on the basis of analysis of this concept in American textbooks (relevant to the end of the twentieth century), and which best reflects the essence of this phenomenon, a number of characteristics are accidental. This is, firstly, payment, and secondly - impersonality. These characteristics do not cover all forms and types of advertising. It also does not take into account the activity aspect of the functioning of advertising in society. It is proposed to interpret advertising on the basis of a substantial approach as a communicative activity of a motivating nature, which aims to draw attention to the object of advertising for mutual exchange. The attributes of advertising are advertising message and drawing attention. The first is understood as the main element of communication, which involves the translation of the idea, that the advertiser tries to convey to a specific target audience, in order to encourage a certain action, to provoke a reaction. The second emphasizes that exactly advertising, unlike other informational messages,

* Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor, Professor of the of Department of International Relations and Political Management
(Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine)
vadmyksl@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5593-0622

** PhD in Philosophical sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy
(National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine)
lshkil@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2410-1159

*** Postgraduate Student at the Department of Philosophy and Political Science
(Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine)
born.for.freedom70@gmail.com

ORCID:0000-0002-1480-1111

aims to attract attention. At the present stage, this feature allows to detect the advertising message in the information noise.

Key words: *substantial approach, symbolic production and exchange, advertising, information space, communicative activity, information society, advertising message.*

СУБСТАНЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "РЕКЛАМА": ФІЛОСОФСЬКО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

В. М. Слюсар, А. Л. Шкіль, М. В. Слюсар

У статті здійснено аналіз актуальних підходів до визначення поняття "реклама". Застосовано субстанційний підхід для його дефініювання, який продовжуючи класичну традицію наукового мислення, проголошує основоположним принципом розуміння об'єкта наукового пізнання як стійкої сутності, зведення багатоманітності й мінливості властивостей до постійного, відносно сталого й постійно існуючого означення. Наголошено, що саме у предметному полі філософських наук з урахуванням актуальних досліджень в комунікативістиці та економічних наук, можна визначити його сутність та атрибутиви. Етимологія поняття у різних мовах дозволяє визначити наступні характеристики: закликання, повторене голосно кілька разів; звернення уваги; повернення (інформації). З'ясовано, що більшість визначень понять акцентують на окремих комерційних, комунікативних чи субстратних ознаках і не наголошують на суті цього соціального феномену. Виявлено, що у визначенні, яке дане Дж. Річардсом та К. Курраном, запропоноване на основі аналізу цього поняття в американських підручниках, актуальних на кінець ХХ століття, і яке найбільше відображає сутність цього явища, низка характеристик є акцидентними. Це, по-перше, платність, а по-друге – знеособленість. Ці характеристики охоплюють не усі форми та види реклами. Також у ньому не враховано діяльнісний аспект функціонування реклами у суспільстві. Запропоновано на основі субстанційного підходу тлумачити рекламу як комунікативну діяльність спонукального характеру, яка має на меті привернення уваги до об'єкта рекламування для взаємного обміну. Атрибутами реклами є рекламне повідомлення та привернення уваги. Перше розуміється як основний елемент комунікації, що передбачає трансляцію ідеї, яку рекламодавець намагається донести до конкретної цільової аудиторії, з метою спонукати до певної дії, викликати реакцію. Друге наголошує на тому, що саме реклама на відміну від інших інформаційних повідомлень ставить за мету привернути увагу. На сучасному етапі ця ознака дозволяє виявити рекламне повідомлення в інформаційному шумі.

Ключові слова: *субстанційний підхід, символічне виробництво та обмін, реклама, інформаційний простір, комунікативна діяльність, інформаційне суспільство, рекламне повідомлення.*

Introduction of the issue. Modern media space is characterized by an increasing share of the advertising product, in fact, advertising space is not its autonomous structural component, but also spreads due to the co-presence of advertising in open and latent forms in all its other components. Exactly the concept of "advertising" in addition to scientific and professional discourses has become widely used in the mass consciousness. Research on advertising as a social phenomenon and a component of the media space falls into

the "inflation trap" and the "reduction trap". In the first, advertising is revealed as an everyday phenomenon, characterized by the influence of the subjective experience of the researcher, limited by specific local advertising space, lack of clear criteria for identifying specific messages of a commercial nature as advertising. The second is a simplified explanation of the phenomenon of advertising, which is often characterized by an emphasis on its destructive functions, ignoring others.

The study of the advertising phenomenon is complicated by the active development of its forms, the new species emergence, determined by the information society establishment, global economic processes, characterized by increasing competition and finding ways to promote goods and services in the global market, political processes (primarily democratization and active development of political technologies), socio-cultural (massification and westernization) and technical-technological (development of new methods and channels of information transfer, especially in the context of growing audiences, dissemination of Internet technologies), etc. There are scientific discussions about the presence of advertising signs in specific media messages. Other discussants advocate the idea of the "death of advertising", i.e. the total replacement of traditional advertising by viral marketing, games, long-format content. At the same time, we state a significant number of approaches to the definition of "advertising". The application of the substantial approach will allow to determine the essential characteristics of advertising as a social phenomenon, to determine its attributive features.

Current state of the issue. In modern sciences, advertising in various aspects is studied in the subject field of science in social communications, economic, technical, political, sociological, culturology. The philosophy of advertising as a discipline is currently in its infancy, its subject is advertising as a form of relationship "man-world", in the context of which the first appears as a socio-cultural phenomenon that acts as a factor of socialization, self-determination and self-identification of the person, and as a component of media reality, which includes the individual, and as a factor of socio-cultural development of modern information society. The research in the interdisciplinary plane allows to apply

the substantial approach and to define attributes of advertising. Despite the large amount of scientific research on advertising problems, in recent decades, during which there has been a significant increase in forms, types of advertising and channels of their distribution, there are almost no attempts to define this concept. J. Richards and C. Curran point this out in «Oracles on "Advertising": Searching for a Definition», in which they began an open discussion of what these basic advertising elements are, with the ultimate goal – to develop an improved definition of advertising, using the Delphi method [7]. The question of defining the "advertising" concept in the historical perspective addressed W. O'Barr [4; 5], the peculiarities of the advertising transformation in modern society – F. Perez-Latre [6].

The purpose of the article is to analyze the approaches, developed in the modern humanities, to the definition of "advertising", the definition of its essence, using a substantial approach, the identification of attributes and moduses.

Results and discussion. To the problem of defining the concept. In our previous research, we attempted to apply a substantial approach in the subject field of social philosophy, which, continuing the classical tradition of scientific thinking, proclaims the fundamental principle of understanding the object of scientific knowledge as a stable entity, reduction of diversity and variability of properties to a constant, relatively stable and permanently existing definition. In particular, it was noted that the components of the substantive approach were the definition of essence and attributes, i.e. the identification of many forms and properties of the subject of study of its immutable essences and characteristics, which was realized, first, by the method of substantive definition based on the principle of convergence from abstract to

concrete; secondly, the analysis of forms through the preliminary establishment of a meaningful connection, the statement of the form conformity to the essence of the subject; thirdly, the disclosure of the essential characteristics of the subject of study "in its pure form", regardless of the temporal and attributive features of its forms [18: 246]. Applying this approach to the definition of "advertising" allows us to analyze it as a social phenomenon, avoiding ethical, legal, cultural and psychological connotations.

The basis for understanding the essence of any concept is its etymology. Many languages use terms derived from the Latin word "reclamare", which meant to shout loudly, to call several times. This allows us to emphasize the communicative connotations of this concept. In English, the term comes from the Latin "advertere", which also expresses the nature of communication and means "focus your attention on; pay attention to", literally "turn to..." [1]. Interesting is the origin of this term in the German language – "Werbung", which has proto-Indo-European roots and means "to return" [12]. In this sense, attention is paid to the activity, teleological nature of this social phenomenon, i.e. it is assumed that the information has a specific purpose – to return with the recipient to the sender of the message.

In scientific discourse, the concept of "advertising" is interpreted mainly in the subject field of specific sciences, which significantly narrows its content and scope. There is also a tendency to provide several definitions that reveal different aspects of this social phenomenon. Advertising, in particular, is interpreted as "the sale of cornflakes to people who eat Cheerios" (L. Burnett), "occupations that manipulate symbols" (S. I. Hayakawa), "cave art of the twentieth century" (M. McLuhan) [7: 63]. R. Williams defines advertising as "the official art of capitalist society" [13]. But none of these definitions indicate the

essential characteristics of advertising. The peculiarity of the substantiation approach is the definition of such characteristics that would correspond to the essence of advertising from ancient times, when it appeared (information about the first advertising dates back to antiquity) to the present time. Narrowing advertising only to its commercial role, and, consequently, limiting the time frame – the era of capitalism, ignores such forms of advertising as political, social, religious, or branding as a form of advertising.

In the "Great Explanatory Dictionary of Ukrainian language" is interpreted as "1. promotion of goods, entertainment, services, etc. in order to attract the attention of buyers, consumers, viewers, customers, etc. 2. Poster, advertisement, etc., used as a means of attracting the attention of buyers, consumers, viewers, customers, etc." [15: 1023]. The explanation of this term through "popularization" reduces its meaning to the process of specific information dissemination in the mass consciousness, ignoring the possibilities of targeted advertising, advertising with a limited target audience. Also, for a long time, the essential characteristic of advertising was the printed method of transmitting advertising messages. To some extent, this was contrasted with a similar message in the form of "calling", which are distributed mainly in the markets. But the emergence of new types of media, which have also become channels for the transmission of advertising messages, allows us to define this feature as accidental. At the same time, such a definition makes it possible to distinguish between substantial and substrate dimensions of the advertising phenomenon. The substrate appears, according to G. Hegel, a passive substance that pre-laid itself [2: 414]. Therefore, such a dimension is that advertising is analyzed as one that always has a material expression in the form of advertising product.

Thus, the Ukrainian scientist O. Baryshpolets defines advertising, first of all, as commercial information disseminated in any way, in any form and using any means, addressed to an indefinite number of people and aimed at attracting attention to the advertising object, formation or maintenance of interest in it and its promotion on the market. And secondly, as an activity aimed at promoting commercial products, brands, concepts, etc. [14: 63]. This definition focuses only on the commercial nature of advertising, completely blurred tools for advertising.

Advertising is also interpreted as a form of creating myths. The latter are interpreted not as stories about gods and heroic characters, but as a universal cultural phenomenon. Advertisers sell products, mythologizing them, wrapping them in the dreams and fantasies of consumers, turning products into brands. In essence, the myths that advertising has created around well-known brands have turned ordinary goods (burgers, soft drinks, cigarettes) and services (such as housework) into powerful brands [5]. But such a definition primarily focuses on the culturological aspect of the functioning of the advertising sphere, on the character, which it began to acquire only in recent decades. It also does not allow to determine the essential characteristics.

J. Richards and C. Curran, having analyzed the definition of "advertising" in American textbooks relevant to the end of the twentieth century, identified the following characteristics of this phenomenon: advertising is paid; has an impersonal character; contains sponsor identifiers; distributed through the media; acts through belief or influence. This, in turn, allowed them to make the following personal definition: "advertising is a paid impersonal communication from a specific sponsor, which uses the media to persuade or influence the audience" [7: 64]. In this definition, the commercial orientation of advertising is not distinguished as basic,

the emphasis is on its communicative role.

The application of the substantive approach involves determining whether these traits are attributes for any species, or perhaps they may be accidental. Such a feature is payment. Advertising since its appearance in the form of skills on the market still exists and is completely free, although ineffective. The development of technologies in the direction of automation and computerization, the total adoption of electronic media, simplification and accessibility for the development of software can significantly reduce the cost of resources for the advertising products manufacture. Currently, methods of free advertising are being introduced, an example of which is the technology of viral advertising as a kind of media virus. Viral advertising is advertising that is distributed by users who try to share with their own online communities (especially communities that unite through social networks), friends, who are familiar with the emotions, that caused them a particular advertising message, or useful information, which may interest them. Distribution under these conditions is free of charge. Modern technologies significantly increase the effect of virality, because they are able to reach a significant audience in a short period of time compared, in particular, with rumors as a kind of viral advertising. Also in recent years, free advertising methods such as free advertising with Google Maps, advertising on forums, and Google Ad Grants, which runs free advertising for a number of nonprofits, have appeared and become widespread. Currently, the role of influencers' advertising messages is growing in the advertising space, because unlike actors, musicians, athletes, they are labeled not as "celebrities" but as "typical people", and their audience can significantly exceed even the audience of TV channels. Of course, their level of recognition may be higher than that of famous people, but it is typicality that allows us to perceive the information

received from them as close to the interests of everyone [8:55]. Advertising from influencers can also be done free of charge. In our opinion, this downward trend will continue, while increasing the cost of brand advertising. Therefore, pay is not an attribute of advertising.

Another attribute – the impersonality of communication is to some extent insufficiently justified, because, indeed, traditional advertising messages are addressed to an anonymous mass of potential consumers on the basis of the principle of unification, i.e. the same approach to all consumers. Such advertising messages can significantly reduce resource consumption, have a short-term nature (their temporal dimension is determined by a single purchase). Although for a long time there were different types of personal targeted advertising, i.e. the message was sent to individual consumers. The growing number of advertising messages in the information space highlights the need for advertisers to use such advertising methods, which are likely to assume that the message will be received by the recipient, who, in turn, will respond to it. Thus, the introduction of modern technologies, mass use of messenger programs by consumers, a significant increase in the number of social network accounts have led to the adoption of targeted advertising that affects a specific target audience, depending on consumer activity and behavior of a particular individual [8]. Such a major transformation of ordinary business marks a return to a one-on-one relationship, and they want it to be long-term and trustworthy, with a focus on "knowing the customer." The latter implies that companies must understand those who have bought or are likely to buy their goods and/or services [4]. Given that this process is biased, the impersonality of communication cannot be unambiguously interpreted as an attribute of advertising.

Different approaches to the definition of advertising relate to the transfer of the definition of advertising as a social phenomenon to its substrate, i.e. a specific advertising product. Substrate measurement does not allow, first, to identify various aspects of the impact of advertising on recipients, the specifics of its operation both in certain locations and in different spaces – urban, virtual, global, etc. And secondly, to analyze as a complex phenomenon: from market analysis to production and placement, to reveal its value, ethical, aesthetic components, to comprehend the philosophy of advertising at a particular stage of development of society. These aspects are revealed through the definition of advertising as an activity, which, in turn, is a form of activity that characterizes the ability of man or related systems to cause changes in life, and these changes may relate to the material and energy status of objects or their information potential [16: 163]. The activity component is emphasized in the definition given in The American Heritage Dictionary of the English Language, which states that advertising is "the activity of drawing public attention to a product or business through paid advertisements in print, radio or electronic media" [10].

Based on the above, using the substantive approach, we give the following definition: advertising is a communicative activity of a motivating nature, which aims to draw attention to the object of advertising for mutual exchange.

Advertising message as an attribute of advertising. The separation of attributes and, accordingly, to determine whether certain features are accidental is important for the substantive definition of the concept of advertising. W. O'Barr draws attention to the need for expression, whereby the attributes to which he refers primarily exchange, attention and reciprocity, differ from similar, inherent in different types of attractors. In particular,

he emphasizes that the definition of "advertising" should be easily applied to advertising in almost any possible situation, even at other times and places, regardless of whether it is distributed as an advertising message at a spice exhibition in India or placed on a wall in ancient Herculaneum, or in a shop window in modern Hong Kong [5]. This approach allows you to define advertising message as attribute, designed primarily to inform recipients about a particular product, service, value, leader, non-profit organization. An advertising message is understood as the main element of communication, which involves the transmission of an idea that the advertiser is trying to convey to specific target audience, in order to motivate a certain action, provoke a reaction, such as buying a product or experiencing sympathy for the disadvantaged. In fact, this focus on the end result distinguishes the advertising message from other types of information messages.

Advertising message is characterized by such features as recognizability, memorability, possession of the attractiveness and agitation power [17: 226]. Recognizability is the property of an advertising message to instantly correlate its information with a specific person, organization, company; memorability – to remain in the memory of the recipient for a long time; possession of the attractiveness power – to evoke attention, a positive emotional and / or rational reaction to the message; possession of the agitation power – to encourage the recipient to take appropriate action (buy goods, use the service, vote for a candidate or party, to support a certain imperative of socio-humanitarian content.

The message assumes the presence of a communicator, i.e. who will receive it. Let us agree with F. Perez-Latre, who noted that throughout the history of advertising, commercial communications were often a one-way street, where marketers advertised and distributed

messages, and customers were a passive target, which in turn led to consumer skepticism [6: 36]. Recipients began to ignore large flows of advertising messages, which is contrary to the principle of communication as a process of information exchange. Accordingly, the lack of adequate response stimulated the emergence of such ways of transmitting advertising messages, which would correspond to the essence of advertising through the establishment of feedback, dialogue, involvement in the discussion, etc.

Attracting attention. Examining Victorian-era advertising, L. de Vries defines advertising as any means that first attracts the attention of passers-by, and then encourages him to accept a mutually beneficial exchange [11: 6]. This allows us to define the attraction as an attribute of advertising, and, on the one hand, it is motivating, and on the other hand differs from the news as a message about something new. Although part of advertising messages seeks to draw attention to new products, services, parties, leaders, ideas, projects, etc., the other part is aimed at maintaining the image, brand. Of course, any information message implies that the recipient will pay attention to it, but it is advertising that aims to do so. The evolution of forms and types of advertising shows the trend of finding the most effective means of attracting attention: from the appearance of ads in the print media in the XIX century, the use of photography in the middle of the twentieth century as technologies to attract modern viral, targeted and other types of advertising.

Research on the content of advertising messages is complicated by a significant increase in their number, which is perceived by one recipient during the day. Thus, in the 1970s, in the absence of online information technology and the small spread of television, on average, one recipient in a capitalist society received between 600 and 1,500 advertising messages a day. Of course, in

the socialist period their number was much smaller, but, in our opinion, the total number of propaganda messages was the same. Ten years ago, this number, according to a study by "Yankelovich" company, reached 5,000. And although there are currently no relevant data on the current state, there are suggestions to increase the impact on the recipient at least twice [3]. In this situation, reloading the recipient with advertising messages creates information noise, which complicates the ability to identify advertising messages. Therefore, it becomes extremely difficult to distinguish an advertising message from others, because it acquires the features of a "chameleon", disguised as news, scientific theses, gossip, etc. It is the attraction of attention that distinguishes it from other information messages.

Conclusions and research prospects.

The application of a substantial approach to the definition of "advertising" allows us to analyze it as a social phenomenon, avoiding ethical, legal, cultural and psychological connotations. It is in the subject field of philosophical sciences, taking into account current research in communicative and economic sciences, that its essence and attributes can be determined. The common definition of advertising as paid impersonal communication from a particular sponsor that uses the media to persuade or influence an audience includes a number of characteristics that are accidents rather than attributes. Therefore, the following is suggested: "advertising" is a communicative activity of a motivating nature, which aims to draw attention to the object of advertising for mutual exchange. The attributes of advertising are advertising message and attention. Prospects for further research are the application of phenomenological and hermeneutic methods to the analysis of advertising as a social phenomenon.

LITERATURA

1. Advertise. In *Online Etymology Dictionary*. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.etymonline.com/word/advertise> (дата звернення 11.08.2021).
2. Hegel G. *Wissenschaft der Logik, Band 1: Die objektive Logik*. Jazzybee Verlag, 2016. 428 S.
3. Marshall R. How many ads do you see in one day? *Red Crow Marketing Inc.* 2015. September 10. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.redcrowmarketing.com/2015/09/10/many-ads-see-one-day/> (дата звернення 11.09.2021).
4. O'Barr W. M. What Is Advertising? *Advertising & Society Review*. 2015. № 16 (3). <http://doi.org/10.1353/asr.2015.0019>.
5. O'Barr W. M. What Is Advertising? *Advertising & Society Review*. 2005. № 6 (3). <http://doi.org/10.1353/asr.2006.0005>.
6. Perez-Latre F. J. *Advertising fragmentation the beginning of a new paradigm?* In *The Advertising Handbook*; Helen Powell, Jonathan Hardy, Sarah Hawkin and Iain MacRury. [third edition]. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2009. Pp. 34 – 45.
7. Richards J. I., Curran C. M. Oracles on "Advertising": Searching for a Definition. *Journal of Advertising*. 2002. № 31 (2). Pp. 63 – 77.
8. Slyusar V., Kozlovets M., Horokhova L., Chaplinska O. Phenomenon of targeted advertising in postpanoptic society. *Humanities Studies: Collection of Scientific Papers*. 2021. № 8 (85). P. 48 – 56. doi: <https://doi.org/10.26661/hst-2021-8-85-05>
9. Story L. Anywhere the Eye Can See, It's Likely to See an Ad. *The New York Times*. 2007. January 15. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.nytimes.com/2007/01/15/business/media/15everywhere.html?_r=0 (дата звернення 11.09.2021).

10. The American Heritage Dictionary of the English Language <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=advertising> (дата звернення 11.08.2021).

11. Vries L. de Victorian Advertisements. London: Murray, 1968. 136 p.

12. *Werben etymology*. In *Etymologeeek*. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://etymologeeek.com/deu/werben> (дата звернення 11.08.2021).

13. Williams R. Advertising: The Magic System. *Advertising & Society*. 2000. Vol. 1, Issue 1. <https://doi.org/10.1353/asr.2000.0016>

14. Баришполец О. Т. Український словник медіакультури. Київ: Міленіум, 2014. 195 с.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови: Близько 170 000 слів / укл. та гол. ред. Вячеслав Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

16. Кримський С. Б. Діяльність. *Філософський енциклопедичний словник* / Ред. кол.; голова – В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. С. 163–164.

17. Рекламный текст: семиотика и лингвистика; сост. Ю. К. Пирогова, П. Б. Паршин. Москва: ИД Грабельникова, 2000. 268 с.

18. Слюсар В. М. Деякі зауваження до визначення поняття "насилля": соціально-філософський аспект. *Гілея*. 2015. № 98. С. 245–248.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Advertise*. In *Online Etymology Dictionary*. Retrieved from: <https://www.etymonline.com/word/advertise> (last accessed: 11.08.2021).

2. Hegel, G. (2016). *Wissenschaft der Logik [Science of logic]*, Band 1: Die objektive Logik. Jazzybee Verlag.

3. Marshall, R. (2015). How many ads do you see in one day? *Red Crow Marketing Inc*. September 10. Retrieved

from:

<https://www.redcrowmarketing.com/2015/09/10/many-ads-see-one-day/> (last accessed: 11.09.2021).

4. O'Barr, W. M. (2015). What Is Advertising? *Advertising & Society Review*. 16 (3). <http://doi.org/10.1353/asr.2015.0019>.

5. O'Barr, W. M. (2005). What Is Advertising? *Advertising & Society Review*. 6 (3). <http://doi.org/10.1353/asr.2006.0005>.

6. Perez-Latre, F. J. (2009). *Advertising fragmentation the beginning of a new paradigm?* In *The Advertising Handbook*; Helen Powell, Jonathan Hardy, Sarah Hawkin and Iain MacRury. [third edition]. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group. Pp. 34 – 45.

7. Richards, J. I., Curran, C. M. (2002). Oracles on "Advertising": Searching for a Definition. *Journal of Advertising*. 31 (2). 63 – 77.

8. Slyusar, V., Kozlovets, M., Horokhova, L., Chaplinska, O. (2021). Phenomenon of targeted advertising in postpanoptic society. *Humanities Studies: Collection of Scientific Papers*. 8 (85). 48 – 56. doi: <https://doi.org/10.26661/hst-2021-8-85-05>

9. Story, L. (2007). Anywhere the Eye Can See, It's Likely to See an Ad. *The New York Times*. January 15. Retrieved from: https://www.nytimes.com/2007/01/15/business/media/15everywhere.html?_r=0 (last accessed: 11.09.2021).

10. *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Retrieved from: <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=advertising> (last accessed: 11.08.2021).

11. Vries, L. de (1968). *Victorian Advertisements*. London: Murray. 136 p.

12. *Werben etymology*. In *Etymologeeek*. Retrieved from: <https://etymologeeek.com/deu/werben> (last accessed: 11.08.2021).

13. Williams, R. (2000). Advertising: The Magic System. *Advertising & Society*.

Vol. 1, Issue 1. <https://doi.org/10.1353/asr.2000.0016>

14. Baryshpolets, O. T. (2014). *Ukrainskyislovnymediakultury [Ukrainian dictionary of media culture]*. Kyiv: Milenium, 2014. (in Ukrainian).

15. *Velykyitlumachnyislovnysuchasnoiuukrainskoimovy: Blyzko 170 000 sliv [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: About 170,000 words]*(2001). ukl. ta hol. red. Viacheslav Busel. Kyiv; Irpin: Perun. (in Ukrainian).

16. Krymskyi S. B. (2002). *Diialnist [Activity]. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic*

dictionary]. / Red. kol.; holova – V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys (in Ukrainian).

17. *Reklamnyjtekst: semiotikailingvistika [Promotional text: semiotics and linguistics]*. (2000). sost. YU. K. Pirogova, P. B. Parshin. Moskva: ID Grabel'nikova. (in Russian).

18. Sliusar, V. M. (2015). *Deiakizauvazhennia do vyznachenniaponiattia"nasyllia": sotsialno-filosofskyiaspekt [Some remarks on the definition of "violence": the socio-philosophical aspect.]*. *Hileia*. 98. S. 245 – 248 (in Ukrainian).

Receive: August 15, 2021

Accepted: September 25, 2021

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

UDC 140.8

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.113-125

PUBLIC CONSCIOUSNESS UNDER THE INFLUENCE OF MANIPULATIVE TECHNOLOGIES

M. P. Trebin*

The article analyzes the impact of manipulative technologies on public consciousness. The peculiarities of manipulative technologies are determined: the presence of a subject interested in manipulation; focus on the spiritual, psychological components of the human personality, social consciousness in general; hiding the real goals of the manipulator; availability of a wide set of methods and technologies of manipulation; influence not only on the sphere of the conscious, but also on the sphere of the unconscious; managing the attitude of the object of manipulation to objects and phenomena of the surrounding world in a given direction; establishing control over the thoughts, feelings, behavior, attitudes and life attitudes of the object of manipulation; deliberate distortion of the facts of reality; destructiveness.

It is proved that the phenomenon of manipulation is a vector process carried out either directly or through the media. Technologies of manipulative influence, their strategies, tactics and rules have been analyzed. Some methods of manipulating public consciousness are singled out: the use of stereotypes that form the representation of a social object in a simplified schematic form; substitution of names, titles, planting of stamps and "gluing" of labels; exchange of messages of a semi-true nature; a reference to someone's anonymous authority, to someone's professional opinion; "Spiral of silence", or manipulation of public opinion polls; distraction of attention to something insignificant; the principle of applying contrasts; creation of associations; information blockade of "unfavorable" information, etc.

As a mechanism that protects society from the destructive influence of manipulative technologies, a method of forming in the mass consciousness of peculiar "filters" that allows to recognize manipulation is proposed. This method is based on educational activities: bringing to the population information about strategies, tactics, methods, forms, possible consequences of both overt and covert influences on the mass consciousness.

Keywords: *manipulation, manipulator, manipulative technologies, manipulative strategies, manipulative tactics, manipulative communication, public consciousness.*

---

* Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Sociology and Political Science,
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine)
e-mail: m.p.trebin@nlu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1328-9865

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ПІД ВПЛИВОМ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

М. П. Требін

У статті проаналізовано вплив маніпулятивних технологій на суспільну свідомість. Визначено особливості маніпулятивних технологій: наявність суб'єкта, зацікавленого в маніпулюванні; спрямованість на духовну, психологічну складові людської особистості, суспільну свідомість у цілому; приховування справжніх цілей маніпулятора; наявність широкого арсеналу методів і технологій маніпулювання; вплив не тільки на сферу свідомого, але й на сферу несвідомого; управління ставленням об'єкта маніпуляції до предметів і явищ навколишнього світу в заданому руслі; встановлення контролю над думками, почуттями, поведінкою, стосунками й життєвими установками об'єкта маніпуляції; навмисне спотворення фактів дійсності; деструктивність.

Доведено, що феномен маніпулювання - векторний процес, що здійснюється або безпосередньо, або через ЗМІ. Проаналізовано технології маніпулятивного впливу, їх стратегії, тактики та правила. Виокремлено деякі прийоми маніпулювання суспільною свідомістю: використання стереотипів, які формують уявлення соціального об'єкта у спрощеному схематичному вигляді; підміна імен, назв, насадження штампів і «наклеювання» ярликів; обмін повідомленнями напівправдивого характеру; посилення на чийсь анонімний авторитет, на чийсь фахову думку; "спіраль замовчування", або маніпуляції з опитуванням громадськості; відволікання уваги на щось незначне; принцип застосування контрастів; створення асоціацій; інформаційна блокада "невигідної" інформації тощо.

Як механізм, що захищає суспільство від деструктивного впливу маніпулятивних технологій, запропоновано метод формування в масовій свідомості своєрідних "фільтрів", що дозволяють розпізнавати маніпуляцію. Цей метод ґрунтується на просвітницько-освітній діяльності: доведення до населення інформації про стратегії, тактики, методи, форми, можливі наслідки як явних, так і прихованих впливів на масову свідомість.

Ключові слова: маніпулювання, маніпулятор, маніпулятивні технології, маніпулятивні стратегії, маніпулятивні тактики, маніпулятивна комунікація, суспільна свідомість.

Problem setting. Manipulation of people's consciousness is one of the most pressing problems of our time. The growing importance of related issues proportional to the devastating consequences of manipulative technologies in society: destruction of accepted moral norms, transformation of social values and ideals, spread of violence, cultivation of immeasurable consumption, legal nihilism and others. If we want to protect the world in which we live, the future of mankind, we must reduce the perlocutionary effect of manipulation on the collective recipient; create an effective mechanism to counteract this destructive phenomenon on the social and individual consciousness of people.

Recent research and publications analysis. Extensive scientific development of the phenomenon of manipulation of consciousness began in the second

quarter of the XX century by the follower of S. Freud Ernest Dichter, who in 1946 founded the Institute for Motivational Research. However, the real "boom" for the problem of manipulation happened during the Cold War. Thousands of authors studied the problems of mass communications, psychological warfare and manifestations of mass culture during the 70-80s of the XX century. And today the problem of the influence of manipulative technologies on the public consciousness is in the center of attention of both domestic and foreign researchers: it was studied by O. Boyd-Barrett, V. Bushansky, D. Colon, A. S. Curran, M. Danesi, I. Dimante, E. Dotsenko, D. S. Heidler, N. Higdon, M. Huff, S. Kara-Murza, M. Karinch, G. Kopnina, D. Kononovich, P. Lisovsky, N. Nechaeva-Yuriyuchuk, T. A. VanDijk, R. M. Wallner and others [1-3; 9-13; 15-17; 20-35]. In our opinion, modern research

on the problem of manipulation of public consciousness suffers from excessive attention to the "technical" side of the issue. The problem of manipulation today is studied mainly in the context of the theory and practice of election technologies, the construction of methods of election campaigns, the use of modern information technology in advertising and more. But studies that cover mainly one or another side of the problem of manipulation, although necessary, unfortunately, do not provide a theoretical understanding of the problem as a whole. However, socio-philosophical reflection on the phenomenon of manipulation of consciousness is fundamentally important because it is closely related to the problems of individuals and social groups in modern society, with the formation of total ideologies and ways of alienation in misinformation and deception.

Paper objective. The purpose of the article: to determine the strategies, tactics and rules of manipulative technologies, to analyze their features and impact on individual and social consciousness.

Paper main body. In the scientific literature there are a number of definitions of the concept of manipulation. Thus, O. Bykova characterizes manipulation as a type of "influence that is used for the covert introduction into the psyche of the addressee of goals, intentions, attitudes that do not coincide with those that the addressee has at the moment" [3: 99]; O. Boyko interprets manipulation as "a set of psychological, ideological and organizational actions aimed at covertly correcting the mass consciousness in order to stimulate public sentiment and social activity in the right, for the manipulator, direction" [18: 422]; for V. Danilyan, manipulation is "a system of means of ideological and spiritual-psychological influence on the mass consciousness in order to impose certain ideas and values; ... reception, a way that affects the behavior of an individual or

group of people in society" [19: 398]; for O. Kozlova "technology of overcoming critical reflection of individuals, instilling in them the ideas, goals and values set by the manipulator as a basis for the reproduction of social practices" [10: 114]; M. Skripkar gives the following definition: "a set of latent processes that shape or change the consciousness of a person, group of people or society as a whole, in the direction set by the manipulator, in order to achieve certain results in the formation of motivational attitudes, ethics, behavior and other psychological properties of the object of manipulation" [21: 288-289]; authors "Hostile social manipulation: present realities and emerging trends" determine that "manipulation is the purposeful, systematic generation and dissemination of information to produce harmful social, political, and economic outcomes in a target area by affecting beliefs, attitudes, and behavior" [34: 15]. Thus, there are many points of view on the definition of "manipulation".

We can determine the most significant features of manipulation (both public and individual consciousness), which we consider as following: 1) the presence of an entity interested in manipulation [5: 59]; 2) the manipulation is not material, is not physical violence or even a threat of violence; it is aimed at the spiritual, psychological components of the human personality, social consciousness in general; 3) the object of manipulation is not aware of the influence exerted on it, due to the concealment of the true purposes of the manipulator [8: 32]. H. Schiller explains it this way: "... in order to succeed, manipulation must remain invisible. The success of manipulation is guaranteed when the manipulated person believes that everything that happens is natural and inevitable ...manipulation requires a false reality in which its presence will not be felt" [24: 27], viz. manipulation has an important sense of independence in decision-making; 4) the presence of a wide set of

methods and technologies of manipulation [24: 99]; 5) the manipulator exerts influence not only on the sphere of the conscious (mind), but also on the sphere of the unconscious (instincts, emotions, needs); 6) the manipulator controls the attitude of the object of manipulation to objects and phenomena of the surrounding world in a given direction; 7) the manipulator establishes control over the thoughts, feelings, behavior and life attitudes of the object of manipulation; 8) the manipulator operates by presenting information, which as a result undergoes significant changes (misinformation, selection, suppression, etc.) and indicates a deliberate distortion of the facts of reality; 9) manipulation is a destructive phenomenon that leads to a violation of social norms, the damage of the object of influence [35: 360].

The phenomenon of manipulation is a vector process carried out either directly or through the media. By vector process we mean that manipulation is characterized by direct communication between the subject and the object of influence; the subject is hidden from the object, but the "vector" direction allows, albeit with little probability, to expose the subject of manipulation (for example, Wikileaks exposures, Fahrenheit 9/11 exposés, media investigations, etc.); the presence of feedback represented by the object's reaction to the manipulation (specific actions or omissions).

The nature of manipulation has a double effect. Along with the openly sent message, the manipulator sends a "coded" signal to the recipient. This hidden influence is based on the "implicit knowledge" possessed by the addressee, on his ability to create in his mind images that affect his feelings, thoughts and behavior. The essence of manipulation is that the manipulator, pursuing their goals, covertly, implicitly seeks to cause the recipient (person, community, which they are manipulating) intentions that do not

coincide with their current desire [5: 165-167]. Manipulation is an action with two purposes: explicit and implicit. An explicit purpose is in favor of the recipient, implicit – in favor of the manipulator. The addressee should not understand about the hidden purpose of the manipulator. The manipulator hides its true purpose because: 1) this purpose reveals the intentions of the manipulator; 2) the addressee may not agree to such purpose; 3) explicit formulation of this purpose requires a lot of effort from the manipulator to implement it and cannot always be, in this case, achieved.

The scientific literature describes various types of manipulative influence and often attempts to classify them, but a single generally accepted standard still does not exist. Since many types of manipulative influence are combined and complement each other, it is possible to build them in a linear way only with a certain degree of conventionality. Therefore, raising the question of streamlining the types of manipulative influence, it should be recognized in advance that to create a universal sample classifier is not easy. In our opinion, one of the most successful attempts of such systematization is presented by G. Kopnina with reference to researches of E. Dotsenko, S. Kara-Murza, V. Sheynov [11: 17-23]. Taking into account the experience of these specialists, in some way supplementing, changing or updating some of the examples given by them, I. Dimante modeled the scale of the most common types of manipulative influence in the process of communication as direct or indirect communication. She proposes to classify the main technologies of manipulative influence as follows [4: 55-61]:

1) the image-based strategy. The main tool of this strategy is to present incentives that concentrate a certain need (fancied image given by the text). You can also manipulate based on kind of

formulaic frames, which can recognize familiar images;

2) the strategy based on sign systems. This technology is based on the fact that when proving the numbers, the impression of the reliability of the given facts is created. This is often used by representatives of business and political circles, when in the reporting period they have to cover their omissions with "new" growth rates;

3) the role-based strategy. Like manipulation based on images or frames, this strategy involves appealing to a "chosen" role by the subject, that they are willing to "try on". Quite common are ideas about the role of a boss, a happy business woman, a housewife, a successful businessman, etc.;

4) the strategy based on the method of exploitation the addressee's personality, as a result of which the addressee creates the illusion of an independently made decision;

5) the strategy based on the appeal to the values of life. The manipulator refers to the basics of biological and material life (health, family, income, security, etc.);

6) the strategy based on the appeal to spiritual values: the exploitation of the concepts of patriotism, religious affiliation, decency, responsibility, morality – opens a wide field of activity for manipulation;

7) the strategy of presenting information using the features of parts of speech;

8) the strategy of presenting information with the use of words-signals and words-effectors, designed to increase attention and form more vivid impressions.

O. Mikhalyova systematizes manipulations on the basis of a ternary strategic system: 1) reduction strategy; 2) strategy for improvement; 3) strategy of theatricality. Under the strategy she proposes "to understand the plan of optimal implementation of communicative intentions, which takes into account the

objective and subjective factors and conditions in which the act of communication takes place and which in return determine not only the external and internal structure of the text, but also the use of certain language tools" [15: 45]. The existence of strategies is explained by A. Mikhaleva from the point of view of the cognitive approach as follows: there are some cognitive structures that can be called interpretive schemes. "Interpretive schemes help to form the intentions and thoughts (of course, due to the context) that guide people's actions. Interpretive schemes, allowing to comprehend situations, promote development of alternative ways of realization of these actions and realization of intentions. The speaker chooses the type of action and the method of its implementation from a number of alternatives. This is called a strategy. A strategy understood in this way does not involve conscious planning" [14: 62]. Each strategy is implemented using a certain set of tactics. Tactic is a specific stage in the implementation of communicative strategy, determined by the intention of the speaker, explained by a set of techniques that determine the use of language tools. We will consider in more detail the use of tactics in the implementation of communication strategies.

Focus on the opponent, the desire to debunk his position involves a strategy of "downplay". This strategy is implemented through the following tactics [15: 46-52]: a) the tactic of analysis-"minus" based on analysis of the situation, which implies an implicit expression of a negative attitude to the described, as well as to people, their actions and deeds; b) the tactic of accusation that is ascribing blame to someone, convicting in guilt, as well as disclosure, detection of someone's dishonest actions, intentions, qualities; characteristic expression of the negative subjective attitude of the speaker to the referenced situation; c) the tactic of impersonal accusation, in which the perpetrators of convicted actions or deeds

are not indicated, i.e. those people whose exploitation, secret intentions, etc. become the subject of open discussion and conviction; d) the tactic of exposure – guidance in order to expose the facts and arguments to curb the obvious guilt, malignity of someone. This tactic is kind of a combination of analysis-"minuses" and accusations. It is united with the first by the analytical component, installation on argumentation; the difference is the presence of an indication of a specific guilt (which in the analysis-"minus" is not phrased). In turn, the explicit indication of guilt combines the tactics of exposure and accusation; the difference between them is related to the parameter "presence/absence of argumentation". When implementing the tactic of exposure, the speaker provides facts that confirm his arguments; e) tactic of insult – humiliation of someone, accompanied by an explication of the emotional constituent of the component instead of providing evidence; f) tactic of threat – intimidation, promise to cause the addressee a trouble, harm. As a result of the analysis of tactics that represent the strategy of "downplay", we can conclude that their common feature is both explicit and implicit expression of the negative attitude of the speaker not only to the subject of speech, but also to the recipient. The choice of reduction strategy reflects the presence of a negative nature of the speaker's attitude, as the recipient is often an opponent. In addition, it should be noted that the confrontation of the participants determines the activity aimed at mastering the communicative initiative. Thus, the reduction strategy implements the setting, which consists in debunking the pretension on the role, in blocking the "game of improvement". The consequence of this attitude is the desire of the manipulator to discredit the opponent.

The strategy for improvement reflects the desire of the manipulator to maximize the significance of their own status. This strategy is implemented through the following tactics: a) the tactic of analysis-

"plus" based on analysis of the situation, which implies an implicit expression of a positive attitude of the speaker to the described situation; b) the presentation tactic – presenting someone in an appealing way; when implementing this tactic, the speaker makes a direct indication of the positive qualities of the subject of speech, so used language tools explicitly express the positive psychological orientation of the speaker; c) the tactic of implicit self-presentation – expressed indirectly, without a direct indication of the object of positive evaluation of the speaker's presentation of himself in an appealing, favorable light; d) the tactic of deflecting criticism given in order to prove the innocence of arguments and/or facts, through which can be explained (justified) any actions and deeds; e) the self-justification tactic is denying any negative judgments about the object of criticism and its involvement in a reason of given negative assessment.

The presence in the manipulative discourse of the addressee-observer determines the implementation of the strategy of theatricality – "theatrical" approach to the situation represents its "interpretation as a drama where people try to make a certain impression on each other" [6: 37]. According to O. Sheigal, the theatricality of manipulative discourse is due to the fact that one of the participant of communication – the people – perform mainly the role of the not direct addressee, but the addressee-observer, who perceives the events as an act that takes place for them [23: 92]. The allocation of theatricality strategy is motivated in linguistic terms by the fact that the expression of focus on the addressee receives specialized means of implementation. Performative and imperative statements are in the lead among such means [15: 57-61]. Like other strategies, it is represented by a set of tactics: a) the motivation tactic - call for any action, acceptance of a point of view. As the analysis shows, motivation very often interacts with the tactics of

self-presentation and cooperation, which is psychologically easy to explain: by motivating to action in which the speaker is the subject of benefit, he is forced to position himself on the positive side and address those facets of his collective image which unite them with the addressee; b) the tactic of cooperation-is a way of addressing the recipient, with which the speaker constructs the image of the latter, appealing to the ideas and values of which they (according to the speaker) possess; c) the tactic of differentiation -identification of differences and dissimilarities in positions and opinions; d) the information tactic- the presentation of data and facts that are not accompanied by the speaker's attitude to the information; e) the promise tactic- a voluntary commitment to do something; the event is spoken of as a fact of the nearby future; its possible / impossible occurrence is not discussed at all; f) the forecasting tactic- predictions, judgments about the future, the development of something based on the interpretation of various available data; g) the warning tactic - warnings that precede the notification of possible events, actions, situations, etc.; h) the tactic of irony – the implementation of influence through the contrast between what is said and what is meant; i) the tactic of provocation – inciting someone to such actions that may cause severe consequences for him.

The tools of language manipulation are difficult to classify due to a wide range of different techniques, but attempts to identify groups of tools used in language for the purpose of influence have been made repeatedly. For example, Yu. Ilyichova identifies two main groups of techniques [7]:

1. Lexical and grammatical techniques of language manipulation: a) a reference to an unknown source, for example: "it's said", "it turns out", "as is known", "according to a reliable source"; b) lexeme-limiters: optimization which is indicating

that the statement is characterized by a number of inaccuracies, and the speaker is aware of this, but in these circumstances, the statement still remains true, for example: "formally", "in a certain respect"; statement force limiters, that allow you to absolve yourself of responsibility for the thesis, for example: "it seems", "as if"; mental delimiters used to oppose the opinion of the quoted person, for example: "affirm", "confirm", "declare" in the form of a third person, "according to", "ostensibly"; c) the method of creating complex equivalence used in order to pass off the hypothetical as an axiom, for example: "respectively", "thus", "it follows"; d) nominalization, which means replacing verbs with abstract nouns, which allows not to mention in the text important aspects of the described situation, namely: actants of the situation, consequences of action, causes of events, etc.; e) multiplication reception, which consists in creating a plurality: pluralization of actions and situations ("commonly", "constantly", "better"); f) the method of intimation of the story, the use of language tools to create the effect of confidential communication between the author and the audience (pronoun "we/us" with a vague meaning); g) the method of labeling, which is used to form and fix in the minds of readers someone's discredited image, for example: "communists", "fascists", "Bandera", "vatnik", "vyshyvatsnik"; h) allusion, i. e. a hint at a historical, political, cultural or domestic fact; i) euphemisms that distract the reader from the object that can cause antipathy, by creating a neutral or positive connotation ("conflict" – "war", "operation" – "attack"); j) affective words, which have a mental impact on public consciousness and cause different kinds of feelings and experiences ("freedom", "patriotism", "crisis", "belief in ideals").

2. Syntactic techniques of language manipulation: a) repetition as the basis of selection figures, that create associations and stereotypes in the mind of the reader; b) parallel constructions,

which rhythmically highlight the most significant for the author fragments of the text; c) gradation, i. e. the deployment of words in a synonymous series, which causes increased expressiveness of the text.

Techniques vary in linguistic influence, their modifications in reality much more than in the above classification. As a rule, the techniques of linguistic manipulation are used in a complex manner, having one common purpose - to impose a certain opinion on the addressee and induce him to take certain actions.

We can suggest some ways to isolate the manipulation of public opinion [26; 28; 32-33]: the use of stereotypes that form the representation of a social object in a simplified schematic form (these techniques form stereotypical thinking, that are fixed in the mind over time; such thinking is not subject to verification by experience, it is very difficult to change); substitution of names, titles, imposition of stamps and "sticking" labels (mainly such techniques are used for negative evaluations, expressions of dissatisfaction); the use of rhetorical questions in the content of messages (such questions seem simple at first glance, but if the answers to them are filled with the context of a particular direction, the target audience will think in the direction required for the manipulator); selective repetition of information (some news or messages are repeated very often, resulting in automatic reinforcement in the minds of users); assertion of facts (this technique involves the acceptance of statements provided by the manipulator often without evidence, instead of discussion; such statements contain ideas favorable to the manipulator); the exchange of messages of a semi-true nature (this technique consists of detailed and objective consideration of insignificant facts, really important issues are almost not raised or even hidden; this approach results in misinterpretation of events and helps

maintain user confidence in the issues under discussion); a reference to someone's anonymous authority, to someone's professional opinion, herewith, the reported information receives significance and plausibility; "The Spiral of silence" or public survey manipulation (collections of content comments aimed at convincing users that an idea or position is supported by the vast majority of the audience; this method is based on the laws of mass psychology forcing people with opposite views to hide them so as not to be in social and psychological isolation); the effect of presence, which is achieved through the use of special technologies that mimic reality and enhance the illusion of authenticity; the manner of "everyday story" in which information about significant political events, social conflicts or tragic events are presented in a businesslike and calm tone, which contributes to the indifference of perception by its audience; the primacy effect (the communicator's attempts to provide information quickly can also be used as a manipulative technique that does not allow the mass audience to understand the received information, because it is immediately replaced by new, unrelated to the previous one); statement of a certain fact (the position desirable for the imposition is presented as a fact that has already taken place); distracting attention to something insignificant (aimed at distracting the audience from important events to less significant ones and reducing psychological resistance from society); using stories of alleged eyewitnesses (at the same time, people are specially selected and the event is edited with the necessary meaning); the principle of applying contrasts (used when it is necessary to provide negative information about any events, but the tactic of direct accusations cannot be applied, because then the imposition of the idea will become too obvious); psychological shock (proof of news about emergencies that cause psychological shock in society, destroy all levels of psychological protection and allow

you to introduce inspired schemes into the mind); creation of associations (the object of information messages in the eyes of the public is tied to the negative stereotypes of the mass consciousness); information blockade of "unfavorable" information, its conservation or presentation in a favorable context.

Conclusions of the research. Today, manipulation is widely used in communicative discourse. Knowledge of the strategy, tactics and rules of manipulation, analysis of the mechanism of this phenomenon in conjunction with a proper understanding of the state and demands of society can help any manipulator in their struggle for power and the promotion of their own interests. The key to successful manipulation in communicative discourse is the realization of the paramount importance of the ultimate purpose. Depending on it, the strategy, tactics and methods of manipulation will be chosen. Careful selection of linguistic tools, persuasiveness and suggestiveness of the provided information will help to keep manipulative processes out of the zone of awareness and will guarantee their effectiveness.

As a mechanism that protects society from the destructive influence of manipulative technologies, we can propose a method of forming set of "filters" in the mass consciousness, which allow recognizing manipulation and thus preventing the formation of social illusions undesirable for society. This method is based on educational activities: bringing to the public information about strategies, tactics, methods, forms, and possible consequences of both overt and covert influences on the mass consciousness, a competent explanation of internal mechanisms of destructive technologies for the state, society and personality, description forms of protection against such actions at the individual level.

LITERATURE

1. Алексеева О. Р. Манипуляція свідомістю як негативний чинник соціалізації студентської молоді сходу України в умовах гібридної війни. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2017. № 1(1). С. 6-17.
2. Бушанський В. Манипуляція свідомістю: від фрустрації до нової ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2011. Вип. 5. С. 74-87.
3. Быкова О. Н. Языковое манипулирование. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения: Вестник Российской риторической ассоциации / Краснояр. гос. ун-т; под ред. А. П. Сковородникова.* Вып. 1 (8). Красноярск, 1999. С. 99–103.
4. Диманте И. В. Инструментарий профессионального коммуникатора (приемы речевого воздействия). *Коммуникативные исследования.* 2015. № 4 (6). С. 52-64.
5. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: ЧеРо: Юрайт, 2000. 342, [1] с.
6. Желтухина М. Р. Комическое в политическом дискурсе конца XX века. Русские и немецкие политики. Монография. Москва: Ин-т языкознания РАН; Волгоград: Изд-во В. Ф. МУПК, 2000. 264 с.
7. Ильичева Ю. А. Речевое манипулирование в политическом тексте. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика.* 2013. № 4. С. 172-184.
8. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва: ЭКСМО, 2005. 832 с.
9. Кара-Мурза С. Г., Смирнов С. В. Манипуляция сознанием-2. Москва: Алгоритм, 2015. 526, [1] с.
10. Козлова О. Н. Манипуляция сознанием и субъектность в XXI веке.

Вестник РГГУ. Серия "Философия. Социология. Искусствоведение". 2010. № 3. С. 113–130.

11. Копнина Г. А. Речевое манипулирование: учеб. пособие. 4-е изд., испр. Москва: ФЛИНТА, 2012. 170 с.

12. Кононович Д. О. Маніпуляція свідомістю як об'єкт соціально-педагогічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2019. Вип. 1. С. 80-83.

13. Лісовський П. М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз). Київ: Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2006. 200 с.

14. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва: ИТДГК "Гнозис", 2003. 280 с.

15. Михалёва О. Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. Москва: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. 256 с.

16. Нечаєва-Юрійчук Н. В. Маніпуляція свідомістю людини в умовах зародження нової світ-системи: досвід Великої війни для XXI століття. *Історична панорама. Спеціальність: Історія.* 2018. Вип. 26-27. С. 169-179.

17. Первушина В. Н., Князева И. В. Манипуляция общественным сознанием: сущность, исторические формы, трансформация: монография / Военный авиационный инженерный ун-т (г. Воронеж). Воронеж : Изд-во ВАИУ (г. Воронеж), 2011. 267, [1] с.

18. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

19. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.

20. Прокопенко И. С. Штурм сознания: правда о манипулировании сознанием человека. Москва: Э, 2017. 382 с.

21. Скрипкарь М. В. Манипулятивные технологии кинематографа. Вестник Бурятского государственного университета. Педагогика. Филология. Философия. 2009. № 6. С. 288-291.

22. Черкасова В. П. Медиа-манипулирование общественным сознанием. Телевидение и Интернет. Москва: Весь Мир, 2019. 149, [2] с.

23. Шейгал Е. И. Театральность политического дискурса. *Единицы языка в их функционировании: Межвуз. сб. науч. тр. Саратов: СГАП,* 2000. С. 92-96.

24. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Пер. с англ. предисл. Я. Засурского. Москва: Мысль, 1980. 326 с.

25. Boyd-Barrett O. RussiaGate and propaganda: disinformation in the age of social media. London; New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2020. 137 p.

26. Colon D. Propagande : la manipulation de masse dans le monde contemporain. Paris : Belin, 2019. 430 p.

27. Curran A. S. Diderot and the art of thinking freely. New York: Other Press, 2019. 520 p.

28. Danesi M. The art of the lie: how the manipulation of language affects our mind. Guilford, Connecticut: Prometheus Books, 2020. xiii, 240 p.

29. Heidler D. S., Heidler J. T. The rise of Andrew Jackson: myth, manipulation, and the making of modern politics. New York: Basic Books, 2018. ix, 433 p.

30. Higdon N., Huff M. United States of distraction: media manipulation in post-truth America (and what we can do about it) / foreword by Ralph Nader. San Francisco : Open Media Series/City Lights Books, 2019. 245 p.

31. Hwang T. Maneuver and manipulation: on the military strategy of

online information warfare. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2019. xiv, 77 p.

32. Mandel R. Global data shock: strategic ambiguity, deception, and surprise in an age of information overload. Stanford, California: Stanford University Press, 2019. xi, 254 p.

33. Mass media in the post-Soviet world: market forces, state actors, and political manipulation in the informational environment after communism / Peter Rollberg, Marlene Laruelle (eds.). Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2018. 446 p.

34. Mazarr M., Casey A., Demus A., Harold S. W., Matthews L. J., Beauchamp-Mustafaga N., Sladden J. Hostile social manipulation: present realities and emerging trends. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2019. xx, 282 p.

35. Van Dijk T. A. Discourse and manipulation. *Discourse & Society*. 2006. Vol. 17, Issue 2. P. 359-383. DOI: 10.1177/0957926506060250.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Aleksieieva, O. R. (2017). Manipuliatsiia svidomistiu yak nehatyvnyi chynnyk sotsializatsii studentskoi molodi skhodu Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky* [Manipulation of consciousness as a negative factor in the socialization of student youth in eastern Ukraine in a hybrid war. Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences], 1(1), 6-17 [in Ukrainian].

2. Bushanskyi, V. (2011). Manipuliatsiia svidomistiu: vid frustratsii do novo identychnosti. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhenim. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Manipulation of consciousness: from frustration to a new identity. Scientific notes of the I.F. Kuras Institute

of Political and Ethnonational Studies NAS of Ukraine], 5, 74-87 [in Ukrainian].

3. Bykova, O. N. (1999). Yazykovoe manipulirovanie. *Teoreticheskie i prikladnye aspekty rechevogo obshcheniya: Vestnik Rossijskoj ritoricheskoy asociacii / Krasnoyar. gos. un-t; podred. A. P. Skovorodnikova* [Language manipulation. Theoretical and applied aspects of speech communication: Bulletin of the Russian Rhetorical Association / Krasnoyar. state un-t; ed. A.P. Skovorodnikov], 1(8), 99-103 [in Russian].

4. Dimante, I. V. (2015). Instrumentarij professional'nogo kommunikatora (priemy rechevogo vozdejstviya). *Kommunikativnye issledovaniya* [Toolkit of a professional communicator (methods of speech influence). Communication research], 4(6), 52-64 [in Russian].

5. Docenko, E. L. (2000). *Psihologiya manipuljacii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita* [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection.]. Moskva: CheRo: Yurajt [in Russian].

6. Zheltuhina, M. R. (2000). *Komicheskoe v politicheskom diskurse konca XX veka. Russkie i nemeckie politiki*. Monografiya [The comic in the political discourse of the late 20th century. Russian and German politicians. Monograph]. Moskva: In-t yazykoznanija RAN; Volgograd: Izd-vo V. F. MUPK [in Russian].

7. Il'icheva, Yu. A. (2013). Rechevoe manipulirovanie v politicheskom kontekste. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 9. Filologiya. Vostokovedenie. Zhurnalistika* [Speech manipulation in a political text. Bulletin of St. Petersburg University. Series 9. Philology. Oriental studies. Journalism], 4, 172-184 [in Russian].

8. Kara-Murza, S. G. (2005). *Manipuljaciya soznaniem* [Manipulation of consciousness]. Moskva: EKSMO [in Russian].

9. Kara-Murza, S. G. & Smirnov, S. V. (2015). *Manipulyaciya soznaniem 2* [Manipulation of consciousness 2]. Moskva: Algoritm [in Russian].
10. Kozlova, O. N. (2010). Manipulyaciya soznaniem i sub'ektnost' v XXI veke. *Vestnik RGGU. Seriya "Filosofiya. Sociologiya. Iskusstvovedenie"* [Manipulation of consciousness and subjectivity in the XXI century. RGGU Bulletin. Series "Philosophy. Sociology. Art history"],3, 113-130 [in Russian].
11. Koprina, G. A. (2012). *Rechevoe manipulirovanie: ucheb. posobie. 4-e izd., ispr.* [Speech manipulation: a tutorial. 4th ed., rev.]. Moskva: FLINTA [in Russian].
12. Kononovych, D. O. (2019). Manipuliatsiia svidomistiu yak ob'ekt sotsialno-pedahohichnoho doslidzhennia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialnarobota* [Manipulation of consciousness as an object of social and pedagogical research. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work],1, 80-83[inUkrainian].
13. Lisovskyi, P. M. (2006). *Manipuliatsiia svidomistiu: sutnist, struktura, mekhanizm u suchasnomu transformatsiinomu suspilstvi (sotsialno-filosofskyianaliz)* [Manipulation of consciousness: essence, structure, mechanism in modern transformational society (social and philosophicalanalysis)]. Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho un-tuim. M. P. Drahomanova [inUkrainian].
14. Makarov, M. L. (2003). *Osnovy teorii diskursa* [Foundations of discourse theory]. Moskva: ITDGK "Gnozis" [in Russian].
15. Mihalyova, O. L. (2009). Politicheskij diskurs: Specifika manipulyativnogo vozdejstviya [Political discourse: Specificity of manipulative influence]. Moskva: Knizhnyjdom"LIBROKOM" [in Russian].
16. Nechaieva-Iuriichuk, N. V. (2018). Manipuliatsiia svidomistiu liudyny v umovakh zarodzhennia novoi svit-systemy: dosvid Velykoi viiny dlia XXI stolittia. *Istorychna panorama. Spetsialnist: Istoriia* [Manipulation of human consciousness in the conditions of the emergence of a new world system: the experience of the Great war for the XXI century. Historical panorama. Specialty: History],26-27, 169-179 [in Ukrainian].
17. Pervushina, V. N. & Knyazeva, I. V. (2011). *Manipulyaciya obshchestvennym soznaniem: sushchnost', istoricheskie formy, transformaciya: monografiya / Voennyj aviacionnyj inzhenernyj un-t (g. Voronezh)* [Manipulation of public consciousness: essence, historical forms, transformation: monograph / Military aviation engineering university (Voronezh)]. Voronezh: Izd-vo VAIU (g. Voronezh) [in Russian].
18. *Politychna entsyklopediia* (2011) / Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) tain. [Political encyclopedia / Editor: Yu. Levenets (chairman), Yu. Shapoval (deputy chairman) and others]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [inUkrainian].
19. Trebin, M. P. (Ed.) (2015). *Politolohichni entsyklopedychni slovnyk / uklad.: [L. M. Herasina, V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk ta in.]* [Political science encyclopedic dictionary / compiled by: L. M. Herasina, V. L. Pohribna, I. O. Polishchuk and others]. Kharkiv: Pravo [inUkrainian].
20. Prokopenko, I. S. (2017). *Shturm soznaniya: pravda o manipulirovanii soznaniem cheloveka* [Storm ing consciousness: the truth about manipulating human consciousness]. Moskva: [in Russian].
21. Skripkar', M. V. (2009). Manipulyativnye tekhnologii kinematografa. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Pedagogika. Filologiya. Filosofiya*

[Manipulative technologies of cinema. Bulletin of the Buryat State University. Pedagogy. Philology. Philosophy], 6, 288-291 [in Russian].

22. Cherkasova, V. P. (2019). *Media-manipulirovanie obshchestvennyms oznaniem. Televidenie i Internet* [Media manipulation of public consciousness. Television and Internet]. Moskva : Ves'Mir [in Russian].

23. Shejgal, E. I. (2000). *Teatral'nost'politicheskogo diskursa. Edinicy yazyka v ih funkcionirovanii: Mezhvuz. sb. nauch. tr.* [Theatricality of political discourse. Units of language in their functioning: Interuniversity collection of scientific papers]. Saratov: SGAP. 92-96 [in Russian].

24. Shiller, H. (1980). *Manipulyatory soznaniem / Per. s angl. predisl. Ya. Zasurskogo* [Manipulators of consciousness / Translation from English. Foreword by Y. Zasursky]. Moskva: Mysl' [in Russian].

25. Boyd-Barrett, O. (2020). *Russia Gate and propaganda: disinformation in the age of social media*. London; New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

26. Colon, D. (2019). *Propagande: la manipulation de masse dans le monde contemporain*. Paris : Belin [in French].

27. Curran, A. S. (2019). *Diderot and the art of thinking freely*. New York: Other Press.

28. Danesi, M. (2020). *The art of the lie: how the manipulation of language affects our mind*. Guilford, Connecticut: Prometheus Books.

29. Heidler, D. S. & Heidler, J. T. (2018). *The rise of Andrew Jackson: myth, manipulation, and the making of modern politics*. New York: Basic Books.

30. Higdon, N. & Huff, M. (2019). *United States of distraction: media manipulation in post-truth America (and what we can do about it)* / foreword by Ralph Nader. San Francisco: Open Media Series/City Lights Books.

31. Hwang, T. (2019). *Maneuver and manipulation: on the military strategy of online information warfare*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

32. Mandel, R. (2019). *Global data shock: strategic ambiguity, deception, and surprise in an age of information overload*. Stanford, California: Stanford University Press.

33. Rollberg, P. & Laruelle, M. (Eds.) (2018). *Mass media in the post-Soviet world: market forces, state actors, and political manipulation in the informational environment after communism*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.

34. Mazarr, M., Casey, A., Demus, A., Harold, S. W., Matthews, L. J., Beauchamp-Mustafaga, N. & Sladden, J. (2019). *Hostile social manipulation: present realities and emerging trends*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.

35. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & Society*, 17(2), 359-383. DOI: 10.1177/0957926506060250.

Receive: October 17, 2020
Accepted: September 10, 2021

ІСТОРИЯ ФІЛОСОФІЇ HISTORY OF PHILOSOPHY

UDC 165 : 130.2

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.126-135

ІГРОВА ПРОБЛЕМАТИКА В ФІЛОСОФІЇ ПЛОТІНА

Я. М. Білик*

Лудологічні ідеї Геракліта, Платона й Арістотеля розвивались в філософії неоплатонізму. Не буде також особливо великою помилкою вважати, що неоплатонізм сприйняв і розвинув практично всі найважливіші аспекти платонівської лудології. Поняття гри є у Плотіна одним з провідних та вирішальних. Життя людини порівнюється ним насамперед із сценічною драматичною грою: тобто воно (життя) є лише виконання того, що вже було раніше закладено в сценарій світової драми. Ігровий феномен також є у якості загальножиттєвої закономірності: тому людина в філософії Плотіна постійно порівнюється з актором театру. Тим актором, який не має можливості відмовитись від цієї своєї найважливішої життєвої ролі, але все ж залишається співтворцем її, не має ніякої можливості змінити сценарій, але може зіграти свою роль по-різному: і краще, і гірше. Адже і в звичайному театрі різні актори один і той же сюжет можуть розіграти по-різному; і будь-який актор взагалі може зіграти отриману роль (сценарій) добре чи погано. Інакше кажучи, найголовніший прояв цієї гри для людини завжди буде у наявності та якості певного "життєвого сценарію" (суспільного і персонального), його загальній імперативності для життя кожного. Отже, у Плотіна все життя людини, з одного боку, зумовлене існуванням такого сценарію, космічного за походженням, але, з іншого боку, – таке життя показане неможливим без особистої свободи, адже "життєвий сценарій" та роль передбачають необхідність такої свободи. Без неї вони, на думку Плотіна, не можуть відбутись. Плотін, як і Арістотель, сприймав гру як один із способів визначення буття сакрального. Але на відміну від нього, Плотін насамперед підкреслює епістемологічні властивості гри. Наступної історичної доби саме такі властивості гри (онтологічні та епістемологічні) були запозичені багатьма середньовічними теологами.

Ключові слова: гра, лудологія, Плотін, Платон, антична філософія, людина, життєвий сценарій.

---

* Доктор філософських наук, професор
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)
bilyk2008@ukr.net
ORCID 0000-0002-9611-3733

GAME PROBLEMATICS IN PLOTINUS' PHILOSOPHY

Y. M. Bilyk

Heraclitus', Plato's and Aristotle's ludological ideas developed in the philosophy of Neoplatonism. It isn't a big mistake to consider that Neoplatonism perceived and developed practically all most important aspects of Plato's ludology. In Plotinus' works, the notion of game is one of leading and definitive ones. First of all, he compares a human life with theatre acting: it means that life is only performance of that had been designed in a script of a world's drama. A game phenomenon is also a general life law: therefore a human is constantly compared to a theatre actor in Plotinus' philosophy. This actor doesn't have a chance to reject his most important life role but remains its co-creator, doesn't have a chance to change a script but can play his role in different ways: better and worse. Different actors in an usual theatre can play the same plot in different ways; generally, any actor can play his role (script) in a good or bad way. In other words, the most important display of this acting for humans is always a certain "life script" (social and personal) and its common imperativeness for everyone's life. Thus, in Plotinus' doctrine, on the one hand, all human life is conditioned by such script, which is cosmic by its origin, but, on the other hand, this life is shown as impossible without personal freedom because "a life script" and a role include necessity of such freedom. In Plotinus' opinion, they can't exist without it. Plotinus, like Aristotle, considered game as one of ways to define the being of the sacred. But, on the contrary, first of all, Plotinus underlines epistemological features of game. Many medieval theologians borrowed these features of game (ontological and epistemological ones) in the ext historic age.

Key words: game, ludology, Plotinus, Plato, ancient philosophy, human, life script.

Постановка проблеми. З усіх античних авторів Плотін саме тим привертає увагу, що тільки йому вдалося найбільш повною мірою (набагато повніше за Арістотеля і гностиків) реалізувати величезний евристичний потенціал платонівської лудології, розвинути та реалізувати у формі світоглядних концепцій переважну більшість ідей з її ресурсного потенціалу. До того ж, ті ідеї, що були подані Платоном лише у тезовій формі, а також такі, що були в платонівських діалогах лише позначені, у Плотіна розгортаються у концепції, детально коментуються та ілюструються прикладами. Всі вони набувають в його філософській системі стрункості та логічного завершення. Розвиваючи відповідні лудологічні ідеї Платона, Плотін інтерпретував їх через образно-понятійні схеми Логосу, Софії та Адрастії. Аналіз ігрових елементів у повсякденному житті людини, крім названих понять, був доповнений в його філософській системі за допомогою поняття "життєвого

сценарію", а уявлення про буття всесвіту – за допомогою поняття "всесвітньої трагедії".

Ступінь наукової розробленості. Філософська лудологія Плотіна, як і вся філософська школа неоплатонізму, завжди була недостатньо дослідженою в історії філософії. Серед авторитетних фахівців варто насамперед згадати О. Лосєва та його аналіз неоплатонізму в контексті античної філософії. Цією публікацією ми продовжуємо традицію нашого історико-філософського дослідження лудологічної проблематики [1].

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Проблема інтерпретації ігрового феномену в історії філософії залишається невирішеною для сучасної філософії. Першочергово це стосується античної філософії. Саме філософська система Плотіна все ще залишається свого роду "білою плямою" і тому потребує сучасного осмислення.

Метою дослідження є виявлення та аналіз місця і ролі лудологічних понять у філософії Плотіна.

Виклад основного матеріалу.

Неоплатонізм мав велике значення як для розвитку усїєї філософії, так і для окремих її аспектів. І лудологічні ідеї, зокрема, які були започатковані свого часу Гераклітом, Платоном і Арістотелем, були розвинуті саме в неоплатонізмі значно більшою мірою, ніж в гностицизмі. Не буде особливим перебільшенням вважати, що саме неоплатонізм сприйняв і розвинув практично всі найважливіші аспекти платонівської лудології.

Варто також зауважити, що практично вся наступна європейська філософська традиція сприйняла лудологічну концепцію Платона переважно в неоплатонічній редакції Плотіна.

Хоч практично усі лудологічні ідеї Плотіна тією, чи іншою мірою ґрунтувалися на концепції, яка була сформульована в діалогах Платона, але Плотін досить часто посилався також і на Геракліта, особливо у своїх роздумах стосовно категорій Єдиного, гармонії та долі, які в його філософії були безпосередньо пов'язані з грою. Так, наприклад, досить багато текстів плотінівських "Енеад" [див.: 3, Y, 1, 9, 3–5; II, 1, 2, 11; I, 6, 3, 28–29] містять прямі посилання та алюзії на відповідні тексти, в яких збереглися важливі фрагменти міркувань Геракліта [див.: 4, A 1; B 6; B 54].

У повній відповідності до існуючих на той час філософських традицій, Плотін схильний був вважати сукупність своїх робіт переважною мірою лише свого роду коментарем до платонівських діалогів, постійно при цьому посилаючись на твори Платона. Втім, досить цікаві дані щодо цього наводить О. Ф. Лосєв: за статистикою посилань Плотіна на роботи Платона, переважна частина їх стосується лише діалогу "Тімей" [2: 251–252].

Разом з тим, варто підкреслити, що власні лудологічні конструкції Плотіна так само, як і його філософські розбудови загалом, звісно ніяк не були лише простими похідними від платонівських і, відповідно, не можуть вважатись такими. У своїх роботах Плотін роз'яснював свою власну методичку сприйняття попередніх філософських систем наступним чином: "Краще за все вивчити найбільш цінне з вчень стародавніх та подивитись, чи відповідають вони нашим власним вченням" [3, III, 7, 7, 10–15].

Дійсно, твори Плотіна містять значну кількість посилань і ще більше алюзій стосовно багатьох філософських та міфологічних джерел. Проте варто підкреслити, що саме таким був характер тогочасного (доби Пізньої античності) філософування. Таким був і весь стиль цього філософа. Маніфестуючи такого роду історико-культурний світоглядний тип, своїми роботами саме Плотін фактично створив нову оригінальну філософську систему, яка пізніше, вже в дев'ятнадцятому столітті була визначена як "неоплатонізм".

З відомих авторів античної доби Плотін найбільше привертає дослідників увагу тим, що йому вдалося повною мірою (набагато повніше за Арістотеля і гностиків) реалізувати величезний евристичний потенціал платонівської лудології, розвинути та реалізувати у формі світоглядних концепцій переважну більшість ідей з її ресурсного потенціалу. До того ж, ті ідеї, що здебільшого були сформульовані Платоном лише у тезовій формі, а також такі, що були ним тільки позначені, у Плотіна були посправжньому розгорнуті у концепції, детально прокоментовані та проілюстровані прикладами.

Загалом лудологічні ідеї в філософії Плотіна набувають набагато більшого значення, ніж в філософії Платона.

Саме з цієї причини поняття гри може вважатись у Плотіна одним з провідних та вирішальних. Так, наприклад, якщо для Платона місце ігрового феномену у суспільстві та державі скоріше є свого роду побажанням людям – "потрібно жити, граючись" – то для Плотіна питання про вплив лудологічного на суспільне життя є набагато складнішим. Людське життя здебільшого порівнюється у його творах насамперед із сценічною драматичною грою: тобто воно (життя) може вважатись лише виконання того, що вже було раніше закладено в сценарій світової драми "Розумом" за допомогою "Світової Душі" [3, III, 2, 15, 21–33].

Неважко побачити, що в цій частині своєї філософії Плотіну вдалось творчо розвинути платонівську тезу про гру як маніфестацію Прекрасного ("Душі"). Однак якщо платонівська ідея ігрового мала насамперед глобально-космічний характер, оскільки була ним гіпостазована серед найвищих ідей, і в житті людей могла мати досить різноманітний, але неоднозначний прояв, то у Плотіна життя кожної людини певним чином обумовлене такими проявами космічної гри. Адже, на його думку, насамперед, всі люди були богами створені як іграшки – "...прекрасні своїм виглядом живі іграшки" [3, III, 2, 15, 30–33].

Людина в філософії Плотіна постійно порівнюється з актором театру, оскільки ігровий феномен, на його думку, також існує як загальножиттєва закономірність. Інакше кажучи, кожний є актором, що не має можливості відмовитись від своєї найважливішої життєвої ролі, та все ж одночасно залишається співтворцем її, не має ніякої можливості змінити сценарій, однак може зіграти свою роль по-різному: краще, або ж гірше. Адже і в звичайному театрі різні актори один і той же сюжет можуть розіграти по-різному; також і будь-

який актор може зіграти отриману роль добре чи погано.

Найголовніший прояв цієї гри для людини існує у вигляді певного "життєвого сценарію" (суспільного та персонального), та його загальній імперативності для життя кожного.

Отже у Плотіна все життя людини, з одного боку, обумовлене існуванням такого сценарію, космічного за походженням, однак, з іншого боку, – таке життя показане неможливим без певної особистої свободи (адже "життєвий сценарій" та роль передбачають необхідність такої свободи. Без неї вони, на думку Плотіна, не змогли б відбутись).

Життєвий шлях людей у Плотіна завжди зображається як "художня дійсність". Ця "життєва художність" уподібнюється також мистецтву танця, а тому й визначається ним за допомогою поняття "techne". Фактично в філософії Плотіна людина вже не може розглядатись аналогічно до платонівських "маріонеток". Варто підкреслити, що О. Ф. Лосєв, який був одним з найавторитетніших дослідників філософії неоплатонізму у другій половині двадцятого століття, саме цей аспект філософії Плотіна, де у нього мова йде про співвідношення понять свободи і необхідності, визначив як "естетику предуставленої гармонії" [2: 699]. Таке визначення щодо естетики неоплатонізму, на наш погляд, є цілком справедливим також і загалом для лудології Плотіна.

Плотіна можна вважати першим в античній філософії, хто дав інтерпретацію лудологічних уявлень через понятійну бінарну опозицію "необхідність – свобода". В подальшій філософській традиції висновок Плотіна щодо неможливості існування ігрового феномену без особистої свободи особистості був сприйнятий за аксіому, а поняття гри і поняття свободи часто навіть розглядалися в якості взаємодоповнюючих понять або

взагалі як синоніми (І. Кант, Ф. Шіллер, Й. Хьойнґа).

Разом з тим, варто все-таки зауважити, що проблема інтерпретації ігрового феномену через співвідношення понять "необхідність" – "свобода", особливо у співставленні з поняттям можливості, залишається відкритим і для сучасної філософії гри. Хоча відомі міркування з цього приводу І. Канта, Й.-В. Гьоте, Ф. Шіллера, Х.-Г. Гадамера і Й. Хьойнґа, однак проблема і до теперішнього часу залишається відкритою. Саме тому відповідні дослідження філософії Плотіна не втратили своєї цінності для сучасної філософії.

Конкретизуючи і продовжуючи притаманні платонівській традиції епістемологічні міркування, Плотін детально розглядав процеси пізнання. Пізнання він відносив до найвищих духовних процесів, притаманних людині, до атрибутів її сутності.

Цікаво, що розглядаючи найвищі щабелі пізнання, Плотін ніби навіть із деяким здивуванням зазначав, що лудологічна термінологія, яка властива їм, начебто походить від дитячих ігор, або споріднена з ними. Та найнижчі, за своєю сутністю ілюзорні, форми пізнання, також користуються лудологічною термінологією, яка, як і в попередньому випадку, також є подібною до дитячих ігор.

Однак в цих найнижчих формах пізнання, як правило, подібною термінологією часто описуються ситуації, які за думкою Плотіна, взагалі не можуть бути ототожені з будь-якими проявами істинної гри. І "дитячість" у цьому випадку ототожнюється ним з наївним і капризним поглядом людини на життя та його трагічний устрій, що є досить типовим в багатьох життєвих ситуаціях [3, III, 2, 15, 33–54]. Саме тому люди, на його переконання, досить часто "... приймають свої іграшки за щось важливе, оскільки їм невідоме те, що дійсно є важливим, та

тому, що вони й самі є [такими] іграшками..." [3, III, 2, 15, 50–56].

Показово, що пізніше, вже у двадцятому столітті, аналогічне зауваження робив Йохан Хьойнґа в своїй відомій роботі "Homo ludens", застосовуючи для позначення аналогічної ситуації поняття "пуерілізм" (від латинського: "puer" – "дитя", "хлопчик"), яке у нього використовувалося насамперед для позначення ситуації псевдогри [5, XII, 15]. Втім у Хьойнґа ми знаходимо також і наступний висновок щодо оцінки ситуації справжньої гри: "Задля справжньої гри людина повинна, поки грає, знову бути дитиною" [5, XII, 7].

Інакше кажучи, вперше в філософії заходить мова про так звану зовнішню гру (за сучасною термінологією – квазігру). Тобто в філософії Плотіна йдеться про таку епістемологічну ситуацію, коли інтерпретативний ресурс лудології використовується не за призначенням – для опису ситуацій, які перебувають поза смисловим полем ігрового, а їх сприйняття індивідом є трагічним. Та все ж "зовнішня гра" також має право на існування. Однак тільки в якості особливої (трагічної) світоглядної позиції особистості.

Дійсно, за спостереженнями Плотіна, не все те, що людина може сприйняти в якості проявів ігрового феномену, є дійсно грою. Подібне відбувається насамперед тому, що справжня гра, на його переконання, гіпостазується у більш високих рівнях космосу в порівнянні з тими, куди досягають буденні форми пізнання людини.

Слід відмітити наступну тезу: на переконання Плотіна, тільки за ілюзорними буденними формами пізнання, які є завжди досить примітивними за своєю сутністю, начебто існують несправедливості, нещастя, страждання, смерті: "Дійсно, такі справи людські, коли вважають життям тільки те, що перебуває в цій нижній і зовнішній сфері..." [3, III, 2,

15, 33–54]. З такими висновками Плотіна тут важко не погодитись: людині в усі часи було властиво дуже розширено за певних обставин використовувати лудологічні поняття, поширюючи їх на всі без винятку сфери існування.

Дійсна справжня гра, за уявленнями античного мислителя, бере свій початок, та в основному перебуває посеред найвищих, тобто "внутрішніх" сфер буття Всесвіту. На таких рівнях весь Космос сприймається як чудовий витвір митця, де все з необхідністю перебуває на своєму власному місці [3, III, 2, 11, 9–13].

Всесвіт в філософії Плотіна показаний подібним до найдосконалішого музичного твору [3, III, 2, 2, 30], а його буття взагалі може сприйматись як справжній танок – за притаманну йому високу художність [3, III, 2, 16, 23–27]. Зауважимо, що такого роду порівняннями неоплатонізм продовжував одну з найвпливовіших античних філософських традицій, представниками якої були також Платон і Арістотель, за якою ототожнювались природа та мистецтво. Але Плотін, ототожнюючи природу з мистецтвом, додавав до них життя.

Поняття художності у Плотіна завжди було генетично пов'язаним з лудологічними уявленнями: "... діяльність, що відповідає життю – художня, як рух танцюючого; оскільки танцюючий і сам є подібним до життя, яке є художнім у вказаному сенсі, а зумовлює його рух – мистецтво; адже діє воно саме таким чином, тому що і саме по собі життя в певному сенсі є таким!" [3, III, 2, 16, 17–28].

Будь-якому високому мистецтву, як вважали неоплатоніки, властиво у своїй сутності підійматись до найвищих сфер буття, до Єдиного, оскільки Душа і Розум також є творчими началами [3, VI, 2, 11, 30–32].

Потрібно також зазначити, що та "життєва гра" (поняття, що перекладається як "життєва гра" у Плотіна позначено як "paidia"; етимологічно означає – "те, що є подібним до ігор", або "те, що пов'язане з дітьми, або з дитячими іграми"), яка сприймається людиною на буденному рівні свідомості, є лише, на думку Плотіна, еманациєю та суттєвим пониженням "справжньої гри" ("первісної гри"). Адже дійсним проявом такої справжньої гри, на його думку, може бути тільки так звана "всесвітня трагедія".

В чому ж тоді основа та сенс такої "справжньої" високої гри? "Дійсна" гра, тобто гра високого роду, гіпостазується та визначається Плотіном аналогічно гераклітівським уявленням. Саме тому такого роду гра, або "першогра", іменується в його творах "Логосом" і генетично є пов'язаною з найвищими сферами Всесвіту. Адже поняття "Логос" у Плотіна – смислове лібрето, сценарій та режисура глобальної "всесвітньої трагедії", саме "Логос" зумовлює її гармонійність та наративність [3, III, 2, 16, 28–39].

Логос уявляється в філософській системі давньогрецького мислителя загальножиттєвим формотворчим принципом. "Логос" походить від "Єдиного" та є еманациєю одночасно "Розуму", "Душі" та "Єдиного". Тобто найвищий прояв загальної вселенської гри – "Логос" – розглядається в філософській системі Плотіна як осмислення космічного життя, смислотворяча діяльність всіх трьох вказаних основних онтологічних іпостасей.

Оскільки всесвіт за своїми загальними характеристиками постає мистецтвом, то, на думку Плотіна, певні прояви ігрового присутні також і в тих сакральних сферах, які навіть є вищими за Логос. Так, наприклад, в текстах "Енеад" ми знаходимо висловлювання, що Душа "... танцює зовні навколо Розуму, розглядаючи його; і,

споглядаючи його, вона саме через нього досягає Бога-Творця" [3, I, 8, 2, 23–25].

За таких міркувань функції Логосу вже можуть вважатись тільки допоміжними або ж вторинними; Логос в такій ситуації порівнюється Плотіном зі слугою [3, I, 4, 2, 42]. Тобто Плотін так само, як і Арістотель, сприймав гру як один із способів визначення буття сакрального. Однак на відміну від Арістотеля, Плотін насамперед підкреслював епістемологічні властивості гри. Наступної історичної доби саме такі властивості гри (онтологічні та епістемологічні), були використані середньовічними теологами.

Разом з тим, змістовні та смислові поля багатьох важливих філософських понять у Плотіна є такими, що взаємно перетинаються і переплітаються. Можливо з цієї причини для позначення більшості з досліджуваних об'єктів у своїй філософії Плотін повинен був використовувати навіть декілька понять. Все це може вважатись результатом свідомого застосування Плотіном особливої методики побудови і викладу своєї філософії.

Такий спосіб побудови філософської системи О. Лосєв визначав як "понятійно-дифузійний" [2: 202–207]. Хоча О. Лосєв у своєму фундаментальному дослідженні мав на увазі насамперед естетичні уявлення Плотіна, ця досить вдала характеристику схеми побудови знань варто поширити на всю плотіновську філософію, зокрема також і на його лудологію.

Уявлення щодо екзистенційних аспектів ігрового феномену не обмежуються у Плотіна Логосом та його еманациями. Ігрові характеристики необхідно присутні також в досить-таки специфічних понятійно-образних структурах неоплатонічної філософії: Софії та Адрастеї.

Поняття "Софія" у філософсько-теологічній системі Плотіна

проінтерпретовано дещо інакше, ніж поняття софійності у філософії Платона і пояснюється зовсім протилежним чином, ніж у гностиків. Онтологічно Софія безпосередньо пов'язана з Розумом і фактично постає схемою його іншобуттєвих перевтілень. Однак у формі "нездоланної мудрості" вона має свої прояви на всіх рівнях космосу; її вищі форми постають смисловим завданням для нижчих. А в якості "розумної сутності" космосу Софія також передбачає навіть власну самосвідомість.

Оскільки Космос порівнюється у Плотіна з мистецьким шедевром [3, III, 2, 11, 9–13], Софію можна прирівняти до його внутрішнього змісту. Екзистенційно вона зображується у формі вічного архетипу нашого світу. За такими своїми понятійними характеристиками, Софія постає грою, але є якісно відмінною від Логосу, адже саме вона неодмінно поєднана з відчуттям справжнього блаженства та захвату [3, I, 4, 9, 16–23; там же: I, 4, 15, 1–6], що, на думку Плотіна, є взагалі недоречним для Логосу.

Адрастея, чий міфологізований образ, є досить типовим для неоплатонізму в цілому, в плотінівській філософсько-теологічній розбудові також займає одне з провідних місць. Адрастеї в філософській системі Плотіна притаманні декілька важливих іпостасей. Онтологічно вона постає маніфестацією загальної схеми розбудови Космосу: "Розбудова (космосу) онтологічно є Адрастеєю" [3, III, 2, 13, 16–17].

Адрастея також показана Плотіном в іпостасі так званої "Невідвортної кари". Така іпостась задіяна (як і Софія, а також Ананке) в тій найближчій до людського буття сфері космосу, де відбувається кругообіг людського життя. Вона діє переважно через закон перевтілення душ людей і тварин, закономірно пов'язуючи минуле з майбутнім через сучасний стан.

Поняття перевтілення людських душ Плотін скоріше за все успадкував від піфагорійської традиції за посередництвом філософії Платона, який, як відомо, певний час свого життя перебував під впливом піфагорійської традиції.

За допомогою поняття перевтілення людських душ Плотін також намагався пояснити соціальні реалії сучасного йому суспільства: "Людина, яка була свого часу царем, буде перетворена на раба, оскільки цар зловживав своєю владою ... Людина не стає рабом внаслідок випадкового збігу обставин; всяке плотське страждання має свій чинник. Колись людина вчинила злочин, за який зараз розплачується" [3, III, 4, 2, 16–17; там же: III, 2, 13–15].

Однак поняття Адрастеї в філософській системі Плотіна – це також маніфестація закону загальної високої мудрості (тобто софійності – у цьому випадку значення Софії та Адрастеї взаємно перетинаються, але не співпадають! Це є ще один приклад використання понятійно-дифузійного методу у Плотіна) та справедливості – "... мудрий закон і є Адрастія, тобто Справедливість"; вона саме тому й постає в якості "прекрасної та трагічної, невідоротної та несподіваної" [3, III, 4, 2, 16–17].

Отже плотінівська Адрастея, яка традиційно неоплатоніками показується танцюючою, обов'язково постає тотожністю необхідності і свободи; адже вона не випадково є також персоніфікацією неоплатонічних уявлень щодо сутності долі. Безумовно, Адрастея – це також гра, але гра зовсім іншого гатунку, ніж Логос або Софія, хоча семантично ці поняття є взаємно переплетеними.

Перевтілення людських душ тільки частково, на думку Плотіна, постає залежним від власних вчинків людини за її життя. Інкорпорація як явище не меншою мірою зумовлена також впливом Адрастеї, Софії та Ананке. Весь такий сукупний їх вплив

додається до "життєвих сценаріїв", що транслюються з глибинних сфер космосу Логосами, і тим самим визначається загальна схема життя людини.

Якщо врахувати, що глибинні сфери космосу осмислені Плотіном як ігрові за своїми провідними характеристиками, і сфери впливу Софії та Адрастеї показані також як ігрові, то у нас є всі підстави визначати таким чином буття людини як ігрове у своїй основі.

Висновки. Людина в філософії Плотіна порівнюється з актором театру, оскільки ігровий феномен існує як загальножиттєва закономірність. Людина є актором, що не має можливості відмовитись від своєї життєвої ролі, але одночасно залишається співтворцем її, не має ніякої можливості змінити сценарій, однак може зіграти свою роль по-різному. Але не все те, що людина може сприйняти в якості проявів ігрового феномену, є дійсно грою. Подібне відбувається насамперед тому, що справжня гра, на переконання Плотіна, перебуває у більш високих рівнях космосу в порівнянні з тими, куди досягають буденні форми пізнання людини. Справжня гра, або "першого", іменується в його творах "Логосом" і генетично є пов'язаною з найвищими сферами Всесвіту. Адже поняття "Логос" у Плотіна – смислове лібрето, сценарій та режисура глобальної "всесвітньої трагедії". Але уявлення щодо екзистенційних аспектів ігрового феномену не обмежуються у Плотіна Логосом та його еманациями. Ігрові характеристики присутні також в досить-таки специфічних понятійно-образних структурах неоплатонічної філософії: Софії та Адрастеї. Плотін так само, як і Арістотель, сприймав гру як один із способів визначення буття сакрального.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Я. М. Лудологічні традиції античності: теорія і практика //

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 2 (86). С. 101–108.

2. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Поздний эллинизм. Москва: Искусство, 1980. 766 с.

3. Плотин. Космогония. Москва: REFL-book, Киев: Ваклер, 1995. 304 с.

4. Фрагменты ранних греческих философов. Москва: Наука, 1989. 411 с.

5. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня. Москва: Изд. группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. 464 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bilyk, Y. M. (2019). Ludologichni tradycii antychnosti: teoriya i praktyka [Ludological traditions of Ancient: theoretic and practice]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnoho universytetu imeni Ivana*

Franka. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2 (86), 101–108 (in Ukrainian).

2. Losev, A. F. (1980). Istoriya antichnoy estetiki: Pozdnyy ellinizm [A History of Ancient Aesthetics: Late Hellenism]. Moskva: Iskusstvo (in Russian).

3. Plotin. (1995). Kosmogoniya [Cosmogony]. Moscow: REFL-book, Kyiv: Vakler. 304 p. (in Russian; in Ukrainian).

4. Fragmenty rannih grecheskih filosofov [Fragments of early Greek philosophers]. (1989). Moskva: Nauka (in Russian).

5. Heyzinga, J. (1992). Homo ludens. V tieni zavtrashnieho dnia [Homo ludens. In the shadow of tomorrow]. Moskva: Izdatielskaia hrupp a Prohress, Prohress-Akademiia (in Russian).

Receive: June 15, 2021

Accepted: September 17, 2021

УДК 140. 8 (092)

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.135-143

РОЛЬ ПЕРШИХ РОБІТ АМЕРИКАНСЬКОГО ВЧЕНОГО ДЖОНА ДЬЮЇ НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ ЯК ФІЛОСОФА

М. В. Розпутна*

У статті досліджується постать вченого Джона Дьюї та його перші роботи. На сьогодні для української наукової спільноти недоступний аналіз перших статей вченого, які, на нашу думку, є одними з ключових у становленні американського освітянина, педагога та передусім великого вченого, філософа Джона Дьюї. Академічний переклад статей надав можливість провести глибокий аналіз його робіт як початківця з надбаннями в більш пізньому періоді творчості. Зазначена тема є цікавою й тим, що роботи вченого розглядаються з нового наукового ракурсу: в контексті його філософського досвіду. У матеріалі визначена чітка хронологія становлення вченого, логіки написання та викладення статей. Ключовими об'єктами дослідження є питання метафізичного матеріалізму, пантеїзму Спінози, філософії Нового часу та її основних представників, а також історичний контекст формування молодого науковця.

Предметом аналізу є насамперед такі праці вченого, як "Метафізичні припущення матеріалізму" та "Пантеїзм Спінози", в яких де він розглядає питання матеріалізму, метафізичних аспектів розвитку, віри, дуалізму, монізму. Особлива увага приділена аналізу творчості його перших вчителів та джерел формування філософського пізнання. Основними методами наукового дослідження є: історичний, порівняльний та феноменологічний метод.

Детальний аналіз праць Джона Дьюї дозволяє зробити припущення, що він ще з перших кроків навчання філософії спирався на погляди німецьких філософів: Георга Гегеля та Іммануїла Канта. Зокрема, його роботи були досить високо оцінені тогочасними філософами та науковцями. І наступною сходинкою розвитку Дьюї як філософа є його вступ до Університету Джона Хопкінса, де він і починає повноцінно вивчати філософські науки і розвиватися як науковець під керівництвом таких видатних американських вчених, як Джордж Сильвестр Морріс, Стенлі Холл та Чарльз Пірс.

Ключові слова: Джон Дьюї, матеріалізм, монізм, віра, філософія, освіта, німецька філософія, наука, прагматизм, еволюція, університет.

* здобувач кафедри історії філософії

(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна)
m.v.rasputnaya@gmail.com

ORCID : 0000-0002-6051-1684

THE ROLE OF THE FIRST WORKS OF THE AMERICAN SCIENTIST JOHN DEWEY ON THE WAY OF BECOMING A PHILOSOPHER

M. V. Rozputna

The article examines the figure of the young scientist John Dewey and his first works. To date, the Ukrainian scientific community does not have access to the analysis of the first articles of the scientist, which in our opinion, are one of the keys in the formation of a scientist, American educator, educator, and, above all, the great philosopher John Dewey. Scientific translation of articles allows us to conduct an in-depth analysis of his work as a beginner with achievements in later creativity. This topic is interesting because we consider the result of a scientist from a new scientific angle, namely from his philosophical experience. The material indicates a precise chronology of its development, the logic of writing and presenting articles. The critical objects of research are the issues of metaphysical materialism, Spinoza's pantheism, German classical philosophy and its prominent representatives, and the historical context of the formation of the young scientist.

The subject of analysis is the work of the scientist "The Metaphysical assumptions of materialism" and "The Pantheism of Spinoza", where he reveals the issues of materialism, metaphysical aspects of development, faith, dualism, monism. We will also turn to his first teachers and the origins of the formation of philosophical knowledge. Methods of scientific research are distinguished - historical, comparative, and phenomenological methods.

A detailed analysis of the articles suggests that John Dewey, from the first steps of teaching philosophy, was based on the views of German philosophers – George Hegel and Immanuel Kant. In particular, his work was highly praised by philosophers and scholars of the time. The next step in Dewey's development as a philosopher was his admission to Johns Hopkins University. He began to study the full philosophical sciences and develop as a scientist under the leadership of prominent American scientists. George Sylvester Morris, Stanley Hall, and Charles Pierce.

Key words: John Dewey, materialism, monism, faith, philosophy, education, German philosophy, science, pragmatism, evolution, university.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбувається пошук нових шляхів розвитку філософських теорій і практик у навчальному процесі, здійснюється модернізація освітньої системи та переосмислюється власний досвід у сучасних умовах становлення громадянського суспільства. Особливе значення розвитку філософського знання і нових концепцій в історії філософії пов'язано з їх стрімкою діджиталізацією, демократизацією суспільства і зміною соціальних й політичних умов розвитку світу. Ці питання актуалізують проблематику прагматизму, в якому акцент ставиться на раціональному осмисленні та виборі способу поведінки в умовах швидко мінливого соціального активу. Більше того, останні десятиліття спостерігається повернення прагматичних ідей у філософію, політичну теорію та освіту. Вчені повертаються до робіт Вільяма

Джеймса, Чарльза Пірса, Герберта Міда та Джона Дьюї. При цьому зазначимо, що сьогодні особливо зростає актуальність ідей американського філософа, вченого Джона Дьюї (1859-1952), принципи філософії якого є значущими як для Сполучених Штатів Америки, так і для багатьох європейських країн.

Філософські ідеї Джона Дьюї були визнані країнами Західної Європи, Мексикою, Туреччиною, Китаєм, Японію. Він був і залишається прикладом для науковців з усього світу. Джон Дьюї нас цікавить саме як філософ, тому ми й розглядаємо його перші роботи, щоб зрозуміти як він формувався саме як науковець.

Ступінь наукової розробленості. Зміни в політичній, соціальній, економічній та наукових сферах в Україні потребують засвоєння теоретичних здобутків та філософського осмислення спадщини

західних філософів, зокрема, Джона Дьюї, які тривалий час заперечувалися і не визнавалися через жорсткі ідеологічні бар'єри. Різноманітність, значний обсяг та інформаційна насиченість відповідного матеріалу стимулює до творчого пошуку нових методологічних підходів у його структуруванні та дослідженні робіт вченого. Варто зазначити, що Джон Дьюї також був засновником функціональної психології й одним з найперших розробників філософії прагматизму. Його ідеї мали значний вплив на соціальні та, не можна не вказати, що освітні реформи в світі. Коло його досліджень також охоплює теми природи, мистецтва, логіки, питання демократії та етики. Тому нас цікавить Джон Дьюї як філософ.

На сьогодні в українській філософії і науці загалом постать Джона Дьюї як філософа залишається недостатньо вивченою, частіше його розглядають як видатного педагога та реформатора освіти, залишаючи поза увагою його філософські надбання. Зокрема, у працях зарубіжних дослідників висвітлюються основні ідеї та підходи до розвитку філософського знання та ідей Джона Дьюї саме в автобіографічному контексті: М. Бродбек, Р. Дж. Бернштейн, Н. Кафлан, Дж. Дайхейзен, В. Фельдман, Дж. Гейгер та лише частково звертаються до його філософської спадщини. Українські дослідники постаті Джона Дьюї, а це насамперед А. Українець, В. Сухіна, О. Шапаренко, В. Калюжна, А. Ваховський, розглядали його досвід як надбання в педагогіці.

Філософія Джона Дьюї залишається суперечливою і надзвичайно цікавою, адже його ритм життя, кількість зустрічей і подій, зміна університетів – це дає широке поле для досліджень. Деякі вчені намагаються зрозуміти його роботи через ключову концепцію: уявлення філософа про досвід, його бунт проти формалізму

та використання теорії еволюції. Але навіть такий цілеспрямований підхід в роботах Е. Бернштейна, Х. Гейгера, К. Рендалла, Г. Шнайдера, В. Веркмейстера не дає повного детального розуміння його життя і наукової діяльності, у роботах знаходимо безліч різних і навіть суперечливих інтерпретацій постаті Джона Дьюї. Тому вирішення сучасного ракурсу проблеми потребує звернення саме до перших робіт вченого для розуміння його подальшої творчості.

Метою статті є на основі аналізу ранніх праць з'ясування специфічних умов формування постаті Джона Дьюї як філософа, науковця робіт.

Дискусія та результати. На кінець XIX століття у філософській думці Сполучених Штатів Америки панує романтизм, який пізніше втілюється у трансценденталізмі. Морріс Коен, один з перших істориків американської філософії, зазначає, що "американська філософія до Громадянської війни не мала жодної значущої оригінальної філософської роботи. Для сучасного дослідника це все лише було скупченням банальних думок, викладених догматично і сухо" [4: 9]. Філософія займала майже останню сходинку у наукових колах, це надавало молодим науковцям більше можливостей, адже саме вони могли сміливо будувати нову американську філософію.

Водночас активно розвивається філософський рух у Сент-Луїсі (м. Сент-Луїс, штат Міссурі, 1858-1888 роки існування), який очолюють німецько-американський філософ, поет та політик Генрі Конрад Брокмейкер і американський освітянин, філософ та редактор "Журналу Спекулятивної Філософії" Вільям Торрі Харріс. Вони пропагують ідеї німецького ідеалізму та гегельянства.

У той час американське наукове суспільство захопила робота Чарльза

Дарвіна "Походження видів" [1], яка вийшла у 1859 році. Теорія еволюції Чарльза Дарвіна стала великим поштовхом для науковців всього світу, зокрема Америки. Такий приголомшливий прогрес в науці окреслив нові обрії досліджень природи наукового методу і його значення. Ця теорія не залишилась поза увагою Джона Дьюї. Він у 1909 році прочитав лекцію у Колумбійському університеті на тему: "Вплив Дарвіна на філософію", а потім опублікував у цьому ж році есе на її основі. У цей час активізується вивчення філософії у Вермонтському університеті в місті Берлінгтон (штат Вермонт), де вчиться майбутній філософ, громадський діяч, науковець Джон Дьюї під керівництвом професора філософії Генрі Торі. Свої перші філософські роздуми молодий вчений виклав у статтях "Метафізичні припущення матеріалізму" [6] та "Пантеїзм Спінози" [7], які, на жаль, ще не перекладені в офіційних українських наукових виданнях (тому ми здійснили переклад самостійно). Пізніше він розвинув свої наукові погляди у статтях "Знання і відносність відчуттів" (1883) та "Кант і філософський метод" (1884). Ці праці були також надруковані у "Журналі Спекулятивної Філософії" (англ. *The Journal of Speculative Philosophy*), редакторами якого були Генрі Конрад Брокмейкер та Вільям Торрі Харріс.

Написання статей було зумовлено подіями в житті самого Джона Дьюї. Після закінчення Вермонтського університету у 1879 році він починає працювати в невеликій школі в місті Ойл Сіті (штат Пенсильванія), де викладає латинську мову та алгебру. У 20-ти річного викладача між підготовкою до уроків було достатньо вільного часу для філософських роздумів про сенс життя. Його турбували питання самовизначення та власного духовного розвитку, місця особистості у житті суспільства.

Безсумнівно, питання самовизначення були важливими для вченого, адже він виховувався у традиційній релігійній родині, де панували любов до Бога і дітей.

Отже, вирішуючи власні питання віри, майбутній вчений все ж залишається вірним християнським релігійним поглядам, хоча й цікавиться матеріалізмом.

Після закінчення роботи над статтею "Метафізичні передумови матеріалізму" Джон Дьюї надсилає її до "Журналу Спекулятивної філософії". У цій праці він офіційно не посилається на жодне джерело, проте згадує Джорджа Берклі, Герберта Спенсера, Іммануїла Канта, а методологічну основу бере у Девіда Юма. Джон Дьюї пише, що метою його роботи є "обговорення метафізичних аспектів матеріалізму. Юм припускав, що можна уникнути нігілістичних висновків, що випливають з його філософії за допомогою скептичного вирішення сумнівів. Методом, якоюсь мірою аналогічним, ми намагатимемося виявити метафізичні передумови (тобто припущення відносно реальної природи речей), які приховані у всьому матеріалізмі, показуючи зв'язок цих фундаментальних передумов із матеріалізмом; довести саморуйнівний характер будь-якої системи такого типу – фактичної або можливої" [10: 208]. Філософ також торкається таких понять як матеріалізм, субстанція, свідомість, монізм. По суті, у цій статті він намагається довести метафізичні, тобто онтологічні основи матеріалізму.

Нейл Кофан у роботі "Молодий Джон Дьюї: нарис американської інтелектуальної історії" пише, що в есе "Метафізичні припущення матеріалізму" Джон Дьюї "намагався довести, що філософський матеріалізм логічно непостійний, що лише шляхом прийняття прихованої антиматеріалістичної позиції можливо це взагалі стверджувати" [5: 8].

Джон Дьюї спирається на класичне визначення матеріалізму. Він пише: "Що таке матеріалізм? Це теорія, яка стверджує, що матерія і її похідні пояснюють всі об'єкти матеріального світу, а також явища: життя, свідомість, суспільство. Матеріалізм заявляє, що не тільки зміст свідомості, а й те, що ми називаємо свідомістю, саме по собі, визначено (детерміновано) матерією. Перш за все, слід зауважити, що така теорія є абсолютно моністичною. Тобто тільки одна субстанція існує – матерія. Всі феномени свідомості, по суті, є феноменами матерії." [10: 209]. Зазначимо, що вчений зовсім не наводив протилежні погляди на матеріалізм, викладаючи лише свою, не підкріплену нічим точку зору.

Далі Джон Дьюї висловлює думку, яка, по суті, є основою діалектичного матеріалізму. З одного боку, він зазначає, що матеріаліст нічого не знає про субстанцію, а знає лише про нумени, тобто речі, які ми можемо осягнути. А з другого, матеріаліст знає, що субстанція є матерією і першоосновою, тобто є онтологічним знанням. Він робить висновок, що знання перевершує субстанцію, тобто є єдиною осяжною основою матеріалізму [10: 210].

Для обґрунтування монізму, вважає Джон Дьюї, теорія матеріалізму повинна допустити початковий нерозв'язний дуалізм. Щоб довести, що свідомість сформовано в результаті дії матерії, необхідно допустити існування субстанції, котра ініціює пізнання такої матерії. Для доказу того, що знання обумовлено матерією, слід припустити або інтуїтивну здатність свідомості, або те, що свідомість є самопричиною. При цьому обидва методи однаково руйнівні для матеріалізму. Відтак він стверджує, що філософська теорія матеріалізму доводить свою неспроможність. Щоб забезпечити свій умоглядний фундамент, ця теорія допускає

передумови, які повністю руйнують її в цілому, зазначає Джон Дьюї.

Зауважимо, що вихід статей є початком становлення Джона Дьюї як науковця у філософському контексті. Один із дослідників наукової спадщини вченого Пол Артур Шилп в книзі "Філософія Джона Дьюї" зазначає: «Він опублікував есе у номері журналу від квітня 1882 р. під заголовком "Метафізичні припущення матеріалізму". Схвалення професором Харрісом було вирішальним у тому, щоб учений продовжив свої дослідження, що спонукало його написати ще інші статті. Але, на думку видавців, стилістика есе була логічнішою за формою, ніж за змістом» [9: 14].

Отже, маючи в основі філософську базу, сформовану завдяки спілкуванню із вчителем та власній самоосвіті, Джон Дьюї пише статтю "Пантеїзм Спінози" [7], яка була опублікована 1882 року у виданні "Журнал Спекулятивної Філософії".

Один із найвідоміших біографів вченого Джордж Дунхайзен зазначає, що у наступні роки Джон Дьюї називав ці статті "вельми схематичними і формальними". Сам науковець писав: "Мої інтереси ще не були досить зрозумілими, і, відповідно до цього, я не мав чіткого предмета зацікавлення, який би їм відповідав, єдині теми в моєму розпорядженні були просто формальними" [8: 24]. Варто підкреслити сміливість і самокритичність Джона Дьюї, який наважився задекларувати свої філософські погляди, попри відсутність класичної філософської освіти та молодий вік.

У наступній статті "Пантеїзм Спінози", що вийшла у тому ж "Журналі Спекулятивної Філософії", Джон Дьюї аналізує пантеїзм Бенедикта Спінози.

Аналізуючи статтю вченого, розглянемо загальні положення "Етики" Спінози та поняття "субстанція", які,

на нашу думку, будуть цікавими для наукової спільноти, адже цей матеріал не досліджений в Україні.

Насамперед зазначимо, що основна праця Бенедикта Спінози "Етика" була видана посмертно і викладена вона у форматі геометричних теорем. Саме в ній філософ детально розкриває свої метафізичні та епістемологічні погляди. Бенедикт Спіноза був великим прихильником Рене Декарта, він абсолютно точно переймає його принципи аналітичної геометрії, котрі були викладені у роботі "Принципи філософії Рене Декарта", в якій він детально пояснює елементи своєї метафізичної системи. Це додає певних труднощів при аналізі роботи Джона Дьюї, адже він використовує такий принцип викладання філософських думок, який робить статтю надзвичайно сміливою як для молодого науковця та, на наш погляд, дещо нелогічною.

Постає питання: чому 23-річного Джона Дьюї зацікавив саме пантеїзм Бенедикта Спінози? Насамперед це відзначення 1877 році двохсотріччя смерті Спінози, що викликало посилений інтерес науковців як до самої особистості філософа, так і до його поглядів. Це одне із припущень. Інше припущення – це власне, виховання самого Джона Дьюї, адже він виріс в надзвичайно релігійній атмосфері, яку створювала фанатично віруюча мати, тому питання релігії та місця релігії в житті суспільства для нього були дуже важливі, близькі, і вимагали додаткових ґрунтовних досліджень.

Ідеї пантеїзму за життя Бенедикта Спінози були зовсім не нові. Наприклад, індійська та китайська стародавні філософії, досократівські представники грецької та буддійської культур боготворили природу, поклонялись силам природи та мали безліч Богів. Звичайно, Джон Дьюї прийшов до осягнення світу згідно з пантеїстичними ідеями через критичне

ставлення до релігійної юдео-християнської традиції, а також аналіз тогочасних досягнень представників наукової та філософської думки Європи.

Тому можемо припустити, що, вивчаючи детально роботу Бенедикта Спінози, Джон Дьюї доходить висновку, що теорія пізнання пантеїзму Спінози має досить багато суперечностей. Наприклад, Спіноза починає з визначення субстанції, продовжуючи демонструвати в формі геометричної теореми, що вона є "Абсолютна Досконала Істота", у якій все існує. Але, доводячи це, доктрина Бенедикта Спінози не може враховувати речі, які існують насправді. Він заперечує, що вони є тим, чим вони здаються нам, і зводить їх до Божественного. Чому вони здаються нам іншими, ніж вони є, вчення Бенедикта Спіноза не може пояснити.

Як і у своїй попередній роботі "Метафізичні припущення матеріалізму", Джон Дьюї ставить питання про значення речей, їх сприйняття нами та тим, чим вони є в реальності.

Оскільки ці речі об'єднується трьома поняттями: Думкою, Природою і Богом, то перед вченим постає проблема визначення цих понять та їхнього взаємозв'язку. Джон Дьюї розглядає три ступені філософії: "...догматизм, де у центрі загальний неосвічений розум – природний реалізм; Бог, людина і світ – три незалежні субстанції, те, як вони пов'язані між собою, породжує другу стадію філософії (догматичний ідеалізм або дуалізм з Богом, як приклад – погляди Декарта); третя стадія – де Бог стає Абсолютом, а природа і Я – його проявами, тобто пантеїзм Спінози" [7: 249]. Думка і буття стають одним; порядок думок – це порядок існування. Тепер здається, що остаточна єдність досягнута, і справжнє знання – можливе.

У роботі "Етика" Спіноза намагався розв'язувати проблему, яка полягає в примиренні нескінченного та уявного кінцевого тільки на основі гіпотези нескінченного; показати єдність між Абсолютом і удаваним відносним тільки на основі гіпотези Абсолюту. Це питання Джон Дьюї вважав майже вирішеним Спінозою. Проте він ставить перед собою нову основну мету, яка полягає в тому, щоб допомогти розуму визначити: "Це досягнення єдності є лише видимим чи реальним?".

Бенедикт Спіноза вивчав роботи Рене Декарта, який є основоположником наукового мислення та раціоналізму, що дало йому можливість створити свою метафізичну концепцію, в основі якої декартівська математична логіка.

Рене Декарт у своїй роботі "Роздуми про першу філософію" формує доказ існування Бога. Це ми знаємо із відомого вислову: "Cogito ergo sum" ("Я мислю – отже, я існую") [2]. Тобто існує людина, яка має можливість мислити, проте вона завжди має певні сумніви щодо досконалості буття. Маючи сумніви про досконалість і скінченність власного буття, людина визнає певну досконалість, яку і називає Богом. Факт мислення і є причиною думати, що людина є певним мислячим суб'єктом. Найголовніше у філософії Декарта те, що є мисляча субстанція (душа) і протяжна (тіло), і вони завжди взаємодіють між собою. Спіноза ж, на відміну від нього, стверджував, що у світі є одна єдина субстанція – Бог, а все інше – її нескінченні атрибути "протяжність" і "мислення". Протяжність визначається в нескінченності "модусів", а мислення втілюється в людині, яка є одним із проявлень модусів.

Отже, розуміючи, що ж є основою філософії Бенедикта Спінози, переходимо до наступної частини роботи Джона Дьюї, де він цитує

буквально перші рядки "Етики" із розділу "De Deo" (лат. "Про Бога"): "Під тим, що спричинено само собою, я маю на увазі те, що субстанція передбачає існування, або те, що природа лише мислима як така, що існує" [7: 251]. Далі він продовжує цитувати роботу вченого, викладаючи матеріал так, як написано безпосередньо в автора. Джон Дьюї аргументує свою точку зору, посилаючись на роботу, а потім, безпосередньо, коментує. Він позначає припущення Спінози римськими буквами, а свої – арабськими. А також свої визначення подає у форматі схолій (висновків), що, звичайно, спрощує аналіз самої роботи.

Разом з тим, Джон Дьюї припускає, що Спіноза робить взагалі не правильний висновок, адже він мав вказати, що кінцева річ, якщо вона існує, має залежати від іншої кінцевої речі й так далі. А Бог, оскільки він нескінченний, ніколи не може мати кінцевість, але, оскільки він є першоосновою та причиною всього, ніяка кінцева річ не може взагалі існувати. Відповідно, на думку Дьюї, ця гіпотеза а хибна [7: 253].

Можна якоюсь мірою погодитись із Джоном Дьюї, адже, критично досліджуючи роботу Спінози, він намагався пояснити суперечності пантеїзму. На думку Джона Дьюї, є ще один хибний висновок Спінози. На підтвердження цієї тези Дьюї посилається на Теорему 11 (Прор. XI): "Бог або субстанція, яка складається із нескінченної кількості атрибутів, із яких кожен втілюється у вічну і нескінченну субстанцію, беззаперечно існує" [3].

Іншими словами, існує нескінченна кількість атрибутів у Богові. Атрибут – це те, що становить сутність субстанції. Відповідно до поглядів Спінози, якщо в одній і тій же речовині є дві, або більше ознак, то вони повинні, або являти собою різні субстанції, що є абсурдним твердженням, або ж субстанція в

цьому випадку повинна мати один і той же атрибут [7: 255]. Для Спінози, на думку Дьюї, можливі тільки дві речі: субстанція. Вона може мати, або нескінченну кількість атрибутів, що існують у всій незалежності один від одного (отже, утворюючи нескінченне число речовин); або одну нескінченну речовину з однією нескінченною ознакою. Однак об'єднання двох концепцій передбачає суперечність. Підсумовуючи вищенаведене, Дьюї доходить висновку, що у Спінози є два протилежних поняття.

Джон Дьюї вважав, що почати потрібно з визначення Абсолютного Ідеального Буття з визначення: що таке Абсолютне Ідеальне Буття, в якому перебувають усі речі. Але ця теорія не може пояснювати речі так, як ми їх розуміємо. Треба заперечувати, що вони є такими, якими вони здаються, і відносити їх до Божественного. Але основне питання, яке руйнує подібні теорії, це питання: "Якщо всі речі є божественними, то як ми їх бачимо інакшими?". Саме тут Спінозу спіткала невдача. Інша теорія повинна починатися з концепції речей, якими вони здаються, породжуючи свій пантеїзм, не піднімаючи їх до Бога, але приводячи Бога до них. Така теорія, звичайно, ніколи не може досягти концепції Абсолюту, Досконалого і Нескінченного. Це не Пантеїзм взагалі; це Панкосмізм (вчення, згідно з яким все суще є матеріальним всесвітом). Але це не є рішенням; це лише припущення того, що потрібно пояснити [7: 257]. Так досить сміливо Джон Дьюї закінчує роботу.

Підсумовуючи, Джон Дьюї у своїй статті спробував проаналізувати роботу Спінози, проте, не посилаючись і не розкриваючи детально жодне з понять. Звичайно, на той час його умовиводи, викладені в есе, безумовно, справили певне позитивне враження на видавця "Журналу Спекулятивної Філософії". Припускаємо, що це сталося

завдяки намаганням пояснити щось нове, враховуючи, що тогочасна філософська думка в Америці була на дуже низькому рівні, а Джон Дьюї виступив як серйозний майбутній філософ, коли взявся за аналіз такої складної теми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У своїх перших роботах Джон Дьюї звернув увагу на ті питання, які безпосередньо транслювались в тому часі та які були релевантні його особистому досвіду. Тому теми, які він обрав для розкриття у своїх статтях, є абсолютно логічними, що ми й спробували довести. До того ж, ідеї з цих праць Джона Дьюї частково пронизують надалі всю його наукову діяльність, яка втілюється у роботах і політичних науках, логіці, етиці та естетиці, зокрема, у таких працях, як "Реконструкція у філософії", "Природа людини та її поведінка", "Досвід та природа". Окремої уваги заслуговують самі ці роботи, при детальному дослідженні яких ми можемо чіткіше зрозуміти основи формування постаті вченого. Саме це і потребує детального розгляду українських науковців у подальшому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарвін Чарльз. Походження видів. Book Chef, 2020. 136 с.
2. Декарт Р. Міркування про метод. Москва. Азбука, 2018. 320 с.
3. Спіноза Б. Етика. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (<http://vzms.org/spinoza.htm>) (дата звернення 10.09.2021)
4. Bernstein, Richard J. John Dewey: *Ridgeview Pub Co*, 1981. P. 9-25.
5. Coughlan Neil. Young John Dewey: An Essay in American Intellectual New York: Free Press, 1976. P. 187 (8)
6. Dewey J. The Metaphysical assumptions of materialism. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (<https://www.jstor.org/stable/25667909>)

?seq=1#metadata_info_tab_contents)(дата звернення 10.09.2021)

7. Dewey J. The Pantheism of Spinoza. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

(<https://www.jstor.org/stable/25667921> ?seq=1#metadata_info_tab_contents) (дата звернення 10.09.2021)

8. Dykhuizen G. The life and mind of John Dewey: Southern Illinois University Press, 1978. P. 480. (24)

9. Schilpp P. A. The philosophy of John Dewey. La Salle, Ill.: Open Court, 1989 P. 718. (14)

10. The Journal of Speculative Philosophy: Penn State University Press. Vol. 16, No. 2 (April, 1882), P.208 / P.209 / P. 210.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Darwin, Charl'z. (2020). Pohodzhennya vidiv [Origin of species]. Book Chef (in Ukrainian).

2. Dekart, R. (2018). Mirkuvannya pro metod [Considerations about the method]. Azbuka (in Ukrainian).

3. Spinoza, B. Etika [Ethics]. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa:

(<http://vzms.org/spinoza.htm>) (data zvernennya: 10.09.2021) (in Ukrainian).

4. Bernstein, Richard J. John Dewey: Ridgeview Pub Co, 1981. P.9

5. Coughlan, Neil. (1976). Young John Dewey: An Essay in American Intellectual New York: Free Press.

6. Dewey, J. The Metaphysical assumptions of materialism. [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupa: (<https://www.jstor.org/stable/25667909> ?seq=1#metadata_info_tab_contents)(дата звернення 10.09.2021)

7. Dewey, J. *The Pantheism of Spinoza*. [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupa

(<https://www.jstor.org/stable/25667921> ?seq=1#metadata_info_tab_contents) (data zvernennya: 10.09.2021)

8. Dykhuizen, G. (1978). The life and mind of John Dewey: Southern Illinois University Press, P. 480. (24)

9. Schilpp P. A. The philosophy of John Dewey. La Salle, Ill.: Open Court, 1989 P. 718. (14)

10. The Journal of Speculative Philosophy: Penn State University Press. Vol. 16, No. 2 (April, 1882), P.208 / P.209 / P. 210.

Receive: September 17, 2020

Accepted: October 10, 2021

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 2(90)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 2(90)

ISSN: 2663-7650

УДК 159.923.2

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.144-155

THE PHILOSOPHER'S SELF-CONCEPT IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY AND MODERN REALITIES

V. O. Sabadukha*

The article deals with the place and role of philosophy and the philosopher in society starting from Plato to the present. The author distinguishes two main tendencies in the article. The first one focused philosophers on social activity (Plato, Voltaire, I. Kant, J. Fichte, K. Marx, M. Berdyaev, J. Ortega-i-Gasset), and the second one was formed in the postmodern era and was limited to gnoseological activity (M. Horkheimer, G. Deleuze and F. Guattari, J. Derrida, M. Merleau-Ponty and others). The second tendency has led philosophy to a crisis (postmodern uncertainty), and the human community to anthropological and global catastrophe. A metaphysical theory of personality has been formulated, which allows, on the one hand, to define being as a conflict of impersonal and personal principles, and, on the other hand, to call things by their proper names. A person in the process of individual growth may go through the following stages of development: dependent person, mediocre person, mature person and genius, or may stop at the lower stages of development. The spiritual rebirth of human society depends on philosophers' rethinking of the views of person and his/her destiny. The article grounds the philosopher's self-concept as an organic unity of inner qualities and social functions, which he/she has to perform in the society under modern conditions. Philosopher is meant to serve in the society as Diagnostician, Legislator, Educator and Methodologist. Only a philosopher who has reached the stage of a mature person is capable of such a function. The function of diagnostician requires the philosopher to call things by their right names: "Who is who" and "What is what?" The philosopher as legislator shall be the initiator of new laws oriented to eliminate the shortcomings of an impersonal society. The philosopher as educator shall bear the image of the mature individual, take care of the formation and shaping of a critical mass of individuals in society and guide a person and society toward the priority of the spiritual over the material. The philosopher-methodologist shall define concept system, paradigm, strategies for narrowing impersonal being, and the formation of the personal principles of being. Philosophers shall be conceptual characters of public being under the conditions of anthropological-global catastrophe.

Key words: *philosopher's self-concept, metaphysical theory of personality, law of naming, impersonal paradigm of human being existence, personal paradigm of human being existence, responsibility.*

---

* PhD in Philosophy, Associate Professor.

(Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine)
ukrainian_idea@ukr.net.

ORCID ID: 0000-0001-9208-2661

Я-КОНЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФА В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

В. О. Сабадуха

У статті досліджено місце і роль філософії і філософа в суспільстві від Платона до сучасності. Виокремлено дві основні тенденції. Перша орієнтувала філософів на соціальну активність (Платон, Вольтер, І. Кант, Й. Фіхте, К. Маркс, М. Бердяєв, Х. Ортега-і-Гассет), а друга – сформувалася у постмодерну епоху і обмежувалася лише гносеологічною активністю (М. Горькаймер, Ж. Дельоз і Ф. Гваттари, Ж. Деррида, М. Мерло-Понті та ін.). Друга традиція призвела філософію до кризи (постмодерної невизначеності), а людську спільноту до антрополого-глобальної катастрофи. Сформульовано метафізичну теорію особистості, яка дозволяє, з одного боку, трактувати буття як конфлікт знеособленого й особистісного начал, а з другого, – все називати своїми іменами. Людина в процесі свого становлення може пройти такі ступені розвитку: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній, а може зупинитися на нижчих ступенях розвитку. Духовне відродження людської спільноти залежить від переосмислення філософами поглядів на людину і своє призначення. Обґрунтовано Я-концепцію філософа як органічну єдність внутрішніх якостей і суспільних функцій, які він має виконувати в суспільстві в сучасних умовах. Філософ має реалізовувати у суспільстві такі функції: діагноста, законодавця, вихователя і методолога. До виконання таких функцій здатний лише філософ, який сягає ступеня зрілої особистості. Функція діагноста вимагає від філософа все називати своїми іменами: "Хто є хто?" і "Що є що?". Філософ як законодавець має бути ініціатором нових законів, спрямованих на подолання недоліків знеособленого суспільства. Філософ як вихователь мусить бути втіленням зрілої особистості, дбати про формування критичної маси особистостей у суспільстві та орієнтувати людину й суспільство на пріоритет духовного над матеріальним. Філософ-методолог має визначити систему понять, механізми подолання знеособленого буття і формування особистісних засад буття. Філософи мають бути концептуальними персонажами суспільного буття в умовах антрополого-глобальної катастрофи.

Ключові слова: Я-концепція філософа, метафізична теорія особистості, закон найменування, знеособлена парадигма буття людини, особистісна парадигма буття людини, відповідальність.

The problem formulation. Self-concept in terms of its founders (E. Berns, A. Maslow, K. Rogers) – a look at oneself, his or her place and role in society. Despite the fact that philosophy is one of the oldest forms of social consciousness we must frankly admit that today it has lost its constructive influence on the development of human society, and because the holy place is not empty, it has been overshadowed by PR technologists. The need to transform the impersonal paradigm of human existence into a personal one requires new constructive philosophical ideas, aimed at redefining and rethinking the role and place of a philosopher in modern conditions.

The extent of the scientific development of the problem. The

problem of predestination of a philosopher in a society was the subject of reflection of greatest thinkers from ancient times to the present: Plato, Aristotle, T. Aquinas, T. Hobbes, I. Kant, J. G. Fichte, G. W. F. Hegel, F. Nietzsche, K. Marx, N. A. Berdyaev, E. Husserl, M. Heidegger, J. Ortega y Gasset, M. Horkheimer, M. Merleau-Ponty, J. Derrida and others. Despite the active debate on the mission of a philosopher and philosophy in the modern world the problem is not solved. Therefore, the aim of our study is the formulation of modern self-concept of a philosopher, which includes the following tasks: firstly, to analyse the views of eminent thinkers in their purpose in society, and secondly, to ascertain the causes of a loss of philosophers' positive impact on

development of human society, and thirdly, to establish the conditions under which philosophers can play a constructive role in the crisis situation of the impersonal paradigm of human existence.

Discussion and results of a research. To examine the current views in the history of philosophy on the place and role of a philosopher in society is a rather difficult and even defiant task, but the crisis of impersonal paradigm of human existence requires reconsideration of views of philosophers on their purpose in society. Based on the comparative method we choose figures of philosophers who represent a particular era in the development of philosophy and society.

Plato assigned philosophy and philosophers an active role in development. They own divine person (V. S.) skills, which have to own the state power in an aristocratic society [17: 181]. A philosopher in Plato is the personification of the interest of the state, truth and beauty [17: 170–171, 178]. It turns out that for 25 centuries ago Plato realized and analysed direct correlation between elite talent and the state power and formulated the ontological law of human history: any society in any era should be lead by the individuals that individuals are indeed, not in words, urged in their work with its interests. When a society lacks the elite individuals and is dominated by individuals of mediocre level, it starts to degrade, it is a philosophical alphabet, if it is ignored, it leads to tragic consequences. It is believed that Plato's views are significant constructive potential that hitherto unexplored.

In the Age of Enlightenment Voltaire tried to revive the active role of a philosopher in society and state, but these efforts did not work. Philosophical thought of modern times focuses on science and it seeks to be the science itself, and therefore the epistemological

and methodological problems come to the forefront.

Self-concept of a philosopher Kant reached aesthetic perfection. A philosopher in Kant's opinion is a free subject of activity who has to define clearly: "1. Sources of human knowledge, 2. The scope of possible and helpful application of any knowledge and, finally, 3. The limits of reason or knowledge. The latter is the most important ... and the most difficult" [10: 333]. These reflections show that the epistemological and substantive human activities have their limits. This conclusion of the classical scholar was ignored, so it is not surprising that humanity in the late twentieth century appeared in the state of anthropological global catastrophe.

To Kant's mind, the philosopher is a person who takes responsibility not only for the process of today's social life, and for the world as a whole. The responsibility for being generates necessity in Kant's categorical imperative. Philosophers still argue about the moral law of Kant and, unfortunately, few dare to live by the law, which is the deepest dimension of human existence.

I. Kant concluded that only personalities could rise to be encouraged by the categorical imperative [9: 413–414] and realized that the time of the moral law has not come yet. It can be argued from the height of the early twenty-first century that raised thinker on the moral law was ahead of time. To categorical imperative was the real motivation is necessary to the society there was an activity, that he presented. So, in the opinion of Kant, the subject, which represented the categorical imperative, was a philosopher. Kant's reflections on necessity of the categorical imperative were the brilliant thinker's predictions on coming into the world of a human of mass. A philosopher according to Kant has to move to a level of excellence in basic forms of life:

knowledge, practice and aesthetic activity, therefore, a philosopher becomes the embodiment of truth, goodness and beauty that is ideal. We consider that the categorical imperative is the essence of self-concept in the understanding of Kant.

Self-concept of a philosopher according to Fichte ensues from the self-concept of a philosopher of Kant and based on the unlimited power of the human "I" and the task of a philosopher is to change what is, because that is not the reason. In the writings of Fichte acts as "a tool of activity" of a philosopher and therefore he or she should be actively involved in solving social problems. Fichte would like a philosopher to be a teacher and educator of the human race, that is, "he/she must be the *morally correct and best* person of his/her age, he/she must represent the highest level of moral development possible in this age" [20: 512]. These requirements for the position of a philosopher according to Fichte is the norm as the categorical imperative of Kant was to Fichte very real, concrete encouraging activity and a life of a philosopher was to be its embodiment.

Self-concept of a philosopher according to Hegel is controversial. On one hand, it has an active epistemological character, on the other hand – socially passive. A philosopher is able only to explain what that is. "To comprehend what is is the task of philosophy, for what is, is a reason" [3: 16]; therefore, Hegel's position was actually to justify the activity. What is common in self-concept of a philosopher of either Kant, or Fichte, or Hegel is that a philosopher in these systems acts as a free subject, guided only by reason, but not the needs of a particular class.

Modern scholars refer philosophy of Marx and Engels to the German classical philosophy [11: 54, 69]. This unity is also reflected in the fact that Marx's self-concept a philosopher derives from self-concept Fichte. A famous Marx's thesis is

"Philosophers have hitherto only interpreted the world in various ways; the point is to change it" [13: 4], reaches reflection Fichte. The latter said: "This Folly the wise man subdues, masters it freely and according to his own law, is the last ultimate goal of man..." [20: 487]. A Philosopher according to Marx is the embodiment of social activity of the masses, who is not integrated in society, but is only part of it, while a philosopher according to Fichte presents society as a body.

The victory of pragmatism and positivism was a defeat of a personal basis in philosophy and the beginning of domination in the social sciences of a human of masses. Criticizing the philosophy of positivism, Ortega y Gasset mentioned [16: 95]. The Spanish thinker advocated an active role of a philosopher in public life. He demanded of his fellow social and intellectual suspense. "A philosopher, who is ready to boundary intellectual danger, who openly expresses all his views must live out completely free..." [16: 95]. Among prominent European thinkers Ortega was almost the only one who defended the active role of philosophers in public life in 20-50s of the twentieth century.

K. Popper's approach is symptomatic for understanding purpose of philosophy in the twentieth century. Popper distinguishes two approaches: positive and negative. Positive understanding of philosophy came down to the statement that "All people were philosophers" [18: 28]. In the negative definitions of philosophy Popper unconstructively denied all existing approaches and emphasized: "The task of philosophy is not to eliminate errors, although such error elimination is sometimes necessary as a preparatory discussion" [18: 25]. In our view, these statements destroy philosophy. Finally, Popper brought philosophy to common sense, because he was in this position.

One of the founders of the Frankfurt School of Philosophy, Horkheimer also

denies the active role of a philosopher in society and its practical significance, and therefore he criticizes Ortega y Gasset. Horkheimer wrote that the simple fact that his philosophy was suitable for use widely, it had the pedagogical nature, destroyed it as philosophy [4: 142]. The German philosopher was wrong. The philosophy of Ortega was unfit for mediocre man is through its practical and anthropological orientation, because the reason in an era of capitalism was transformed into instrumental reason, which no longer needed philosophy.

Appointment of philosophy by Horkheimer is to "design truth" [4: 144], the "reconciliation" of material with the spiritual. German philosopher thus justifying the need to find this consensus. "The task of philosophy is not stubbornly to play the one against the other, but to foster a mutual critique and thus, if possible, to prepare in the intellectual realm the reconciliation of the two in reality" [4: 149]. Thus, it appears that a philosopher according to Horkheimer is the only subject of cognition but not the subject of active social activities.

Despite the fact that Horkheimer tried to combine material and spiritual elements of activity he was not able to do so he led philosophy to the role of the theoretical mediator in reconciliation of the material and spiritual. If a philosopher does not consider himself or herself as a subject of social activities, it automatically gives primacy of activity to science, technology, natural social powers, a man of the masses, i.e. those factors which, by their intellectual and psychological nature are not able to be conscious agents of social activity. Husserl very aptly spoke about the surrender of philosophy in the early twentieth century. He said: "We are literally overwhelmed by a flood of naïve and extravagant reformist projects. Then, why do the highly developed sciences of spirit refuse the services [to society] with which the natural sciences in their major

areas have been successful?" [5: 63]. Today the answer is obvious; philosophers have lost the status of an active player in social activities and priority given to science, PR technologists and image makers.

Among Russian philosophers, who actively opposed the passive role of philosophy, was Nikolai Berdyaev, who left the criticisms on scientific philosophy, "scientific" philosophy is a philosophy of negation, denial of originality [1: 34]. The Russian philosopher pointed out that philosophy should focus not on the object, and the man to help it find and formulate a sense of being: "The true philosophy that actually reveals something is not the one that explores objects, but the one that torments the meaning of life and personal destiny" [1: 41].

Under Soviet Union philosophy was not only a servant of Communist Party of the Soviet Union but a means of education of unanimity [12: 25]. Georgian philosopher M. Mamardashvili at the beginning of the restructuring proposed to change the paradigm of Russian philosophy. He believed that it should be a special form of "making sense of the world and ourselves in it; an act that gives us a certain generalized, universal knowledge, free from the everyday 'race to monitor developments'" [12: 29]. Pondering upon the events in European history and culture in the twenties and the thirties of the twentieth century Mamardashvili called this time capitulation of European intellectuals to "various diabolicalness" [12: 131], (consider surrender of a personality to the individual of masses, V. S.). Let us consider that this conclusion applies to the Soviet intelligentsia and Soviet philosophers in particular.

In the first half of the twentieth century European philosophers, except Husserl, Ortega y Gasset and Berdyaev leaves a sense of responsibility for historical events and they move on to the position of observers. Quite clearly it is

observed in the views of Merleau-Ponty, who equated a writer and a scholar to a philosopher. He wrote that a philosopher "like the writer or the scholar, has an attentive yet very simple gaze" [14: 33], which does not play an active role in public life, but studies it. Merleau-Ponty critically assesses the impact of modern philosophy on the processes of social life. "In general, philosophical life remains provincial, almost clandestine. The sacred fire is transmitted only from person to person, and we are facing, if I may say, an eclipse of philosophy" [14: 36].

Modern French researchers G. Deleuze and F. Guattari made a substantial analysis of the object and purpose of philosophy in social life at their work "What Is Philosophy?" Pondering upon the role of philosophy, they write: "Leibniz made the philosopher the Advocate of the deity... "; with the empiricists it served as an Investigator [6: 94]; "Kant made a philosopher a Judge, while reason was the tribunal" [6: 94–95]. Deleuze and Guattari admit that classical philosophy took away its essential roles, but they have not shared these views and felt that the epistemological function of philosophy is the ultimate, and therefore wrote: "The definition of philosophy as pure reason can be considered definitive" [6: 16]. In this position we see the refusal of postmodern philosophy from its essential purpose: to promote the solution of vital problems.

When philosophy is unable to investigate the reality, so can not show in word, the concept its essence, then there is not any choice but to analyze texts and concepts. A word begins to "eat" a word. J. Derrida finally focuses on the philosophy of structuring concepts and the task of philosophy he sees in deconstruction [7: 14]. Thus, postmodern philosophy finally breaks with the tradition identity of thought with being.

Summing up the views of philosophers on their purpose in society, we note that the history of philosophy revealed two main trends. The first one starts its existence from Plato and directs philosophers to active intellectual and social activities. Its supporters were Voltaire, Kant, Fichte, Marx, Berdyaev, Ortega y Gasset. Between philosophy and being are set mutual responsibilities. The second trend is finally formed in the postmodern era. The role of observer was assigned to a philosopher, a scientist, able only to gnosiological activity. At best a philosopher was regarded as the "designer" of concepts [6: 10]. Russian-American philosopher M. Epstein aptly wrote: "In philosophy there is nothing left but the persistent habit of writing, of leaving traces on paper whose meanings are incomprehensible and cannot be determined in advance" [23: 48]. So, philosophy came to postmodern uncertainty as to the anthropological reality of global catastrophe. This tradition must include Horkheimer, Deleuze and Guattari, Derrida, Merleau-Ponty and others.

Let us consider that the gradual loss of the philosophy's active role in public life due to the fact that it lost some important, but hidden idea. Such an idea, in our view, is the metaphysical theory of personality [19: 297–328]. This theory denies basic anthropological tenet of modernism and postmodernism: "every man is a personality". A person in the process of growth can move through a number of stages of intellectual and social psychological development: dependent person, personality, mature person, genius, and can stop at the first or the second stages. By this time, the priority in society belongs to the person of the average level of spiritual development, who has built an impersonal paradigm of being.

The theory leads to a fundamental conclusion. The whole history of the world of spirit is a process of interaction

of an impersonal principle with a personal one. Here are some arguments to put forward the thesis. In the history of religion, mythology, philosophy it is manifested as a struggle of a light deity Ahura Mazdā with a dark deity Angra Mainyu (Zoroastrianism), yin and yang (Chinese philosophy), Apollonian and Dionysian (Greek mythology), there are two circles of human development in the Indian philosophy of Mahayana ("long way") and Hinayana ("small way"), fighting of the devil with God (Christianity). Today we witness the struggle of a man of mediocre level of the essential force with a personality, to prevent the latest in active social activities and deny the very possibility of personal development paradigm of human existence. Anthropological global catastrophe is the direct proof that the human community priority is material and not spiritual.

N. Berdyayev somehow broadened this generalized approach to understanding the trends of world spirit. He saw human history as a process of constant struggle of Apollonian (personal, aristocratic) and Dionysian (impersonal, chaotic) [2: 56–57]. Let us consider that the reason for the loss of postmodern philosophy of their role in society lies in the fact that philosophers have not explored the hidden idea of the world spirit which is the concept of the four levels of the essential powers of a man, which formulates the fundamental position of ontological foundations of social life.

Loss of the idea of a hierarchy of individuals by philosophy in terms of motivation for life is also a consequence of the principle of "generalization" in the "body" of philosophy. The main task of philosophy was treated as a reduction of quality to the overall diversity of the world. (In the fourteenth century a postulate named after William of Occam began to act in philosophy: "Entities should not be multiplied unnecessarily" [23: 135]. Philosophy consciously and unconsciously tried to reduce the

multiplicity of phenomena of the world to a minimum entities, and ideas to a single (matter, Consciousness, God, freedom, existence, etc.).

Loss of the leading idea of the world spirit by philosophy had for the philosophy serious unfavorable effects. First, a mediocre man who has no clear conceptual thinking came in postmodern philosophy. Second, the process of vulgarization and chaotization in philosophy began; Ukrainian philosopher M. Shlemkevych clearly expressed his thought. "Anarchy of philosophical views was the first reason that philosophy became a problem for itself" [21: 668]. Developing his opinion, the Ukrainian philosopher said that the subject of philosophy should be "the last generalities of spiritual culture" [21: 686]. In our opinion, the boundary criteria are the right ontological characteristics of individual and social life, which helps formulate the concept of just four levels of the essential powers of man. Let us believe that the development of philosophy beyond the mentioned concept cannot continue to satisfy neither material nor spiritual needs of humanity.

Let us deepen philosophical analysis of the consequences of loss of philosophy the leading idea of the world spirit which in turn caused a lack of ontological criteria of individual and social being in human community. 1). Priority in all spheres of society went to the human of masses. 2). For the philosophical justification for his ruling position in society, this type of man formulated the relevant philosophical concept whereby everyone is proclaimed a personality. Last, in our opinion, has no scientific argument. The concept "everyone has a personality" is not alike a scientific concept (science, as you know, clearly fixes the limits of operation of the concept), but it expresses claims of a mediocre man at the level of their abilities. In this statement the current level of the essential powers of man

identified with the ideal weight. 3). A man of mediocre level built up impersonal paradigm of being in which no ontological criteria of individual and social life, dominated by irresponsibility, which naturally led to anthropological global catastrophe. 4). For approval of its dominant position in society, this type of person invented the appropriate social mechanism – democracy, which has no mechanism for resolving the problems but means of manipulation of the masses. 5). The law of "appellation" ceased its operating in a dominant position of a man of masses in the society. Mamardashvili figuratively expressed its meaning: "There is a law of being called by one's own name, a law of naming. It is a condition of historical force, an element of its form" [12: 181]. The mentioned law operates only when the priority in the society belongs to an individual whose personal level of the essential force is able to feel, understand, formulate truth and find the conditions of its implementation.

In a postmodern culture philosopher does not realize his or her original purpose and takes no responsibility for the direction and state of development of society. This decrease in significance of a philosopher in society very much seen in F. Nietzsche when he subjected Socrates and Christ to unfair criticism, and called them outcasts of humanity [15: 359]. Thus, postmodern philosophy is a form of escape for philosophers from being.

At the same time at the end of the 1970s in the West philosophical event took a place A Work of German-American philosopher H. Jonas "The Imperative of Responsibility: In Search of Ethics for the Technological Age" that somehow changes the philosophical atmosphere in Europe. The author identifies and develops the responsibility of the person, a philosopher in particular, for the future of humanity; he formulates the foundations of new ethics in a technological civilization [8]. H. Jonas proves the need of a moral law for the

society. If the question of the categorical imperative raised by Kant was ahead of time, today the need of elaboration of new ethics is urgently needed.

We absolutely agree with Jonas that the problem of human responsibility, including a philosopher, before the world is becoming an urgent problem of social being, but unfortunately, the famous philosopher of our time did not link the problem of responsibility and foundations of new ethics with internal qualities of a person, his or her essential powers. Society will be responsible only if the priority it will belong to the individual – individual, the third level of the essential powers. Thus, in modern western philosophy is actively redefining the purpose of a philosopher in modern society.

M. Epstein offers an interesting direction of philosophy; he believes that a change in philosophical eras is primarily a change in the modalities of thinking [23: 53]. Based on this background the author formulates his understanding of the purpose of philosophy. "*Philosophy so far has tried to explain or change the world, whereas its own business is to add to possible worlds*" [23: 54], that philosophy should explore new ways of being human and society.

At the same time, the Ukrainian philosophical thought process of rethinking the predestination of philosophy, the place and role of a philosopher in society is very slow. Of course, there is a new problem, the circumstances in which a philosopher can return to it the essential purpose is to be a guide in society. Let us believe that this can happen only when philosophers analyze and bring to public consciousness the general cause of human misery, which is the domination of the world of a man of mediocre level of essential powers.

In our view, the spiritual rebirth of the human community and Ukrainian one in particular, depends on rethinking by

philosophers of their predestination. A philosopher has to perform in society function of a diagnostician, a legislator, an educator, a methodologist.

A philosopher as a diagnostician must keep abreast of trends in human development and society: what it is like personal or impersonal. To feel the direction of human development and society, a philosopher must be the embodiment of a personality, summon up his or her courage and be ready to the extreme intellectual insecurity. So, an American philosopher Leo Strauss writes: "The philosopher must move outside the closed and enchanted circle of the «initiated» if he intends to remain a philosopher. He must go to the market place; he will not escape the conflict with the politicians. And this conflict in itself, without mentioning its cause or its consequence, is a political action" [22: 180]. Awareness of problems and their solution matures in the process of a dialogue with the authorities of a philosopher.

A philosopher as an archon and a legislator initiates new legislation and is a civil society leader. The government is inherently tends to solving material problems. It is a hostage of pressure of unconscious masses on a personality. A politician becomes dependent on the masses under impersonal paradigm of human being. A philosopher understands that this dependence of politics on the masses sooner or later, but will finish with degradation of society and state, and so closely monitors the state of this dynamic process.

A philosopher as legislator appears to defend personal under pressure of impersonal. L. Strauss does not trust "mind" of politicians ("mind" of a man of masses), and therefore he states that legislative power in society should belong to philosophers [22: 249]. Belonging of legislative power to individuals of personal development level (wise men) acts according to L. Strauss, as a condition of functioning of homogeneous

state (personal paradigm of human existence), and therefore he said that "Constitutional powers should be given to...noble people..." [22: 179]. Modern philosophers not only have just separated from a political act, they have phobias concerning active social and political activity, and therefore the place of a leader in the development of society remained vacant and was occupied by figures of mediocre level of essential powers.

After these reflections it becomes clear why philosophers at all times were disliked. This fact was clearly written by Berdyaev. "Truly tragic is the position of the philosopher. Almost no one loves him. Throughout the history of culture, we find hostility toward philosophy, and from many different sides. Philosophy is the least protected part of culture" [1: 25]. There is some sense to find out the reasons for the negative attitude of the authorities and an average person to philosophers. The authorities usually represent a man of masses, and therefore they see in philosophers of personal level of essential powers their competitors or even enemies; they crucify philosophers, declared them insane, trying to bribe and if not, then dismiss, are send outside the state. A philosopher-person of figure denies vital functions of a man of mediocre level, he or she represents a personal paradigm of human existence, and therefore is perceived as an enemy. On the other hand, an average person does not like not only eminent philosophers, but also common ones.

Philosopher's active social and political activities are closely associated with educational function. A philosopher comes at agora not only in constructive dialogue with the government to solve problems, but also seeks future philosophers [22: 190]. Educational function of a philosopher, unlike a politician, is in aiming society at the priority of spiritual over the material. Let us consider that the rethinking of

modern problems must begin with awareness of leading tendencies of the world spirit: the struggle of impersonal and personal alphas in the history of philosophy and society.

L. Strauss found the real motive that leads a philosopher to engage in the process of education. "The philosopher <...> is endowed with the ambition to educate potential philosophers simply because he cannot help but love well-ordered souls" [22: 186]. A philosopher is able to raise only a philosopher, and this process can be realized only in the process of solving important social problems in the process of a dialogue with the authorities of a philosopher and the masses.

The denial by postmodern philosophers of responsibility for the world means a separation from the search for more organic forms of social being, the "true reality", which, to our mind, is the basic purpose of philosophical thought at all times.

A philosopher as a methodologist (fourth function) is the highest level of philosophical professionalism when he or she initiates a new paradigm, therefore, the new constants of human life and society. A philosopher Ortega y Gasset noted about this feature that philosophy has to provide new concepts for the disclosure of the nature of the human "I" and bring it into line with the world [16: 149], i.e. to offer new forms of social existence. Ortega considered the main task of philosophy as a science investigation of the relationship between the type of person and type of society [16: 57].

L. Strauss insists on an active role of philosophers in development of a homogeneous society (personal paradigm of human existence) and he wrote that just society is impossible without participation of philosophers in the political life. Thus, he argues in favour of the idea that society should consider "the proper upbringing of the philosophers as its most important task" [22: 230]. We believe that under this condition philosophy can become a means of

building a just society and play a constructive role and a philosopher can become the leading subject of the public work. According to Strauss, the mentioned above qualitative changes could happen in a society, if radical restructuring of the philosophy was done [22: 229]. Let us believe that the concept of four levels of the essential powers can contribute to qualitative changes both in philosophy and philosophers' outlooks.

The Renaissance of German nation began with rethinking by K. Jaspers his own civic and philosophical views on the appointment of a philosopher in a society. Jaspers as a philosopher led the movement for German national repentance for the committed sins [25]. Without doubt, this is a general pattern, so philosophers must start a new personal paradigm of being.

Conclusions and directions for future research. Building a personal paradigm of human existence is a chance to rehabilitate philosophers themselves because they moved away from sources of Platonist view of the role of a philosopher in society. If philosophers will be able to lead the movement to the personal paradigm of human existence, then dare to go this route and the best representatives of human masses because, as it was noted by Carl Jung, the first show a road to the others [24: 214]. The concept of personal existence is the return of philosophy to its original purpose as a philosopher should be a model of personal principles and the categorical imperative of I. Kant should be the only encouraging in life. Prior position of a philosopher in society is the ontological basis of human existence in conditions of global changes.

LITERATURE

1. Бердяев Н. А. Дух и реальность. Москва: АСТ; Харьков: Фолио. 2003. 679с.
2. Бердяев Н. Философия неравенства. Москва : ИМА-пресс, 1990. 288 с.

3. Гегель Г. В. Ф. Философия права. *Сочинения*: В 14 т. Пер. А. М. Водена; под. ред. и с пред. Ф. А. Горохова. Москва; Ленинград: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1935. Т. VII. 380 с.

4. Горкгаймер М. Критика инструментального розуму. Київ : ППС-2000, 2006. 282 с.

5. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. Київ : Ваклер, 1996. С. 62–94.

6. Делёз Ж, Гваттари Ф. Что такое философия? Москва: Санкт-Петербург, Алетея, 1998. 288 с.

7. Деррида Ж. Позичії. Київ : Кобза, 1994. 158 с.

8. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. Москва : Айрис-пресс, 2004. 480 с.

9. Кант И. Критика практического разума. 1788. *Сочинения в шести томах*. Москва: Мысль, 1965. Т.4. Ч.1. С. 311–504.

10. Кант И. Трактаты и письма. Москва: Наука, 1980. 709 с.

11. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу. Київ : 2006. 572 с.

12. Мамардашвили М. Как я понимаю философию... Москва: Прогресс, 1990. 368 с.

13. Маркс К. Тези про Фейербаха. *Маркс К., Энгельс Ф. Зібрання творів*. Київ: Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1959. Т. 3. С. 1–4.

14. Мерло-Понти М. Интервью. *Логос. Философско-литературный журнал*. Москва : 1991. № 2. С. 31–40.

15. Ницше Ф. Автобиография (ЕССЕ НОМО). По ту сторону добра и зла. Москва : СИРИН, 1990. Кн. 2. С. 327–415.

16. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? Москва: Наука, 1991. 408 с.

17. Платон. Держава / пер. з давньогрец. Д. Коваль. Київ : Основи, 2005. 355 с.

18. Поппер К. Все люди философы: Как я понимаю философию; Иммануил

Кант – философ Просвещения. Москва: ЛКИ, 2007. 104 с.

19. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. 647 с.

20. Фихте Й. Сочинения. Работы 1792–1801. Москва : Ладомир, 1995. 656 с.

21. Шлемкевич М. Сутність філософії. *Український культурологічний альманах: Хроніка 2000*. Київ: 2000. Вип. 37–38. С. 667–690.

22. Штраус Л. Введение в политическую философию. Москва: Логос; Праксис, 2000. 364 с.

23. Эпштейн М. Н. Философия возможного. Санкт-Петербург: Алетея, 2001. 334с.

24. Юнг К. Г. Структура психики и процесс индивидуации. Москва: Наука. 1996. 269 с.

25. Ясперс К. Вопрос о виновности. Москва: Прогресс, 1999. 146 с.

REFERENSES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Berdiaev, N. A. (2003). *Dukh y realnost [Spirit and reality]*. Moskva: AST; Kharkov: Folyo (in Russian).

2. Berdiaev, N. (1990). *Fylosofiya neravenstva [Philosophy of inequality]*. Moskva: YMA-press (in Russian).

3. Hehel, H. V. F. (1935). *Fylosofiya prava [Philosophy of law]*. Moskva, Lenynhrad: Hos. sots.-ekonom. yzd-vo (in Russian).

4. Horkhaimer. M. (2006). *Krytyka instrumentalnoho rozumu [Critique of the instrumental mind]*. Kyiv: PPS-2000 (in Ukrainian).

5. Husserl, E. (1996). *Kryza yevropeiskoho liudstva i filofosfiia [The crisis of European humanity and philosophy]*. Kyiv: Vakler (in Ukrainian).

6. Delëz, Zh, Hvattary, F. (1998). *Chto takoe fylosofiya? [What is philosophy?]*. Moskva, Sankt-Peterburg, Aleteiia (in Russian).

7. Derrida, Zh. (1994). *Pozytsii* [Positions]. Kyiv: Kobza (in Ukrainian).
8. Yonas, H. (2004). *Pryntsyp otvetstvennosti. Opyt etyky dlia tekhnolohycheskoi tsyvylyzatsyy* [The principle of responsibility. Ethics Experience for Technological Civilization]. Moskva: Airys-press (in Russian).
9. Kant, Y. (1965). *Krytyka praktycheskoho razuma* [Criticism of practical reason]. Moskva: Mysl (in Russian).
10. Kant, Y. (1980). *Traktaty y pysma* [Treatises and Letters]. Moskva: Nauka (in Russian).
11. Kushakov, Yu. V. (2006). *Narysy z istorii nimetskoi filosofii Novoho chasu* [Essays on the history of modern German philosophy]. Kyiv (in Ukrainian).
12. Mamardashvily, M. (1990). *Kak ya ponymaiuyu fylosofiyu* [How I understand philosophy]. Moskva: Prohress (in Russian).
13. Marks, K. (1959). *Tezy pro Feiierbakha* [Theses about Feuerbach]. Kyiv: Derzh. vyd-vo polit. lit. URSR (in Ukrainian).
14. Merlo-Ponty, M. (1991). *Ynterviu* [Interview]. Moskva: Lohos. *Fylosofsko-lyteraturnyi zhurnal* (in Russian).
15. Nytshe, F. (1990). *Avtobyohrafiya (ESSE NOMO). Po tustoronu dobra y zla* [Autobiography (ESSE NOMO). On the other side of good and evil]. Moskva: SYRYN (in Russian).
16. Orteha-i-Hasset, Kh. (1991). *Chto takoe fylosofiya?* [What is philosophy?]. Moskva: Nauka (in Russian).
17. Platon (2005). *Derzhava* [State]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
18. Popper, K. (2007). *Vse liudy fylosofy: Kak ya ponymaiuyu fylosofiyu; Ymmanuyl Kant – fylosof Prosveshcheniya* [All people are philosophers: How I understand philosophy; Immanuel Kant is a philosopher of the Enlightenment]. Moskva: LKY (in Russian).
19. Sabadukha, V. O. (2019). *Metafizykasuspilnoho ta osobystisnoho buttia* [Metaphysics of social and personal existence]: monohrafiya. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH (in Ukrainian).
20. Fykhte, Y. (1995). *Sochyneniya. Raboty 1792–1801* [Compositions. Works 1792-1801]. Moskva: Ladomyr (in Russian).
21. Shlemkevych, M. (2000). *Sutnist filosofii* [The essence of philosophy]. *Ukrayins'kyi kul'turolohichnyy al'manakh Khronika 2000. Vyp. 37–38*. Kyiv (in Ukrainian).
22. Shtraus, L. (2000). *Vvedenye v polytycheskuiu fylosofiyu* [Introduction to Political Philosophy]. Moskva: Lohos, Praksys (in Russian).
23. Epshtein, M. N. (2001). *Fylosofiya vozmozhnoho* [The philosophy of the possible]. Sankt-Peterburg: Aleteiia (in Russian).
24. Yunh, K. H. (1996). *Struktura psykhyky y protsess yndyvyduatsyy* [The structure of the psyche and the process of individuation]. Moskva: Nauka (in Russian).
25. Yaspers, K. (1999). *Vopros o vynovnosti* [The question of guilt]. Moskva: Prohress (in Russian).

Receive: June 10, 2021
Accepted: October 09, 2021

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ

PHENOMENOLOGY OF RELIGION

UDC 091+130.123+782.1

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.156-163

THE NUMINOUS AND IT'S REVELMENT IN THE PHENOMENOLOGY OF RELIGION IN R. WAGNER'S OPERA "TANNHÄUSER"

I. E Kopot*, S. P. Kukure**

The actuality of the exploration is determined of the great importance of R. Wagner heritage, the interest to which does not dissappear and needs the further exploration, also in the sphere of the phaenomenology of religion. Except opera „Tannhäuser” also the tetralogy "The Ring of the Nibelung", "Lohengrin" and "Parsifal". The main problem and the level of exploration. The problem of the religious perception of the person in the worldview is one of the main tasks of the phaenomenology of religion. Is it is regarded, is moulded the synergetical effect, that shows the new points of the phaenomenon, among which is the heritage of R. Wagner. The main aim of the exploration is the analythic view on the opera by R. Wagner, the analysis of the libretto and music that are regarded as the primary source without the analysis of the numerous stage revealments and the interpretation of the musicians, but this point of view laso can be explored in the sphere of this problematics. The innovation is in the choice of the new refard of the exploration that lets to see and to understand the meaning of the numinous, that is shown by the composer. In this way the opera "Tannhäuser" is explored for the first time. The main material includes the analysis of the main cathegory the numinous, that is created by German philosopher R. Otto. In this meaning R. Otto is trying to understand the main idea of the sacred, that can't be only the ethical category. In this case the ideal materia can became art, creation of which is based on the feelings and deals with the cathegory of transcendental, spirtuality, self-confidence. The numinous feelings gives the special basics of the opera and can make an influence on the performing it on the stage. At the same time the achievements in the sphere of the analysis of the musics in the view of the religious phaenomenology develop the ideas by R. Otto, that gave an idea to use the cathegory "numinous" in the sphere of music. Conclusion. Regarding the numinous as the category of the phaenomenology of the religion and it's revealment in the opera by R. Wagner "Tannhäuser" we can make the following

---

* Candidate (PhD) of Art, docent, director of Museum of Borys Lyatoshynsky
irina_kopot@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2947-5440

** Candidate (PhD) of Philosophy, Leading in Foreign Languages Department in Stradin University
in Riga (Latvia)

kukure.sofia@inbox.lv

ORCID: 0000-0001-2345-6789

conclusions. 1. The category of numinous has great perspectives in the musicology, because it has the opportunity to show new sides of the main ideas. 2. The use of the category „numinous” in the analysis of the operas by R. Wagner, that surely are full of the religious ideas, gives the ability to discover the new sides of revelation of ideas in operas, that are on the stage more than one and a half of century. 3. The use of it as an instrument in the analysis of the masterpieces of the category „numinous” shows new ideas in the phaenomenology of religion. 4. The perspective of the exploration may be the analysis of the other operas by R. Wagner, for example "Tristan and Isolde", tetralogy "The Ring of the Nibelung", "Lohengrin" and "Parsifal".

Keywords: philosophy, phaenomenology of religion, history of music, R. Otto, numinous, R. Wagner, "Tannhäuser".

НУМІНОЗНЕ ЯК КАТЕГОРІЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ ТА ЙОГО ВТІЛЕННЯ В ОПЕРІ Р. ВАГНЕРА "ТАНГЕЙЗЕР"

І. Є. Копоть, С. П. Кукуре

Актуальність дослідження обумовлена значущістю творчості Р. Вагнера, інтерес до якої не вичерпується і потребує дедалі глибшого наукового осмислення, зокрема в аспекті феноменології релігії (окрім опери Тангейзер", це також "Лоенгрін", тетралогія "Перстень нібелунга" та "Парсифаль"). Постановка проблеми та ступінь наукової розробленості. Проблеми осмислення релігійного ставлення людини до дійсності належать до провідних завдань феноменології релігії. Якщо ж така проблематика розглядається в площині творів мистецтва, формується синергетичний ефект, який розкриває нові смисли як досліджуваного феномена, серед яких – творчість Р. Вагнера. Метою дослідження є аналітичний погляд на особливості розуміння та втілення нумінозного в опері Р. Вагнера "Тангейзер", звернення до лібрето та музики, які розглядаються як першоджерело без торкання змісту численних сценічних інтерпретацій та виконавських прочитань, хоча такий аспект також може бути вельми плідним у світлі заявленої проблематики. Наукова новизна полягає у виборі ракурсу дослідження, який дозволяє побачити та усвідомити розуміння нумінозного, репрезентоване композитором в музичному творі. В такому аспекті опера Р. Вагнера "Тангейзер" розглядається вперше. Виклад основного матеріалу включає аналіз категорії нумінозного, запропонований німецьким філософом Р. Отто. У цьому визначенні Р. Отто намагається зрозуміти первісний сенс поняття "священне", яке не може бути зведене до етичних категорій моральності, добра, блага та інших. В цьому сенсі ідеальним матеріалом може стати мистецтво, створення та сприйняття якого базується на відчуттях, і містить трансцендентність, духовність, самодостатність. "Нумінозні відчуття" складають особливий шар змісту опери і можуть вплинути на режисерські рішення при постановці твору. Водночас, напрацювання в сфері аналізу музичних творів в аспекті феноменології релігії розвивають ідеї Р. Отто, який запропонував використання категорії "нумінозне" до аналізу музики. Conclusion. Розглянувши нумінозне як категорію феноменології релігії та його втілення в опері Р. Вагнера "Тангейзер", можемо зробити наступні висновки: 1. Категорія "нумінозне" має великі перспективи застосування в мистецтвознавстві, розкриваючи в творах мистецтва нові грані смислів. 2. Застосування категорії «нумінозне» до аналізу опер Р. Вагнера, релігійна складова змісту яких не викликає сумніву, дозволяє відкрити нові смисли творів, які йдуть на сцені понад півтора століття. 3. Застосована як інструмент аналізу творів мистецтва, категорія "нумінозне" збагачує свій зміст і в сфері власне феноменології релігії. 4. Перспективою дослідження може стати аналіз й інших опер Р. Вагнера, зокрема "Лоенгрін", "Тристан і Ізольда", тетралогія "Перстень нібелунга", "Парсифаль".

Ключові слова: філософія, феноменологія релігії, історія музики, Р. Отто, нумінозне, Р. Вагнер, "Тангейзер".

The main problem and the level of scientific research. The problem of the religious attitude to the reality is one of the main question of the religious

phenomenology. If this problematics is regarded in the masterpieces of art, we get very interesting and important point of research, that deals with methodes of

philosophy, religious study, art study. In this way the synergetical is being researched, as well as every study, which methodes are used for this researching. Specially, if this phaenomenon is of the great meaning and value for all the world. Certainly, it is heritage of R. Wagner.

The literature of the famous German componist is of thousand volumes. Every performance of his operas causes the great and active polemics, that is represented not only by conductors and musicians, as well as musicologists, philosophers, culturologists, teologists and philologists, but a great ammount of so called Wagnerians, representatives in different other professions – from the physics scientists to militarists. Every new regard in the performing on stage, translation into the national language, critical regarding, discussions gives the new view on the main idea of masterpieces, also in the contexts of the philosophical aspects.

The actuality of the research. It is caused by the great impotrance of R. Wagner heritage, that is still interesting and needs the more and more deep understanding, also in the sphere of the religious phenomenology (except opera "Tannhäuser", it is also "Lohengrin" and "Parsifal", tetralogy "The Ring of Nibelung"). The required view of the research opens new abilities for the religious phenomenology, giving the opportunity to deal with observing the religious conscious, main essence and the reveal of the religiousness, gived through the outlook of author of the masterpiece and it's participants.

The main aim of the exploration is the analitical reagard on the specifity of understanding and revealing the numinous on the opera by R. Wagner "Tannhäuser", aslo in music by R. Wagner, dealing with the main source, without a reagard on the numerous stage performances and the understandings of the performers, but this view also is important in this problematics.

The analysis of the research. The heritage of R. Wagner is always in the view of ukrainian musicologists. Especially prominent is the research of Ukrainian musicologist Maryna Cherkashina-Gubarenko and the shcool of opera, founded by her, also the Wagnerian Society in Kyiv [1]. The main task of the researchers in this school is the exploration of the Wagner influence on the world musical processes. Among numerous works about R. Wagner heritage will name only those that deals only with history of music. Among them is work by O. Naumova «Mystery Theatre of Richard Wagner: "Parsifal" and its sacral dramaturgy» [2] and O. Babiy "J. W. Goethe in artistic perception and creative work of R. Wagner" [3]. As for explorations in philosophy, many works were written for the conference "Wagner and Nietzsche. 150 years of meeting" [4]. The work of H. Loos "The mystic-religious role of R. Wagner. The artist as the Deity, Genius and Hero" [4:13-17]. I. Myslovska explores the problem of music in the Nietzsche philosophy [4: 136-139]. O. Samoilenko regards the psychology of arts as the unity of the philosophical-esthetical and musicological methodes of the worldview [4: 175-179]. But in spite of numerous views and explorations, in the phenomenology of religion the Wagner heritage was not regarded before.

The innovation is in the choice of view of the research, that gives the oppotrunity to see the understanding of the numinous understanding of the composer, shown in "Tannhäuser". From this piont of view this opera is being researched for the first time.

The main part of the research we will start with the termins that will be used in a text. The meanins of the sacred (holy) is often used in many religious and philosophical sciences. The Latin word *sacrum* is polysemantic and means: 1. Sacred thing, sacred creature. 2. Sacred ritual. 3. Offering, offer. 4. Mysteries [5: 892]. The teological

understanding of sacred deals with everything that comes from God. On the point of view of the founder the phaenomenology of religion R. Otto writes: "We are prompted to it by the traditional language of edification, with its characteristic phraseology and ideas; by the learned treatment of religious themes in sermon and theological instruction; and further even by our Holy Scriptures themselves. In all these cases the 'rational' occupies the foreground, and often nothing else seems to be present at all. But this is after all to be expected. All language, in so far as it consists of words, purports to convey ideas or concepts; – that is what language means; – and the more clearly and unequivocally it does so, the better the language. And hence expositions of religious truth in language inevitably tend to stress the 'rational' attributes of God.

But though the above mistake is thus a natural one the less seriously misleading. For so far are these 'rational' attributes from exhausting the idea of deity, that they in fact imply a non-rational or supra-rational Subject of which they are predicates. They are 'essential' (and not merely 'accidental') attributes of that subject, but they are also, it is important to notice, synthetic essential attributes. That is to say, we have to predicate them of a subject which they qualify, but which its deeper essence is not, nor indeed can be, comprehended in them; which rather requires comprehension of a quite different kind. Yet, though it eludes the conceptual way of understanding, it must be in some way or other within our grasp, else absolutely nothing could be asserted of it. And even Mysticism, in speaking of it as τὸ ἄρητον, the ineffable, does not really mean to imply that absolutely nothing can be asserted of the object of the religious consciousness; otherwise, Mysticism could exist only in unbroken silence, whereas what has generally been a

characteristic of the mystics is their copious eloquence" [6: 2]. In this definition R. Otto is trying to understand the essential meaning of the definition "saint", that can not be regarded only as an ethical category of kindness, morality, welfare and other. In the attempt to find the essence, he finds the definition, that shows the meaning of saint – numinous (from the Latin numen – the divinity essence). But the most important for our research, the numinous can be only feeling (R. Otto wrote about "felt numinously"). It can not be understood rationally, it can be only felt– like everything what comes "from the spirit". R. Otto pays great attention to the content of the concept of "numinous" and its correlation with the categories of ethics and theology: 'Holiness' – 'the holy' – is a category of interpretation and valuation peculiar to the sphere of religion. It is, indeed, applied by transference to another sphere – that of Ethics – but it is not itself derived from this. While it is complex, it contains a quite specific element or 'moment' which sets it apart from 'the Rational' in the meaning we gave to that word above, and which remains inexpressible an τὸ ἄρητον, the ineffable in the sense that is completely eludes apprehensions in terms of concepts. The same thing is true (to take a quite different region of experience) of the category of the beautiful. Now these statements would be untrue from the outset if 'the holy' we merely what is meant by the word, not only in common parlance, but in philosophical, and generally even in theological usage. The fact is we have come to use the words holy, sacred (heilig) in an entirely derivative sense, quite different from that which they originally bore. We generally take 'holy' as meaning 'completely good'; it is the absolute moral attribute, denoting the consummation of moral goodness [6: 6].

In this case the ideal material can be art, acception and creation of which is based especially on the feelings and

deals with transcendental, spirituality and self-confidence. Especially it is seen in the Wagner operas, that gives us the opportunity to regard and explore them in the phaenomenology of religion, for example in the categories "holy", "sacred", "numinous". So we should start dealing with the topic of our research – opera "Tannhäuser".

In spring 1842 turning back from Paris to Dresden, Wagner visited the Wartburg Castle – a very important place for every German [7], and after few months started working on opera, that became the fifth and was called "Tannhäuser" [8: 89]. The first performance took place on 19. October 1845 year in the Royal Saxon Theatre in Dresden. More than century it is always on stage and gives an inspiration for the performing and also for the philosophical analysis.

Creating the libretto R. Wagner was based on the few sources – novel by E. T. A. Hoffman "The Competition of Singers" [9] novel by Novalis and L. Tick "Henrich von Ofterdingen", as well as on the German legends about minnesinger Tannhäuser and saint Elizabeth. On this basics componist created his literary and music work, that shows a special unity of place and time, where are presented the sacred (Christianity) and profan (pagan) in their inner and obvious revealment. The events in opera take place in fantastic world and in the real – the valley near the Wartburg castle. Also, there is one more world – imaginational – Rome as the symbol of the City of God (Augustine the Blessed). Minnesinger Tannhäuser was by goddess Venera and got pleasure. But he wanted to return to his native land. His sorrow of the native land became stronger and stronger and he asks goddess to return him to home. He sings the hymn in toworship her and she lets him do this, although says that he would suffer in the world of people. Venera does not accept Tannhäuser's minds, telling about sufferings in the humans world. But, when Tannhäuser

told the word of Virgin Mary, the cave of Venus is destroyed. And Tannhäuser is in the valley near Wartburg castle. He sees his friends – knights – minnesingers and together with them he goes to the castle.

In the castle hold the competition of the minnesingers. Tannhäuser is singing the hymn to goddess Venus, full of passion. But all the listeners are embaressed. Elizabeth saves Tannhäusers from the death penalty. She asks the landlord for the opportunity to condemn the sin. Tannhäuser goes with the pilgrims to Rome.

In a half a year Tannhäuser is back. But Pope did not forgive him sins. Now he has the only road – to the cave of Venus. His friends can not tell him not to do this. There is a funeral of Elisabeth. Tannhäuser asks her saint soul to pray for him. The choir of pilgrims sings and tells, that due to offer of Elizabeth Tannhäuser got forgiveness of sins.

The contradiction between sacred and profan, that is the main idea of the dramatic essence of masterpiece is the idea and inspiration for the different stage interpretations, which reveals the values criteria, modern performances, that are being changed throughout of time.

In spite of that, more detalized understandings in the essence of a masterpiece gives the mind about the necessity of the definition what is sacred. This definition usage does not give any doubts, but gives the feeling of the numinous, because this cathegory goes with the feelings, that are moulded by the music intonations, givedn by the compkexes of main themes (leitmotives) symboles.

Traditionally the concept of opera is the contradiction of two worlds – the spiritual one and the material, secular world. Euach has heroes. The most complicated character is Tannhäuser, that is between the worlds and has to make a choice – Venus (the symbol of

passionous pleasure) and Elizabeth (the symbol of pure, devoted love). The musical critics emphasize the ethical sides of the choice and support their thoughts by Tannhäuser's repentance and the blossoming staff of the Pope that symbolises the forgiving of sins. Such an interpretation is possible if we use usual opposites, that are in the analysis of this opera: saintly – sin, pagan – Christian, sacred – profane, heavenly – secular. But the category of numinous should not be the ethical interpretation. The numinous can characterize feeling only, is self-confident and is free from the ethical values. It characterizes everything what comes from the spirit. From such a point of view the emotions of Tannhäuser in the cave of Venus and in the competition in Wartburg are numinous. It means that they have sacred source. So, due to this the opposites get lost and the main character is shown harmonical inside, not the person that is in constant contradiction even with himself.

The overture that is one of the highest masterpiece in the world symphonical music proves to the fact that interpretation is possible. According to the laws of the symphonical development in the immanent musical forms is shown the essence of a contradiction in the philosophical meaning. The music form of the overture is unique for the 19. Century and is the revealment of the Hegel triade (Understanding – Dialectical Reason – Speculative Reason), the combination of two contradicting meanings to the third meaning, that has traits of each of them. The scheme of it can be shown like this: A – B – A₁.

B is the form of *sonata allegro*, that emphasises the intention of composer to show the unity of contradictions. The same aim is in use of the three part form, that can be regarded as – *main idea, contradiction and synthesis*. It reveals the unity of contradictions. But in musicology every conclusion is sure only when it can be proved by the

symbols-intonations, that make the basics of essence of the masterpiece and have the certain meaning. The overture to "Tannhäuser" gives a very good material for this analysis.

Let us begin with the most general meanings: the part A symbolises the world of Christianity, B – the cave of Venus, A₁ – the returning to the world of the Christianity but on the other level. The use of the category numinous gives the opportunity to understand the sacred meaning of both worlds, not only the world of Christianity, as can seem in the traditional percievevement of opera. The further interpretation of the intonational meanings gives the ability to look deeper and describe in details the impressions. The chorale of pilgrims sounds very graceful and concentrated, it is like a prayer about welfare in heaven, in the grace of God, not on earth. In it one of the greatest revealment of the numinous in the world music. R. Otto gives an example of the revealment of numinous in music of Mass in B minor (German: h-Moll-Messe). For the creation of the religious feelings R. Wagner the way of the associations: a slow sound of the chords by woodwin instruments and reminds the sound of musical organ in Catholic church. For the creation of the religious feeling R. Wagner uses the way of the associations – a slow sound of chords reminds the music in the Catholic Church. Timbre and presentation acquire the meaning of religious symbols, which are read both in the space of the temple and in the space of the scene.

After the theme of chorale, there is a theme of Tannhäuser's confession. It moves the numinous from the objective structure (the prayer of many people) to the subjective (lonely Tannhäuser). But there is no obvious contradiction between them. Analyzing the overture, B. Levik pays attention especially to the reprise and emphasises, that the figuration of violins, that are from the theme of confession, stop being

sorrowful and gives the choral shining, as a light of saints [8: 126].

Really in this part the main theme of the confession of Tannhäuser is with the pilgrim's chorale, that proves to the fact, that there is unity with them, so the numinous is full of religious feeling in its highest form.

Slowly the sound gets calmer, that is more the slow movement, that becomes further more and more calm. Seems, that it gets far and more far. So the exposition of the Christianity world is ended. The other world reveals – the pagan. Tannhäuser is waiting in the cave for the goddess of fertility, passionate love and beauty. In pagan times Venus was one of the most worshiped goddesses in the Roman pantheon. R. Otto does not say that the numinous can be also in pre-Christian religions, because it lives as the main basics, without what the religion can not be religion. So, we see not a contradiction, that is usually seen by the musicologists, but an attempt to find the inner, common basic idea of numinous. Tannhäuser worships Venus, so his feelings are close to religious feelings.

But there are changes – the theme of pilgrim's choir is again. In the dynamic reprise (the musical revelation of the philosophical category of synthesis). The chorale sounds not in three-beat meter but in four-beat meter. From one point of view it gives the calm feeling, from another – reminds of the common between the choir and hymn to Vernhuhs, where Tannhäuser worships the goddess. The theme of the confession in together with a chorale theme again and becomes mighty and powerful, with a wind musical instruments and ends the overture with immense shining" – wrote B. Levik [8: 129].

Another facet of the category of numinous demonstration is Wolfram's song, sounding an hour at Wartburg (2nd stage of the opera). At the heart of this stage is the legendary competition that took place in the thirteenth century

under the Landgrave of Thuringia Germany. He encouraged the development of poetry and music, invited to his court famous poets Minnesingers, including Walter von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach, Heinrich von Welfe, Heinrich von Ofterdingen, Reinmar von Zweter. Until this day, a beautiful hall of minnesingers of the world-famous palace has been preserved. Walter von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach, Heinrich von Ofterdingen are the heroes of Wagner's opera. The poetry of German Minnesingers is one of the artistic phenomena that has a worldview, because the twelfth century has made a significant contribution to the development of European culture, offering new ideas about beauty, in particular – the beauty of love for the Lady and for life itself. In the poetry of the Minnesingers embodied a new ethic of love, based on ardent and selfless service to God, the suzerain, the Lady. Service was the basis of the ethical canon (Shalaginov), but the Minnesingers themselves experienced it as a sacrifice, passion and sincerity. This experience of high love is one of the facets of numinous feeling and can be considered as one of its manifestations.

For minnesingers, love is the bliss of two hearts. One heart of love can not hold. The heroines of their songs were not only noble ladies who made the Knights suffer. They sang to those who valued cordiality, sincerity, and loyalty in love. For minnesingers, High love (Minne) is the foundation of life. It is a life-giving force that holds the world to itself, and a weapon against evil. Seeing his lady for the first time, the Knight feels the bliss of life and asks the Lord to unite those who keep love in their hearts. The motives of love and love in the poetry of the minnesingers are often intertwined. R. Wagner deliberately separates them. Knight Wolfram is the singer of Minne (When I cast my eye around this noble circle, what a sublime spectacle makes my heart glow! So many heroes, valiant, upright and

judicious, a forest of proud oaks, magnificent, fresh and green. And ladies I behold, charming and virtuous, a richly-perfumed garland of lovely blooms. My glance becomes enraptured at the sight, my song mute in face of such radiant loveliness); Tannhauser – sensual love (To thee, goddess of love, shall my song ring out! Now let thy praise be sung aloud by me! Thy honeyed fascination is fount of all beauty, and every sweet wonder stems from thee! That man who has held thee locked in passionate embrace, knows what love is, and he alone. Poor creatures, who have never enjoyed her love, fare hence, fare hence into the Venusberg!). From the point of view of ethics in minnesing, Tannhauser commits a crime that requires punishment by death. However, the numinous category does not contain ethical components, but only includes a sense of what comes from God and the Spirit.

So we see that the numinous feelings take a special place in the structure of opera and may influence the concept of the performance on stage. Although, the achievement in the analysis of the masterpieces in the sphere of religious phaenomenology develop the ideas of R. Otto, that gave an example of use the definition of numinous in the musicological analysis, but presented only one way of such interpretation.

Conclusion. Regarding the numinous as a category of the phaenomenology of religion and its revelation in the opera by R. Wagner "Tannhäuser" we can make the following conclusions: 1. The category of numinous has a big perspectives in future in musicology use, showing in the masterpieces new sides of essence. 2. The use of category "numinous" in the analysis of operas by R. Wagner, that surely has the religious meaning, gives the opportunity to discover new essences of the masterpieces, which are on the stage more than one and a half century. 3. The category "numinous", used as the mean of research gives new understanding in the phaenomenology of religion. 4. The

further exploration plan can become the analysis of other operas by R. Wagner, for example "Lohengrin", "Tristan and Isolde", tetralogy "The Ring of Nibelung", "Parsifal".

LITERATURE

1. Черкашина-Губаренко М. Оперний театр у мінливому часопросторі. Харків: "Акта", 2015. 380 с.
2. Наумова О.А. Містеріальний театр Ріхарда Вагнера: "Парсифаль" та його сакральна драматургія: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. – Теорія та історія культури. Харківська держ. академія культури. Харків, 2006. 18 с.
3. Бабій О. П. Й. В. Гете в художній свідомості Ріхарда Вагнера: автореф. дис...канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво. Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2008. 19 с.
4. Вагнер і Ніцше: 150-ліття зустрічі: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Львів: 7-8 листопада 2018). Львів: 2018. 206 с.
5. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Изд. 2-е, переработ. и доп. Москва: «Русский язык», 1976. 1096 с.
6. Otto R. The Idea of the Holy. London: Oxford University Press, 1923. 256 p.
7. Asche S. Die Wartburg und ihre Kunstwerke. Eisenach und Kassel: Erich Röth-Verlag 1954. 68 S.
8. Левик Б. Рихард Вагнер. Москва : Музыка, 1978. 447 с.
9. Hoffmann E. T. A. Der Kampf der Sänger // T. A. Hoffmann: Die Serapions-Brüder. Deutscher Klassiker Verlag im Taschenbuch. Bd. 28. Frankfurt am Main 2008. S. 332–382.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Cherkashyna-Gubarenko, M. (2015). Opernyy teatr u minlyvomu chasoprostori [Opera Theatre in the Changing Space-Time]. Kharkiv: "Acta" (in Ukrainian).

2. Naumova, O. A. (2006). *Misterial'nyy teatr Rikharda Vahnera: "Parsyfal" ta yoho sakral'na dramaturhiya* [Mystery Theatre of Richard Wagner: "Parsifal" and its Sacral Dramaturgy]: avtoref. dys... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.01. – Teoriya ta istoriya kul'tury. Kharkivs'ka derzh. akademiya kul'tury. Kharkiv (in Ukrainian).

3. Babiy, O. P. (2008). *Y. V. Gete v khudozhniy svidomosti Rikharda Vahnera* [J. V. Goethe in Artistic Perception and Creative Work of Wagner]: vtoref. dys... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03 – muzychne mystetstvo. Kharkivs'kyy derzhavnyy universytet mystetstv im. I. P. Kotlyarevs'koho. Kharkiv (in Ukrainian).

4. Vahner i Nitsche: 150-littya zustrichi [Wagner and Nietzsche: years of

meeting] (2018): zbirnyk materialiv mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi (L'viv: 7-8 lystopada 2018). L'viv (in Ukrainian).

5. Dvoret'skiy, I. Kh. (1976). *Latinsko-russkiy slovar'* [Latin-Russian dictionary]. Izd. 2-ye, pererabot. i dop. Moskva: "Russkiy yazyk" (in Russian).

6. Otto, R. (1923). *The Idea of the Holy*. London: Oxford University Press.

7. Asche, S. (1954). *Die Wartburg und ihre Kunstwerke*. Eisenach und Kassel: Erich Röth-Verlag.

8. Levik, B. (1978). *Rikhard Vagner* [Richard Wagner]. Moskva: Muzyka (in Russian).

9. Hoffmann E. T. A. (2008). *Der Kampf der Sänger // T. A. Hoffmann: Die Serapions-Brüder*. Deutscher Klassiker Verlag im Taschenbuch. Bd. 28. Frankfurt am Main.

Receive: June 10, 2021
Accepted: October 11, 2021

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ PHILOSOPHY OF CULTURE

УДК 008 : 312.421

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.165-176

СИНКРЕТИЗМ ТА СИНТЕТИЗМ ЕВОЛЮЦІЇ МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБИ КУЛЬТУРОТВОРЧОСТІ

А. Ю. Ареф'єва*

У статті розкрито експлікації категорії "синтез мистецтв" в контексті категоріального простору понять "синкретизм", "еклектика", "взаємодія", "художній синтез". Доведено, що синкретизм, як механізм культуротворення, фіксує стадію "первинної простоти" та відображає потенціал художнього універсалізму конкретної доби, стилю, особливості поетики й естетичні вподобання митця – автора синтетичного художнього твору. Встановлено, що художній синтез відображає іманентну цілісність твору як синтез образу та предмета, натомість синтез мистецтв свідчить про взаємодію різних видів мистецтв.

Особлива увага у дослідженні сконцентрована на аналізі егалітаризму в грецькій та європейській культурі. З'ясовано, що мистецтву властивий розмірений ритм і метрика, яка була пов'язана з циклізмом і навіть своєрідним «метрономом» – протагоністом вітворення події. Водночас змагальна система гри (агон), коли в одному просторі грали декілька драм, потребувала певної акцентації, орієнтації в часові та просторі. Протагоністи, перші комуніканти були надзвичайно важливими детермінативами, а детермінантою, що допомагала увійти в наслідково-причину реальність, ставала обрана тканина події. Детермінативи розводили омоніми, розводили подібне, а детермінанти намагалися звернутися до засади, до метафізики, до того, що рухало подією в контексті змагальної акторської драматургії.

Встановлено, що триєдина хорєя як своєрідний образ, який в класицизмі досягає буквально канонічного принципу єдності місця, часу і дії, є своєрідним принципом самоздійснення сценічної дії. Системогенез як породження цілісності, де передбачається подія, що випереджається в образах, визначається надзвичайно гостро як маска. Маска була незмінною трагічною або ментальною іпостасью, яка проводила вісь, вертикаль. На основі цієї домінанти відбувалася інтрига події, яка мала своє місце і мала свою драматургію самоздійснення. Поряд з цим час моделював вічність і розгортався в надзвичайно широких чи

---

* Кандидат філософських наук, докторант кафедри етики та естетики
(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна)
ORCID ID 0000-0003-4619-928
e-mail: anna.arefieva@gmail.com

більш малих діапазонах, але він завжди моделював ту одвічність, яка усувала часовість в християнському розумінні за межі події.

Ключові слова: синтез мистецтв, художній образ, художній твір, синкретизм, синтетизм, еволюція мистецтва.

SYNCRETISM AND SYNTHETISM OF THE EVOLUTION OF ART AS A MEANS OF CULTURAL CREATIVITY

A. Yu. Arefieva

The article reveals the explications of the category "synthesis of arts" in the context of the categorical space of the concepts "syncretism", "eclecticism", "interaction", "artistic synthesis". It is proved that syncretism, as a mechanism of cultural creation, fixes the stage of "primary simplicity" and reflects the potential of artistic universalism of a particular era, style, features of poetics and aesthetic preferences of the artist – author of synthetic art. It is established that artistic synthesis reflects the immanent integrity of the work as a synthesis of image and object, while the synthesis of arts indicates the interaction of different types of art.

The study focuses on the analysis of egalitarianism in Greek and European culture. It was found that art is characterized by a measured rhythm and metrics, which was associated with cycling and even a kind of "metronome" – the protagonist of the event. At the same time, the competitive system of the game (agon), when several dramas were played in one space, required a certain accentuation, orientation in time and space. The protagonists, the first communicants, were extremely important determinants, and the chosen fabric of the event became the determinant that helped to enter the consequence-cause reality. Determinants diluted homonyms, diluted the like, and the determinants tried to appeal to the principle, to metaphysics, to what drove the event in the context of competitive acting drama.

It is established that the triune chorea as a kind of image, which in classicism reaches literally the canonical principle of unity of place, time and action, is a kind of principle of self-realization of stage action. Systemogenesis as a product of integrity, where an event anticipated in images is predicted, is defined extremely sharply as a mask. The mask was an invariable tragic or mental incarnation, which carried the axis, the vertical. On the basis of this dominant there was an intrigue of the event, which had its place and had its own drama of self-realization. At the same time, time modeled eternity and unfolded in extremely wide or smaller ranges, but he always modeled that eternity which eliminated temporality in the Christian sense beyond the event.

Key words: synthesis of arts, artistic image, work of art, syncretism, syntheticism, evolution of art.

Виклад основного матеріалу.
Кінематика як синхронна зчитка інформації існувала завжди. Кінематограф як тип художньої цілісності існував і раніше, але засобами новітніх технологій здійснив динамізацію фото. Звичайно, виникає вже інший тип симультанності, новітні синтези та інші синкрези. Відтак, синкретизм є синхронна, просторова модель художньої цілісності, а синтез – модель часова. Якщо поглянути в глибину формотворчих систем різних видів мистецтв, то їм відповідає

пластика – просторова єдність і тектоніка – єдність часова. Пластика – це характеристика межі, характеристика простору, яка не обов'язково натуралізується у вигляді скульптури або об'ємного тіла. Пластика також осмислюється як силует, своєрідна обмежена в просторі графема, форма. Якщо додається третій вимір, то виникає пластика, яку ми розуміємо – рельєф, барельєф або круглу скульптуру, архітектурну форму та ін.

Архітектоніка – виявлення конструкції в зображенні, патерні, архітектурному просторі – частіше всього розуміється як архітектон (головний конструктор), розуміється як часова презентація дії в *compositio*, тобто композиції твору тих формотворчих принципів, які відбуваються як певна візуальна динаміка. Тектон, архітектон – це архітектурні поняття. Поняття "тектоніка" говорить про виявлення сили ваги в конструкції.

Якщо поглянути на модель культурогенезу, а також еволюції мистецтва, Ф. Шміта, то можна стверджувати, що природній виток *compositio* циклів культуротворення у всезагальній теорії мистецтв, який характеризується категоріями: ритм (палеоліт), форма (неоліт), угруповання (ранні цивілізації), рух (античність), простір (Новий час), час (Новітній час), пов'язує людину з тим усвідомленням цілісності мистецького твору, яке є природовимірним [19]. Тобто, якщо задати питання: "Чи існувало мистецтво до палеоліту? Чи існувала культура до палеоліту?", то і починаємо шукати "нульову відмітку", "початок" еволюції мистецтва, який пов'язується з „первинною простотою” формотворення. Саме цією межею визначається той період, коли людина маркує своє місце у світі, місце в бутті. Чудові зображення тварин у печерах свідчать про теріоморфізм як ціннісну настанову (невід'ємність тваринного та людського витоку культури як первинний синкретизм).

Звичайно, раніше існувала людина, існував феномен людської цілісності, не мавши мистецького маркування. Еволюція як зіткнення циклів розвитку мистецтва, за Ф. Шмітом, відбувається як злам парадигми, де кожна наступна стадія несе в собі протилежність попередньої [19]. Але ця протилежність існувала і в самому циклі як антисистема. Відтак, можна говорити про системогенез мистецтва

(передбачання майбутнього в системі вмінь, майстерності, творчості), де стадія "первинної простоти" (синкретизму), змінюється стадією квітучої складності" і стадією "вторинного спрощення", за К. Леонтьєвим [8]. Отже синкретизм перманентно оновлюється. Вже сам Шміт наголошував на позитивістських коріннях своєї моделі. Адже, більш слушної моделі системогенезу мистецтва як культурогенезу, ми не маємо. Антисистема виконує роль "акцептора дії", за П. Анохіним [1], саме в стадії "квітучої складності" (синтетизму), що призводить до пошуку монізму, новітньої простоти системного цілого мистецтва. Антисистема у наступному культуроциклі розростається в системне ціле, формується нова цілісність, нова синкреза, що ми пов'язуємо з образним, естетичним, етичним вимірами культуротворчості. Культура, як це стверджували О. Шпенглер, М. Леонтьєв, – несе в собі "життєвий цикл", який можна пов'язати з дитинством, дорослим існуванням, старістю, вмиранням [8; 20].

Якщо взяти, наприклад, Середньовіччя – це первинна простота катакомбних розписів, реальність квітучої складності, оформлення іконографії, зображувальних систем, більше того надлишкового декору, і це ситуація подвійного спрощення, коли культура вже готується прийти в щось інше – культуру доби Відродження. Антисистема не виникає на першій стадії, бо культура є надзвичайно моністичною. Антисистема виникає на другій стадії, коли система культури піддається рутинізації, за М. Еліаде, а простір і час культури існують в режимі гетеротопій (багатошарового простору культури) та гетерохронії (багатовимірності часу, яка разом з часом-стрілою зберігає античний час-вічність). Антисистема формується за домінантою часу-вічності, що спонукає

до "повернення" в Золотий вік – ідеалізовану античність доби Відродження.

Пластична синкретаза заперечує синтетизм квітучої складності середньовічної культури, є певною натуралізацією античного космосу. Новітній середньовічний синкретизм формується під впливом симультанності (існування у двох світах та заперечення часу як однонаправленого модусу дії, події), є редуktivним механізмом, що заперечує тектонічні сили формотворення середньовічного мистецтва. Для того, щоб детально це пояснити, звернемось до роботи Д. Ліхачова, О. Панченко, Н. Понирко "Сміх у Давній Русі", де дається системна оцінка і реконструкція антисистеми.

Сміх грав надзвичайно важливу роль, сміхова культура – це культура автентична, яка протистояла всьому серйозному та устаєленому.

«Функція сміху, – пишуть автори, – оголювати, визначати правду, роздягати реальність від покровів етикету, церемоніальності штучного нерівенства, від всієї складної знакової системи даного суспільства. Оголення урівнює всіх людей. „Братія голянська” рівна між собою.

Дурість – це оголення розуму від всіх форм та звичок, тому говорять і бачать правду дураки. Вони є чесними, правдивими, смілими, веселими, не розуміють всіляких умовностей, є правдолюбцями, але "авиворот".

В давньоруському смісі велику роль грало вивертання одягу, викручені міхом назовні овчини. Особливу роль сміхового передягання мали: рогожа, мочало, солома, береста, лико. Це було ніби то "брехливі матеріали" – антиматеріали, улюблені ряженими та скоморохами. Все це заміняло собою виворітний світ, котрим жив давньоруський сміх» [9: 16]. Отже, народна культура Середньовіччя робила сміх дієвим механізмом

викривання всього надлишкового та декоративного як зайвого.

Синкретизм як антитеза синтетизму (антисистема) маркує ту ж саму цілісність людини, але кожен раз у окремому, уособленому вигляді ехемпла. Коли говорять, що спочатку існував синкретизм в мистецтві, а потім виник синтетизм, – це знову позитивістська однолінійна традиція, яка свідчить про те, що спочатку був світ цілісний, міфологічний, нерелективний, а потім художник і цілий сонм теоретиків від мистецтва починають рефлектувати над цією цілісністю, визначати її окремі частини на правах синтезуючої (системотворчої) домінанти. Адже система повертається до нового синкретизму.

Чому повертається? Е. Морен це пояснює таким чином. Щоб зберегти цілісність культура звертається до своїх метафізичних витоків, "омолоджується", не старіє [14]. Про це ж свідчить і М. Еліаде, який пише, що жертва в ритуалі повертає світ до своїх першовитоків [21]. Тут ми потрапляємо в досить цікаву ситуацію, що спонукає прийняти гносеологічну модель мистецтва як пізнання світу. Вторинну по суті, де стверджується, що мистецтво лише відображує реальність і намагається неповноту рефлективних інтенцій подолати чуттєвим образом. Тобто виникає новий тип повноти, який фактично і дає новий образ цілого, протилежний від рефлективного, казуального, есенціалістського. Однак ця теорія страждає гносеологізмом, не можна сказати, що людина рефлектує, теоретично існувала раніше людини чуттєвої, граючої, людини художньої.

Тобто всі зазначені реалії спонукають до того, щоб осмислити проблему синтезу і синкретичності в еволюції мистецтва як взаємодоповнюючі механізми, де одна реальність змінює іншу, а ініціатором змін виступає антисистема. Це

прекрасно демонструє М. Леонт'єв, говорячи, що первинна простота культури змінює ту культуру, яка існувала перед цим. Метафізичний виток всього нового важливо інтерпретувати як мета-метафізику, за Ю. Легеньким [7]. Тобто зсування межі як "уперед", так і "назад", є певним подвоєнням цієї межі. Отже, першовиток не існує сам по собі, а виникає як антисистема до тієї культури, яка заперечується.

Так було, наприклад, з мистецтвом Середньовіччя. Але, зрештою, нова цілісність у стадії квітучої складності виборює й утворює в собі новітню антисистему і таким чином трансформується в щось інше. Це легко продемонструвати, коли ми бачимо, як фрескопис замінюється оптичними візіями олійного живопису доби Відродження. Ми знов бачимо еліністичний натуралізм. Паноптикумум Відродження, який заперечує символізм і логістичний, вербальний код християнського канону, є, однак, не новим "варварством", а освіченим неоплатонізмом, за О. Лосевим [11].

Отже, знову повертаємось до питань: А що ж існувало до палеоліту? Як можна побачити соціокод палеоліту як антисистему, яка стала системою? Імпліцитна відповідь належить Хосе Ортега-і-Гассету, який писав, що самотнього людства не існувало. Він говорить про людство, закинуте в безодню ества, яке самозакохане. Образ самозакоханого людства набув ознак Нарцису. Якщо ми легко віримо, що першим Нарцисом був давньогрецький юнак, який вмирає від голоду, тому що сам закохався в себе і не відповів на кохання німф, то Х. Ортега-і-Гассет говорить що першим за Нарциса був примат роду Гоменід, який дивився в дзеркало природи [15].

Дивився і дивувався, наскільки людина в дзеркалі залежить від нього. Він моргнув – і той моргнув, він махнув рукою – і той махнув рукою. Ця

повна ідентичність (ідентичність міфологічна, нерелективна), яка залежність від двійника, говорить про те, що перед нами не міф як розгорнута система, а протоміф, який визначається як тотальна нерелективна цілісність. І те, що міф є нерелективна цілісність, а про це говорять багато дослідників культури Месопотамії, Давнього Єгипту, то вони помиляються. Це вже релективний міф, бо він осмислюється в іменах, в тому образі буття, яке можна поіменувати. Не має значення наскільки диференційованим є ім'я, наскільки воно описує цілісність культури, але воно вже є іменем. Коли ж імен ще не було, але існувало людство як цілісний образ людини, як певний образ Нарцису, який дивився на себе в дзеркало природи. Описати цю ситуацію можна як протокультурну реальність. Антисистема зародилася раніше системи. Якою б парадоксальною не виглядала ця думка, важливо зазначити, що продукуєчий механізм системотворення (акцепто дії), за П. Анохіним, з'являється раніше організму [1].

Отже, коли онтологічно культура і мистецтво не мають маркерів свого існування, вони вже існують в рефлексії дослідника як передумова виникнення культури, як протокультура. Отже, синкретизм тут теж релективний, модельно-реконструктивний. Рефлексія була не усвідомлена в культурі, не описана у вигляді маркерів ідентичності, вона належала кожному окремому "Я", кожному окремому суб'єктові, якщо це слово можна використати в ситуації, в який примат роду Гоменід дивиться в дзеркало. Якщо це так, то можна говорити про те, що в контексті рефлективного простору культури домінує не синкретизм, а синтетизм. Так, існують окремі диспозиції: "людина – природа", "Я – є інше Я", але вони не усвідомлюються як ім'я або

займенник "Я", і до імені, до будь якої можливості стати за іменем, стати займенником утворюється ідентичність "Я – Ми", за М. Бубером [3]. Ця ідентичність і є синтезом, а не синкретизмом. Антисистемою стає синкретизм, тобто неподільна цілісність, яка вже не рефлектує, а уникає плюралізму бачення світу.

Ми потрапляємо в дивну ситуацію, яка виводить нас за межі культуроцентристського, позитивістського або будь-якого іншого осмислення дихотомії синкретизму та синтетизму як механізмів культуротворення. Синтез як тотальна наявність частин природи і людини, яка ще не має ніяких сфер рефлексії, – все ж таки існує як відображення, як рефлексія суто природного зразка, відображення як рефлекс. Але не маркується у свідомості, зображеної та іменованої реальності сутнього.

В просторі неоліту синкретизм, який належав палеоліту, перетворюється на синтез графем, синтез символів, які створюють орнамент, нову цілісність – символічну – і вже синтез стає антисистемою. Тобто візуальна цілісність замінюється логографічною, символічною, піктографічною. Ця цілісність має свої імена, а ці імена як антисистема породжують інший світ.

Після неоліту виникає той феномен, який Ф. Шміт описує як групування або композицію, де важливо не символи, не сам принцип протиставлення, а групування, яке несе в собі патерн візуальної конструкції, архітектоніку виявлення цієї конструкції. Тобто синтетична реальність перетворюється на новітній синкретизм візуального зразка. Ми можемо спростити і сказати, що синкретичний механізм відображує просторові реалії культури, візуальні, а синтетичний – часові, а потім вже визначити хронотоп (часопростір) культури. Все це і створює бінарний спосіб диспозиції культури.

Звичайно, це також позитивістська схема, коли природні складові проєктуються на культурні, але ми не маємо ніякої кращої моделі. Можна сказати, що виробляється надприродний контекст, коли нарцисизм стає ідеалом, а ідеалом він стає у Г. Сковороди, коли Нарцис закохався у красу Творця, яку побачив всередині себе.

Отже, можна стверджувати, що сьогодні ситуація культуротворчості презентує антисистему як передбачання (антиципацію) нової цілісності культуротворчості. Звичайно, це умовні номінації, але вони допомагають вийти за межі однолінійних схем еволюції мистецтва.

Первинний вимір танку є надзвичайно важливим, щоб усвідомити, що власне танок і був тим активатором, надзвичайно важливим ініціативним ядром експресивних мистецтв, які переживали його пластично, візуально. Танок ставав інтерпретивним механізмом витанцювання діалогів, і навіть впливав на архітектуру і скульптуру та живопис. Ритм, пульсуючі у напруженнях стойко-балкової системи в архітектурі, ритм у контрпропозицій в танці ставав тим системотворчим виміром, який можна назвати хореїчністю.

Цікаво, що танок мав свої омоніми: мімезис теж презентував в собі танцювальний природу. Музика достатньо рано виокремилась з первинної триєдиної хореї і перейняла в неї головну функцію експресивного мистецтва – слугувати збудженню почуттів. Різні форми культивування хореї визначалося по-різному, так піано співали на честь Аполлона, а дифірамби виконувались хором під час весілля, свят на честь Діоніса, просодії використовували під час процесій. Тобто музика ставала складовою частиною містеріального циклу, який здійснювався в культурі. Засновником містерії вважався співак Орфей, а

власне зв'язок музики з релігією зберігався аж до пізніх часів, не дивлячись на те, що вона стала вже надзвичайно світською, публічною і використовувалася на свята.

Грецьке слово хорея мало два значення: танцювати в ансамблі і співати теж в ансамблі. Орхестра або те місце в театрі, де розміщувалися співаки, отримала свою назву від орхезис, що означало – танок. Цей тип співу, який відбувався завдяки будь-якій культивуванню гри на інструментах, а це ліра і ін., поєднувалося з хором, танцюристи вторили музичному супроводу. Танок був більше пантамімою, жестиуальним рухом – експресивним, динамічним презентативом таємних сенсів і знаків. Танок визначалися в жестах, а також ніс в собі ритмічний візерунок, який здійснював поєднання сольних виступів і музичного супроводу.

Образ хореї і хореїчний вид єднання мистецтв був по суті ритмізованим, танцювальним, жестиуальним, презентативно чуттєвим пластичним космосом, якщо використати теорію О. Лосева та його категоріальну характеристику космосу як чуттєво-пластичного організму [12]. Ритм був особливим інструментом грецької динамічної пластики, був надзвичайно експресивним.

Хорея має передусім публічний характер. І рання, і пізня поезія греків визначалася для публіки як певна сценічна реальність. Тобто сцена в широкому комунікативному сенсі виникає в Греції як певний медійний вимір мистецтва. Втім, якщо просторові мистецтва або мистецтва конструктивні складають окремий вид, творчість яких протилежна експресивним видам, мистецтв (у греків вони презентувалися як предмети для споглядання), то поезія, музика і танок повинні були виражати експресію почуттів.

Скульптура, архітектура, живопис вважалися більш споглядальними і

орієнтованими на зовсім інші тип чуттєвості. Архітектура виникає VIII–IV століттях до н. е. і фактично дає паралель епічному, поетичному універсуму грецької культури. Так, як і поезія Гомера, архітектура досягла свого найвищого розвитку. Архітектори створили ті форми, які мали для Греції пріоритетне значення і увійшли в історію як архетипи грецької культури, що презентують так званий Золотий період або Золотий вік, який фактично і спонукав до наслідування, починаючи з доби Відродження, класицизму і вже сучасних неогрецьких навіювань.

Канон, нормативність, пропорційність, а також все те, що було пов'язано з домінантою певного вертикалізму мотивів, нахил голів, динаміка жестів рук і стабільність схем поз складували один великий надмотив або одну велику надсистему. Все це призводило до того, що мистецтво давніх греків виглядало хореїчно гармонійним, тобто хорея як глибинний міфологічний тип моделювання космологізму визначалася всіма можливими засобами. Так, можна стверджувати, що навіть в XIX столітті, після захоплення класицизмом виникає знову еkleктичний напрям – неогрек, який в певній мірі переходить в танцювальну систему, а вже в XX столітті стараннями Есейдори Дункан набуває свого, будемо казати, імпліцитного диспозитиву до класичної хореографії.

Відтак, за твердженням Д. Ліхачова, європейський універсалізм походить від грецької культури і навіть його жестиуальність, каноніка поз і геометризація, яка мала загальний космологічний характер, наслідувала давньоєгипетські традиції, поєднувала універсалістські системи апроксимації, спрощення і певної гомогенізації тіла людини, яке визначалось як канонічна та космологічна реальність [10]. Це спонукало до тої загальної для грецької культури, а згодом вже до європейської

культури уніфікованої споглядальності, яку пов'язують з естетичністю як потребою знайти міру, естетичну дистанцію, спосіб бачення, а також спосіб регулювання пристрастей. Мистецтва в тій чи іншій мірі описувалися двома домінантами, які зазначив Ф. Ніцше як діонісійський та аполонівський тип творчості. Якщо діонісійський був надмірним, надлишковим, експресивним, то аполонівський – гармонійно статичним, статуарним. Все це переходить в хореографію як хореїчну домінанту синтезу мистецтв дягилевських сезонів, зокрема.

Системогенез в мистецтві слід розуміти не лише у тотально-функціональному, організмичному вимірі, що притаманне фізіологам і взагалі позитивістському мисленню, а у контексті екології культури. Важливо звернутись до робіт теоретика великих систем Е. Морена, засновника центру трансдисциплінарних досліджень з соціології, антропології, історії при Національному центрі наукових досліджень в Парижі. "иробництво себе, – пише Морен, – це термін, що визначає ретроактивний процес, який відбудовує систему, відтворює її безперервно, у беззупинному оновленні, котре складає її існування. Регенерація – це термін, що позначає, як будь-яка продукуюча система продукує зростання ентропії, що означає тенденцію до виродження. І саме тому потребує зростання генеративності або породжуючій силі, щоб регенерувати цілісність. Безперервне виробництво себе являє з цієї точки зору безперервну регенерацію" [14: 223].

Важливо зазначити головні системотворчі ознаки, які свідчать про те, що в системогенезі мистецтва існує самокерована система, яка потребує визначити принципи її функціонування. Одним із головних принципів, за Е. Мореном, є принцип дії за межами холізму і редукаціонізму.

Холізм – це примат системного витоку, редукаціонізм – це спрощення, гомогенізація, системної єдності. Е. Морен констатує: "Важливо також вийти за межі чисто глобалізуючої і охоплюючої ідеї цілого. Ціле не є просто емерджентність, воно має, як ми скоро зрозуміємо, складне обличчя. І тут стає справжньою необхідністю ідея макрокосму або концептуального погляду культури, котра дозволяє нам сприймати і описувати цілісні феномени" [14: 150].

П. Анохін проблему системогенезу бачить у гетерохронії, тоді, як гетеротопія вписується в континуальність просторово-часових відносин. "Гетерохронія в буквальному сенсі – це зсув в часові закладки будь-якого органу або змін темпів розвитку в ембріоні даної особи в порівнянні з закладкою цього органу у попередників. З самого поняття можна визначити, що зсування в часові можливе у бік більш ранньої закладки органу, або, навпаки, в бік запізнення закладки. Ембріогенез вищих тварин дає багато прикладів, де є подібні зсуви в часові, наприклад, мозок ссавців хоч і розвивається на більш пізніх стадіях еволюції, закладається досить рано, в певному випадку ми маємо справу з онтогенетичним прискоренням розвитку або акселерацією. Усі первинні дослідження гетерохронії проходили виключно за відзнакою і відношенням до біогенетичного закону" [1: 137].

Принцип гетерохронії в культурі більш вражаючий. Тобто культура завжди існує у багатьох часових вимірах, чисто генетично – це циклічний час, час-вічність, час-стріла. В мистецтві означені типи темпоральності існують в певній синхронії, в згорнутому соціокоді часовості. Зараз домінує час-стріла, але циклічний час і одвічність нікуди не поділися. Системогенез мистецтва як пошук видових адекватцій і нових синтез "перебирає" всі часові

контексти або часові доміанти і висуває на перший план антикізуючі інтенції або походить від класицизму, робить час ще більш архаїчним, циклічним, космологічним, архаїзовано визначеним, загострює динаміку, строковись, екзистенційність, катастрофізм темпоральностей мистецького твору. Якщо це так, то ми бачимо, що гетерохронія навіть в контексті вже опрацьованої партитури часовості дає можливість виснування тих чи інших просторових контрпозицій, які моделюють у своїх локальних, дієвих і подієвих конфігураціях той чи інший час і працюють на загальний системогенез єднання видів мистецтв в тому чи іншому просторі культури, тої чи іншої доби.

Ми говоримо про ХХ століття і власне, будемо говорити, що у ХХ столітті виникає проблема четвертого виміру, час додається як динаміка зображення. Той кубізм, який засвоїв у своїй хореографії Вацлав Ніжинський, стає своєрідним хореїчним імпульсом музики в сценографії, імпульсом поезики і поезії в цілому. Тобто хореїчний принцип доміанти як визначення провідного системотворчого механізму є важливою засадою формування всієї європейської культури. Отже, такий підхід, як би його не назвали, – позитивістським чи універсалістським, аналоговим – свідчить про те, що великі системи в культурі як системи самоорганізуючі, так чи інакше, орієнтовані на те, що визначається доміанта системотворчого фактору як провідного прийому або принципу реалізації цілісності.

Домінанта пози і силуету, жесту в хореографії С. Лифаря була характерною для багатьох хореографів класичного напрямку, або напрямку неокласики, адже доміанта динамічного потоку руху в неокласицистських реаліях, що сформована в просторі балету як

симбіоз статички та динаміки (дискретного та континуального) є симбіозом канонічно статуарної пози, жесту і водночас експресії, що утворюється в хореографії Вацлава Ніжинського.

Яку ж можна зазначити диспозицію експресивних і конструктивних видів мистецтв, характерну для ХХ століття? Грецька хореографія архітектонічна, скульптурна, статуарна. Це можна побачити в скульптурах, в оздобленні храмів, і це можна побачити власне в пізній хореографії, яка приймає цей тип жестуальної, експресивної динаміки. Тобто тут більше позиції, більше точок, більше контрпостановок, ніж самого вихору танку. Пізня романтична версія грецької хореографії в неогрецькому вимірі (еклектичному за образами Ейседори Дункан) знаходить своє вираження в театральному інструментарії символізації руху і ритму, який описує Г. Крег в його теорії надмаріонетки.

Надмаріонетка – це символічний рушійний скульптурний організм, який не є людиною, а є в більшості лялькою, але ця лялька є настільки активною і динамічно і водночас канонічно осмисленим символом, що стає ідеальним матеріалом для утворення архетипових і канонічних форм сценізму. Отже, хореїчність як принцип танцювальної доміанти висував на перший план пластику космологічного зразка. Пластику експресивну, пластику, орієнтовану на канон, на синтез. У Крега виникає багато синтетичних аюзій театру Сходу, зокрема Китаю, з Японії, навіть театр жорстокості А. Арто теж орієнтувався на театр Но, навіть на театр тіней Китаю. Вся ця система сценізму в тій чи іншій мірі спонукала до симбіозу. Проте синтези видів мистецтв ще не були визначені так відверто і так, будемо говорити, поліфонічно, як вони визначені в пізніх постмодерних творах. Але на межі ХІХ – ХХ століть вони були

надзвичайно архетиповими, інструментальними, надлишково синтетичними, особливо в сезонах Дягілева.

Висновки. Відтак, універсалізм грецької, а згодом європейської культури був розрахований на елітарність. Ніякого егалітаризму тут не існувало, народна стихія існувала сама по собі, але споглядання та відволікання від активної та надмірної події спонукали до синтезу. Розмірений ритм і метрика, яка була пов'язана з циклізмом і навіть своєрідним «метрономом» – протагоністом вітворення події (грали по декілька діб на сцені і тому потрібно було весь час пояснювати зміст події). Змагальна система гри (агон), коли в одному просторі грали декілька драм, потребувала певної акцентації, орієнтації в часові та просторі. Протагоністи, перші комуніканти були надзвичайно важливими детермінативами (допоміжними комунікантами), а детермінантою, що допомагала увійти в наслідково-причину реальність, ставала обрана тканина події. Детермінативи розводили омоніми, розводили подібне, а детермінанти намагалися звернутися до засади, до метафізики, до того, що рухало подією в контексті змагальної акторської драматургії.

Можна говорити, що триєдина хорея як своєрідний образ, який в класицизмі досягає буквально канонічного принципу єдність місця, часу і дії, є своєрідним принципом самоздійснення сценічної дії. Системогенез як породження цілісності, де передбачається подія, що випереджається в образах, визначається надзвичайно гостро як маска. Маска була незмінною трагічною або ментальною іпостасью, яка проводила вісь, вертикаль. На основі цієї домінанти (маски) відбувалася інтрига події, яка мала своє місце і мала свою драматургію самоздійснення. Час моделював

вічність і час міг розгортатися в надзвичайно широких чи більш малих діапазонах, але він завжди моделював ту одвічність, яка усувала часовість в християнському розумінні за межі події.

Звичайно, проекція християнського часу на грецьке акме або архе є завданням не благодатним, але ми сприймаємо давньогрецьку трагедію як дію "від" і "до", тоді як власне в ті часи маркери "від" і "до" не домінували. Домінувала вертикальна вісь, маска як засада певного архетипу чуттєвості. Домінував циклізм ще більш архаїчний, ніж одвічність тип презентації часовості як такої, який повторював, варіював протягом одного, двох, трьох змін циклів дня і ночі щось незмінне, міфологічне, що і давало можливість космологічного уявлення і розуміння сценізму.

Системогенез видів мистецтв здійснювався таким чином, що висувався на перший план домінантний системотворчий чинник, який і характеризував власне системотворчі інтенції. В хореї це був танок. Танок існував досить довго, навіть аж до XVIII століття в західних європейських храмах танцювали. Хореїчність як танцювальна засада була надзвичайно важливою при всьому тому, що християнська іконографія вже була зовсім іншою, ніж іконографія давньогрецького зразка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы. Избр. труды. Москва: Наука, 1978. 388 с.
2. Афанасьев В. А., Шмит Ф. И. Киев : Наукова думка, 1992. 216 с.
3. Бубер М. Я и Ты. Москва: Высшая шк. 1993. 176 с.
4. Бычков В. В. Эстетика. Москва: Гардарика, 2002. 556 с.
5. Галеев Б. М. Цветомузыка: становление и сущность нового искусства. Казань, 1976. 268 с.

6. Климов Р. Б. Теория стадияльного развития искусства и статьи. Москва: ОГИ, 2002. 512 с.

7. Легенький Ю. Г. Культурология изображения: (опыт композиционного синтеза). Киев: ГАЛПУ, 1995. 412 с.

8. Леонтьев К. Избранное. Москва: Рарог, Московский рабочий, 1993. 400 с.

9. Лихачев Д. С., Панченко А. М., Поньрко Н. В. Смех в Древней Руси. Москва: Наука, 1984. 295 с.

10. Лихачев Д. Экология – проблема нравственная. *Наше наследие*, №1, 1991. С. 3 – 9.

11. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. Москва: МЫСЛЬ, 1978. 623 с.

12. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос. Москва: МЫСЛЬ, 1993. С.613 – 872.

13. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 347 с.

14. Морен Э. Метод: Природа Природы / пер. с фр. Е. Н. Князева. Москва: Прогресс-Традиция, 2005. 464 с.

15. Ортега-и-Гассет. Х. Что такое философия? Москва: Наука, 1991. 408 с.

16. Прокофьев В. Н. Федор Иванович Шмит (1877-1944) и его теория прогрессивного циклического развития искусства. *Советское искусствознание – 80*. Москва: Советский художник, 1981. С. 254–285.

17. Татаркевич В. Античная эстетика. Москва: Искусство, 1977. 327 с.

18. Худеков С. Н. Всеобщая история танца. Москва: Эксмо, 2009. 608 с.

19. Шмит Ф. И. Искусство – его психология, его стилистика, его эволюция. Харьков: Союз, 1919. 338 с.

20. Шпенглер О. Закат Европы: Гаштальт и действительность / пер. с нем. К.Свасьяна. Москва: МЫСЛЬ, 1993. 663 с.

21. Элиаде М. Космос и история. Москва: Прогресс, 1987. 312 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Anokhin, P. K. (1978). *Filosofskiye aspekty teorii funktsional'noy sistemy* [Philosophical aspects of the theory of functional systems]. *Izbr. Trudy*. Moskva: Nauka (in Russian).

2. Afanas'yev, V. A. (1992). *Shmit. F. I.* [Schmitt F. I.]. Kiyev: Naukova dumka (In Ukrainian).

3. Buber, M. (1993). *YA i Ty* [Me and You]. Moskva: Vysshaya shk (in Russian).

4. Bychkov, V. V. (2002). *Estetika* [Aesthetics]. Moskva: Gardariki (in Russian).

5. Galejev, B. M. (1976). *Tsvetomuzyka: stanovleniye i sushchnost' novogo iskusstva* [Color music: the formation and essence of new art]. Kazan' (in Russian).

6. Klimov, R. B. (2002). *Teoriya stadial'nogo razvitiya iskusstva i stat'i* [The theory of stage deveopment of art and articles]. Moskva: OGI (in Russian).

7. Legen'kiy, YU. G. (1995). *Kul'turologiya izobrazheniya: (opyt kompozitsionnogo sinteza)* [Culturology of the image: (experience of compositional synthesis)]. Kiyev: GALPU (In Ukrainian).

8. Leont'yev, K. (1993). *Izbrannoye* [Favorites]. Moskva: Rarog, Moskovskiy rabochiy (in Russian).

9. Likhachev, D. S., Panchenko, A.M., Ponyrko, N. V. (1984). *Smekh v Drevney Rusi* [Laughter in Ancient Russia]. Moskva: Nauka (in Russian).

10. Likhachov, D. (1991). *Ekologiya – problema нравstvennaya* [Ecology is a moral problem]. *Nashe naslediyе*, №1 (in Russian).

11. Losev, A. F. (1978). *Estetika Vozrozhdeniya* [Renaissance aesthetics]. Moskva: Mysl' (in Russian).

12. Losev, A. F. (1993). *Bytiye. Imya. Kosmos* [Being. Name. Space]. Moskva: Mysl' (in Russian).

13. Man'kovskaya, N. B. (2000). *Estetika postmodernizma* [Postmodern

aesthetics]. Sankt-Peterburg: Aleteyya (in Russian).

14. Moren, E. (2005). Metod: Priroda Prirody [Method: Nature Nature] / per. s fr. Ye. N. Knyazeva. Moskva: Progress-Traditsiya (in Russian).

15. Ortega-i-Gasset, X. (1991). Chto takoye filosofiya? [What is Philosophy?]. Moskva: Nauka (in Russian).

16. Prokof'yev, V. N. (1981). Fedor Ivanovich Shmit (1877-1944) i yego teoriya progres-sivnogo tsiklicheskogo razvitiya iskusstva [Fyodor Ivanovich Schmitt (1877-1944) and his theory of progressive cyclical development of art]. *Sovetskoye iskusstvoznaniye* – 80. Moskva: Sovetskiy khudozhnik (in Russian).

17. Tatarkevich, V. (1977). Antichnaya estetika [Antique aesthetics]. Moskva: Iskusstvo (in Russian).

18. Khudekov, S. N. (2009). Vseobshchaya istoriya tantsa [General history of dance]. Moskva: Eksmo (in Russian).

19. Shmit, F. I. (1919). Iskusstvo – yego psikhologiya, yego stilistika, yego evolyutsiya [Art is its psychology, its style, its evolution]. Khar'kov: Soyuz (In Ukrainian).

20. Shpengler, O. (1993). Zakat Yevropy: Gashtal't i deystvitel'nost' [Sunset of Europe: Gastalt and reality]/ per. s nem. K. Svas'yana. Moskva: Mysl' (in Russian).

21. Eliade, M. (1987). Kosmos i istoriya [Space and history]. Moskva: Progress (in Russian).

Receive: September 05, 2021

Accepted: October 30, 2021

ЕСТЕТИКА AESTHETICS

UDC130.1:7.01

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(90).2021.177-187

ФИЛОСОФСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПРИРОДЕ КОМИЧЕСКОГО

А. В. Рабокоровка*

Статья посвящена исследованию философских оснований природы комического. Отправной точкой анализа служит мысль Аристотеля о том, что комическое – это абсолютно безобидное подражание "худшим людям", возникшее в результате некоторой ошибки или уродства. Автор статьи ставит перед собой цель обнаружить некую силу (способность, возможность), способную породить комическое, а также установить роль субъекта и объекта в порождении комического эффекта. В статье показано, что комическое представляет собой результат некоторого несоответствия, (преднамеренной или непреднамеренной) ошибки, возникшей в ходе нарушения естественных условий существования какого-либо предмета или явления. При этом с необходимостью происходит разрыв между внешней формой предмета и его внутренним содержанием или смыслом. Поэтому проблема комического рассматривается, прежде всего, как проблема формы, проблема структурирования человеческого опыта, посредством определённых механизмов и средств. Ведущую роль здесь занимает работа творческого воображения субъекта (трансцендентальная схема, по Канту), главной функцией которого является произвольная регуляция познавательных процессов и состояний человека, а также создание нового в форме образа, представления или идеи. Обращено внимание на то, что большую роль в создании комического эффекта играют такие интеллектуальные процедуры как диссоциация и ассоциация. В статье также указывается на то, что преобразование действительности с целью получения комического эффекта, имеет свои установленные правила и закономерности, которые, в частности, могут быть описаны благодаря действию таких приемов создания комического как агглютинация и гиперболизация.

Ключевые слова: комическое, воображение, трансцендентальная схема, диссоциация, ассоциация, агглютинация, гиперболизация.

---

* кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры гуманитарных и социально-экономических дисциплин (Военная академия, Одесса, Украина)
PhD in philosophy, Senior Lecture of the Department of Humanities,
Social and Economic Sciences (Military Academy, Odessa, Ukraine)
amadeus24@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3226-7239>

ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ ПРО ПРИРОДУ КОМІЧНОГО

Г. В. Рабокоровка

Статтю присвячено дослідженню філософських засад природи комічного. Відправним пунктом аналізу є думка Арістотеля про те, що комічне – це абсолютно необразливий спосіб наслідування "найгірших людей", яке виникло у результаті певної помилки або каліцтва. Автор статті ставить перед собою мету віднайти певну силу (здатність, можливість), яка спроможна породжувати комічне, а також визначити роль суб'єкта та об'єкта у виникненні комічного ефекту. У статті уперше комічне постає не просто як об'єкт філософської рефлексії (у якості загальної категорії естетики або певного елементу сміхової культури), а досліджується у рамках трансцендентальної філософії І. Канта, а саме – розглядається як результат дії трансцендентальної схеми, в основу якої покладено дію продуктивної сили уяви. Доведено, що комічне представляє собою результат певної невідповідності (навмисної або ненавмисної) помилки, яка виникла завдяки порушенню природних умов існування будь-якого предмета або явища. При цьому з необхідністю відбувається розрив між зовнішньою формою предмета та його внутрішнім змістом або сенсом. Тому проблема комічного розглядається, перш за все, як проблема форми, проблема структурування людського досвіду, за допомогою певних механізмів та засобів. Провідну роль тут відіграє робота творчої уяви суб'єкта (трансцендентальна схема, за Кантом), головною функцією якої є довільна регуляція пізнавальних процесів і станів людини, а також створення нового у формі образу, уявлення або ідеї. Аргументовано, що велику роль у створенні комічного ефекту відіграють такі інтелектуальні процедури як дисоціація та асоціація. Констатовано, що перетворення дійсності з метою отримання комічного ефекту, має свої встановлені правила та закономірності, які, зокрема, можуть бути описані завдяки дії таких способів створення комічного як аглютинація та гіперболізація.

Ключові слова: комічне, уява, трансцендентальна схема, дисоціація, асоціація, аглютинація, гіперболізація.

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE NATURE OF THE COMIC

A. V. Rabokorovka

The article is devoted to the study of the philosophical foundations of the nature of the comic. The starting point of the analysis is Aristotle's idea that the comic is an absolutely harmless imitation of the "worst people", which arose as a result of some mistake or deformity. The author of this article aims to discover a certain power (ability, opportunity) capable of generating the comic, as well as establishing the role of the subject and object in generating the comic effect. In the article for the first time the comic appears not simply as an object of philosophical reflection (as a general category of aesthetics or a certain element of laughter culture), but is studied within the transcendental philosophy of Kant, namely – seen as a result of transcendental scheme which is responsible for the productive power of the imagination. It is proved that the comic is the result of some inconsistency, (intentional or unintentional) mistake that arose in the course of violation of the natural conditions for the existence of an object or phenomenon. In this case, a gap necessarily occurs between the external form of the object and its internal content or meaning. Therefore, the problem of the comic is viewed primarily as a problem of form, a problem of structuring human experience through certain mechanisms and means. The leading role here is played by the work of the subject's creative imagination (transcendental scheme, according to Kant) whose main function is the arbitrary regulation of cognitive processes and states of a person, as well as the creation of a new one in the form of an image, representation or idea. It is argued that such an important role in creating the comic effect is played by such intellectual procedures as dissociation and association. It is stated that the transformation of reality in order to obtain a comic effect has its own established rules and patterns, which, in particular, can be described due to the action of such methods of creating a comic as agglutination and hyperbolization.

Key words: comic, imagination, transcendental scheme, dissociation, association, agglutination, hyperbolization.

Постановка проблеми. Через всю историю философии красной нитью проходит мысль о невозможности (или предельной сложности) дать определение понятию комического. Немецкий философ Н. Гартман называет комическое наиболее сложной проблемой эстетики. Попытки решить эту сложную для философии проблему не прекращаются и сегодня. Все это свидетельствует о большой значимости и неисчерпаемости проблемы комического для философии, а также желаний современных исследователей наполнить эту "старую вечную" проблему новыми смыслами, раскрывать в ней новые грани, изменив оптику своего "исследовательского зрения".

Степень научной разработки проблемы. Размышления о природе комического имеют в философии очень давнюю историю. В разное время к проблеме комического обращались такие философы как Платон, Аристотель, Р. Декарт, Б. Спиноза, Т. Гоббс, И. Кант, Г. Гегель, А. Шопенгауэр, Ф. Ницше, А. Бергсон, Ж. Батай, М. Бахтин, А. Лосев и многие другие.

Одни рассматривали комическое как эстетическую категорию и противопоставляли трагическому (Аристотель), другие связывали комическое с некоторыми психологическими явлениями и процессами (Р. Декарт, например, говорил о смехе как о физиологическом аффекте, а Т. Гоббс рассматривал смех как вид страсти), третьи видели в комическом проявление случайности (Г. Гегель) и т.д. Единого взгляда на проблему комического в рамках определенной философской школы или традиции до настоящего времени не существует.

Среди современных исследователей особо следует отметить работы А. Козинцева, который посвятил проблеме комического (смешного) большое количество книг и статей, а также ввел в научный оборот понятие "антропология смеха" [9].

Постмодернистская парадигма мышления предполагает наличие большого разнообразия мнений и точек зрения в истолковании природы и смысла комического. Так, современный исследователь П. Барковский говорит о необходимости существования герменевтики смешного и связывает комическое с общими установками понимания смысла и онтологическим характером опыта [5]. М. Бойченко определяет смех (комическое) как универсальный способ регулирования социальной дистанции и механизм порождения новых форм и смыслов социального взаимодействия [6]. О. Ромах и О. Редкозубова делают акцент на рассмотрении онтологических, семиотических, психологических и социальных основаниях смеха как основы смеховой культуры [11].

Комическое рассматривают также как одну из категорий активно развивающейся области гуманитарного знания – мемологии, основным предметом которой являются мемы (смысловые формы, в виде изображений, музыки, видео, которые пользуются большой популярностью в онлайн-среде) [13].

Большое место в исследованиях феномена комического в настоящее время занимает лингвистика юмора, разработкой которой занимается современный американский ученый С. Аттардо [4].

Различные аспекты проблемы комического раскрываются также в

работах таких современных исследователей, как Л. Амир, М. Столяр, А. Сычёв, М. Рюмина, Л. Карасёва, Б. Громов и др.

Цель исследования – анализ комического с точки зрения силы (способности, возможности), приводящей к порождению комического эффекта, а также установление роли субъекта и объекта в этом процессе.

Нерешенные вопросы, затронутые в статье. Для достижения цели нашего исследования в статье впервые сделана попытка рассмотреть комическое через призму трансцендентальной философии И. Канта. А именно – представить комическое как результат действия трансцендентальной схемы воображения, направленной на структурирование человеческого опыта и выступающей особой методологической конструкцией, связывающей образ с понятием. Подобный подход в исследовании комического применяется в философии впервые.

Дискуссия и результаты. Одним из первых философов, обратившимся к вопросу о природе комического, был Аристотель. Его определение указанного понятия давно приобрело статус классического и встречается, пожалуй, во всех работах, посвящённых данной проблематике. Однако частота цитирования вовсе не отменяет его значимости как для данной проблемы в целом, так и для нашей работы в частности. Поэтому отправной точкой для наших рассуждений станет "Поэтика" Аристотеля. "Сочинение эпоса, трагедий, а также комедий ... всё это в целом не что иное, как подражания" – говорит философ [2: 1447а, 15]. При этом трагедия стремится, по его мнению, подражать "лучшим людям, нежели нынешние", а комедия – худшим. "Комедия же, – продолжает Аристотель, – как сказано, есть

подражание [людям] худшим, хотя и не во всей их подлости: ведь смешное есть [лишь] часть безобразного. В самом деле, смешное есть некоторая ошибка и уродство, но безболезненное и безвредное; так, чтобы недалеко [ходить за примером], смешная маска есть нечто безобразное и искажённое, но без боли" [5: 1449а, 32-36].

Как видим, Аристотель указывает на то, что в основании как трагедии, так и комедии лежит процесс подражания. Однако комедийное или смешное (в данном случае Аристотель не проводит различие между этими двумя понятиями) предполагает подражание именно "худшим людям" и представляется Аристотелю некоторой ошибкой или формой уродства, хотя и безвредной.

Интерпретируя данный фрагмент аристотелевской "Поэтики", А. Козинцев указывает на то, что "Аристотель очень предусмотрителен. Сперва он ставит читателя в тупик. В самом деле, идеализировать людей, как в трагедии, кажется естественным, но для чего изображать их худшими, чем они есть на самом деле? Едва мы, однако, успеваем задуматься над этим вопросом, как нам тут же предлагается лёгкий выход в виде оговорки о полной безобидности изображаемого. Комическая маска – было бы о чём говорить! Ни страданий, ни смерти. За теорию "безобидности" комического объекта, как за спасательный круг, держались и продолжают держаться многочисленные эстетики вплоть до наших дней..." [4: 9-10].

Однако наше внимание привлекает не указание Аристотеля на "безобидность" комического, а его мысль о смешном как о некоторой ошибке или уродстве, поскольку нас интересует прежде всего философская сторона данной проблемы.

Поставить вопрос о природе комического в философском плане означает для нас спросить: какая сила (способность, возможность) порождает

такой феномен, как комическое? Что заставляет человека говорить о каком-либо явлении как об имеющем комический характер? Или какой должна быть внешняя форма явления, чтобы оно могло порождать в субъекте комический эффект?

Мы совершенно согласны с А. Козинцевым, который в своей очень интересной и обстоятельной работе "Человек и смех" неоднократно указывает на то, что смех "никогда не обитает в объекте, но всегда обитает в субъекте" [4: 41], однако мы также хотели бы поставить вопрос о том, играют ли какую-либо роль при этом свойства и характеристики объекта.

Очень важной в связи с этим представляется нам работа С. Эйзенштейна, озаглавленная как "Заметки к Grundproblem". Кинорежиссёр ищет "условие, в которое явление – любое – должно попасть от стечения обстоятельств или намеренно или ненамеренно быть поставлено, чтобы вызвать смешливое состояние" [5: 379]. Со свойственной ему тщательностью, Эйзенштейн пытается вывести "комическое уравнение", в котором, по его мнению, изначально должно быть нарушено первичное состояние единства или равенства.

"Комично всё то, что отрицает основу убеждённости.

Для метафизики Канта – неожиданность как прямое отрицание метафизического порядка.

Для Бергсона – механическое как отрицающее élan vital.

Для века логики – алогизм.

Для этапа диалектики – формализм" [5: 379].

Иными словами, комическое есть некое несоответствие, нарушение естественного хода течения событий, при котором рвутся причинно-следственные связи и происходит разрыв между означающим и означаемым или, как говорит сам Эйзенштейн, возникает отсутствие

"равенства между тем, что называешь, и [тем, что] ожидаешь обрести" [5: 381]¹.

В качестве примера такого несоответствия Эйзенштейн говорит о "обыкновенной обратности принятому" (в частности, имеется в виду "обратная съёмка" в кинематографе или роман, написанный "в динамической обратности поступательного прогресса", в литературе), что уже само по себе даёт комический эффект.

Однако этого, по мнению Эйзенштейна, недостаточно для подлинного комизма. Он ставит проблему универсальной комической формы или структуры, "в принципах которой явление – смешно" [5: 384]. Иными словами, проблема комического – это прежде всего проблема формы, проблема структурирования человеческого опыта, реальности, впечатлений и т.д. посредством определённых механизмов и средств. Чтобы прояснить свою мысль, Эйзенштейн обращается к следующему анекдоту.

Учитель: Коган! Сколько будет 2×2 ?

Коган: Четыре, господин учитель!

Учитель: А сколько будет $3 + 1$?

Коган: Тоже четыре. Но только это уже не то..." [5: 390-391].

В этом анекдоте, по мысли Эйзенштейна, заключён механизм комического в чистом виде. Что имеется в виду? "Отрицание равенности равного", т.к. $3 + 1$ представлено как не равное 2×2 . В этом суть комического, поскольку каждый человек прекрасно

---

¹ Мы вовсе не стремимся приписать Эйзенштейну какую-то оригинальность или новаторство в данном вопросе. Взгляд на причину смеха как на внезапное несоответствие между мыслимым и чувственно воспринимаемым разделяли многие философы (в частности, об этом говорит А. Шопенгауэр в своей работе "Мир как воля и представление"). У Эйзенштейна нам импонирует прежде всего сама форма постановки проблемы комического.

понимает, что 2×2 и $3 + 1$ одинаковы как целое (как результат операции), но не одинаковы в частях (ни по процессу: умножение и сложение, ни по составляющим – 2 и 2, 3 и 1).

"Секрет анекдота (эффект анекдота) в том, что сомнение в одинаковости базируется на подмене сегодняшнего уровня арифметических представлений – ранними, геометрическими (исторически предшествующими).

... Конечно, по нормам мышления предметно-геометрического – более раннего! – 2×2 [не равно] $3 + 1$.

В отрицании подобного равенства в условиях и обстановке иного разряда мышления – абстрагированно-арифметического – получается насильственное статическое сведение воедино двух систем (этапов) развития мышления. Сведение в статическое единство того, что едино как разные фазы развития на этапах единого процесса развития мышления.

Отсюда – принципиально смешно" [5: 392].

Следует обратить внимание также на то, что равенство в данном анекдоте не отрицается, а берётся под сомнение, как бы "и да и нет" одновременно, "съевшие друг друга противоположности", что с математической точки зрения означает ноль, ничто².

Особого внимания, с нашей точки зрения, заслуживает мысль о том, что рассматривать комическое следует обязательно с учётом временного фактора. Комическое – это всегда

нечто сиюминутное, мгновенное, а временная длительность способна лишь разрушить эффект комического. "Смешное ... динамическую закономерность представляет статически. (Взрослый говорит детским голосом – есть: взрослый = ребёнку. Статически-одновременно это смешно...)" – говорит Эйзенштейн [5: 391].

Таким образом, становится ясным, что комическое есть результат некоторой ошибки, несоответствия формальной основы явления его внутреннему содержанию или смыслу. Комической (или некомической) выступает не реальность сама по себе, но комический эффект проявляется лишь после того, как субъект внутри своего сознания, своей мысли продельывает особую работу по преобразованию, оформлению этой реальности, структурируя и связывая ее элементы особым, свойственным и понятным ему образом.

Интересен в связи с этим факт, установленный психологами, изучающими восприятие юмористических стимулов. В ходе эксперимента испытуемые, среди которых находились взрослые нормальные люди, не способны были (или, возможно, не хотели) отличить шуточные тексты от серьёзных, причём смеялись и над теми, и над другими [4: 22].

Мы полагаем, что исходя из всего вышесказанного, у нас есть все основания говорить о связанности комического с работой воображения, главной функцией которого является произвольная регуляция познавательных процессов и состояний человека, а также создание нового в форме образа, представления или идеи.

В связи с этим наибольший интерес для нас представляет взгляд на природу воображения, представленный в кантовской "Критике чистого разума". Напомним,

² В этой связи мы хотели бы обратить внимание на определение смеха, которое даёт И. Кант в "Критике способности суждения" "Смех – это аффект, возникающий из внезапного превращения напряжённого ожидания в ничто... Не в позитивную противоположность ожидаемого предмета – так как это всегда есть нечто и часто может огорчить, – но именно в ничто" [3: 205-208].

что двумя началами познания феноменального мира выступают для Канта рассудок и чувственность. Пространство и время как априорные формы чувственности содержат охватываемое чистым созерцанием многообразие, составляя, при этом, условия восприимчивости нашей души. А рассудок, в свою очередь, представляет спонтанность нашего мышления, т. е. способность активную, с помощью которой данное чувственное многообразие связывается в некоторое единство, в результате чего мы и получаем знание о предметах опыта. Это связывание в единство Кант называет *синтезом*. "Под синтезом в самом широком смысле я разумею присоединение различных представлений друг к другу и понимание их многообразия в едином акте познания" [2: 173].

Познание, таким образом, представляет собой процесс синтезирования, в результате которого происходит объединение продуктов двух разнородных способностей, а именно, чувственности, слепой без категорий рассудка, и рассудка, пустого без материала чувственности. Рассудок, соответственно, осуществляет у Канта функцию связывания многообразных явлений в некую целостность, а тем самым, реализация принципа единства становится, по мнению философа, делом субъекта.

Но здесь перед Кантом возникает серьезный вопрос, каким образом может быть осуществлен упомянутый синтез чувственного многообразия и категорий рассудка при их столь очевидной разнородности? Ведь если между ними нет ничего общего, если они представляют собой полные противоположности, то их соединение должно оказаться попросту невозможным. Решение этой сложной философской проблемы Кант даёт во второй части "Критики чистого разума" – "Трансцендентальной

логике", в разделе, посвящённом аналитике основоположений. Анализируя понятие синтеза как единство чувственности и рассудка Кант замечает: "Синтез вообще ... есть исключительно действие способности воображения, слепой, хотя и необходимой, функции души; без этой функции мы не имели бы никакого знания, хотя мы и редко осознаём её" [2: 173]. Иными словами, воображение оказывается общим корнем чувственности и рассудка, способностью объединяющей в единое целое чувственные впечатления и категории рассудка.

Что же представляет собою эта таинственная и редко осознаваемая нами, способность воображения? Для осуществления синтеза чувственных созерцаний и категорий рассудка, Кант обращается к особому пограничному понятию, способному, по его мысли, осуществить функцию объединения этих двух разнородных сфер. Речь, в данном случае, идёт о понятии времени, которое, с одной стороны, являет собой некое многообразие, т.е. непрерывное следование различных моментов друг за другом, а с другой, представляет собой единство, будучи чистой формой всякого многообразного содержания. В данном качестве время выступает в новой, ранее не присущей ему роли, а именно, оказывается *трансцендентальной схемой*, чистой способностью воображения, общим корнем чувственности и рассудка. Соответственно, и его функция в познании оказывается совершенно иной по сравнению с той, какую выполняло время как априорная форма чувственности. Кант поясняет: "трансцендентальное временное определение однородно с *категорией* (которая составляет единство этого определения), поскольку оно имеет общий характер и опирается на априорное правило. С другой же стороны, трансцендентальное

временное определение однородно с явлением, поскольку время содержится во всяком эмпирическом представлении о многообразном. Поэтому применение категорий к явлениям становится возможным при посредстве трансцендентального временного определения, которое как схема рассудочных понятий опосредствует подведение явлений под категории" [2: 221].

Анализируя понятие схемы достаточно подробно, Кант подчёркивает, что она вовсе не соответствует конкретному эмпирическому образу предмета, а представляет собой, прежде всего, особое правило, которое делает возможным создание этого образа, некоторый общий приём, метод воображения, при помощи которого создаётся образ к какому-либо понятию. Или как говорит сам Кант это попросту "представление об общем способе, каким воображение доставляет понятию образ" [2: 223].

Получается, что в самых глубинных слоях человеческого сознания время и воображение фактически отождествляются, ведь схема, по утверждению Канта, есть ещё и "продукт и как бы монограмма чистой способности воображения а priori; прежде всего благодаря схеме и сообразно ей становятся возможными образы, но связываться с понятиями они всегда должны только при посредстве обозначенных ими схем и сами по себе они совпадают с понятиями не полностью. Схема же чистого рассудочного понятия есть нечто такое, что нельзя привести к какому-либо образу; она представляет собой лишь чистый, выражающий категорию синтез сообразно правилу единства на основе понятий вообще, и есть трансцендентальный продукт воображения, касающийся определения внутреннего чувства вообще, по условиям его формы (времени) в отношении всех

представлений, поскольку они должны а priori быть соединены в одном понятии сообразно единству апперцепции" [2: 223-224].

Задачей воображения, при этом, выступает опосредование между интеллектуальной всеобщностью категорий и созерцательной всеобщностью многообразного. Только посредством воображения сфера опыта способна обрести свою конкретность и дать нам возможность увидеть то, что мы называем явлением.

Несмотря на то, что воображение по Канту и выступает собственно способностью синтеза, тем не менее, её деятельность сводится только к одному из видов синтеза, а именно, к синтезу воспроизведения, который, в свою очередь, может быть репродуктивным, то есть основанным на законе ассоциативной связи, или продуктивным (творческим).

Исходя из предмета нашего исследования, внимание следует сосредоточить именно на творческом воображении. Вопрос о его природе является объектом рассмотрения многих гуманитарных дисциплин, в частности философии, психологии, эстетики и т. д.

Сегодня творческое воображение традиционно рассматривается как особый вид воображения, в ходе которого человек самостоятельно создаёт новые образы и идеи. Происходит это благодаря действию особых интеллектуальных процедур, которые французский философ и психолог Т. Рибо обозначил как процессы диссоциации и ассоциации. Диссоциация – это отрицательная подготовительная операция, в ходе которой чувственный опыт субъекта разделяется на отдельные фрагменты. В результате этой предварительной обработки опыта его элементы способны входить в новые сочетания и образовывать новые конфигурации. Это некое обязательное предусловие,

без которого творческое воображение попросту невозможно. Ассоциация же – это создание целостного образа из уже имеющихся вычлененных ранее элементов.

Таким образом, мы можем говорить о том, что преобразование действительности посредством творческого воображения субъекта не является чем-то произвольным, но имеет свои закономерности, которые находят выражение в типичных способах и приёмах преобразования. Причём приёмы эти могут варьироваться в зависимости от того эффекта (трагического или комического), который предполагается получить на выходе. При этом смеющийся субъект, в отличие от серьёзного, совершенно не боится признаться себе в том, что его объект – лишь фикция, плод воображения [4: 35]. Происходит как бы подмена действительности, смена акцентов, хотя и вовсе безобидная ("безобидная ошибка" по Аристотелю), не имеющая для человека каких-либо серьёзных последствий в реальной жизни. Как только человек перестанет смеяться, всё станет на свои места: и предметы, и люди, и мир. Из всех человеческих способностей только воображение обладает этим удивительным свойством.

В качестве приёма направленного на порождение комического эффекта может рассматриваться, в частности, *агглютинация*, т.е. склеивание различных, в повседневной жизни несоединимых частей или качеств. Именно такой приём, по мысли Эйзенштейна, наилучшим образом способен породить настоящий комический эффект. (В виде примера режиссер упоминает египетский рисунок, изображающий царицу Клеопатру, "где подношение ей гуся картинкой обозначает приветствие, а в словесно-фонетической интерпретации служит словесному выражению: "катись" [5: 383].) При этом следует

учитывать, что речь здесь идёт не о случайном соединении элементов, а именно о сознательном подборе отдельных качеств и черт, с целью вызвать необходимый, заранее предполагаемый эффект. Преобразования, осуществляемые посредством работы творческого воображения, порождают не только новую конфигурацию элементов какого-либо явления, но и новый смысл.

Другим приёмом преобразующей деятельности воображения с целью вызвать комический эффект может служить также *гиперболизация*, сущность которой состоит в преувеличении или преуменьшении предмета, а также в изменении его пропорций. Подобными приёмами часто пользуются в народном творчестве (сказки, былины, легенды и т.д.). Достаточно вспомнить, как у Рабле маленький Гаргантюа, забавляясь, снимает колокола с собора Нотр-Дам и вешает на шею своей лошади. Гиперболизацией в той или иной степени всегда пользуется карикатура, имеющая, как мы знаем, ярко выраженный комедийный эффект.

Все эти изменения чётко мотивированы определённой смысловой нагрузкой и служат для того, чтобы рельефнее выявить и ярче осветить определенное явление (или сторону действительности) и придать ему новые, необходимые характеристики и свойства.

В данной работе вовсе не ставилась задача исследования всех приёмов работы воображения, направленной на формирование комического эффекта. Предполагаем, что их намного больше, чем нами было показано (в частности, речь может идти о различных средствах выразительности в литературе и искусстве). Наша задача состояла в необходимости философскими средствами продемонстрировать механизм работы

воображения, направленный на особую трансформацию реальности, с целью вызвать у субъекта (автора, зрителя, читателя) восприятие реальности, основанное на чувстве комического или смешного. Надеемся, что наша попытка позволила посмотреть на природу комического с несколько иной стороны.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Подводя итоги, остановимся на следующих важных моментах. Комическое, по нашему мнению, представляет собой результат некоторого рассогласования, несоответствия, (преднамеренной или непреднамеренной) ошибки, возникшей в ходе нарушения естественных условий существования какого-либо предмета или явления. При этом с необходимостью происходит разрыв между внешней формой предмета и его внутренним содержанием или смыслом. Поэтому проблема комического впервые была рассмотрена нами прежде всего как проблема формы, проблема структурирования человеческого опыта (впечатлений и др.) посредством определённых механизмов и средств. Ведущую роль здесь занимает работа творческого воображения субъекта. Преобразование действительности с целью получения комического эффекта не является чем-то произвольным, а имеет свои закономерности и правила, которые находят выражение в типичных способах и приёмах преобразования реальности, среди которых нами были названы агглютинация и гиперболизация. Использование других средств представляется нам вполне возможным. Различия определяются предметной областью.

По нашему мнению, сегодня основное внимание исследователей необходимо направить на поиск особых методов изучения комического, а не пользоваться методами, наработанными в эстетике совершенно

для других нужд. Изучая комедию эстетическими средствами, мы изучаем лишь то, что роднит её с трагедией. Всё остальное при таком раскладе остаётся вне поля нашего зрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Amir L. Humor and the good life in modern philosophy: Shaftesbury, Hamann, Kierkegaard. Albany: State University of New York Press, 2014. 404 p.

2. Аристотель. Поэтика // Аристотель. Сочинения: В 4 тт. Москва: Мысль, 1983. 4. С. 645-681.

3. Attardo S. The Routledge Handbook of Language and Humor. Taylor & Francis, 2017. 554 p.

4. Attardo S. The Linguistics of Humor: An Introduction. Oxford University Press, 2020. 496 p.

5. Барковский, П. Герменевтика смешного в художественном тексте. *Діџа / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2020. вип. 2(34). С. 61-77.

6. Бойченко М. Сміх і соціальна дистанція. *Діџа / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2020. вип. 1(33). С. 206-216.

7. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения: В 6 тт. Москва: Мысль, 1964. 3. С. 69-799.

8. Кант И. Критика способности суждения. Санкт-Петербург: Наука, 2006. 461 с.

9. Козинцев А. Г. Человек и смех. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. 236с.

10. Morreall. J. (2016). Philosophy: Philosophy of Humor. Retrieved March 23, 2021 from Stanford Encyclopedia of Philosophy website: <https://plato.stanford.edu/entries/humor>.

11. Ромах О. В., Редкозубова О. С. Смех и смеховая культура. *Аналитика культурології*. 2016. № 1 (34). С. 110-120.

12. Столяр М. Советская смеховая культура. Киев: СтилоС, 2011. 304 с.

13. Шомова С. А. Мемы как они есть: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2018. 136 с.

14. Эйзенштейн С. М. Заметки к «Grundproblem». // Эйзенштейн С. М. Метод: В 2 тт. Москва: Музей Кино, Эйзенштейн-Центр, 2002. 2. С.352-409.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Amir, L. (2014). *Humor and the good life in modern philosophy: Shaftesbury, Hamann, Kierkegaard*. Albany: State University of New York Press.

2. Aristotel. (1983). *Poetika*. [Poetics]. Soch. v 4-h tomah. T. 3. Moskva: Mysl', 645-681 (in Russian).

3. Attardo, S. (2017). *The Routledge Handbook of Language and Humor*. Taylor & Francis.

4. Attardo S. (2020). *The Linguistics of Humor: An Introduction*. Oxford University Press.

5. Barkouski, P. (2020). *Germenevtika smeshnogo v hudozhestvennom tekste* [Hermeneutics of the ridiculous in fiction]. *Δόξα / Doksa. Zbirnyk naukovykh prats z filosofiyi ta filolohiyi*. Vol. 2 (34), 61-77 (in Russian).

6. Boichenko, M. (2020). *Smikh i sotsialna dystantsiia: filososke osmyslennia* [Laughter and social distance: philosophical understanding].

Δόξα / Doksa. Zbirnyk naukovykh prats z filosofiyi ta filolohiyi. Vol. 1 (33), 206-216.

7. Kant I. (1964). *Kritika chistogo razuma*. [Critique of Pure Reason]. *Sochineniya v shesti tomah*, T. 3. Moskva: Mysl', 69-799 (in Russian).

8. Kant, I. (1966). *Kritika sposobnosti suzhdenija* [Critique of Judgment]. Sankt-Peterburg: Nauka (in Russian).

9. Kozincev, A. G. (2007). *Chelovek i smekh*. [Human and laugh]. Sankt-Peterburg: Aletejya (in Russian).

10. Morreall, J. (2016). *Philosophy: Philosophy of Humor*. Retrieved March 23, 2021 from Stanford Encyclopedia of Philosophy website: <https://plato.stanford.edu/entries/humor>

11. Romah, O. V., Redkozubova, O. S. (2016). *Smeh i smehovaya kul'tura* [Laughter and the laughter culture]. *Analitika kulturologii*. Vol. 1(34), 110-120 (in Russian).

12. Stolyar, M. (2011). *The Soviet Laughter-culture*. [In Russian]. Kyiv: Stylos.

13. Shomova, S. A. (2018) *Memyi kak oni est: Uchebnoe posobie*. [Memes as they are: Tutoriel]. Moskva: Aspekt Press (in Russian).

14. Ejzenshtejn, S. M. (2002). *Zametki k "Grundproblem"*. [Notes to the "Grundproblem"]. Moskva: Muzej Kino, Ejzenshtejn-Centr (in Russian).

Receive: August 10, 2021

Accepted: September 17, 2021

ЗМІСТ

Релігієзнавство

Кобетяк А. Р. Інститут автономних церков у структурі сучасного вселенського православ'я	5
Мельникук М. С. Сугестивно-катарсичні особливості музичного духовного мистецтва в контексті української релігійності	20
Соколовський О. А. Методологічні засади аналізу категорії ортодоксії у дискурсі релігієзнавчих дисциплін вищої школи	30

Соціальна філософія

Гольд О. Ф., Козловець М. А. Конфесійний плюралізм як феномен сучасності: світовий та український контекст	40
Гордійчук О. О. Етногенез та основні риси української ментальності: соціально-філософський контекст	52
Мандрагеля В. А. Проблеми та перспективи освіти в Україні: соціально-філософський аналіз	63
Осинський П. І. Харизма, порядок формування та легітимність влади в кочових імперіях Євразії	75
Сафонік А. М. Свобода волі у метафізичному та модерному дискурсі	87
Свириденко Д. Б., Ревін Ф. Г. Філософські засади наукового навчання за допомогою дослідницького підходу	94
Слюсар В.М., Шкіль А. А., Слюсар М. В. Субстанційний підхід до визначення поняття "реклама": філософсько-комунікативний аспект	103
Требін М. П. Суспільна свідомість під впливом маніпулятивних технологій	113

Історія філософії

Білик Я. М. Ігрова проблематика в філософії Плотіна	126
Розпутна М. В. Роль перших робіт американського вченого Джона Льюї на шляху становлення як філософа	135
Сабадуха В. О. Я-концепція філософа в історії філософії та сучасні реалії ..	144

Феноменологія релігії

Копоть І. Є., Кукуре С. П. Нумінозне як категорія феноменології релігії та його втілення в опері Р. Вагнера "Танзейгер"	156
--	-----

Філософія культури

Ареф'єва А. Ю. Синкретизм та синтетизм еволюції мистецтва як засоби культуротворчості	165
--	-----

Естетика

Рабокоровка Г. В. Філософські роздуми про природу комічного	177
--	-----

CONTENT

Religious Studies

Kobetyak A. R. Institute of Autonomous Churches Within the Structure of Modern Universal Orthodoxy	5
Melnychuk M. S. Suggestive and Catnarc Features of Music Spiritual art in the Context of Ukrainian Religion	20
Sokolovskyi O. L. Methodological Ambush of Analysis of the Category of Orthodoxy in the Discourse of Religious Disciplines of Higher Education	30

Social Philosophy

Gold O. F., Kozlovets M. A. Confessional Pluralism as a Phenomenon of Modernity: World and Ukrainian Context	40
Hordiichuk O. O. The Ethnogenesis and Main Features of the Ukrainian Mentality: Socio-Philosophical Context	52
Mandragelia V. A. Problems and Prospects of Education in Ukraine: Socio-Philosophical Analysis	63
Osinsky P. I. Charisma, the Order of Succession, and Legitimacy of Authority in the Nomadic Empires of Eurasia	75
Safonik L. M. Freedom of Will in Metaphysical and Modern Discourse	87
Svyrydenko D. B., Revin F. G. Philosophical Underpinnings of Teaching Science Throunghinquiry-Based Approach	94
Slyusar V. M., Shkil L. L. Slyusar M. V. Substantive approach to the definition of "advertising": philosophical and communicative aspect	103
Trebin M. P. Public Consciousness Under the Influence of Manipulative Technologies	113

History of Philosophy

Bilyk Y. M. Game Problematics in Plotinus' Philosophy	126
Rozputna M. V. The Role of the First Works of the American Scientist John Dewey of the Way of Becoming a Philosopher	135
Sabadukha V. O. The Philosopher's Self-Concept in the History of Philosophy and Modern Realities	144

Phenomenology of Religion

Kopot I. E., Kukure S. P. The Numinous and It's Revealment in the Phenomenology of Rereligion in R.Wagner's Opera "Tannhäuser"	156
---	-----

Philosophy of Culture

Aref'ieva A. Yu. Syncretism and Synthetism of the Evolution of art as a Means of Cultural Creativity	165
---	-----

Aesthetics

Rabokorovka A. V. Philosophical Reflections on the Nature of the Comic	177
---	-----